

Тернопільський національний економічний університет

Здреник В. С., Ярощук О. В.

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І
КОНТРОЛЬ ОПЕРАЦІЙ
З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ
ІНСТРУМЕНТАМИ:
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА**

Монографія

**Тернопіль
2011**

УДК 657.4:336.764.2

ББК 65.052

З-46

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
Протокол № 6 від 11 травня 2011 р.*

Рецензенти: **Бутинець Ф. Ф.**, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету
Вовчак О. Д., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Університету банківської справи НБУ
Крупка Я. Д., доктор економічних наук, професор, декан факультету обліку і аудиту Тернопільського національного економічного університету
Сопко В. В., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та аудиту Університету банківської справи НБУ

Здреник В. С., Ярощук О. В.

З-46 Бухгалтерський облік і контроль операцій з похідними фінансовими інструментами: організація та методика: монографія / В. С. Здреник, О. В. Ярощук . – Тернопіль: Крок, 2011. – 272 с.

ISBN 978-617-692-022-9

У монографії визначено теоретичні основи бухгалтерського обліку та контролю похідних фінансових інструментів. Розглянуто питання організації і методики бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами.

Розраховано на науковців, викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів, керівників організацій та підприємств, практичних працівників.

УДК 657.4:336.764.2

ББК 65.052

З-46

© В. С. Здреник, О. В. Ярощук, 2011

© Крок, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. Теоретичні основи бухгалтерського обліку та контролю похідних фінансових інструментів	6
1.1. Аналіз наукових підходів до трактування сутності похідних фінансових інструментів та їх складових	6
1.2. Критична оцінка висвітлення проблемних питань бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами у наукових працях	33
1.3. Огляд і шляхи удосконалення чинної законодавчої бази з точки зору бухгалтерського обліку та контролю операцій з похідними фінансовими інструментами	40
Розділ 2. Організація і методика бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами	50
2.1. Організація бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами	50
2.2. Облікове відображення операцій з похідними фінансовими інструментами	60
2.3. Формування інформації про операції з похідними фінансовими інструментами у звітності суб'єктів господарювання: шляхи гармонізації	79
Розділ 3. Організаційно-методичні підходи до контролю операцій з похідними фінансовими інструментами	90
3.1. Внутрішній контроль операцій з похідними фінансовими інструментами	90
3.2. Зовнішній контроль операцій з похідними фінансовими інструментами: шляхи підвищення ефективності	103
ВИСНОВКИ	133
ДОДАТКИ	136
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	256

ВСТУП

Світовий ринок похідних фінансових інструментів стрімко розширюється через ряд переваг. За даними Банку міжнародних розрахунків у світі за 2008 рік укладено строкових контрактів на суму понад 1405 трлн. дол., з яких близько 542 трлн. дол. припадає на біржовий та понад 863 трлн. дол. на позабіржовий ринок похідних фінансових інструментів, у тому числі в Україні вартість біржових строкових контрактів за 2008 рік склала понад 50,25 млн. грн. (близько 6 млн. дол.). Проте, весь світовий ВВП за підсумками 2008 року за даними Міжнародного валютного фонду складає 62,25 трлн. дол., у тому числі номінальний ВВП України, за офіційною інформацією Держкомстату, в 2008 році склав 950,503 млрд. гривень (близько 0,1 трлн. дол.). Це свідчить про те, що лише 4% усіх випущених в світі в обіг похідних фінансових інструментів забезпечені базовим активом. Така диспропорція між масою випущених похідних фінансових інструментів та реальною вартістю базових активів є наслідком безконтрольної емісії та нерегульованості строкового ринку, внаслідок чого відбуваються шахрайства на ринку похідних фінансових інструментів. У зв'язку з цим до бухгалтерського обліку було висунуті нові вимоги, зокрема необхідність відображення похідних фінансових інструментів на балансових рахунках з моменту укладання договору, а також постійна переоцінка зайнятих позицій з метою відображення у звітності реальних фінансових активів та фінансових зобов'язань за похідними фінансовими інструментами.

Зарубіжними та вітчизняними дослідниками розроблені загальнотеоретичні положення та методичні рекомендації з бухгалтерського обліку операцій з фінансовими інструментами. Вихідні положення сучасної теорії похідних фінансових інструментів закладені у працях Дж. М. Кейнса, Дж. Хікса, У. Ф. Шарпа та ін. Проблеми сутності, обороту, класифікації, функцій похідних фінансових інструментів досліджували такі вітчизняні вчені, як Н. Є. Білінська, П. М. Гарасим, Г. П. Журавель, В. М. Костюченко, П. Я. Хомин та ін., а також такі зарубіжні науковці, як Я. М. Міркін, А. Б. Фельдман та ін. Окремі питання бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів та його інформаційного забезпечення розкрито українськими вченими (С. Ф. Голов, Я. Ю. Крамаренко, Л. О. Примостка, Н. В. Предмирська) та російськими вченими і науковцями (С. В. Банк, Т. М. Малькова, Ю. С. Чікіров, А. В. Шпак, А. О. Шуліко та ін.).

Із 12 захищених в Україні дисертацій (1991-2008 рр.), присвячених похідним фінансовим інструментам, одна присвячена питанням бухгалтерського обліку деривативів, а інша – питанням аналізу операцій з похідними фінансовими інструментами. Більшість наукових праць було захищено за спеціальностями “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” (08.05.01) та “Фінанси, грошовий обіг і кредит”

(08.04.01).

Проте проблема розробки підходів до бухгалтерського відображення похідних фінансових інструментів вимагає подальшого вивчення з урахуванням вітчизняних економічних і правових умов, особливостей становлення українського фінансового ринку і світових тенденцій в сфері розробки нових фінансових продуктів. Похідні фінансові інструменти не розглядаються як самостійний об'єкт бухгалтерського обліку, а описуються в контексті існуючих тенденцій на ринку похідних інструментів. Низка невирішених питань, пов'язаних з теоретичною розробкою і обґрунтуванням практичних положень бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами потребують розв'язання таких завдань:

- визначити сутність похідних фінансових інструментів та суміжних з ними понять з метою забезпечення правильності їх відображення у системі бухгалтерського обліку;
- дослідити існуючу класифікацію похідних фінансових інструментів для визначення порядку відображення господарських операцій з такими об'єктами;
- здійснити аналіз положень вітчизняного законодавства щодо бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами для внесення змін до нормативно-правових актів з метою усунення протиріч між ними та гармонізації понятійною апарату;
- обґрунтувати функції облікових працівників у процесі здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами для забезпечення їх ефективності;
- розкрити елементи облікової політики щодо операцій з похідними фінансовими інструментами в частині хеджування для удосконалення організації бухгалтерського обліку таких операцій;
- вивчити методичний підхід до відображення похідних фінансових інструментів у системі бухгалтерського обліку та обґрунтувати можливість його застосування у вітчизняній економіці;
- удосконалити порядок відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами у бухгалтерській звітності підприємства;
- визначити аналітичні процедури аудиту за операціями з похідними фінансовими інструментами з метою забезпечення контролю таких операцій від моменту укладення строкової угоди до моменту їх відображення у звітності;
- розкрити концептуальні основи внутрішньогосподарського контролю строкових угод з метою підвищення обґрунтованості управлінських рішень.

На реалізацію зазначеного комплексу завдань спрямоване це монографічне дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

1. 1. Аналіз наукових підходів до трактування сутності похідних фінансових інструментів та їх складових

Традиційними для українського фінансового ринку є операції з первинними фінансовими інструментами, які здобули більш широкого застосування, ніж операції з похідними фінансовими інструментами, які є інновацією, що породжує ряд проблемних моментів. Похідні фінансові інструменти – одна з найскладніших економічних категорій, що відображає відносини, які виникають у процесі перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання.

Складність таких новітніх для бухгалтерського обліку об'єктів є однією з причин відсутності доступного і методично обґрунтованого порядку обліку похідних фінансових інструментів для суб'єктів господарювання.

Суттєві розбіжності у підходах до трактування сутності похідних фінансових інструментів, їх неузгодженість з чинним законодавством України заважають розробці чіткої методики бухгалтерського обліку. Так, спостерігається ототожнення похідних фінансових інструментів з іншими економічними поняттями, що обумовлює актуальність уточнення основних понять дослідження.

Розглянемо визначення похідних фінансових, що наводяться у літературі (додаток А).

Систематизація дефініцій дозволяє констатувати, що науковці при розгляді сутності похідних фінансових інструментів наводять такі поняття: “цінні папери”, “похідні цінні папери”, “деривативи”, “контракти”, “угоди”, “строкові контракти”, “форма взаємовідносин”, “засіб зниження нестабільності господарювання”, “інструмент торгівлі ризиком” тощо.

Таке різноманіття поглядів на сутність похідних фінансових інструментів пояснюється різними підходами до трактування (додаток Б), що дозволяє виділити два основних підходи: фінансовий та правовий.

За фінансовим підходом чітко визначеної позиції серед авторів щодо трактування поняття “похідні фінансові інструменти” не спостерігається.

Одна група дослідників, зокрема А. А. Кілячков, Л. А. Чалдаєва [104] та інші, є прихильниками підходу, за яким похідні фінансові інструменти ототожнюються з цінними паперами або інвестиційними інструментами. Вважаємо таке ототожнення помилковим, оскільки за економічним змістом категорії цінних паперів та фінансових інструментів різні. Загальноновизнано, що категорія “фінансовий інструмент” включає в себе основні фінансові інструменти та похідні фінансові інструменти. Зокрема, цінні папери є одним

із видів основних фінансових інструментів. До того ж, як відмічає Ю. В. Мица, не всі цінні папери є складовими фінансових інструментів (наприклад, іменний ощадний сертифікат, який є необігоздатним, а відтак – не має мінової вартості) [135, с. 34]. Російський дослідник В. А. Шпак дотримується такої ж думки й зазначає, що похідні фінансові інструменти з юридичної точки зору цінними паперами не є, та стверджує, що їх слід розглядати як звичайні угоди між сторонами [208, с. 94].

Таким чином, ототожнення цінних паперів і похідних фінансових інструментів суперечить їх економічному змісту.

У свою чергу, цінні папери також можуть мати свої похідні. У зв'язку із цим інша група дослідників, зокрема А. І. Берлач [16], Л. В. Гажієнко [45], Є. В. Зенькович [95], І. С. Меньшиков [131] вважають похідні фінансові інструменти похідними від цінних паперів. Проте, таке ототожнення, на нашу думку, також є помилковим і нелогічним з точки зору економічного змісту: похідні цінні папери визначають право власності на майно або капітал, що дається у позику, натомість похідні фінансові інструменти визначають зобов'язання, що закріплюють право або зобов'язання реалізувати або придбати в майбутньому базовий актив. Головною функцією похідного цінного паперу є мобілізація грошових коштів, тоді як у похідного фінансового інструмента – страхування ризиків (хеджування) або отримання економічних вигод (спекуляція). До того ж, похідний цінний папір та похідний фінансовий інструмент мають різний механізм функціонування (табл. 1. 1).

Таблиця 1. 1. Відмінності в механізмі функціонування похідного фінансового інструменту та похідного цінного паперу

<i>Ознака</i>	<i>Похідний цінний папір</i>	<i>Похідний фінансовий інструмент</i>
Вид договору	ні	так
Розміщується випусками	так	Не завжди
Всі складові одного випуску мають рівні обсяги та строки здійснення прав	так	Не завжди, залежно від виду
Права набуває лише одна сторона	так	ні
Зобов'язання визнаються лише однією стороною	так	ні
Можливість одержання фіксованого доходу	так	ні

Так, похідні фінансові інструменти – це, насамперед, контракти (або договір). Однак цінні папери відповідно до українського та

європейського права контрактами не є. Таким чином, це перша невідповідність між похідними цінними паперами та похідними фінансовими інструментами.

Також не всі похідні фінансові інструменти розміщуються випуском, й тим більше не мають однакових обсягів, строків тощо (форвард в деяких випадках є взагалі унікальним договором, умови якого можуть ніколи більше не повторюватися).

Що стосується права на базовий актив або грошову винагороду, то у випадку похідних цінних паперів спочатку суб'єкт сплачує кошти, і лише після цього стає власником цінного паперу. Використання похідних фінансових інструментів передбачає виникнення права у двох сторін договору: у покупця на отримання активів, у продавця – на отримання коштів.

Цінні папери (а також їх похідні) засвідчують зобов'язання однієї сторони перед іншою. Фінансові інструменти передбачають визнання зобов'язань у двох сторін: у покупця – сплатити грошові кошти, у продавця – здійснити поставку товару.

Характерною відмінністю між похідними цінними паперами та похідними фінансовими інструментами також є можливість фіксування доходу, що можуть передбачати похідні цінні папери. Фінансові інструменти такої можливості поки що не надають, оскільки ґрунтуються на майбутніх цінах, які в умовах ринкової економіки достовірно передбачити неможливо.

Отже, з викладеного можна зробити висновок, що похідні фінансові інструменти не можна ототожнювати як з цінними паперами, так і з їх похідними. Такої ж позиції дотримуються В. В. Твардовський, який наголошує, що фінансові інструменти за своєю сутністю не є цінними паперами [191, с. 17], та Ю. В. Мица, який підкреслює необхідність розмежовувати поняття “фінансові інструменти”, “цінні папери”, “похідні фінансові інструменти” та “похідні цінні папери”. Науковець стверджує, що поняття “фінансові інструменти” та “похідні фінансові інструменти” співвідносяться як ціле та частина; таке ж співвідношення між поняттями “цінні папери” та “похідні цінні папери”. “Фінансові інструменти” та “цінні папери” є поняттями, що частково тотожні за змістом [135, с. 199].

Ще одним різновидом ототожнення похідних фінансових інструментів і похідних цінних паперів є твердження ряду науковців, що похідні фінансові інструменти, базовим активом яких є цінні папери, є похідними цінними паперами. Представником даного напряму є дослідник В. А. Мельник. В інших випадках, на його думку, до похідних цінних паперів належать такі документи, які засвідчують наявність у їх власників певних спеціальних прав у відношенні до цінних паперів [130, с. 100]. З даним твердженням погоджуємося лише частково. Хоча випадки, коли базовим активом у похідних цінних паперах є щось інше ніж цінні папери, невідомі, проте

базовим активом похідних фінансових інструментів цінні папери виступають рідко, частіше – валюта, товари сільського господарства, нафта тощо. Тому не можна розділяти похідні цінні папери та похідні фінансові інструменти лише за базовим активом. Як зазначалося, вони мають різний економічний зміст, функції та механізм здійснення.

Для правильного розмежування понять похідних цінних паперів і похідних фінансових інструментів дослідники визначили відповідні критерії (додаток В). Встановлено, що особливості щодо розмежування похідних фінансових інструментів та похідних цінних паперів, виділені Т. А. Батяєвою та І. І. Столяровим [12], є нечіткими. На нашу думку, точнішими є ознаки, виділені Н. В. Предмирською, Н. І. Машиною [127] та А. Забулоновим [63]. Проте вони передусім висвітлюють економічну або фінансову сторону похідних інструментів. Тому до перерахованих ознак пропонується додати ще три, які є важливими для розмежування похідних фінансових інструментів та похідних цінних паперів з точки зору бухгалтерського обліку:

- похідні фінансові інструменти передбачають торгівлю правами та зобов'язаннями, що ґрунтуються на базових активах, а не передачу прав власності на них, як це передбачають похідні цінні папери;
- цінні папери завжди відображають вимоги до реальних активів, тобто які вже існують, тоді як похідні фінансові інструменти можуть забезпечуватися активами, яких ще немає;
- похідні фінансові інструменти використовуються з метою хеджування ризиків або ж спекуляції; цінний папір (або похідний від нього) – лише для отримання прибутку (доходу).

Таким чином, ототожнення похідних фінансових інструментів з цінними паперами або їх похідними є безпідставним та необґрунтованим, а отже, помилковим і таким, що викривлює розуміння сутності власне фінансових інструментів.

Значна кількість дослідників ототожнює похідні фінансові інструменти з деривативами (додаток Г). Так, більшість науковців погоджуються з тим, що похідні фінансові інструменти дістали свою назву від англійського терміну “derivative” – “похідний” (табл. 1. 2), тобто від того, що певна вартість є похідною від вартості базових інструментів, покладених в основу угоди.

Проте, за результатами дослідження О. М. Сохацької, у США та Великобританії, де відсутнє законодавче визначення цінних паперів, строкові інструменти, ф'ючерсні й опціонні контракти пов'язують з термінами security, виділяючи їх на практиці та в економічній літературі терміном derivatives [188, с. 10]. Традиційно термін “security” в економічній літературі перекладають як “цінний папір”, що не є правильним. Дослідник Д. А. Пенцов у своєму дисертаційному дослідженні довів, що російське, а отже, й українське поняття “цінний папір” та американське поняття

“security” відрізняються один від одного як за правовим змістом, так і за переліком інструментів, що вони охоплюють [150]. За твердженням О. М. Сохацької, у країнах континентальної Європи строкові контракти не належать до цінних паперів, де сутність останніх формалізовано у законодавчих документах і щодо них також вживається термін derivatives [188, с. 10].

Таблиця 1. 2. Переклад слова “дериватив”

№ з/п	Словник	Визначення
1.	Англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам [132]	Derivative – похідний інструмент, синонім строкового інструменту. До деривативів відносяться форварди, ф’ючерси, опціони, свопи та їх комбінації (с. 135)
2.	Англо-український словник [3]	Derivative – похідне, вторинне (с. 283)
3.	Англо-русский толковый словарь. Банковское дело [2]	Derivative – похідний (про фінансовий інструмент) (с. 255)
4.	Dictionary of international business terms [214]	Derivatives – інструменти, які можуть бути пов’язані (віднесені) до специфічних фінансових інструментів чи індикаторів (с. 141)
5.	Большой англо-русский финансово-экономический словарь [22]	Derivative – похідне (с. 245)

Таким чином, неправильний підхід до трактування терміну “деривативи” зумовлює відсутність моноваріантного чіткого перекладу даного терміну (“похідні цінні папери”, “похідні фінансові інструменти”) і в результаті призводить до контекстної неоднозначності.

Оскільки більшість вітчизняних дослідників базують свої підходи до трактування сутності похідних фінансових інструментів та деривативів на зарубіжних літературних джерелах, то можна спостерігати наступний взаємозв’язок: якщо погляди дослідника формувалися під впливом англо-американської літератури, то передусім науковець під терміном “дериватив” розуміє “похідний цінний папір”; якщо ж під впливом європейської (континентальної) – “похідний фінансовий інструмент” (додаток Г). Дане положення ілюструє те, що Є. С. Серий [18] дає ідентичне визначення похідним фінансовим інструментам, що і Glossary Commander [216], а думка

Б. Г. Федорова [195] аналогічна твердженню за Barkley International Incorporated [213].

Таким чином, дериватив можна розглядати з двох позицій: як похідний цінний папір та як похідний фінансовий інструмент. Проте, як доведено вище, ототожнення похідного цінного паперу та похідного фінансового інструмента є глибоко помилковим. Якщо вживати лише термін “дериватив”, то необхідно завжди конкретизувати, що саме мається на увазі. Задля усунення даної невизначеності пропонується використовувати європейський підхід і під “деривативами” розуміти “похідні фінансові інструменти”, оскільки вітчизняна система бухгалтерського обліку має ознаки континентальної моделі національних систем бухгалтерського обліку.

Заслуговує на увагу підхід А. Г. Загороднього та Г. Л. Вознюк [65], які пропонують до похідних цінних паперів відносити опціони та варанти, а до деривативів – форвард і ф'ючерс. Проте автори не наводять причин або ознак даного розподілу. Вважається, що не слід відділяти опціон і варант від ф'ючерсу або опціону, оскільки всі вони є похідними фінансовими інструментами.

Оригінальним є підхід О. Ю. Смолянської, яка поділяє похідні фінансові інструменти на сертифікати фондів, сурогати цінних паперів та деривативи. Таким чином, дослідник не ототожнює похідні фінансові інструменти з деривативами, під якими вона розуміє похідні цінні папери, проте вважає їх частиною похідних фінансових інструментів [183, с. 238]. Такої ж думки дотримуються А. А. Пересада та Ю. М. Коваленко [151, с. 248]. Схожою є й думка С. М. Дячек, яка стверджує, що деривативи є складовою похідних фінансових інструментів, тобто поняттям, вужчим за похідні фінансові інструменти, а “похідні фінансові інструменти” та “похідні фондові інструменти” є поняттями тотожними [61, с. 60]. Такий підхід вважається некоректним, оскільки, як доведено вище, не всі цінні папери є фінансовими інструментами, тому таке ототожнення є помилковим. До того ж, похідні фінансові інструменти можуть бути як фондовими (тобто, обертатися на біржі), так і позабіржовими (тобто, укладатися між підприємствами). Тому ототожнення похідних фондових деривативів з усіма похідними фінансовими інструментами є неправильним.

У межах фінансового підходу деякі дослідники, зокрема Р. Кашпір та П. Матвієнко розглядають похідні фінансові інструменти як засіб зниження нестабільності господарювання, інструмент торгівлі ризиком тощо. Ці погляди не набули широкого поширення, оскільки визначають поняття через одну з його функцій, або ж неповно розкривають його зміст.

Отже, за фінансовим підходом похідні фінансові інструменти доцільно розглядати як дериватив, інструмент торгівлі ризиком і засіб зниження нестабільності господарювання.

Розглянемо правовий підхід до визначення сутності похідних фінансових інструментів в аспекті їх облікового відображення.

Одна група дослідників, зокрема А. Даллакян, Л. Примостка та інші визначають похідні фінансові інструменти як контракти (додаток Б). Під контрактом у цілому розуміють договір, укладений як мінімум двома сторонами, в якому визначаються їх права, зобов'язання та регулюються господарські відносини між ними. На сьогодні спостерігається ототожнення понять “контракт”, “договір”, “угода”.

У законодавстві України, зокрема в Цивільному Кодексі України, є визначення лише договору, відповідно до якого договір – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [202, с. 626]. В інших нормативних документах поняття “контракт”, “договір” та “угода” вживаються як синоніми.

Дане ототожнення вважаємо правильним, оскільки дериватив, насамперед, є документом, що надає певні права або обов'язки.

Друга група дослідників, зокрема М. Плекан, ототожнюють похідний фінансовий інструмент (або дериватив) зі строковим контрактом (додаток Б).

У законодавстві України відсутнє чітке визначення строкових угод. На думку Н. В. Предмирської, складнощі компактного й повного визначення поняття “термінова (строкова) операція” підтверджуються і світовим досвідом. За її інформацією, дана дефініція відсутня в законодавстві низки європейських країн, адже термін не можна віднести до когорти загальноживаних понять [166, с. 115].

Дослідник К. В. Іванова вважає, що угоди, в яких визначено або момент вступу угоди в дію, або момент її завершення, або обидва вказаних моменти, називаються строковими [97, с. 67]. Схожою є думка В. А. Рясанцева, який стверджує, що термін (строк) в угоді має трояке значення:

- а) початковий термін визначається в момент, з якого у сторін угоди виникають основні права та обов'язки;
- б) термін виконання визначає момент виконання угоди;
- в) кінцевий термін визначає момент завершення дії угоди [184, с. 187].

Строкові контракти, на думку В. М. Шелудько, визначаються своїми специфікаціями – юридичними документами, в яких обумовлюється обсяг базового активу в одному контракті, термін виконання, валюта розрахунку, спосіб виконання (поставка активу чи розрахунки грошовими коштами) та інші характеристики [207, с. 92].

Оскільки умови функціонування похідних фінансових інструментів відповідають умовам строкових контрактів, то їх дійсно можна ототожнювати з останніми.

Також деякі дослідники (Р. Кашпір, П. Матвієнко та інші) визначають деривативи як форму взаємовідносин. Вважаємо дане трактування доречним, проте воно неналежним чином висвітлює правову природу деривативу. Інші дослідники, зокрема К. Кожин, В. Корельський, Р. Гаврилов, вважають похідні фінансові інструменти стандартними договорами. Вважаємо такий підхід неправильним, оскільки не всі деривативи є стандартизованими, а тому не можуть бути й стандартно документованими, хоча деривативні договори повинні включати обов'язкові реквізити.

Отже, ототожнення похідних фінансових інструментів із договором, контрактом та строковими угодами є коректним відповідно до правового підходу.

Проаналізувавши визначення похідних фінансових інструментів за фінансовим і правовим підходами, доречним вважаються та ототожнення (рис. 1. 1).

Рис. 1. 1. Деривативи та похідні цінні папери як складові фінансових інструментів

Таким чином, у подальшому дослідженні будуть використовуватися поняття "деривативи", "строкові угоди" та "похідні фінансові інструменти" як взаємозамінні та тотожні.

Результати дослідження визначення поняття "похідні фінансові інструменти", наданих у спеціальній навчальній літературі, дають підстави стверджувати, що запропоновані визначення суттєво відрізняються між собою.

Слід відмітити, що різноманіття підходів до визначення похідних фінансових інструментів у навчальній літературі (табл. А. 3. , дод. А) є негативним, оскільки така література призначена, передусім, для

навчальних цілей та повинна, у свою чергу, враховувати вимоги навчальних програм, а також законодавства. Тому визначення похідних фінансових інструментів у навчальній літературі має відповідати чинному законодавству. Проте, у ході аналізу нормативних документів в Україні (додаток Е) встановлено відсутність єдиного підходу до трактування сутності похідних фінансових інструментів.

Синтезуючи та аналізуючи дефініції даного поняття, пропонується під похідними фінансовими інструментами розуміти строкову угоду, вартість якої залежить від вартості предмета угоди та яка засвідчує право та (або) зобов'язання продати чи придбати предмет угоди в майбутньому на визначених раніше умовах. Таке визначення є найбільш оптимальним для подальшої розробки методики бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів, оскільки в ньому найповніше враховані специфічні ознаки похідних фінансових інструментів як об'єкта бухгалтерського обліку:

- 1) вид документу (строкова угода);
- 2) спосіб визначення ціни (залежить від вартості предмета угоди);
- 3) юридичний аспект (засвідчує право та (або) зобов'язання продати чи придбати предмет угоди);
- 4) характер здійснення угоди (в майбутньому на визначених раніше умовах).

За останні роки обсяги ринку деривативів суттєво зросли. З кожним роком як кількість, так і суми операцій в світовому масштабі зростають. Така популярність похідних фінансових інструментів зумовлена, насамперед, функціями, які вони виконують.

На сьогодні серед дослідників не існує єдиного підходу до функцій деривативів. Так, А. Забулонов серед функцій похідних фінансових інструментів виділяє: визначення ринкової ціни активів; економія витрат на придбання активів; зниження ризиків; попередження збитків; контроль величини прибутку [63, с. 41-42]; В. В. Васильєва та О. Р. Васильченко до функцій похідних фінансових інструментів відносять: посвідчення прав, які походять із володіння основним папером (сертифікат акцій, облігацій); надання додаткових пільг власникам основного папера (опціон, варант, ордер); забезпечення функціонування основного папера (купон); прогнозування динаміки курсів та страхування власників цінних паперів від їх падіння (ф'ючерс, опціон); можливість заміни основного папера його сурогатною формою (сертифікати акцій та облігацій, депозитарні розписки); забезпечення проникнення основного папера на іноземні фондові ринки (депозитарні розписки) [38, с. 81]; А. А. Пересада та Ю. М. Коваленко вважають, що похідні фінансові інструменти виконують функції: управління ризиком; надання інформації економічним агентам; спекуляція; забезпечення ефективності ринку; створення нових фінансових інструментів [151, с. 249].

Отже, похідні фінансові інструменти виконують ряд різних функцій, проте всі дослідники завжди виділяють дві найголовніші: страхування ризику та отримання вигод від спекулятивних операцій.

Функція страхування ризику (хеджування) полягає у можливості знизити рівень ризику певного суб'єкта до мінімуму, або ж повністю його ліквідувати. Відповідно до п. 4 П(с)БО 13 "Фінансові інструменти" хеджуванню підлягають такі ризики: зміна вартості (як справедливої, так і валютних курсів) об'єкта або пов'язаного з ним грошового потоку [158].

Завдяки функції отримання вигод від спекулятивних операцій певні суб'єкти за рахунок біржової гри на зміні вартості похідних фінансових інструментів мають змогу отримати додаткову економічну вигоду. Як зазначають А. А. Пересада та Ю. М. Коваленко, позитивна роль спекулянтів на строковому ринку полягає в тому, що вони правильно передбачають майбутню ціну, зміцнюючи тим самим стабільність ринку через обмеження коливань строкових цін [151, с. 249].

Серед інших функцій деривативів, які найчастіше виділяють дослідники, є:

- економія витрат при придбанні активів. З цим положенням не можна погодитися, оскільки не завжди можна зекономити при укладанні ф'ючерсного чи опціонного договору. Правила біржової торгівлі передбачають обов'язкову сплату біржового збору та брокерської винагороди, які можна було б уникнути, укладаючи договір поза біржею;

- контроль величини прибутку. Також не можемо погодитися з цим твердженням, оскільки неможливо проконтролювати величину прибутку за допомогою деривативів; лише можна спрогнозувати або передбачити його рівень завдяки використанню похідних фінансових інструментів;

- визначення ринкової вартості активів. На думку А. Забулонова, котирування похідних фінансових інструментів визначає ціну основних сировинних товарів [63, с. 41]. З даним твердженням погоджуємося частково, оскільки котирування деривативів – це лише незначний фактор, що впливатиме на ціну базових активів. Проте важливим вважається такий момент: безконтрольне та нерегульоване використання похідних фінансових інструментів дозволяє створити "штучний" попит або пропозицію на актив, що, у свою чергу, може розбалансувати економічну та фінансову системи;

- надання інформації економічним агентам – на основі передбачення майбутньої ціни на активи можна спрогнозувати й кон'юнктуру ринку активів. Виходячи з попереднього положення, надана інформація в сучасних умовах не відповідає принципам повноти та достовірності, а тому, в свою чергу, таку функцію похідні фінансові інструменти, як показала світова фінансова криза 2008 р., не виконують.

Важливу функцію деривативів виділив А. Б. Фельдман, якій визначив, що похідні фінансові інструменти створюють "фіктивний" капітал і

забезпечують рух цього “фіктивного” капіталу [196]. Оскільки похідні фінансові інструменти не створюють додану вартість, вартість похідного інструмента може змінюватися під впливом цінових коливань і змін попиту й пропозиції. Як правило, дана зміна не підтверджена будь-яким реальним активом. Таким чином, створюється “фіктивний” капітал, тобто капітал, який не приймає участі у процесі виробництва та який не є позиковим.

На основі визначених функцій сформульовано позитивні та негативні наслідки використання похідних фінансових інструментів для суб’єктів господарювання (рис. 1. 2).

Рис. 1. 2. Основні переваги та недоліки застосування похідних фінансових інструментів

Кожна перевага згідно з рис. 1. 2 має відповідний негативний аспект, і навпаки. Таким чином, не можна стверджувати, що використання деривативів в економіці завжди породжує позитивні або негативні ефекти. Все залежить від того, яким чином та з якою метою використовується дериватив.

Дослідники Р. Брейлі та С. Майєрс сформулювали два основних правила використання похідних фінансових інструментів:

1. Вище керівництво фірми повинно регулярно відслідковувати вартість її позицій за деривативами та завжди бути в курсі того, чим фірма ризикує [28, с. 722].

2. Робити ставки лише тоді, коли існують відносні переваги, які дають шанс на виграш [28, с. 723].

Якщо управлінці використовуватимуть поради західних науковців, то вони матимуть змогу максимально використовувати переваги похідних фінансових інструментів. Проте з метою мінімізації негативних сторін використання деривативів потрібно, перш за все, втручання держави, яка б виступала регулятором строкового ринку й не дозволяла певним особам або групам осіб займати монопольне становище на строковому ринку, а отже, диктувати свої умови та правила торгівлі й ціноутворення, а також запобігала б створенню “штучного” попиту та пропозиції, що унеможлиблювало б махінації на строковому ринку¹.

У цілому похідні фінансові інструменти охоплюють відповідні складові. На сьогодні ми не можемо констатувати єдність поглядів дослідників щодо переліку складових деривативів (додаток Ж).

Так, С. А. Анесяц до складових похідних фінансових інструментів відносить форвард, ф'ючерс, опціон, депозитарну розписку та варант [4, с. 100]. Такої ж думки дотримується і Є. В. Зенькович [95, с. 31].

Натомість Т. Н. Малькова до складових деривативів відносить ф'ючерс, форвард, опціон, своп, факторинг та заставу [125, с. 163].

Проф. Л. О. Примостка виділила наступні складові: ф'ючерс, форвард, опціон та своп [168, с. 8]. Її думку поділяють В. М. Шелудько [207, с. 89], М. В. Плекан [156, с. 58], І. Є. Вишняк [41, с. 60] та інші дослідники (додаток Ж).

Є також дослідники, зокрема І. С. Меньшиков [131, с. 46] та Н. Є. Білінська [19, с. 82], які до складових похідних фінансових інструментів відносять лише ф'ючерс, форвард та опціон.

Таким чином, більшість науковців схиляються до думки, що основними складовими похідних фінансових інструментів є форвард, ф'ючерс, опціон і своп. Розглянемо кожну складову окремо.

Що стосується сутності форварду, то автори не дійшли згоди щодо трактування цього поняття (додаток З). На основі аналізу дефініцій поняття “форвард” можна виділити декілька підходів (додаток И).

Одна група дослідників, зокрема А. Б. Борисов [26, с. 810], С. В. Мочерний [62, с. 839], Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський [147, с. 334], Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовський, Є. Б. Стародубцева [169, с. 364], вважають форвард системою або формою розрахунків. Вважаємо такий підхід до трактування сутності форварду некоректним, оскільки форма розрахунку – це певний спосіб здійснення платежів та взаємних розрахунків.

¹ Детальніше дане питання розкрито у п. 3. 1 монографії.

Загально визнаними є дві форми розрахунку: готівкова та безготівкова. Розрахунки за форвардом проводяться, як правило, у безготівковій формі, а тому необґрунтовано форвард вважати формою розрахунків.

Друга група дослідників, а саме Н. Є. Білінська [20, с. 35], Д. Д. Гордієнко [49, с. 231] та інші, вважають форвард насамперед стандартним документом. Однак з таким твердженням також погодитися не можемо, оскільки форвард – це не обов'язково біржовий інструмент (за кордоном він взагалі вважається позабіржовим інструментом), оскільки передбачає не стандартизовану, а обумовлену сторонами поставку. Виходячи з цього, форвард не може бути стандартним документом, оскільки його умови можуть встановлюватися сторонами індивідуально та унікально для кожного випадку.

Найбільш поширеним є підхід третьої групи науковців, згідно з яким форвард – це угода. Такої думки дотримуються О. Арестархов [5], А. Н. Буренін [29, с. 169], А. Вязовський [44, с. 51], В. Г. Золотогоров [96, с. 396], Я. С. Мелкумов [129, с. 139], Л. О. Примостка [168, с. 19], О. Ю. Смолянська [183, с. 248], В. М. Шелудько [207, с. 122]. Також до даної групи науковців можна віднести й позицію А. А. Кілячкова та Л. А. Чалдаєвої [104, с. 125], які вважають форвард контрактом, оскільки у вітчизняному законодавстві терміни “угода” і “контракт” вживаються, здебільшого, як синоніми та мають однаковий юридичний зміст. Вважаємо дане твердження правильним, оскільки в ході домовленості між сторонами укладається певна угода на поставку базового активу в майбутньому.

Інша група дослідників, зокрема Т. А. Батяєва, І. І. Столяров [12, с. 154], А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко [66, с. 458], вважають форвард операцією купівлі-продажу. Вважаємо даний підхід не зовсім коректним, оскільки операція купівлі-продажу передбачає вже безпосередньо поставку базового активу та проведення розрахунків за ним, а також передачу прав власності. Коли укладається форвард, то розрахунки за активом, як правило, не проводяться (окрім гарантійної суми) та право власності на цей актив у момент укладання договору не переходить. Отже, некоректно вважати форвард операцією купівлі-продажу.

Своєрідним є підхід В. В. Твардовського [191], який розглядає форвард як вид зобов'язання. Проте, окрім виникнення зобов'язання, форвард відображає майбутнє надходження товару, тобто дебіторську заборгованість. Тому розглядати форвард лише як кредиторську заборгованість безпідставно.

Таким чином, спостерігаємо різноманіття позицій зазначених дослідників у визначенні поняття “форвард”. Для того, щоб правильно сформулювати визначення форварду, потрібно розглянути особливості механізму його функціонування² з точки зору бухгалтерського обліку.

² Загальний механізм укладання угод з похідними фінансовими інструментами висвітлено у монографії Б. В. Губського [57], навчальному посібнику А. І. Берлача [16], підручнику О. М. Сохацької [187].

Укладання форвардного контракту означає, що одна зі сторін (продавець) бере на себе зобов'язання здійснити поставку певної кількості базових інструментів на певну дату, зафіксовану в контракті, але віддалену значним проміжком часу від дати укладання угоди, а інша сторона (покупець) зобов'язується прийняти поставку за обумовленою ціною. Отже, всі умови форвардної угоди, у тому числі й ціна, визначаються контрагентами в момент її укладання, тобто наперед.

Загальноприйнятою світовою практикою визначено, що форвард – це завжди позабіржовий інструмент, натомість відповідно до вітчизняної законодавства форвардні контракти можуть укладатися як на біржі [164, с. 5], так і поза нею.

Основна відмінність між біржовим і позабіржовим форвардом полягає у наступному (табл. 1. 3).

Таблиця 1. 3. Основні відмінності між біржовим та позабіржовим форвардом

<i>Характеристика</i>	<i>Біржовий форвард</i>	<i>Позабіржовий форвард</i>
Сплата гарантійної маржі	Обов'язкова	Погоджується сторонами (як правило, не сплачується)
Основні контрагенти	Підприємство та Клірингова палата (взаємодіють через біржового посередника)	Підприємство-покупець і підприємство-продавець
Механізм укладання	Підприємство купує у Клірингової палати форвард на продажу або на покупку базового активу	Підприємство укладає форвардну угоду на поставку або продаж базового активу
Механізм ціноутворення	Ціна визначається біржею на основі попиту і пропозиції на спот-ринку	Ціна визначається контрагентами на власний розсуд
Кредитний ризик	Низький (майже відсутній)	Дуже високий

Оскільки форвард не є стандартизованим, то його не можна назвати інструментом, що вільно обертається, а тому в момент його укладання він, здебільшого, не має вартості як документ. Платежі за позабіржовим форвардом не проводяться, оскільки контракт – це лише домовленість про купівлю або продаж будь-чого, а тому, відповідно, він не визнається ні активом, ні зобов'язанням [59, с. 39]. Таким чином, підприємство при

укладанні позабіржового форварду жодних витрат не несе, проте наражається на високий кредитний ризик. Натомість за придбання біржового форварду необхідно сплатити винагороду брокеру, що, з одного боку, збільшує витрати підприємства, але з іншого – повністю ліквідує кредитний ризик.

Базовими активами в форвардних контрактах можуть виступати різноманітні фінансові або матеріальні активи, валюта, процентні ставки, фондові індекси тощо.

В момент підписання угоди відповідно до Положення “Про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів” [160] форвардний контракт повинен містити наступні погоджені моменти: ціну, якість та кількість базового активу, дату розрахунків (поставки базового активу), місце поставки та інші умови. При настанні дня реалізації форвардного договору один контрагент (незалежно від того, чи це біржовий, чи позабіржовий інструмент)

здійснює поставку базового активу в обумовленому місці за погодженими раніше умовами, а інший контрагент здійснює оплату безпосередньо при отриманні базового активу.

Дослідник Л. О. Примостка зазначає, що формально учасниками позабіржового форвардного ринку можуть бути які завгодно суб’єкти господарювання, але на практиці сторони обережно підходять до вибору партнера з метою зниження ризику зриву поставки. Здебільшого контракти укладаються між компаніями, що мають надійну репутацію, банками, пенсійними фондами та страховими організаціями [168, с. 20].

Незалежно від місця укладання угоди форвардні контракти завжди належать до твердих строкових угод, тобто є обов’язковими до виконання обома контрагентами. Дослідники В. І. Павлов, І. І. Пилипенко, І. В. Кривов’язюк стверджують, що будь-яка сторона форвардного контракту має право відмовитися від його виконання лише за наявності згоди іншої сторони контракту або у випадках, визначених цивільним законодавством [148, с. 283]. Претензії щодо невиконання (неналежного виконання) форвардного контракту можуть пред’являтися емітенту такого контракту [148, с. 283]. Продавець форвардного контракту не може передати зобов’язання за цим контрактом іншим особам без згоди покупця форвардного контракту, а покупець форварду має право без погодження з іншою стороною в будь-який момент до закінчення строку дії (ліквідації) форвардного контракту продати його будь-якій особі, включаючи продавця такого форварду [148, с. 283]. Таким чином, форвард може використовуватися як з метою хеджування ризиків, так і з метою отримання додаткових економічних вигод. Проте на практиці, на думку зарубіжних дослідників, спекуляція форвардами неможлива через його нестандартність і непрозорість умов щодо кількості та якості базового активу [59, с. 39].

В умовах форвардного контракту можуть передбачатися штрафні санкції за його невиконання. При укладенні позабіржового форварду контрагенту може бути вигідніше сплатити штраф за певної ситуації на ринку. У зв'язку з цим виникає ризик невиконання зобов'язань (кредитний ризик), який є досить значним за форвардними угодами, а їх ліквідність невисока. Натомість при придбанні біржового форварду Клірингова палата зобов'язується провести розрахунки або поставку за форвардом за будь-якої ситуації на ринку, внаслідок чого кредитний ризик зводиться до мінімуму.

Отже, форвард має свої переваги та недоліки (табл. 1. 4).

Таблиця 1. 4. Переваги та недоліки форвардних контрактів
[складено на основі 168, с. 30]

<i>Переваги форвардних контрактів</i>		<i>Недоліки форвардних контрактів</i>	
<i>Біржові</i>	<i>Позабіржові</i>	<i>Біржові</i>	<i>Позабіржові</i>
Зменшення видатків на складське зберігання товарів	Індивідуальний характер укладання контракту	Неможливість формувати нестандартні угоди	Ризик невиконання зобов'язань за ними досить високий
	Зменшення накладних витрат, пов'язаних із продажем (придбанням) базових активів		Складність у пошуках партнерів, які мають намір зайняти протилежні позиції
Забезпечують безперервність процесів продажу (постачання)		Умова обов'язкового виконання не дозволяє достроково розірвати угоду або змінити її умови, а відсутність вторинного форвардного ринку не дає змоги перепродати контракт	
Форвардні контракти не потребують щоденної переоцінки за поточним курсом чи ставками. Виконання бухгалтерських проводок відбувається тільки два рази – на дату угоди та на дату платежу			
Дозволяють досить точно хеджувати ризик визначенням суми угоди і термінів, які відповідають потребам сторін			

На нашу думку, з точки зору бухгалтерського обліку, форвард – це, насамперед, документ. Однак, це питання є суперечливим, оскільки на

сьогодні науковці постійно дискутують з приводу можливості трактування договору як первинного документу³.

Таким чином, проведене дослідження сутності форварду дає змогу сформулювати наступне визначення: форвард – документ, який засвідчує обов'язкове до виконання зобов'язання однієї особи продати актив, а іншої – придбати у визначений час та на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни в момент укладання контракту. На нашу думку, наведене визначення з точки зору бухгалтерського обліку є найбільш прийнятним, оскільки воно найбільш повно відображає сутність даного поняття.

Щодо сутності іншої складової похідних фінансових інструментів – ф'ючерсу, то дослідники також не мають єдності поглядів (додаток К). На основі аналізу дефініцій поняття можна виділити декілька підходів до його трактування (додаток Л).

Одна група авторів, зокрема В. М. Шелудько [207, с. 96], вважають ф'ючерс біржовим деривативом. Такий підхід є правильним з економічної та фінансової точок зору, проте він не розкриває сутності ф'ючерсу відповідно до завдань бухгалтерського обліку. Аналогічно можна констатувати щодо іншого підходу, представником якого є І. С. Меньшиков [131, с. 47], за яким ф'ючерс визначається як стандартизована форма форварду.

Найбільшого поширення набув підхід, за яким ф'ючерс визначається як угода. Прихильниками даного підходу є Л. Гох [53, с. 209], А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко [66, с. 458], В. Г. Золотогоров [96, с. 397], Л. Н. Красавіна [128, с. 363], Н. С. Кузнецова, І. Р. Назарчук [117, с. 47], Я. С. Мелкумов [129, с. 142], С. В. Мочерний [62, с. 862], Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський [147, с. 338], В. І. Павлов, І. І. Пилипенко, І. В. Кривов'язюк [148, с. 385], Л. О. Примостка [168, с. 32], Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовський, Є. Б. Стародубцева [170, с. 367], О. І. Рогач, А. С. Філіпенко, Т. С. Шемет [140, с. 260], О. Ю. Смолянська [183, с. 255], П. Ю. Соловійов [186, с. 198]. До даної групи дослідників можна також віднести науковців, які розглядають ф'ючерс з точки зору контракту, договору або документу, оскільки ці поняття є близькими за своєю сутністю, зокрема: А. І. Берлач [16], Ф. Ф. Бутинець [179, с. 186], Д. Д. Гордієнко [49, с. 232], Є. В. Зенькович [95, с. 31], В. Кузнецов, О. Михайленко [39, с. 457], Н. Л. Маренков [126, с. 370], І. П. Фамінський [42, с. 449]. Вважаємо такий підхід обґрунтованим як з юридичної, так і з бухгалтерської точок зору.

Не можемо погодитися з прихильниками іншого підходу, зокрема з С. А. Анесяцом [4, с. 100], який розглядає ф'ючерс як вид похідного цінного паперу, та Ш. де Ковні, К. Таккі [107, с. 75], які стверджують, що ф'ючерс є видом зобов'язання. Міркування з приводу цього розглянуті вище.

Ще одним проблемним питанням, щодо якого постійно існують дискусії, є момент встановлення ціни. Дослідники С. А. Анесяц [4, с. 100],

³ Дане питання детально висвітлюється в п. 2. 2 монографії.

Н. Л. Маренков [126, с. 370], Д. В. Митропан, С. В. Єкимов [134, с. 75] вважають, що ціна поставки за ф'ючерсним контрактом фіксується при підписанні договору.

Інша група дослідників вважає, що ціна встановлюється у день виконання ф'ючерсу, зокрема такої думки дотримуються Д. Д. Гордієнко [49, с. 232], П. Ю. Соловійов [186, с. 198].

Третя група дослідників, у тому числі Л. Гох [53, с. 209], Й. С. Завадський, Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич [64, с. 422], Л. О. Примостка [168, с. 32], взагалі не акцентують увагу на моменті визначенні ціни, або зазначають, що порядок її визначення обумовлюється під час укладання договору.

Дослідивши вітчизняні нормативно-правові документи⁴ (додаток Е) та механізм дії ф'ючерсу, ми дійшли висновку, що ціна ф'ючерсу встановлюється при підписанні угоди. Тому вважаємо, що цей підхід є більш коректним з точки зору механізму функціонування ф'ючерсу. Хоча інші підходи не можна вважати неправильним, оскільки перерахунки за розрахунковим ф'ючерсом здійснюються шляхом порівняння поточної ціни на дату виконання із зафіксованою у ф'ючерсі ціною.

Отже, ф'ючерсні контракти мають наступні переваги та недоліки (табл. 1. 5).

Таблиця 1. 5. Переваги та недоліки ф'ючерсних контрактів [168, с. 41]

<i>Переваги ф'ючерсних контрактів</i>	<i>Недоліки ф'ючерсних контрактів</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Доступність ф'ючерсної торгівлі для всіх учасників ринку з огляду на невисокий рівень початкової маржі	Зниження дохідності грошових коштів, котрі вкладені на депозитний рахунок брокера як гарантійні внески
Наявність гарантії виконання всіх контрактів з боку клірингової палати	Стандартні умови не завжди можуть задовольнити потреби хеджера
Наявність дострокового виходу з контракту укладанням протилежної угоди	Короткостроковий характер ф'ючерсних контрактів не дає змоги ефективно хеджувати ризики, які виникають при проведенні середньо- і довгострокових фінансових операцій
Висока ліквідність, яка забезпечується за рахунок організації щоденної біржової торгівлі	
Існує можливість вибору – здійснювати поставку базових інструментів чи ні	

⁴ Детальніше питання нормативно-правового регулювання операцій з похідними фінансовими інструментами висвітлено у п. 1. 3 монографії.

1	2
Низька вартість укладання угод	
Біржовий характер торгівлі дозволяє формувати ціни ф'ючерсних контрактів під впливом попиту і пропозиції на ринку, що виключає можливість диктату з боку якогось одного учасника угоди	

На основі проведеного дослідження вважаємо, що ф'ючерс – стандартний біржовий документ (договір, угода, контракт), що засвідчує необов'язкове до виконання зобов'язання купівлі-продажу базового активу в дійсності (на біржі завжди можна укласти офсетну угоду) через визначений часовий лаг та на визначених умовах у майбутньому. Вважаємо, що наведене визначення відображає характер і сутність ф'ючерсу для його відображення у бухгалтерському обліку.

Таким чином, ф'ючерс та форвард мають багато спільних рис, проте й багато відмінних ознак, наведених у таблиці 1. 6.

Таблиця 1. 6. Відмінні риси форвардних та ф'ючерсних контрактів (з точки зору бухгалтерського обліку) [складено на основі 59, с. 49; 54]

<i>Ф'ючерсні контракти</i>	<i>Форвардні контракти</i>
Торгуються виключно на біржі	Здебільшого є позабіржовими інструментами
Передбачають участь Клірингової палати, яка забезпечує захист обох сторін	Є конфіденційними угодами та предметом переговорів між сторонами без будь-яких гарантій
Пов'язані із взаємною передачею прав та обов'язків щодо стандартних контрактів на поставку біржового товару	Пов'язані із взаємною передачею прав і обов'язків щодо реального товару з відстроченим терміном його поставки
Потребують внесення маржі	Не потребують внесення маржі
Використовуються для спекуляції та хеджування	Використовуються з метою хеджування та реальної поставки базового активу
Прозорі – біржі представляють звітність про ф'ючерсні контракти	Непрозорі, вимоги щодо розкриття таких операцій у звітності відсутні

Наступна складова похідних фінансових інструментів – це опціон. При визначенні його сутності автори наводять різні трактування

(додаток М), внаслідок чого можна виокремити декілька основних підходів (додаток Н).

Найбільш поширеним є підхід, за яким опціон визначається як договір, контракт, угода або документ. Такого підходу дотримуються: С. А. Анєсяц [4, с. 100], Л. Є. Басовский, Є. Н. Басовская [11, с. 74], Т. А. Батяєва, І. І. Столяров [12, с. 160], А. І. Берлач [16], А. Б. Борисов [26, с. 482], Д. Д. Гордієнко [49, с. 167], Р. Грачова [55], Є. В. Зенькович [95, с. 32], Л. Н. Красавіна [128, с. 361], Н. С. Кузнецова, І. Р. Назарчук [117, с. 45], Я. С. Мелкумов [129, с. 156], В. І. Павлов, І. І. Пилипенко, І. В. Кривов'язюк [148, с. 375], Л. О. Примостка [168, с. 44], Н. Реутова [172], Л. В. Руденко [176, с. 73], С. В. Сагова [177, с. 248], О. Ю. Смолянська [183, с. 259], П. Ю. Соловійов [186, с. 199], І. П. Фамінський [42, с. 281], В. М. Шелудько [207, с. 135], А. В. Шпак [208, с. 93]. Таке твердження є прийнятним як з юридичної, так і з бухгалтерської точок зору.

Не менш популярним є підхід, за яким опціон розглядається як право (на покупку, продаж, вибір альтернативи тощо). Таку думку поділяють: А. Б. Борисов [26, с. 482], А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін [47, с. 530], В. Ф. Гарбузов [197, с. 362], І. М. Дмитрієва [60, с. 41], Й. С. Завадський, Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич [64, с. 285], А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк [65, с. 315], П. М. Леоненко, П. І. Юхименко, А. А. Ільєнко [192, с. 407], В. А. Щегорцов [210, с. 251]. З економічної точки зору такий підхід є обґрунтованим, проте з юридичної чи бухгалтерської – ні.

Не знайшли широкого поширення підходи, за якими опціон трактується як умову в біржовій угоді (представники А. Г. Загородній та Г. Л. Вознюк [65, с. 315]) або як вид деривативу (О. С. Редькін, Н. А. Хрущ, Н. В. Прудка [171, с. 117]).

З метою формування власного бачення сутності опціону необхідним є розгляд особливостей механізму його функціонування з точки зору завдань бухгалтерського обліку.

Оскільки опціон надає право вибору, право купівлі або продажу, то, відповідно, збільшується кредитний ризик для однієї зі сторін. З метою мінімізації збитків внаслідок відмови контрагентом виконувати зобов'язання сторона, яка передає ризик за опціоном, сплачує певну суму винагороди (премію) контрагенту, який приймає на себе цей ризик. Тобто в момент укладання опціону він вже має вартість, на відміну від форварду або ф'ючерсу, де маржинальні (гарантійні) внески є частиною передоплати за базовий актив.

Як стверджує Н. Реутова, відповідно до вітчизняного законодавства емітентами опціонів можуть виступати винятково юридичні особи, а здобувати право власності на опціони можуть фізичні і юридичні особи, резиденти й нерезиденти України [172]. Тобто емітентом опціону може бути не лише Клірингова палата або її аналог, як у випадку з ф'ючерсами, але й господарське товариство.

Дослідники М. М. Самбірський та М. П. Гончарук [178] відповідно до “Правил випуску та обігу фондових деривативів” [165] та існуючої практики виділяють такий процес випуску опціонів (табл. 1. 7).

Таблиця 1. 7. Процес випуску опціонів [складено за 178]

<i>Етап</i>	<i>Характеристика</i>
Перший	Прийняття уповноваженим органом юридичної особи рішення про випуск опціонів та затвердження інформації про випуск опціонів
Другий	<p>Подача в ДКЦПФР документів на реєстрацію випуску опціонів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) заява про реєстрацію випуску та інформації про випуск опціонів; 2) копія свідоцтва про державну реєстрацію емітента; 3) взіреть розробленого сертифіката опціонів; 4) інформація про випуск опціонів, засвідчена аудитором у двох примірниках; 5) фінансова звітність (баланс та звіт про фінансові результати) за рік, що передує року, у якому подаються документи для реєстрації інформації, та фінансова звітність станом на останнє число кварталу, в якому подаються документи; 6) копія платіжного документа про сплату державного мита за реєстрацію інформації про випуск опціонів. <p>ДКЦПФР можуть вимагати й інші документи, оскільки в законодавстві відсутній перелік документів, які подаються для реєстрації випуску опціонів</p>
Третій	<p>Розміщення опціонів у строки, вказані в інформації про випуск опціонів, яка зареєстрована ДКЦПФР, що передбачає наступні дії:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) емітент укладає з торговцем цінних паперів договір доручення на розміщення опціонів на біржі; 2) торговець цінними паперами укладає договір про організацію розміщення опціонів та подає заявки на розміщення опціонів на біржі; 3) особи, які бажають придбати опціони, заключають з іншим торговцем цінними паперами договір доручення на придбання опціону; 4) торговець цінними паперами подає на біржу заявку на придбання опціонів; 5) в ході біржових торгів торговці цінними паперами укладають між собою договори купівлі-продажу опціонів (біржові контракти)

Слід звернути увагу, що премія за опціоном виплачується в момент укладання угоди, а розрахунок за базовий актив проводитиметься лише на дату виконання опціону.

Опціони, як і форварди⁵, бувають двох видів: біржові та позабіржові.

У цілому біржовий механізм функціонування опціону аналогічний ф'ючерсу. Особливості механізму функціонування біржового опціону наведено у табл. 1. 8.

Таблиця 1. 8. Особливості механізму функціонування біржового опціону [складено на основі 59, с. 79-80]

<i>Покупець опціону</i>	<i>Продавець опціону</i>
Є стороною, що тримає опціон	Учасник ринку стає продавцем опціону
Платить премію	Отримує премію
Є право купити/ продати базовий актив за опціоном	Зобов'язаний купити/ продати базовий актив за опціоном за вимогою сторони, що тримає опціон
На більшості бірж не сплачує початкову маржу	Сплачує маржу
Прибуток за опціоном необмежений, натомість збиток обмежується розміром сплаченої премії	Збиток за опціоном необмежений, натомість прибуток обмежується розміром отриманої премії
Закриває позицію шляхом продажу опціону ідентичному тому, який вона тримає, таким чином, анулює своє право на купівлю/ продаж базового активу	Закриває позицію шляхом придбання опціону, ідентичний проданому, таким чином, анулює своє зобов'язання

Як показують дослідження проф. Л. О. Примостки, на позабіржовому ринку опціони використовуються як банківський продукт або послуга, що надається клієнтам [167, с. 355]. Торгівля на позабіржовому ринку здійснюється без участі Клірингової палати (або її аналога), проте через брокера (або іншого відповідного посередника). Зарубіжні дослідники відзначають, що позабіржові опціони є результатом індивідуальної домовленості, у них немає стандартних умов і гарантійних вимог на відміну від біржових опціонів [59, с. 79]. Проф. Л. О. Примостка додає, що позабіржові опціони, зазвичай, виписує банк своїм клієнтам і точно пристосовує умови до їх потреб [167, с. 356]. Якщо клієнт вирішить не виконувати опціон, він може продати його лише тому банку, в якому він придбаний, і тоді умови

⁵ Особливістю є те, що поділ опціонів на біржові та позабіржові є загально визнаним, натомість аналогічний поділ форвардів за законодавством визнається лише у декількох країнах, у тому числі й в Україні.

повернення опціону диктує банк [167, с. 356]. Він купить опціон лише за умови, що в опціону залишилась часова вартість (тобто для банку має сенс виплатити деяку суму для ліквідації опціону) [167, с. 356].

Вчений зазначає, що позабіржові опціони є низьколіквідними, а вторинний їх ринок доволі вузький [167, с. 356].

Вищенаведене дозволяє сформувані такі переваги та недоліки опціонів (табл. 1. 9).

Таблиця 1. 9. Переваги та недоліки опціону

<i>Переваги опціону</i>		<i>Недоліки опціону</i>	
<i>Біржові</i>	<i>Позабіржові</i>	<i>Біржові</i>	<i>Позабіржові</i>
Можливість сплатити премію відповідно до укладеного графіку платежів	Індивідуальні умови, які повністю задовольняють потреби хеджера	Стандартні умови, які не враховують потреби хеджера	Необхідність сплати всієї суми премії наперед
Розмір прибутку сторони, що тримає опціон, необмежений		Розмір збитку сторони, що продає опціон, необмежений	
Розмір збитку сторони, що тримає опціон, обмежується сумою сплаченої премії		Розмір прибутку сторони, що продає опціон, обмежується сумою отриманої премії	
		Високий кредитний ризик	–
		Висока вартість ⁶	–

Таким чином, з метою усунення неконвенційності понятійного апарату пропонується наступне визначення: опціон – стандартний як біржовий, так і позабіржовий документ, який передбачає право вибору покупця між його альтернативними умовами та зобов'язує продавця до його виконання.

Щодо четвертої складової похідних фінансових інструментів – свопу, то дослідники також не дійшли згоди щодо трактування його сутності (додаток П), внаслідок чого можна спостерігати різноманіття поглядів (додаток Р).

Не можемо погодитися з думкою дослідників, що визначають поняття свопу як розбіжність у ставках (А. Б. Борисов [26, с. 663]), різновид операцій (М. І. Молдованов [211, с. 648]) або одночасну купівлю і продаж

⁶ Для порівняння: форварди – комісійні не стягуються, ф'ючерси – витрати мінімальні, свопи – близько 1 % від суми контракту, тоді як опціони – 3 % від суми угоди і вище [167, с. 357].

(Н. Л. Іващук [98]). Вважаємо, що такий підхід до трактування сутності свопу є однобічним, оскільки своп укладається не лише на розбіжність в ставках.

Щодо трактування свопу як різновиду операцій, то такий підхід взагалі не розкриває й частину його сутності.

Інша група авторів, зокрема, І. Бернар, Ж.-К. Коллі [17, с. 509], А. Б. Борисов [26, с. 663], А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк [65, с. 431], Т. С. Смовженко [66, с. 412], В. Г. Золотогоров [96, с. 393], С. В. Мочерний [62, с. 339], Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовський, Є. Б. Стародубцева [169, с. 307], К. Редхед, С. Х'юс [цит. по 27] вважають своп обмінною операцією. Такий підхід є більш повним та відповідає економічній сутності свопу.

Найбільшого поширення набув підхід, за яким своп визначають як угоду. Прихильниками даного підходу є Т. А. Батяєва, І. І. Столяров [12, с. 163], В. Гоффе [51], І. Ю. Кулинич, Г. О. Хуснутдінова [118], А. Нікіфоров [144], Л. О. Примостка [168, с. 57], І. Роговська-Іщук [175, с. 330], О. Ю. Смолянська [183, с. 264], П. Ю. Соловйов [186, с. 200-201], І. П. Фамінський [42, с. 357] та В. М. Шелудько [207, с. 153]. Вважаємо такий підхід найбільш обґрунтованим як з юридичної, так і з бухгалтерської точок зору.

Незначний інтерес до даного похідного фінансового інструменту та розбіжність в поглядах авторів зумовлені тим, що операції з даним інструментом не врегульовано на законодавчому рівні (додаток Е).

Дослідивши вітчизняне законодавство та міжнародну практику, ми дійшли висновку, що своп – це завжди позабіржова угода, яка не передбачає реального обміну активами або зобов'язаннями між контрагентами.

У зв'язку з тим, що своп є виключно позабіржовим інструментом, типової схеми його укладання та виконання не існує, кожен контрагент розробляє її під власні потреби.

Отже, своп має такі переваги та недоліки (табл. 1. 10).

Таблиця 1. 10. Переваги та недоліки свопу

<i>Переваги свопу</i>	<i>Недоліки свопу</i>
Зниження вартості капіталу, який залучається	Нестандартні умови договору
Гнучкість, налаштування під власні потреби	Неможливість продажу з метою отримання додаткових економічних вигід
Довгостроковість угоди	Значний кредитний ризик
Страховання від ризиків	

Таким чином, своп – це позабіржовий документ, який передбачає обмін фінансовими вигодами на погоджених умовах у майбутньому.

Запропоновані визначення сприяють встановленню конвенційності понятійного апарату. Крім того, за своєю сутністю вони найближчі до особливостей функціонування похідних фінансових інструментів, а тому є найбільш прийнятними (табл. 1. 11).

Таблиця 1. 11. Переваги у застосуванні запропонованих визначень видів похідних фінансових інструментів

№ з/п	Запропоноване визначення	Обґрунтування до застосування
1	Форвард – документ, який засвідчує обов’язкове до виконання зобов’язання однієї особи продати актив, іншої – придбати у визначений час та на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни в момент укладання контракту	1. Зазначено фізичну форму виявлення (документ). 2. Вказано на вид торгівлі (біржова або/ та позабіржова). 3. Вказано на обов’язковість (необов’язковість) виконання контракту, що відповідно впливає на визнання прав та обов’язків сторін. 4. Відмічено, що існує проміжок часу між укладанням контрактів та їх виконанням. 5. Застосовано єдиний підхід у трактуванні
2	Ф’ючерс – стандартний біржовий документ, що засвідчує необов’язкове до виконання зобов’язання купівлі-продажу базового активу в дійсності через визначений часовий лаг та на визначених умовах у майбутньому	
3	Опціон – стандартний як біржовий, так і позабіржовий документ, який передбачає право вибору покупця між його альтернативними умовами та зобов’язує продавця до його виконання	
4	Своп – це позабіржовий документ, який передбачає обмін фінансовими вигодами на погоджених умовах у майбутньому	

На наш погляд, такі визначення є найбільш оптимальними для подальшої розробки методичних підходів до бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів, оскільки в них найповніше враховані специфічні ознаки похідних фінансових інструментів як об’єкта бухгалтерського обліку. Врахування ознак у запропонованих визначеннях дозволить чітко визначати об’єкт обліку, оптимізувати існуючу методику бухгалтерського обліку та полегшить розуміння специфіки здійснення угод з їх відповідним обліковим відображенням.

Похідні фінансові інструменти, які перебувають в обігу на окремих сегментах ринків, на сучасному етапі характеризуються великою різноманітністю, що значно ускладнює як здійснення операцій з деривативами, так і їх бухгалтерський облік, економічний аналіз та представлення відповідної інформації у зовнішній бухгалтерській звітності підприємств. Науковці мають різноманітні підходи до класифікації похідних фінансових інструментів, внаслідок чого виникає внутрішня суперечність між класифікаційними ознаками та видами деривативів, що, в свою чергу, ускладнює їх бухгалтерський облік.

Серед усього різноманіття підходів до класифікації, прийнятним для обліку, на нашу думку, є класифікація за базовим активом. Згідно з П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” в обліку потрібно відображати не лише вартість самого контракту, а й базовий актив. За цією ознакою класифікації можна відобразити базовий актив похідного фінансового інструменту (табл. 1.12).

Таблиця 1. 12. Рахунки бухгалтерського обліку, на яких ведеться облік базового активу згідно з класифікацією за базовим активом

<i>№ з/п</i>	<i>Вид деривативу</i>	<i>Рахунки бухгалтерського обліку, як використовуються для обліку базового активу</i>
1	Товарний	10 “Основні засоби”, 11 “Інші необоротні матеріальні активи”, 20 “Запаси”, 22 “Малоцінні та швидкозношувані предмети”, 25 “Напівфабрикати”, 26 “Готова продукція”, 27 “Продукція сільськогосподарського виробництва”, 28 “Товари”
2	Валютний	31 “Рахунки в банках”, 33 “Інші кошти”
3	Фондовий	14 “Довгострокові фінансові інвестиції”, 35 “Поточні фінансові інвестиції”
4	Кредитний	34 “Короткострокові векселі одержані”, 50 “Довгострокові позики”, 51 “Довгострокові векселі видані”, 52 “Довгострокові зобов’язання за облігаціями”, 55 “Інші довгострокові зобов’язання”, 60 “Короткострокові позики”, 62 “Короткострокові векселі видані”

Також для завдань бухгалтерського обліку потрібно розмежовувати деривативи за властивостями на інструменти хеджування та інструменти додаткової економічної вигоди (спекуляції), при чому більш детально вдаватися до класифікації, як роблять науковці, видається недоречним для ведення бухгалтерського обліку. Безпосередньо за цією класифікацією інструменти не відображаються на конкретному рахунку бухгалтерського обліку, проте через те, що ці інструменти мають різний економічний зміст,

за методикою обліку інструменти хеджування та інструменти спекуляції будуть відрізнятися.

Крім того, в діловій практиці деривативи зазвичай поділяються на біржові стандартні контракти (ф'ючерси, опціони) та на контракти, що укладаються між банками на позабіржовому ринку (форварди, свопи) [154]. Проте, відповідно до вітчизняного законодавства, будь-який суб'єкт господарювання може застосовувати певний вид деривативу, тому недоцільно поділяти інструменти на банківські та небанківські, хоча на практиці така тенденція спостерігається. Доцільніше, на нашу думку, здійснювати поділ на біржові та позабіржові інструменти залежно від місця укладання угоди.

Запропоновану класифікацію похідних фінансових інструментів для завдань бухгалтерського обліку та контролю відображено на рис. 1. 3.

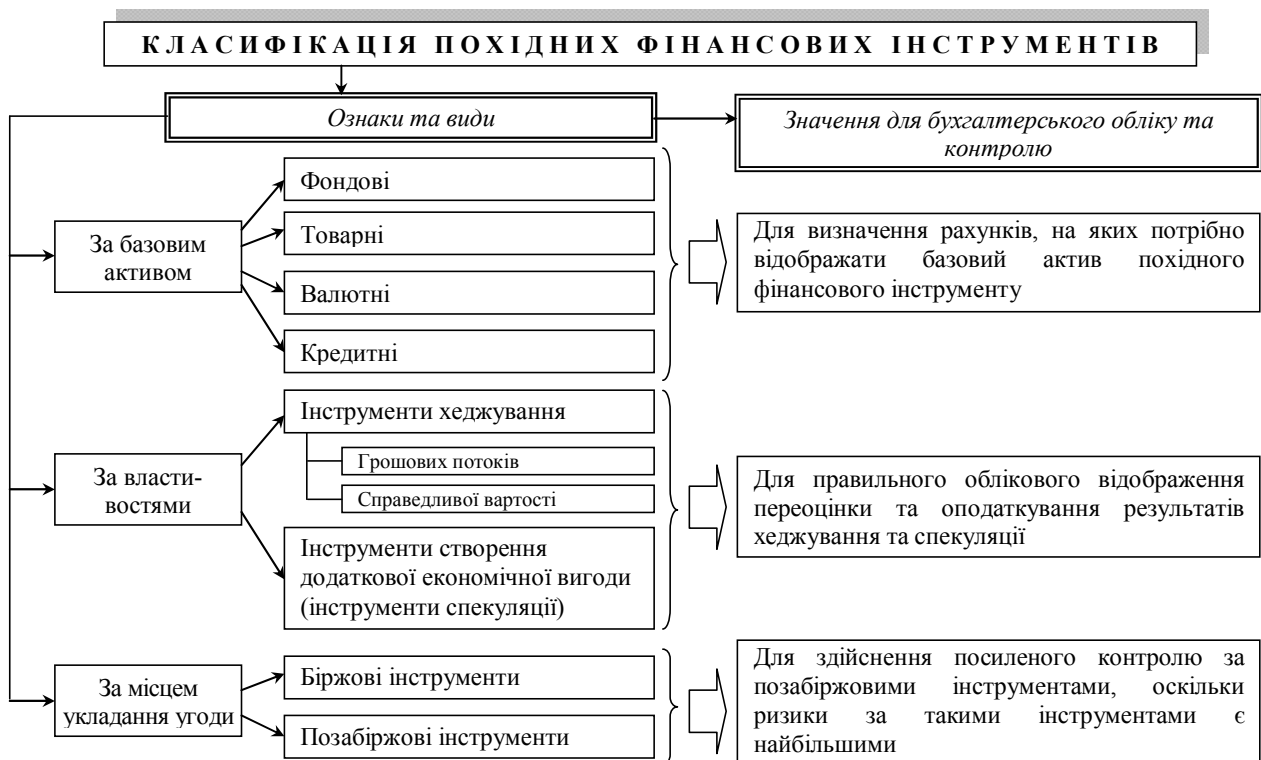

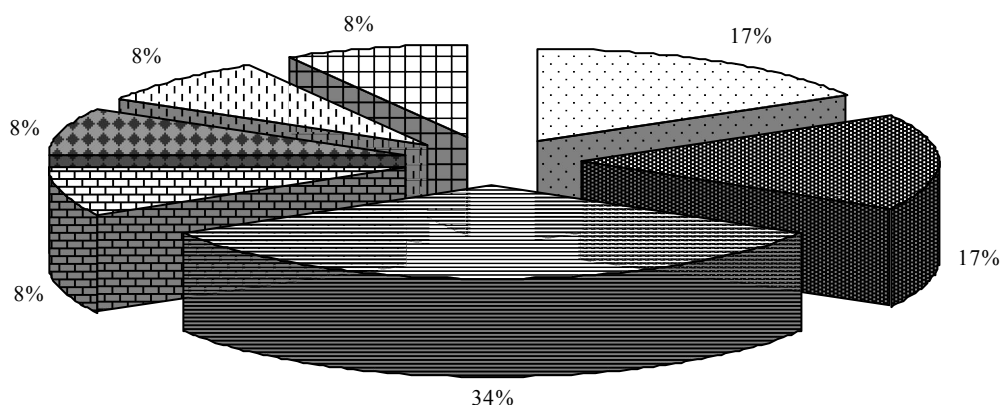
Рис. 1. 3. Класифікація похідних фінансових інструментів для потреб бухгалтерського обліку та контролю

Отже, сформульований підхід до трактування сутності похідних фінансових інструментів та запропонована їх класифікація відображає усі основні моменти визнання, оцінки та бухгалтерського обліку, що дозволить сформувати єдиний підхід до побудови методики бухгалтерського обліку та контролю операцій з деривативами.

1.2. Критична оцінка висвітлення проблемних питань бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами у наукових працях

Проблема відображення в бухгалтерському обліку операцій із похідними фінансовими інструментами є новою для української наукової думки. Від ступеня розробки пропозицій щодо удосконалення методики обліку операцій з похідними фінансовими інструментами залежить успішність застосування строкових контрактів у господарській діяльності підприємств.

Станом на 01. 01. 2009 р. в Україні з 1991 р. захищено понад 74 000 дисертацій, з яких лише 12 присвячені питанням функціонування похідних фінансових інструментів у розрізі таких спеціальностей (рис. 1. 4).

- “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” (08.05.01) - 2 дис.
- “Економіка сільського господарства і АПК” (08.07.01) - 2 дис.
- ▨ “Фінанси, грошовий обіг і кредит” (08.04.01) - 4 дис.
- ▩ “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” (08.06.04) - 1 дис.
- “Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право” (12.00.03) - 1 дис.
- “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка” (08.10.01) - 1 дис.
- “Економіко-математичне моделювання” (08.03.02) - 1 дис.

Рис. 1. 4. Захищені дисертації з питань похідних фінансових інструментів, систематизовані за спеціальностями

Отже, за даними з рис. 1. 4 до 2009 р. в Україні захищено лише одну дисертацію за спеціальністю “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” (08.06.04), тому можна зробити висновок, що облік похідних фінансових інструментів – це малодосліджене питання у вітчизняній обліковій науці.

Об’єктами досліджень попередників виступали процеси правового регулювання, ціноутворення, функціонування міжнародних ринків, проте жодного разу об’єктом дослідження не була господарська діяльність

підприємств (за винятком банківських установ), що використовують у своїй діяльності похідні фінансові інструменти.

Предметом дослідження в більшості дисертацій є правові, фінансові, але не облікові аспекти операцій з деривативами.

Оскільки досліджені дисертаційні роботи захищені в різні роки, то мета написання, актуальність дослідження та отримані результати в різні часові проміжки суттєво різнилися (додаток С).

Розглянемо наукову новизну дисертаційних робіт з метою її аналізу та систематизації (додаток Т).

Вперше визначення та класифікацію похідних фінансових інструментів надав Є. А. Шаповалов [206]. Крім того, дослідник вперше визначив шляхи вдосконалення ринку деривативів в Україні, що поклало початок розвитку наукової думки щодо операцій з похідними фінансовими інструментами в Україні.

Також класифікацію деривативів досліджувала Я. Ю. Крамаренко [115]. Значним її внеском є те, що науковець дослідила облік деривативів, уточнила сутність, роль та функції похідних валютних інструментів в економіці перехідного періоду.

Наступним вченим, хто удосконалив класифікацію деривативів, є М. В. Сільченко [182]. Він запропонував класифікувати похідні фінансові інструменти за типом базового активу та ризиком. Крім того, науковець здійснив комплексний аналіз особливостей ціноутворення опціонів.

Дослідником, який також розглядав проблему класифікації деривативів, є А. В. Безп'ятов [14]. Наукову новизну одержаних ним результатів складають такі здобутки як: систематизація та обґрунтування факторів, які визначають світовий розвиток ринків похідних фінансових інструментів у найближчі роки, комплексна оцінка розвитку ринків похідних фінансових інструментів в країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні. Вагомим досягненням науковця є твердження, що окрім об'єктивних факторів стимулювання торгівлі похідними фінансовими інструментами існують й психологічні бар'єри, які стримують розвиток строкової торгівлі. Також вченим застосовано практичне використання теорії оцінки опціонів з метою оцінки інвестиційних проектів.

Інший вчений – В. Б. Гордон [50] – досліджував подібні питання, що і А. В. Безп'ятов. Проте дослідник окреслив тенденції розвитку світового ринку деривативів, а також доповнив визначення та класифікацію ринку похідних фінансових інструментів. Важливим здобутком вченого є розробка методики обліку та аналізу маржинальних операцій на валютному ринку похідних фінансових інструментів в банках.

Основні наукові здобутки та новизна дисертаційного дослідження В. В. Гоффе полягає у тому, що вчена вперше розробила структурну схему ринку деривативів в Україні, згідно з якою основними деривативами, що

пропонуватимуться суб'єктам фінансового ринку, є форварди, ф'ючерси, опціони, свопи та іпотечні деривативи.

Питанням класифікації деривативів займався також і В. О. Гниляк [48], який в якості наукової новизни дисертації визначив розробку теоретичних та науково-практичних рекомендацій щодо поліпшення організації та регулювання вітчизняного біржового ринку товарних деривативів на сільськогосподарську продукцію в умовах становлення ринкових відносин. Дослідником удосконалено визначення категорій "товарний дериватив", "біржовий ринок товарних деривативів на сільськогосподарську продукцію", а також доповнено класифікацію товарних деривативів такими ознаками, як механізм використання та спосіб виконання біржових угод.

Першим, хто розпочав досліджувати складові похідних фінансових інструментів у вітчизняній юридичній науці, є Ю. В. Чижмар [204]. Науковець у своїй дисертації надав повну оцінку форвардного договору як правової категорії, детально проаналізував його правову природу, види, особливості правового статусу сторін та учасників біржових торгів, зв'язок форвардних договорів з іншими видами цивільно-правових договорів, зокрема, біржовими. У ході дослідження Ю. В. Чижмар розробив пропозиції з удосконалення чинного законодавства України, реалізація яких сприяє підвищенню ефективності правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із форвардними договорами.

Інший науковець – П. М. Сенищ [181] – вперше запропонував систему показників для визначення ліквідності валютних активів та описав механізм впровадження нових видів валютних деривативів, що пізніше сприяло впровадженню нових фінансових продуктів на український ринок деривативів. Крім того, П. М. Сенищем удосконалено схему організації ринку валютних ф'ючерсів.

Проблемам удосконалення ринку форвардів присвячено дослідження О. А. Ковалю [106], основним здобутком якого є удосконалення концепції участі місцевих органів влади у регулюванні ринків деривативів, а також вітчизняної нормативної бази з питань регулювання емісії, обігу та оподаткування деривативів.

Наступним вченим, який продовжив дослідження складових похідних фінансових інструментів, є О. М. Сохацька [188], основними результатами дисертації якої є розкриття сутності ф'ючерсних ринків, виявлення глобальних тенденцій розвитку міжнародних ф'ючерсних ринків, виявлення причини віднесення ф'ючерсних ринків до віртуальних самодостатніх спекулятивних фінансових "бульбашок" та аргументування неправомірності такого підходу, розкриття подвійної природи ф'ючерсного контракту.

Крім того, Г. В. Немченко [143] внесла також суттєвий вклад у дослідження складових похідних фінансових інструментів, обґрунтувавши

доцільність запровадження ф'ючерної торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні, розробивши моделі ефективного реагування ф'ючерної ціни на зміни ринку реального товару, а також удосконаливши визначення ф'ючерного контракту з позиції користувача – сільськогосподарського підприємства. Завдяки їй здобуткам дістали подальший розвиток такі питання, як неможливість функціонування ф'ючерного ринку за умов адміністративного втручання в ціноутворення.

Не менш важливою складовою аналізу наукових підходів функціонування похідних фінансових інструментів та їх складових є аналіз наукових публікацій в українських та російських фахових наукових періодичних виданнях, присвячених даній проблематиці.

Здійснивши суцільну⁷ вибірку публікацій в українських і російських періодичних виданнях⁸ щодо функціонування деривативів та їх складових, дійшли висновку, що дане питання, з точки зору фінансової науки, авторами висвітлюється глибоко, за винятком деяких різновидів складових похідних фінансових інструментів. Також слід відмітити, що частина публікацій присвячена бухгалтерському обліку операцій з деривативами.

Якщо аналізувати ступінь висвітлення питань функціонування похідних фінансових інструментів за структурою, то в українських періодичних виданнях найбільше уваги приділено дослідженню питань функціонування деривативів в цілому та опціонів. Також досить часто висвітлюються проблеми функціонування форвардів (рис. 1. 5).

Характерною особливістю є те, що у вітчизняній фаховій періодичній літературі взагалі не розглядалися питання функціонування свопів, проте, зважаючи на прагнення нашої країни інтегруватися в світову економічну систему, таке нехтування дослідниками проблемами функціонування найпоширенішого, за даними Банку міжнародних розрахунків, похідного фінансового інструменту є незрозумілим.

Аналіз аналогічних публікацій у російських періодичних виданнях показав, що науковцями переважно досліджуються загальнотеоретичні питання функціонування похідних фінансових інструментів (рис. 1. 6).

⁷ Вибірка проводилася на основі змістів періодичних видань, що містяться в інформаційній базі Житомирської наукової бухгалтерської школи станом на 01. 01. 2009 р.

⁸ Вибірка проводилася за наступними ключовими словами: “дериватив”, ”похідний фінансовий інструмент”, “производный финансовый инструмент”, “форвард”, ”ф'ючерс”, ”фьючерс”, ”опціон”, ”опцион”, ”своп”.

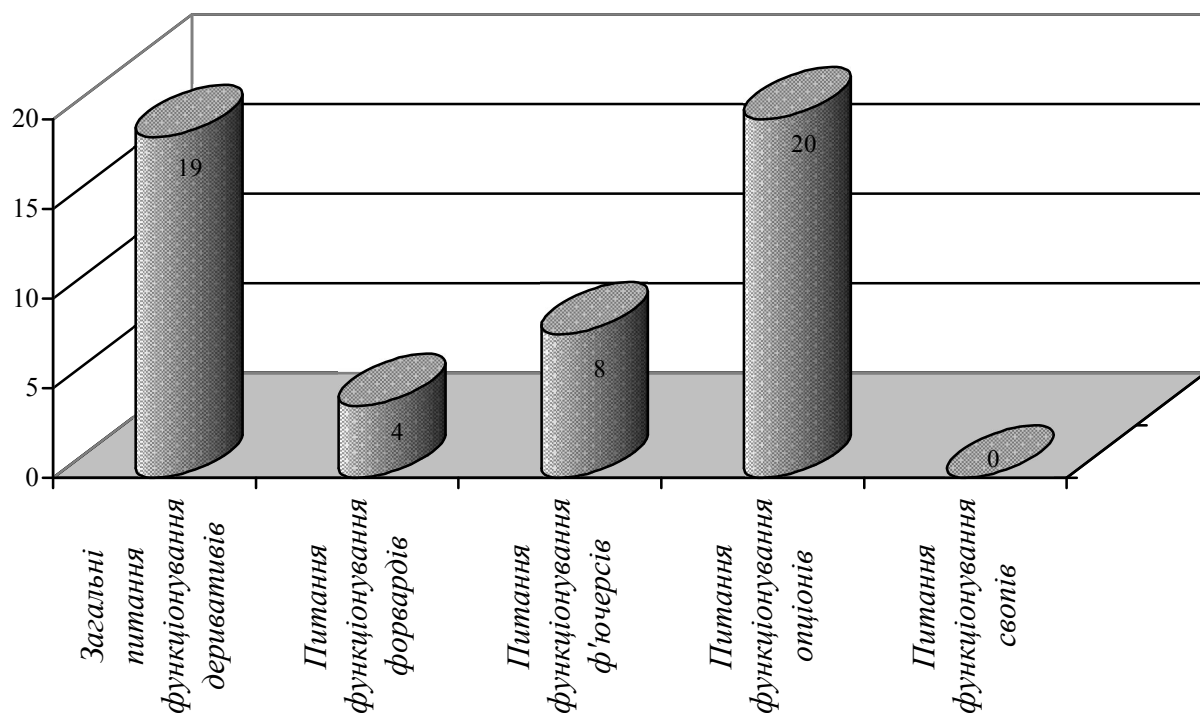

Рис. 1. 5. Структура публікацій в досліджених українських періодичних виданнях, присвячених висвітленню проблемних моментів функціонування різних складових деривативів

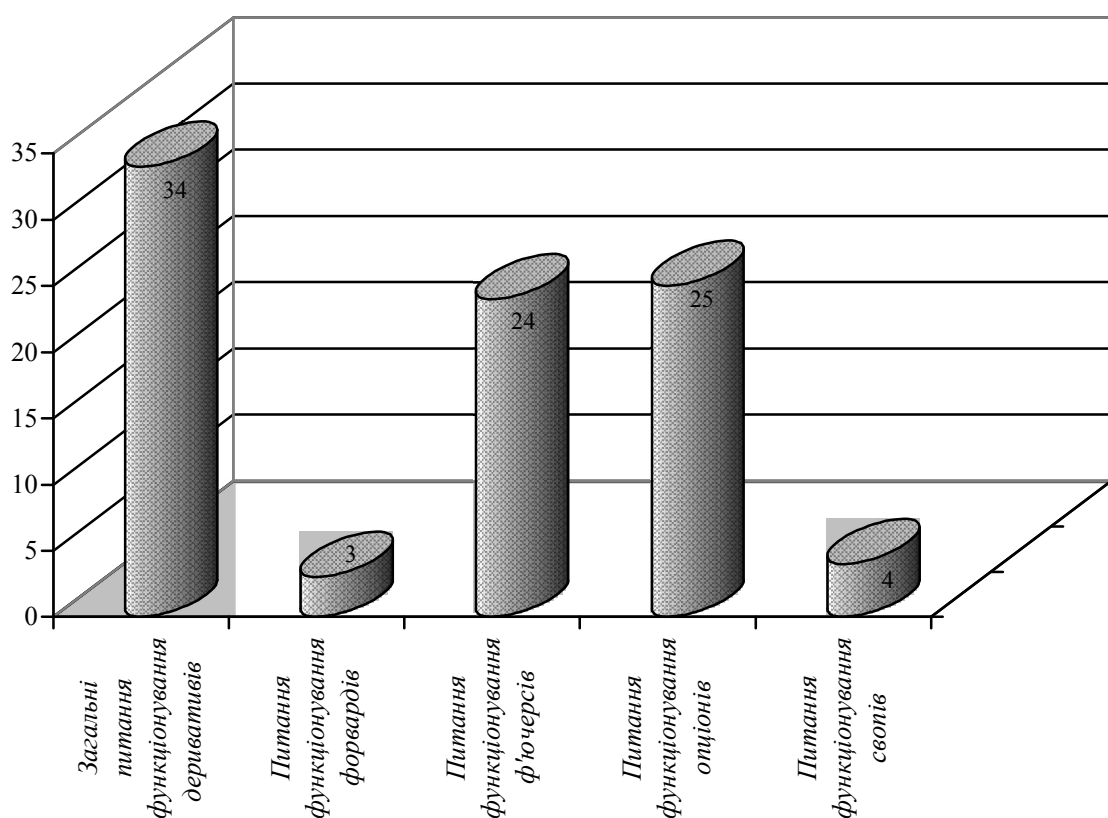

Рис. 1. 6. Структура публікацій в досліджених російських періодичних виданнях, присвячених висвітленню проблемних моментів функціонування різних складових деривативів

Слід відмітити, що питанням функціонування форварду приділяється недостатньо уваги. Також слід відзначити, що російські науковці досліджують проблеми функціонування свопів. Це, на нашу думку, відображає прагнення використовувати ринкові фінансові інструменти на практиці та підтверджує перспективність розвитку російського ринку деривативів.

Дослідження періодичних видань (додаток У) показало, що питання функціонування деривативів на вітчизняному строковому ринку висвітлювалися починаючи з 1997 р. проте лише дві публікації присвячені питанням їх бухгалтерського обліку. В більшості статей розглядається фінансовий аспект функціонування деривативів.

Слід відмітити, що за період 1997-2005 рр. вченими найбільше уваги присвячено дослідженню проблеми функціонування опціонів, у тому числі у двох статтях розкривається порядок їх бухгалтерського обліку.

Найменш дослідженим є питання функціонування ф'ючерсів (лише чотири статті). Незважаючи на те, що перша стаття датується 1997 р. , подальшого розвитку дослідження даної теми не набуло. Публікації з питань функціонування ф'ючерсів почали з'являтися лише в останні роки, що свідчить про зацікавленість вчених, і становлення фінансового ринку в застосуванні даної складової деривативів.

Жодної публікації не присвячено питанню функціонування свопу, який є найбільш поширеним видом похідних фінансових інструментів у світі, що свідчить про певну відсталість українського ринку деривативів, враховуючи сучасні світові фінансові тенденції.

Щодо аналізу статей в російській періодичній літературі, то можна констатувати, що в Російській Федерації проблемам функціонування похідних фінансових інструментів приділяється значно більше уваги, зокрема і питанням їх бухгалтерського обліку.

Аналізуючи російську періодичну літературу, слід відмітити, що починаючи з 1996 р. по 2008 р. проблеми функціонування деривативів стають актуальнішими з року в рік. Пояснення цього вбачаємо у інтеграції російської економіки в світову. Досліджуючи публікації з даної теми, можна зробити висновок, що дослідження спочатку стосувалися бухгалтерського обліку, а вже потім законодавчого регулювання і проблем функціонування деривативів на російському ринку.

Щодо аналізу публікацій, присвячених проблемі функціонування форвардів, то можна зробити висновок, що російські вчені не цікавляться даною проблематикою, надаючи перевагу дослідженню та удосконаленню інших різновидів похідних фінансових інструментів. Це можна пояснити

тим, що російський строковий ринок орієнтований в основному на біржові взаємовідносини.

З 1993 р. науковці аналізують та удосконалюють процес функціонування ф'ючерсів, їх бухгалтерський облік, правові аспекти та намагаються вирішити проблемні питання, пов'язані з виникненням нових видів ф'ючерсів.

Пріоритетним напрямом дослідження є проблема функціонування опціонів. Це пояснюється тим, що ґрунтовне дослідження бухгалтерського обліку опціонів ще на початку становлення строкового ринку в Російській Федерації, а саме в 1992 р. , сприяло їх широкому використанню у практичній діяльності суб'єктами господарювання.

Щодо досліджень питань функціонування свопу, то вони є нечисленними та мають здебільшого оглядовий характер.

У цілому можна зробити висновок, що вітчизняна наукова думка в частині похідних фінансових інструментів поки що перебуває на етапі розвитку та значно поступається теоретичним розробкам російських вчених.

Крім того, задля здійснення критичної оцінки висвітлених проблемних питань з обліку операцій з похідними фінансовими інструментами необхідним є аналіз тез конференцій, присвячених проблематиці функціонування деривативів та їх складових (додаток У).

Проблеми функціонування похідних фінансових інструментів та їх складових почали більш широко висвітлюватися лише в останні роки, свідченням чого є той факт, що за три останні роки за даним питанням було більше виступів, ніж за інші роки незалежності України⁹, що означає бажання дослідників досліджувати "білі плями" в функціонуванні ринку деривативів.

Проаналізувавши теми тез і матеріалів виступів на конференціях, дійшли висновку, що дослідженню питань обліку операцій з деривативами та їх складовими приділяється все більше уваги. Однак, незважаючи на достатню висвітленість даної проблеми в нашій країні, досі відсутня методика обліку операцій з похідними фінансовими інструментами та нормативно-правова база, яка регулювала б дане питання.

На конференціях науковці найчастіше досліджують проблеми функціонування строкового ринку, опціонів та ф'ючерсів. Найменше в наукових колах обговорюються питання щодо функціонування форвардних контрактів і досить мало розглядалися проблеми функціонування свопів, що пояснюється відносною новизною цього інструменту для українського строкового ринку.

Таким чином, за результатами систематизації наукових досліджень з питань функціонування складових похідних фінансових інструментів сформульовано висновок, що вітчизняними вченими приділяється

⁹ Вибірка проводилася за змістами 25013 конференцій, що містяться в базі даних Житомирської бухгалтерської школи станом на 01. 01. 2009 р.

недостатня увага функціонуванню деривативів та їх складовим, а саме бухгалтерському обліку операцій з похідними фінансовими інструментами – проблемі, що потребує нагального вирішення, адже відсутність методики обліку операцій з деривативами гальмує їх використання задля страхування ризиків вітчизняними суб'єктами господарювання.

1. 3. Огляд і шляхи удосконалення чинної законодавчої бази з точки зору бухгалтерського обліку та контролю операцій з похідними фінансовими інструментами

Господарські операції з похідними фінансовими інструментами регулюють більше 40 нормативно-правових документів. Проте вони містять ряд неузгодженостей і суперечать загальноприйнятим міжнародним нормам. Оскільки Україна прийняла вектор на інтеграцію до Європейського Співтовариства, то завдання гармонізації вітчизняного законодавства із міжнародним є одним з пріоритетних. До того ж, практика бухгалтерського обліку має відповідно регулюватися нормами законодавства. Якісні й конкретні положення законів виступатимуть для іноземних інвесторів стимулом для здійснення своєї діяльності в Україні й тісної співпраці з вітчизняними суб'єктами господарювання.

Проблемним аспектам законодавчого регулювання бухгалтерського обліку деривативів присвячено дослідження незначної кількості науковців. Дослідженню проблем законодавчого регулювання обліку деривативів у взаємозв'язку з іншими нормативними документами присвятили свої праці С. В. Банк [9], К. В. Іванова [97], Н. В. Предмирська [166]. Здебільшого вони розглядали лише П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” та відповідні МСФЗ (IAS/IFRS). Проте дослідники не звертали уваги на інші нормативні документи, які безпосередньо не пов'язані з обліком, проте значно впливають на нього. Тому огляд законодавчої бази слід здійснювати більш широко, визначаючи взаємозв'язки вітчизняного П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” з іншими нормативно-правовими документами, що стосуються функціонування деривативів.

Виходячи з вищевикладеного, надання рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства стосовно похідних фінансових інструментів з метою їх вдосконалення не лише сприятиме гармонізації вітчизняного та міжнародного законодавства, а й поживить практику використання деривативів вітчизняними суб'єктами господарювання, а також визначить єдині критерії визнання, оцінки та розкриття інформації у звітності з операцій із застосуванням деривативів.

На сьогодні в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий документ, який би регулював питання відображення в обліку операцій з похідними фінансовими інструментами. Серед найголовніших

законодавчих документів, що регулюють функціонування ринку деривативів, можна назвати:

- 1) Цивільний кодекс України [202];
- 2) Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” [74];
- 3) Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [70];
- 4) Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” [69];
- 5) Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів [160];
- 6) Правила випуску та обігу фондових деривативів [165];
- 7) Про впорядкування випуску та обігу деривативів [173];
- 8) Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти” [158];
- 9) Правила випуску та обігу валютних деривативів, інструкції, роз’яснення та інші нормативні документи НБУ [163].

Перераховані нормативні документи безпосередньо регулюють операції з використанням деривативів в Україні, решта містять лише посилання на вищезгадані, проте вони неоднозначно тлумачать сутність похідних фінансових інструментів. Термінологія, що у них застосовується, є неузгодженою: “деривативи”, “похідні цінні папери”, “похідні фінансові інструменти” (табл. 1. 13).

Таблиця 1. 13. Законодавче визначення деривативів

<i>№ з/п</i>	<i>Нормативний документ</i>	<i>Врегульовані питання щодо деривативів</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Європейське законодавство (ратифіковане Україною)		
1.	Директива 2004/39/ЄЕС	Деривативи – це є похідні фінансові інструменти
2.	Директива Ради 85/611/ЄЕС	Деривативи – це є похідні фінансові інструменти
Вітчизняне законодавство		
3.	Цивільний Кодекс України	Згадується про похідні цінні папери, проте вони не ототожнюються із деривативами (визначення деривативу також відсутнє)
4.	Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок”	Деривативи – це є похідні цінні папери

1	2	3
5.	Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”	Згадується про похідні цінні папери, проте вони не ототожнюються із деривативами (визначення деривативу також відсутнє)
6.	Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств”	Даний закон регулює деривативи, проте не конкретизує, чи слід їх відносити до похідних цінних паперів або до похідних фінансових інструментів
7.	Закон України “Про податок на додану вартість”	Згадується про деривативи, проте вони не відносяться конкретно до похідних цінних паперів або до похідних фінансових інструментів
8.	Закон України “Про іпотечні облигації”	Згадується про деривативи, проте вони не відносяться конкретно до похідних цінних паперів або до похідних фінансових інструментів
9.	Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України”	Зазначається, що деривативом є документ, який відповідає визначенню, наданому Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств”
10	Постанова КМУ “Про затвердження Державної програми розвитку Національної депозитарної системи України”	Віднесено складові деривативів до похідних цінних паперів
11	Постанова Правління НБУ “Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України”	Деривативи ототожнюються з похідними фінансовими інструментами

Таким чином, розглянуті нормативні документи не є узгодженими або дублюють положення інших.

Згідно з усіма Директивами ЄС “дериватив” – це синонім поняття “похідний фінансовий інструмент”, і в жодному разі не “похідний цінний папір”. Крім того, на сьогодні у вітчизняному законодавстві також відсутній єдиний підхід до визначення складових похідних фінансових інструментів: форвардів, ф’ючерсів, опціонів та свопів (додаток Е).

Цілком погоджуємося з висновком Консультаційно-експертної ради Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, у якому зазначано, що відповідно до міжнародної класифікації фінансових інструментів (CFI code), яка розроблена Міжнародною організацією по стандартизації (ISO) і є міжнародним стандартом класифікації (кодифікації) випусків цінних паперів та інших фінансових інструментів, Директив Ради ЄС – 89/298/ЄЕС, 93/22/ЄЕС, та більшості міжнародних норм (у тому числі і тих, до яких адаптує своє законодавство Україна), “деривативи” є фінансовими інструментами, ціна яких залежить безпосередньо або опосередковано від ціни (чи її зміни) їх базового активу, та які засвідчують сторонам, що уклали угоду, зобов’язання/ права на придбання/ продаж базового активу, або проведення розрахунків грошовими коштами в обумовлений строк у майбутньому за ціною і на умовах, визначених на поточний момент [174].

У свою чергу, фінансовий інструмент – це будь-який контракт, що започатковує виникнення фінансового активу однієї сторони та фінансового зобов’язання чи інструментів у вигляді акцій іншої сторони. Таким чином, до фінансових інструментів відносять: основні фінансові інструменти, такі як дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість та акції або будь-які інші цінні папери, що підлягають обігу та надають право придбати дані цінні папери шляхом підписки чи обміну на деривативи [174].

Отже, виходячи з міжнародної практики та положень, визначених нами у п. 1. 1, до цінних паперів, що мають ознаки деривативів у вузькому розумінні, які можуть розглядатися як похідні цінні папери, належать: цінні папери, що можуть бути конвертовані, та обмінювані цінні папери (цінний папір, який гарантує його власнику можливість обміняти його на цінний папір інших компаній). Тому неправильним вважаємо віднесення складових похідних фінансових інструментів (ф’ючерсів, форвардів, опціонів, свопів) до складу похідних цінних паперів, як це здійснено у ряді вітчизняних нормативних документах.

Згідно з п. 5 П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” [158] фінансові інструменти поділяються для ведення бухгалтерського обліку на фінансові активи, фінансові зобов’язання, інструменти власного капіталу та похідні фінансові інструменти. Фінансові активи, відповідно до п. 6, у свою чергу, включають грошові кошти та їх еквіваленти; дебіторську заборгованість не призначену для перепродажу; фінансові інвестиції, що утримують до погашення; інші фінансові активи. Фінансові зобов’язання включають згідно з п. 7 П(с)БО 13 фінансові зобов’язання, призначені для перепродажу, та інші фінансові зобов’язання. До інструментів власного капіталу, відповідно до п. 8, належать прості акції, частки та інші види власного капіталу. Таким чином, до інструментів власного капіталу входять цінні папери.

Відповідно до Постанови ВРУ “Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України” [162] цінні папери поділяються на такі групи:

- пайові цінні папери, за якими емітент не несе зобов’язання повернути кошти, інвестовані в його діяльність, але які засвідчують участь у статутному фонді, надають їх власникам право на участь в управлінні справами емітента і одержання частини прибутку у вигляді дивідендів та частини майна при ліквідації емітента;

- боргові цінні папери, за якими емітент несе зобов’язання повернути у визначений термін кошти, інвестовані в його діяльність, але які не надають їх власникам права на участь в управлінні справами емітента;

- похідні цінні папери, механізм обігу яких пов’язаний з пайовими, борговими цінними паперами, іншими фінансовими інструментами чи правами щодо них.

Проте науковці здебільшого наводять дещо іншу класифікацію з різних точок зору [49]. Цим, на нашу думку, пояснюється різноманіття підходів до трактування поняття “деривативи”, “похідні фінансові інструменти”, “похідні цінні папери” серед дослідників. Також на неоднозначність трактування даних понять впливає і відсутність єдиного погляду щодо класифікації самого фінансового ринку, зокрема, щодо місця фінансових інструментів і цінних паперів у його складі. Вважаємо, що до деривативів слід відносити похідні фінансові інструменти, а похідні цінні папери слід вважати окремою групою.

Визначившись з поняттям “дериватив” у вітчизняному законодавстві, перейдемо до розгляду нормативних документів, що регулюють бухгалтерський облік похідних фінансових інструментів.

Найголовнішим нормативним документом, що регулює бухгалтерський облік похідних фінансових інструментів в Україні, є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 13 “Фінансові інструменти”, згідно з яким похідний фінансовий інструмент – фінансовий інструмент:

- розрахунки за яким провадитимуться у майбутньому;
- вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними;
- який не потребує початкових інвестицій [158, п. 4].

Схожим є трактування похідного фінансового інструменту за системою US GAAP – SFAS 133 (Statements of Financial Accounting Standards), де похідний фінансовий інструмент визначається як фінансовий контракт, вартість якого є похідною у відношенні до іншого фінансового показника. Відповідно, похідним фінансовим інструментом може називатися інструмент, який:

– одночасно має один або більш параметрів, зміна яких визначає вартість контракту;

– за інших рівних умов вимагає менших початкових вкладень, ніж вкладення в актив;

– передбачає повне врегулювання вимог за інструментом за допомогою оплати обумовленої контрактом суми або врегулювання за допомогою інших дій, включаючи поставку фінансового активу з вартістю, що покриває вимоги за контрактом.

Відповідно до US GAAP – SFAS 133 до похідних фінансових інструментів не відносять контракти, що мають на увазі обмін товарами нефінансового характеру або такі, що передбачають можливість поставки нефінансового активу в погашення вимог за контрактом [166, с. 111]. Таким чином, на відміну від вітчизняного законодавства, не є похідними фінансовими інструментами товарні деривативи.

Відповідно до Міжнародного стандарту фінансової звітності (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” похідний фінансовий інструмент – будь-який контракт, який призводить до фінансового активу одного підприємства та фінансового зобов’язання іншого підприємства і при цьому забезпечує виконання таких умов:

– вартість контракту є змінною у відповідь на зміни ставки відсотка, ціни, валютного курсу, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи кредитного індексу або подібної змінної;

– контракт не вимагає початкових чистих інвестицій або незначних чистих інвестицій щодо інших типів контрактів, які мають подібну реакцію на зміни ринкових умов;

– контракт погашається на майбутню дату [137].

Узагальнимо підходи до трактування деривативу за П(с)БО, МСФЗ та GAAP у таблиці 1. 14.

Як видно з таблиці 1. 14, найповніше визначення деривативу надає МСФЗ (IAS) 39.

В Україні окрім П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” безпосередньо бухгалтерський облік операцій з деривативами жоден нормативний документ не регулює. Даний факт не сприяє здійсненню строкових угод, оскільки вказане П(с)БО також не є вичерпним та досконалим для бухгалтерського обліку.

Зважаючи на недосконалість законодавчої бази, вважаємо за доцільне прийняти Закон України “Про похідні фінансові інструменти”, у якому повинно бути:

1) надано чітке визначення термінів і трактування сутності деривативів за їх економічним змістом та класифікацію за базовими активами;

Таблиця 1. 14. Узагальнення підходів до трактування деривативу за П(С)БО, МСФЗ (IAS/IFRS), US GAAP (ЗПБО США)

Ознака	Підхід за		
	П(с)БО 13	МСФЗ 39	SFAS 133
1	2	3	4
Вид документу	фінансовий інструмент	будь-який контракт	фінансовий контракт
Спосіб визначення ціни	вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними	вартість контракту є змінною у відповідь на зміни ставки відсотка, ціни, валютного курсу, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи кредитного індексу або подібної змінної	вартість якого є похідною у відношенні до іншого фінансового показника; одночасно має один або більше параметрів, зміна яких визначає вартість контракту
Розмір інвестицій	який не потребує початкових інвестицій	контракт не вимагає початкових чистих інвестицій або незначних чистих інвестицій щодо інших типів контрактів, які мають подібну реакцію на зміни ринкових умов	за інших рівних умов вимагає менших початкових вкладень, ніж вкладення в актив
Юридичний аспект	–	призводить до фінансового активу одного підприємства та зобов'язання іншого підприємства	має на увазі повне врегулювання вимог за інструментом за допомогою оплати обумовленої контрактом суми або врегулювання за допомогою інших дій, включаючи поставку фінансового активу з вартістю, що покриває вимоги за контрактом
Визначення періоду розрахунків	розрахунки за яким провадитимуться у майбутньому	контракт погашається на майбутню дату	–

2) відображено усі моменти здійснення угод з похідними фінансовими інструментами як на біржі, так і поза нею;

3) чітко визначено права та обов'язки сторін, зокрема порядок визначення штрафних санкцій, у тому числі й у випадку ліквідації однієї зі сторін угоди;

4) врегульовано порядок досудового врегулювання спорів;

5) закріплено право на судовий захист сторін при здійсненні операцій з використанням деривативів.

Останній аспект є досить важливим, оскільки строкові угоди, що передбачають тільки грошові розрахунки між сторонами (тобто без поставки базового активу), згідно з вітчизняним законодавством не підлягають судовому захисту, оскільки розцінюються як ігрова угода або парі.

Дослідник Н. В. Предмирська зазначає, що чинні в нашій країні законодавчі документи не містять дефініції операцій “парі” та “ігор”, хоча договірна природа відповідних дій не заперечується [166, с. 115]. У правовій теорії “грою” визнається зобов'язання, через яке організатор повинен видати винагороду особі, що виграла, причому перемога в грі залежить від випадку, здібностей і, можливо, інших якостей учасника. Властивістю гри є те, що її учасники можуть впливати на результат. Розрахункові операції між учасниками, що не припускають поставки базового активу, за всіма своїми ознаками відповідають операціям типу “парі”. “Парі” є зобов'язанням, його учасники виказують протилежні позиції з приводу існування певної обставини, яка або вже наступила, але не відома учасникам, або може наступити незалежно від волевиявлення сторін [166, с. 115].

На думку К. В. Іванової, у разі гри метою договору повинно бути або дозвіл значущої суперечки (парі), або розвага, або отримання виграшу, істотним чином залежного від невизначеного чинника (гра). При цьому в якості правового підґрунтя необов'язковості таких угод називаються “невідомість результату операції”, а також “відсутність етичної або серйозної економічної мети” [97, с. 37].

Вимоги за деривативами відрізняються від вимог за договорами гри тим, що їх вартість може бути оцінена у будь-який момент часу. Вже у момент укладання договору вони володіють ринковою вартістю, яка якщо і не може бути встановлена емпіричним шляхом, то, як мінімум, розраховується теоретично. Ця ринкова вартість у будь-який момент часу може бути одержана на терміновому, або, принаймні, на наявному ринку. У разі деривативів, на відміну від гри, має місце не надання стохастично обумовленого виконання, раніше обіцяного стороною договору, заради якого зобов'язуються сторони договору. Деривативний договір укладається заради стохастично обумовленого зобов'язання іншої сторони здійснити платіж. Зустрічне надання може полягати в сплаті певної грошової суми (опціон) або в

прийнятті на себе стохастично обумовленого зобов'язання (ф'ючерс, форвард, своп). Стохастично обумовлена платіжна вимога у разі деривативного договору є чимось більшим, ніж юридико-технічним прийомом, що вимушено використовується сторонами договору. Воно втілює мету, до якої вони прагнуть, приймаючи зобов'язання [97, с. 37]. Таким чином, за логікою К. В. Іванової, деривативи не відповідають умовам гри та парі, оскільки:

а) вартість деривативу може бути визначена у будь-який момент часу;

б) метою здійснення є отримання економічної вигоди, хеджування;

в) наперед відоме зобов'язання сторін виплатити певну різницю.

Тому в новому законі пропонується зазначити, що деривативи, які не передбачають поставку базового активу, не належать до ігор або парі, чим закріпиться судовий захист сторін.

У Господарському Кодексі Російської Федерації закріплено судовий захист для тих угод з деривативами, що здійснені виключно на біржі. Дана позиція є виправдною, оскільки дозволяє управляти попитом та пропозицією на ринку в певному напрямі, зменшити масштаби спекулятивних операцій, а також захистити в певній мірі інтереси суб'єктів від шахрайства. Останній момент є досить важливим, оскільки за даними Державного комітету фінансового моніторингу України регулярне укладання підприємством строкових угод або використання інших похідних фінансових інструментів (деривативів), які не передбачають поставки базового активу, за операціями з одним або декількома контрагентами, результатом чого є постійний прибуток або постійні збитки цього підприємства протягом значного часу, є характерною ознакою легалізації злочинно здобутих коштів [196]. Проте не завжди угоди можуть здійснюватися на біржі, зокрема форварди, свопи. Тому в новому законі потрібно передбачити судовий захист не лише тих угод, що здійснювалися на біржі, але й інших позабіржових угод. Проте, щоб обмежити фінансові махінації та "нездорову" спекуляцію з використанням деривативів, слід закріпити судовий захист лише для тих позабіржових угод, що здійснюються з поставкою базового активу.

Не менше уваги слід приділити й врегулюванню відносин з використанням деривативів при ліквідації одного з суб'єктів угоди. Дана проблема має дві сторони: зобов'язання перерахувати гроші, а також зобов'язання поставити товар. Якщо при ліквідації визнається будь-який момент (наприклад, зобов'язання перерахувати кошти однією стороною), то обов'язково повинен визнаватися й інший (наприклад, зобов'язання поставити товар іншою стороною).

Слід зазначити, що пояснення та трактування більшості інших аспектів містяться у різних нормативних документах, деякі з яких неузгоджені між собою. У законі потрібно конкретно висвітлити перераховані аспекти та узгодити їх, оскільки тематична роздрібненість не сприяє чіткому розумінню сутності здійснення операцій з деривативами, а

лише перевантажує законодавчу базу та дає змогу шахраям здійснювати недобросовісні операції з деривативами. При цьому доцільно вдосконалити й низку законів з оподаткування операцій з деривативами.

Також при розробці закону потрібно враховувати міжнародний досвід. Як зазначає С. В. Банк, на міжнародному рівні ведуться роботи зі стандартизації контрактів для операцій з деривативами [10, с. 43] і деякі напрацювання в цій галузі у них вже наявні. Також, за даними С. В. Банка, у липні 1993 р. опублікована доповідь 30 провідних спеціалістів з фінансових операцій, в якій сформульовані рекомендації банкам та іншим установам, що здійснюють операції з деривативами або які є їх кінцевими користувачами [10, с. 43].

На думку експертів, ці установи повинні допускати до ринку деривативів тільки професіоналів. До прийняття міжнародних стандартів, правил і процедур проведення операцій з деривативами на національному рівні слід розробити і ввести у практику відповідні правила обліку й звітності, а також формалізувати стандартні правила обліку операцій на фінансових ринках, щоб мати можливість використовувати їх в інформаційних системах, що здатні вимірювати, управляти та контролювати операції з деривативами з найбільшою гнучкістю та надійністю [10, с. 43].

Таким чином, на основі узгодження та визначення усіх наведених аспектів у новому законі, вважаємо за необхідне внести доповнення і до П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” в частині обліку деривативів, оскільки законодавча невизначеність тягне за собою і невизначеність в методиці їх обліку.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

2.1. Організація бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами

Бухгалтерський облік – це інформаційна система, підсистема системи управління. Вона постійно адаптується до зростаючих потреб суспільства. Оскільки суспільство є складним та різноманітним середовищем, до обліку постійно висуваються нові вимоги, які полягають у всебічному відображенні всіх соціально-економічних відносин, що перебувають у постійному розвитку.

За сучасних умов господарювання одним із заходів, спрямованих на вдосконалення управління підприємством, є раціональна організація бухгалтерського обліку, яка забезпечує чітке виконання поставлених перед бухгалтерським обліком завдань та чіткий порядок його ведення.

Таким чином, якість ведення бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів залежить від його організації. Від раціональної організації бухгалтерського обліку залежить також можливість отримання й представлення зацікавленим користувачам всієї необхідної інформації про деривативи.

Організація та регулювання бухгалтерського обліку здійснюється на двох рівнях: макро- та мікрорівні. На макрорівні держава шляхом нормативного регулювання визначає загальні засади організації та регулювання бухгалтерського обліку. Регулювання на другому рівні здійснюється через специфічний інструмент – Положення про облікову політику підприємства, який є внутрішнім розпорядчим документом підприємства і складається відповідно до затверджених на першому рівні нормативних документів щодо організації та регулювання бухгалтерського обліку шляхом вибору порядку дій з переліку існуючих альтернатив.

Місце облікової політики в системі бухгалтерського обліку та її використання як інструмента організації бухгалтерського обліку на конкретному підприємстві є досить важливим, оскільки відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [68, ст. 8, п. 5] підприємство самостійно встановлює свою облікову політику. Разом з тим, слід зауважити, що набуття інформацією, яка отримується на виході з системи, якісних характеристик, зіставності, аналітичності, якості, універсальності можливе лише за умови стандартизації обліку, тобто ведення його за єдиними правилами в межах країни.

Методологічні основи формування у бухгалтерському обліку інформації про похідні фінансові інструменти, розкриття такої інформації у фінансовій звітності визначають національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти” [158], МСФЗ (IAS) 32 “Фінансові інструменти: розкриття та подання” [136], МСФЗ (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” [137] та МСФЗ (IFRS) 7 “Фінансові інструменти: розкриття інформації” [138].

Незважаючи на це, можна стверджувати, що в Україні практично відсутня система правового регулювання та методологічної основи бухгалтерського обліку деривативів, яка б повною мірою відображала процеси та результати застосування біржового й позабіржового механізму та операцій на строковому ринку (детальніше в п.1.3). Саме результати раціональної організації обліку господарських операцій дозволяють побачити реальні переваги та недоліки діяльності підприємств на біржі та ринку термінових операцій взагалі, бачити схеми розрахунків та оцінку активів і зобов'язань, а отже, і реальні можливості отримання вигоди в цій сфері [166, с. 110].

Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку ст. 8 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” покладено на власника підприємства або уповноважену ним особу. На сучасному етапі власники повинні не тільки усвідомити значення організації бухгалтерського обліку у забезпеченні ефективності процесу управління, але й зрозуміти, що організація обліку покладена на них. На противагу цьому власники віддають перевагу головному бухгалтеру та керівнику (управлінському персоналу) у формуванні облікової політики підприємства. Практика ведення бухгалтерського обліку показує, що професійних знань і навичок головного бухгалтера може бути недостатньо для формування досконалої облікової політики, яка б враховувала всі аспекти господарської діяльності. Зрозуміло, що таких знань скоріше всього не буде і у власника, тому завдання полягає у виборі відповідних суб'єктів. Дослідник Л. Ільяш рекомендує залучати відповідних спеціалістів [99, с. 70]. Так як похідні фінансові інструменти – це досить складний об'єкт обліку, то рекомендується для організації бухгалтерського обліку деривативів, окрім бухгалтера, залучати таких спеціалістів як юрист, фінансист та аналітик. З їх допомогою можна буде досконаліше сформувані облікову політику стосовно строкових контрактів, врахувавши юридичний, фінансовий та аналітичний аспекти.

Як відомо, система бухгалтерського обліку ґрунтується на певних принципах. У міжнародній практиці сформульовано основні принципи, які стали загальноприйнятими для всіх країн: автономності, безперервності діяльності, грошового вимірювання, собівартості, нарахування, реалізації, обачності (обережності, консерватизму), суттєвості, відповідності, постійності, періодичності. Стосовно діяльності, пов'язаної з фінансовими інструментами, то більшість з цих принципів є очевидними (зокрема, безперервність

діяльності, постійність, періодичність та ін.), а тому не створюють особливих проблем у процесі застосування. Водночас, як зазначає проф. Л.О. Примостка, такі принципи, як відповідність та обачність вступають у взаємне протиріччя, що в досліджуваній сфері має важливе значення і певні наслідки [167, с. 147].

Так, принцип відповідності передбачає приведення у відповідність витрат і доходів та розгляд їх у тому періоді, до якого вони належать. Втім, при нарахуванні доходів спираються на принцип обачності, тобто доходи обліковуються тільки після їх отримання або коли результати можливо з високою впевненістю прогнозувати. Проф. Л.О. Примостка вважає, що при обліку фінансових деривативів пріоритетним має бути визнаний принцип відповідності. Зокрема, в процесі обліку біржових деривативів здійснюється переоцінка відкритих позицій за біржовими котируваннями, що фактично означає реалізацію прибутків і збитків за операціями з похідними інструментами. Принцип відповідності також має важливе значення при обліку операцій хеджування, коли облік прибутків від хеджування та додаткових витрат за позицією, яка хеджується, здійснюється симетрично. В даний час найкращою вважається система обліку валютних опціонів, що базується на принципі відповідності доходів та витрат [116, с.22]. Погоджуємося з позицією дослідника, адже таке застосування вказаних принципів пов'язане з сутністю фінансових інструментів.

Оскільки організація і ведення бухгалтерського обліку повинно базуватися на теорії бухгалтерського обліку й відповідати елементам методу, то вона повинна включати:

- правильну класифікацію деривативів і вибір методики ведення їх бухгалтерського обліку;
- вибір технології і техніки ведення бухгалтерського обліку деривативів;
- підбір облікового персоналу щодо відображення у бухгалтерському обліку операцій з деривативами та забезпечення його роботи.

Відповідно до поставлених завдань процес організації бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів здійснюється за такими напрямками:

- 1) організаційний;
- 2) методичний;
- 3) технологічний.

Ведення бухгалтерського обліку окремого суб'єкта господарювання повинно регламентуватися Положенням про облікову політику, яке в обов'язковому порядку в розділі, який визначає методику бухгалтерського обліку підприємства, повинно передбачити положення щодо обліку деривативів. Положенням про облікову політику регулюються питання, які не закріплено на законодавчому рівні або щодо яких існують альтернативні варіанти.

Організаційний напрям організації бухгалтерського обліку строкових контрактів передбачає вибір оптимальної форми організації бухгалтерського обліку. Якщо підприємство здійснює систематично операції з похідними фінансовими інструментами, то доцільним є виділення окремої посади – бухгалтера з обліку деривативів. Проте, якщо підприємство не систематично здійснює операції з похідними фінансовими інструментами, то виокремлення окремої посади бухгалтера з обліку деривативів є недоцільним, дані функції можна покласти на бухгалтера з обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами.

Для забезпечення достовірності даних бухгалтерської звітності бухгалтер, на якого покладаються функції обліку деривативів має чітко дотримуватися своїх обов'язків (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Обов'язки працівника, на якого покладаються функції обліку похідних фінансових інструментів

<i>Посада</i>	<i>Обов'язки</i>
Бухгалтер, на якого покладаються функції обліку деривативів	Юридично грамотне оформлення операцій з деривативами в бухгалтерському обліку
	Безпосередня реєстрація в бухгалтерському обліку операцій з деривативами
	Ведення податкового обліку операцій з деривативами
	Формування оперативної інформації про операції з деривативами на запит управлінського персоналу

Отже, чітке дотримання вказаних обов'язків забезпечить ефективність здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами та належне облікове відображення операцій за їх участю. Дані обов'язки бухгалтера реєструються в його Посадовій інструкції та Положенні про облікову політику.

В обліковому процесі велике значення має класифікація операцій з похідними фінансовими інструментами залежно від мети, з якою вони провадяться. Так, операції хеджування та операції з деривативами, здійснені з метою спекуляції, виокремлюються і розглядаються як різні об'єкти бухгалтерського обліку, а відтак до них застосовуються різні облікові процедури [156, с. 14].

Похідні фінансові інструменти відіграють головну роль у забезпеченні ефективного функціонування фінансових ринків. Вони можуть виступати як корисні інструменти управління ризиками, але й самі вони можуть бути досить ризикованими, тому необхідно чітко дотримуватися методики відображення таких операцій у бухгалтерському обліку. Досить важливим є вчасне забезпечення необхідною інформацією всіх учасників здійснення операцій з деривативами на підприємстві. До

основних властивостей інформації для бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами Ю.С. Чікіров відносить наступні (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. Властивості інформації для бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами [складено за 205, с. 48]

<i>Властивість інформації</i>	<i>Характеристика</i>
Доцільність та корисність	Інформація повинна бути доцільною, відноситися безпосередньо до цілі, для досягнення якої вона надається. Для спекулятивних цілей інформація про суміжні ринки менш доцільна, ніж у відношенні до арбітражних угод або при проведенні хеджування
Своєчасність	Забезпечення своєчасності інформації, як правило, на ринках, що швидко змінюються, також є ключовим моментом, причому співвідношення своєчасності до якості, своєчасності до повноти вихідної інформації тісно взаємопов'язані з критеріями затрати-вигоди
Співставність	Для проведення моніторингу виконання поставлених планів та завдань, а також для аналізу та порівняння отриманих результатів необхідною властивістю є співставність інформації
Об'єктивність	Об'єктивність при прийнятті рішень в системі обліку похідних фінансових інструментів також важлива, так як прийняття спонтанних управлінських рішень в довгостроковій перспективі, як правило, не ефективне. Дана властивість доведена статистичними та емпіричними дослідженнями
Надійність	Успіх управління залежить від того, яка інформація відібрана та як виконано її перетворення. Ефективне управління можливе лише на основі надійної (достовірної) інформації

Передача інформації в системі бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами проводиться за допомогою системи інформаційних потоків (додаток Ф), яка, на думку Ю. С. Чікірова, включає наступні елементи:

- власне інформація;
- мета передачі інформації (з якою метою передається інформація від відправника до отримувача);
- відправник інформації;

- отримувач інформації;
- формат представлення інформації (електронний, паперовий, комунікативний);
- форма представлення інформації;
- періодичність передачі інформації [205, с. 49].

Враховуючи розроблену науковцем структуру інформаційних потоків, вважаємо, що найбільш раціональною з точки зору оптимального обміну інформацією між бухгалтерською службою та іншими структурними підрозділами підприємства є така організація інформаційних потоків про деривативи (рис. 2.1).

- ① – бухгалтер з обліку розрахунків з покупцями та постачальниками надає аналітику (фінансисту) дані про контрагентів підприємства, який підбирає та надає необхідну інформацію про стан строкового ринку, складає на їх основі рекомендації та прогнози;
- ② – аналітик (фінансист) доводить до відома юриста рекомендації та прогнози щодо укладання строкової угоди;
- ③ – юрист прораховує найкращий варіант умов під час укладання строкових контрактів з правової точки зору та здійснює їх оформлення. Попередній варіант контракту надається керівнику для вивчення;
- ④ – юрист, отримавши дозвіл на укладання строкового контракту, після його підписання надає інформацію про умови угоди бухгалтеру, на якого покладені обов'язки з обліку деривативів;
- ⑤ – бухгалтер протягом звітного періоду здійснює всі необхідні облікові процедури, визначає фінансовий результат здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами для цілей оподаткування. Дану інформацію бухгалтер з обліку деривативів надає заступнику головного бухгалтера у формах внутрішньої бухгалтерської звітності;
- ⑥ – заступник головного бухгалтера трансформує отримані від бухгалтера з обліку деривативів дані у вигляді фінансової звітності та подає головному бухгалтеру;
- ⑦ – головний бухгалтер звітує перед керівником підприємства.

Рис. 2.1. Система інформаційних потоків про деривативи при формуванні інформації в системі бухгалтерського обліку

Отже, процес формування інформації про деривативи в системі бухгалтерського обліку (етап перший) розпочинається з аналітика (фінансиста) та бухгалтера з обліку розрахунків з покупцями та постачальниками. Останній надає аналітику (фінансисту) дані про

контрагентів підприємства, а він, в свою чергу, підбирає та надає необхідну інформацію про стан строкового ринку, складає на їх основі рекомендації й прогнози та доводить до відома юриста (етап два). Далі юрист разом з аналітиком (фінансистом) обирають необхідний дериватив, прораховують найкращий варіант умов під час укладання строкових контрактів після чого юрист здійснює їх оформлення. Попередній варіант контракту надається керівнику для підтвердження (етап третій). Якщо юрист та фінансист отримують дозвіл на укладання строкового контракту, після його підписання інформація про умови угоди надходить до бухгалтера з обліку деривативів (етап четвертий). Він, в свою чергу, формує методичку обліку строкового контракту відповідно до його умов та протягом звітного періоду здійснює всі необхідні облікові процедури, визначає фінансовий результат здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами для оподаткування. Дану інформацію бухгалтер з обліку деривативів надає заступнику головного бухгалтера (етап п'ять), який трансформує її та у вигляді загальної фінансової звітності подає головному бухгалтеру (етап шість). Головний бухгалтер звітує перед директором підприємства (етап сьомий).

На попередній стадії аналітик (фінансист) проводить аналіз позиції підприємства за похідним фінансовим інструментом, у зв'язку з яким виникає ризик, прогнозує кон'юнктуру ринку на певний часовий інтервал та оцінює величину можливого ризику. В процесі порівняльного аналізу одержаної величини з допустимим рівнем ризику виявляє необхідність і доцільність проведення операцій хеджування. У разі позитивного рішення обирається вид похідних фінансових інструментів, за допомогою яких буде здійснена операція хеджування. Проведення попередньої оцінки дозволяє з'ясувати, скільки, на який період та який саме дериватив необхідно купити чи продати для хеджування існуючого цінового ризику.

Головний бухгалтер має бути наділений функцією контролю на всіх стадіях облікового процесу операцій з деривативами.

Якщо на підприємстві відсутній юрист та аналітик (фінансист), бухгалтер з обліку деривативів (бухгалтер) повинен допомагати керівнику у прийнятті рішення щодо укладення строкового договору на основі проведення розрахунків на підставі даних бухгалтерського обліку та податкового законодавства.

Таким чином, робота бухгалтера з обліку деривативів буде безпосередньо пов'язана з підготовкою інформації, що обґрунтовує необхідність даної операції для підприємства, а отже, укладанням договору; розрахунком та оптимізацією ймовірних податкових та економічних наслідків, які спричинить господарська операція, викликана договором, і можливі альтернативні варіанти; визначенням виду договору, формулювання його умов; документально правильним оформленням

результатів виконання договору; контролем за дотриманням виконання договору та своєчасним реагуванням на можливі порушення.

Технологічний напрям організації бухгалтерського обліку строкових контрактів передбачає вибір номенклатури бухгалтерських рахунків з аналітичними розрізами до них, а також розробку форм і порядку складання первинних документів щодо похідних фінансових інструментів.

Методичний напрям організації бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів охоплює визначення: критеріїв визнання похідних фінансових інструментів, а також критерії припинення такого визнання; методів оцінки похідних фінансових інструментів як при первісному, так і подальшому обліку (порядок переоцінки); критеріїв віднесення операцій з деривативами до хеджування чи до інших операцій.

Особливої уваги, а відповідно, й розкриття в обліковій політиці, потребують операції хеджування та застосовувані до цього виду діяльності облікові процедури і методи. Опис в обліковій політиці підприємства критеріїв визнання операцій з деривативами як хеджування ризиків, а також відповідного аналітичного й облікового інструментарію слугує обґрунтуванням при визначенні правомірності застосування тих чи інших облікових процедур.

Згідно з МСФЗ за умови подання інформації щодо визнаних фінансових інструментів у необхідному обсязі в основній частині балансу повторення її в Примітках до річної фінансової звітності не вимагається. На відміну від цього, основним засобом розкриття інформації щодо невизнаних фінансових інструментів є коментарі, примітки, додатки та аналітичні таблиці, які мають конкретні дані про характер, обсяги та строки проведення операцій. В українській практиці у звітності, на відміну від вимог МСФЗ, похідні фінансові інструменти в балансі не визнаються, окрім випадків оплати або надходжень коштів за ними.

Отже, суб'єкти господарювання мають змогу самостійно визначити форму подання інформації про операції з деривативами, застосовуючи принцип суттєвості. Це, в свою чергу, вимагає глибокого розуміння сутності проблеми і проведення аналізу операцій з фінансовими інструментами з метою надання достовірних та об'єктивних даних.

Таким чином, з погляду на те, що національний макрорівень організації обліку похідних фінансових інструментів не передбачає чіткого визначення певних облікових процедур, а План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та відповідна фінансова звітність стосовно похідних фінансових інструментів не відповідають вимогам, то вважаємо, що організація обліку деривативів на певному підприємстві має досить важливе значення. Відмітимо, що не останню роль тут відіграє Положення про облікову політику, в якому мають бути визначені всі аспекти стосовно обліку похідних фінансових інструментів. Дотримання

вимог цього документу є досить важливим, оскільки в ньому знаходять відображення ті питання, які підприємство має вирішувати на власний розсуд. Організація обліку має бути такою, щоб забезпечити користувачів повним обсягом достовірної інформації про здійснювані операції з похідними фінансовими інструментами.

Погоджуємося з висновком С.В. Банка про те, що в обліковій політиці підприємства щодо операцій з похідними фінансовими інструментами потрібно відображати наступні положення:

- методи та припущення, що застосовуються при визначенні справедливої вартості фінансових активів (за групами активів);

- порядок віднесення різниці між фактичними витратами на придбання та справедливою вартістю, яка може включатися в прибуток (збиток) звітного періоду або відображатися на рахунках капіталу;

- дату визнання угод з фінансовими активами, що мають регулярний характер (дата укладання угоди або дата розрахунків) [9, с. 21].

Проте рекомендації науковця мають теоретичний характер і потребують більшої конкретизації з точки зору практичних потреб. Враховуючи відсутність ґрунтовних досліджень інших науковців із цієї проблеми, вважаємо за необхідне визначити в Положенні про облікову політику наступні моменти (табл. 2.3), що значно полегшить процес відображення операцій з похідними фінансовими інструментами у системі бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання.

Документальне оформлення запропонованих елементів облікової політики здійснюється Положенням про облікову політику підприємства.

За необхідності зазначені вимоги до обліку операцій з похідними фінансовими інструментами можуть бути закріплені за бухгалтером, що відповідає за дану ділянку обліку, в його Посадовій інструкції.

Крім того, чинне законодавство зобов'язує безпосередньо перед здійсненням операції хеджування оформлювати необхідну документацію, типові форми якої відсутні, що, у свою чергу, створює певні труднощі з її оформлення для бухгалтера, знижує ефективність як внутрішнього, так і зовнішнього контролю. З метою належної організації обліку операцій хеджування пропонуємо використовувати наступну типову форму документу (Додаток Х), заповнювати яку має виключно головний бухгалтер, а відповідати за достовірність записів має керівник підприємства.

Запровадження даної форми на макрорівні дозволить уніфікувати документ щодо хеджування, чим полегшить контролюючим органам процес перевірки операцій хеджування та перешкоджатиме певною мірою вуалюванню інформації про похідні фінансові інструменти суб'єктами господарювання.

Таблиця 2.3. Запропоновані елементи облікової політики, які потребують обов'язкового розкриття у фінансовій звітності щодо операцій з похідними фінансовими інструментами

<i>№ з/п</i>	<i>Положення облікової політики</i>	<i>Альтернативні варіанти відповідно до чинного вітчизняного законодавства</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1	Складові похідних фінансових інструментів	а) форвард; б) ф'ючерс; в) опціон; г) своп
2	Визнання	а) на дату укладення угоди*; б) на дату виконання угоди; в) на дату виникнення зобов'язання за договором**
3	Умови припинення визнання	а) виконання контракту в натурі; б) виконання контракту розрахунково; в) укладання офсетної угоди; г) відмова від прав за контрактом; д) закінчення терміну прав вимоги за контрактом; е) продаж або обмін
4	Первісна оцінка	а) справедлива вартість; б) ринкова вартість; в) собівартість
5	Порядок переоцінки	Безліч варіантів визначення справедливої вартості залежно від інструмента
6	Методи обліку на рахунках бухгалтерського обліку	а) облік хеджування; б) облік спекуляції (торгівлі)
7	Порядок оформлення документації про відносини хеджування, цілі управління ризиком та стратегію хеджування	Існування безлічі варіантів пов'язано із відсутністю типових форм первинних документів
8	Аналіз ризиків	Безліч варіантів залежно від інструмента та мети здійснення операцій із ним

* Обов'язкова умова для опціонів.

** Лише для форвардів.

1	2	3
9	Обґрунтування визнання доходів і витрат за операціями з похідними фінансовими інструментами	а) зміни балансової вартості об'єкта хеджування (крім хеджування грошових потоків) внаслідок переоцінки або ризику, що хеджується, визнаються іншими доходами або іншими витратами звітного періоду; б) при значенні коефіцієнта ефективності хеджування грошових потоків у межах 0,8-1,25 зміна балансової вартості об'єкта хеджування відображається з одночасною зміною власного капіталу (в частині переоцінки фінансових інструментів). Якщо значення коефіцієнтів ефективності хеджування грошових потоків виходять за межі 0,8-1,25, то зміна балансової вартості об'єкта хеджування грошових потоків визнається іншими доходами або іншими витратами звітного періоду; в) збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інструментів, які не є об'єктом хеджування та оцінюються за справедливою вартістю, визнається іншими доходами або іншими витратами
10	Інвентаризація	а) безпосередньо самих угод; б) базових активів***
11	Порядок розкриття інформації про деривативи у фінансовій звітності	а) у формах фінансової звітності (ф. № 1 – ф. № 4); б) у Примітках до річної фінансової звітності (ф. № 5); в) у Пояснювальній записці до фінансової звітності

Таким чином, запропоновані приклад витягу з Положення про облікову політику та форма документу щодо хеджування надасть практичні рекомендації щодо обліку операцій з деривативами чим, у свою чергу, підвищить ефективність контролю за ними.

2.2. Облікове відображення операцій з похідними фінансовими інструментами

В умовах інтеграції економіки України у світову економіку та глобалізації фінансових ринків суб'єктам господарювання необхідно

*** У випадку, якщо підприємство зобов'язане поставити (реалізувати) товарно-матеріальні цінності.

дотримуватися загальносвітових тенденцій, які проявляються через використання сучасних інструментів, що дозволяють оптимізувати господарську діяльність. Глибокого дослідження потребують ті елементи, які є найбільш перспективними в світовій практиці, зокрема похідні фінансові інструменти, що займають панівне становище за обсягами торгівлі на фінансових і товарних ринках.

Не зважаючи на це, у вітчизняній практиці бухгалтерського обліку досі не розроблено порядку облікового відображення операцій з похідними фінансовими інструментами. Це зумовлено рядом причин:

- відсутністю у вітчизняних підприємців практичного досвіду в цій сфері;
- неврегульованістю багатьох питань їх функціонування та відображення в обліку на законодавчому рівні;
- неузгодженістю існуючих нормативних документів;
- різноманітністю інструментарію;
- непристосованістю чинного плану рахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на бухгалтерських рахунках.

Крім того, ускладнює процес адаптації системи законодавства до потреб фінансового ринку й те, що перелік похідних фінансових інструментів постійно розширюється, оскільки процес розробки і втілення в практику нових фінансових конструкцій на міжнародних ринках здійснюється досить динамічно. Так, одним з останніх нововведень є ф'ючерс на зміну погодних умов.

За таких умов виникає потреба у моделюванні та впровадженні у практику порядку обліку похідних фінансових інструментів. Ставиться завдання щодо розробки технологій обліку, які б враховували як національні економічні умови, так і міжнародний досвід.

На міжнародному рівні порядок відображення операцій з деривативами в обліку та звітності визначають МСФЗ (IAS) 32 “Фінансові інструменти: розкриття та подання” [115] та МСФЗ (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” [137]. В Україні методологічні засади обліку похідних фінансових інструментів визначаються П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” [158].

Порівняння вимог зазначених МСФЗ (IAS) та вітчизняного П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” дає змогу констатувати значні відмінності між ними (додаток Ц), що не сприяє гармонізації бухгалтерського обліку. До того ж, слід зазначити, що практика бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів за МСФЗ (IAS) є краще налагодженою, ніж за П(с)БО, та зменшує можливість здійснення махінацій з похідними фінансовими інструментами¹.

¹ Більш детально питання махінацій з похідними фінансовими інструментами розкрито у третьому розділі монографії.

У монографії вважаємо за доцільне спочатку розглянути особливості бухгалтерського фінансового обліку, а потім розкрити основні моменти оподаткування.

У цілому етапи бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами можна представити наступним чином:

Етап I. Визнання деривативів, яке охоплює документування та оцінку операцій з деривативами.

Етап II. Відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій зі строковими угодами.

Етап III. Відображення в облікових регістрах операцій з похідними фінансовими інструментами.

Етап IV. Розкриття у звітності операцій з деривативами.

Перше, з чого починається бухгалтерських облік операцій з похідними фінансовими інструментами – це визнання об'єктів здійсненої господарської операції. Як влучно зазначає Н. В. Предмирська, методологічно спосіб визнання з метою подальшого відображення в бухгалтерському обліку операцій з деривативами становить інтерпретацію сутності деривативних угод як факту господарської діяльності господарюючої одиниці, а у своїй сукупності така інтерпретація дає змогу оцінити стан та рівень функціонування термінового ринку [166, с. 111].

Підставою для визнання операцій з похідними фінансовими інструментами в обліку має бути належним чином оформлений первинний документ. На сьогодні науковці не дійшли згоди про те, чи може договір виступати як первинний документ. У зв'язку з цим, вважаємо, що дериватив не може виступати підставою для здійснення записів на рахунках бухгалтерського обліку. До того ж, дослідження системи інформаційних потоків при формуванні інформації в системі бухгалтерського обліку² показало, що строкові угоди укладаються не у бухгалтерській службі, а у фінансовому та юридичному відділах. Тому пропонуємо підставою для визнання операцій з похідними фінансовими інструментами в системі бухгалтерського обліку вважати Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом (додаток Ш), який складатиметься у двох примірниках юридичним і/ або фінансовим відділом, один примірник якого передаватиметься до бухгалтерської служби одразу після придбання (емісії) або продажу строкового контракту, а інший залишатиметься у відділі, який склав цей документ. На основі Акту про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом бухгалтерська служба підприємства зможе оформлювати документ хеджування.

² Дане питання досліджено у § 2.1 монографії.

Визнання деривативів охоплює дві складові: класифікацію деривативів та визначення моменту їх відображення в бухгалтерському обліку.

Як доведено раніше, з метою належного відображення у системі бухгалтерського обліку похідні фінансові інструменти слід визнавати за метою здійснення операцій з ними та безпосередньо за складовою.

Відповідно до П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” деривативи визнаються наступним чином (табл. 2.4).

Таблиця 2.4. Особливості визнання операцій з похідними фінансовими інструментами у системі бухгалтерського обліку

Момент відображення	Хеджування			Спекуляція		
	Форвард	Ф'ючерс	Опціон	Форвард	Ф'ючерс	Опціон
На дату придбання (укладання) угоди	+	+	+	+	+	+
На дату реалізації (продажу) угоди	-	-	-	+	+	+

Так, відповідно до п. 13 П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” [158], форвардний контракт визнається фінансовим активом або фінансовим зобов'язанням на дату виникнення зобов'язання щодо придбання або продажу предмета контракту, а відповідно до п. 14 опціони визнаються фінансовими активами або фінансовими зобов'язаннями у разі укладання контракту між покупцем і продавцем. Згідно з п. 12 фінансові активи або фінансові зобов'язання, що виникають внаслідок твердих контрактів³ на придбання або продаж ресурсів (робіт, послуг), відображаються в балансі після виникнення права на отримання активу або зобов'язання на його передачу [158], тобто у момент укладання договору⁴. Щодо інших похідних фінансових інструментів, то питання їх визнання взагалі не врегульовано вітчизняним законодавством.

Натомість за вимогами п. 15 П(с)БО 13 “Фінансові інструменти”, фінансові активи, придбані в результаті систематичних операцій⁵, визнаються на дату укладання контракту або на дату його виконання. З даним твердженням не можна погодитися, оскільки, враховуючи економічну сутність спекулятивних угод, похідний фінансовий інструмент є нічим іншим, як товаром, який пропонується на продаж. Саме тому відстоюємо позицію, що похідні фінансові інструменти слід визнавати лише

³ Відповідно до визначення, наведеного у п. 4 П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” [158], до твердих контрактів відносяться форвард і ф'ючерс.

⁴ Механізм укладання та виконання похідних фінансових інструментів розглянуто у першому розділі монографії.

⁵ Ознаки або визначення систематичних операцій у законодавстві України не наведено. Враховуючи зміст П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” вважаємо, що під систематичними операціями розуміють операції, які здійснюються з метою торгівлі.

на дату придбання (укладання) угоди навіть незалежно від мети здійснення операцій з ними.

Наступним етапом методики обліку операцій з похідними фінансовими інструментами є визначення, за якою вартістю їх слід оцінювати.

Найкращим показником вартості похідного фінансового інструмента є його справедлива вартість.

Слід зазначити, що необхідність постійної переоцінки похідних фінансових інструментів зумовлена тим, що їх вартість постійно змінюється. З використанням строкових контрактів пов'язані банкрутства ряду відомих банків та понесення збитків підприємствами, що оцінюються у мільярдах американських доларів лише через те, що їх звітність не відображала реальну інформацію про здійснювані операції з деривативами, внаслідок чого управлінський персонал не міг прийняти адекватні рішення щодо попередження негативних наслідків виконання таких угод. Тому вимога постійної переоцінки є своєрідною гарантією того, що інформація про здійснювані операції з похідним фінансовим інструментом буде об'єктивною та достовірною на конкретний момент часу, внаслідок чого власник або фінансовий аналітик зможе визначити та обґрунтувати доцільність продажу, збереження, виконання або погашення зобов'язань за деривативом і, в результаті, зможе уникнути значних збитків.

Крім постійної переоцінки на кожен звітний дату, базовий актив за похідним фінансовим інструментом вважається за доцільне переоцінювати також на дату виконання угоди задля визначення кінцевої ефективності здійснюваної операції хеджування.

Переоцінка деривативу, придбаного з метою спекуляції, є необхідною для того, щоб рівномірно протягом періоду дії відкритої позиції визнавати валові доходи або валові витрати від змін вартості базового активу.

Після того, як визнано похідний фінансовий інструмент та визначено вартість, за якою він оцінюється, необхідно відобразити таку господарську операцію на рахунках бухгалтерського обліку.

Слід констатувати, що на сьогодні внаслідок відсутності методичних рекомендацій та порядку обліку операцій з похідними фінансовими інструментами сформувалося декілька варіантів їх відображення у системі бухгалтерського обліку через вплив норм законодавства які, як визначено у п. 1.3 монографії, часто суперечать один одному.

Норми П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” зобов'язують визнавати фінансові інструменти, в тому числі й похідні, у складі фінансових активів або фінансових зобов'язань [158, пп.10-15]. Натомість Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” зобов'язує похідні фінансові інструменти визнавати у складі фінансових інвестицій [70, с. 1, п. 28.2], що, як доведено у першому розділі монографії, є неприпустимим з економічної точки

зору, оскільки похідний фінансовий інструмент – це не цінний папір, а контракт.

Отже, найпершим проблемним питанням є визначення, на якому рахунку слід визнавати деривативи.

Як показують результати досліджень, відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності операції з похідними фінансовими інструментами відображаються безпосередньо у фінансовій звітності підприємства, натомість у вітчизняній практиці бухгалтерського обліку такі операції знаходять своє відображення лише на одному позабалансовому рахунку 03 “Контрактні зобов’язання” [155] без будь-якої деталізації або конкретизації, що, у свою чергу, збільшує рівень прийнятих підприємством ризиків, які не підлягають розкриттю в балансі за прийнятою практикою бухгалтерського обліку, внаслідок чого викривлюється інформація, відображена у звітності.

У момент укладання строкового контракту сам контракт, як правило, вартості не має, або вона є незначною порівняно із вартістю базового активу за ним. Враховуючи це, відобразити договір як бланк у балансі немає підстав. Проте більшість дослідників вважають, що похідні фінансові інструменти слід обліковувати поза балансом на рахунку 03 “Контрактні зобов’язання”, аргументуючи це тим, що Інструкцією про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій [100] передбачено обліковувати деривативи саме на ньому. Проте, у Інструкції про застосування плану рахунків зазначається, що позабалансові рахунки призначені для узагальнення інформації про наявність та рух лише умовних прав і зобов’язань підприємства.

Умовними вважаються зобов’язання, визнання та оцінка яких залежать від ряду подій, які очікуються у майбутньому. На відміну від безумовних, що містять обов’язкову вимогу до контрагента про їх погашення у визначені терміни і мають достатньо достовірну оцінку на дату балансу, названі зобов’язання обтяжені невизначеностями з приводу як необхідності виплати підприємством грошових коштів, так і її розмірів та термінів [142, с. 141].

Оскільки у строкових контрактах прописані як терміни здійснення платежів, так і сума, то відносити фінансові зобов’язання за похідними фінансовими інструментами до складу умовних безпідставно. Погоджуємося, що деякі підвиди похідних фінансових інструментів (зокрема, дефолтний своп) можуть визнаватися умовними, проте основні похідні фінансові інструменти, які розглядаються у роботі (форвард, ф’ючерс, опціон і простий своп) не можуть визнаватися як умовні зобов’язання. Єдине виключення становлять похідні фінансові інструменти, придбані з метою спекуляції. Їх внутрішня вартість (тобто, вартість базового активу, зафіксована договором) повинна обліковуватися поза балансом: таке зобов’язання дійсно визнається як умовне, оскільки

його виконання є малоімовірним та залежатиме від майбутньої події, а саме, не продажу строкової угоди або не закриття позиції за нею.

В монографії проф. О. М. Петрука доведено, що згідно з принципами, які базуються на міжнародних стандартах фінансової звітності, підприємства можуть будь-який консенсуальний (неухильний) договір віднести до своїх активів або зобов'язань [153, с.9]. Їх укладання означає, що суб'єкти зобов'язання обов'язково виконують договір добровільно або за допомогою державного примусу [153, с. 9]. Обов'язковою ознакою неухильного договору є наявність неустойок або умов щодо відшкодування збитків, тобто – це договір, який містить такі вимоги до контрагентів, що його уклали, через які виконання договору стає економічно більш вигідним, ніж відмова [153, с. 9].

Таким чином, строкові угоди визнаються консенсуальними договорами, а тому виступати як умовні права або зобов'язання не можуть, у зв'язку з чим облік на позабалансовому рахунку 03 “Контракті зобов'язання” суперечить їх економічному та правовому змісту.

До того ж, якщо визнавати безумовні зобов'язання поза балансом, то, враховуючи значний часовий лаг між датою укладання угоди та датою її виконання, який інколи вимірюється в роках, значно викривлюються показники звітності, зокрема, така звітність, враховуючи великі суми за строковими контрактами, повністю є непридатною для аналізу ліквідності, платоспроможності та можливості банкрутства підприємства. Оскільки така звітність не відображає реальний стан справ на підприємстві, то вона не може слугувати інформаційною основою та підґрунтям для прийняття виважених управлінських рішень. Зокрема, така звітність не зможе задовольнити інформаційні потреби інвесторів та суспільства в цілому.

Таким чином, підприємство, яке купує базовий актив, визнає безумовне зобов'язання перерахувати кошти – кредиторську заборгованість, або точніше – фінансове зобов'язання за похідним фінансовим інструментом. Натомість сам базовий актив за похідним фінансовим інструментом в бухгалтерському обліку визнавати не можна, оскільки реальної поставки не відбулося. З цією метою П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” рекомендує визнавати фінансові активи, які фактично відображають вартість базового активу, що отримує підприємство внаслідок виконання строкового контракту.

Отже, при укладанні деривативу виникають одразу як фінансові активи, так і фінансові зобов'язання. Фактично, за похідними фінансовими інструментами фінансові зобов'язання – це кредиторська заборгованість підприємства, а фінансові активи – це дебіторська заборгованість контрагента, яка відображає зобов'язання поставити базовий актив (за умови укладання строкового контракту на покупку) або оплатити його (за умови укладання деривативу на продаж) (табл. 2.5).

Таблиця 2.5. Фінансові активи та фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами

Визнання у якості	Строкова угода	
	на купівлю базового активу	на продаж базового активу
Фінансового активу	базового активу, який в майбутньому отримає підприємство від реалізації базового активу	грошових коштів, які в майбутньому отримає підприємство від реалізації базового активу
Фінансового зобов'язання	зобов'язання оплатити певну суму коштів	зобов'язання поставити базовий актив

При укладанні строкового контракту майже завжди вноситься початкова маржа. Вважаємо, що її не можна обліковувати поза балансом на рахунку 05 "Гарантії та забезпечення надані", оскільки таке гарантування передбачає передачу прав власності. Досліджуючи нормативні документи та практику здійснення торгівлі деривативами, дійшли висновку, що порядок відображення початкової маржі на рахунках бухгалтерського обліку різнитиметься залежно від використання певного строкового контракту (табл. 2.6).

Таблиця 2.6. Порядок відображення початкової маржі

№ з/п	Похідний фінансовий інструмент	Початкова маржа
1	Біржовий форвард та ф'ючерс, який виконуватиметься реальною поставкою базового активу	Відображається частковою передплатою (залежно від прийнятої практики торгівлі на біржі)
2	Ф'ючерс (розрахунковий)	Відображається як депонована сума коштів на кліринговому рахунку
3	Опціон та позабіржовий форвард	Є преміальним внеском, тобто є платою за те, що один контрагент приймає на себе ризик іншого
4	Своп	Чинним законодавством не врегульовано, а тому пропонуємо відображати як преміальний внесок за аналогією до опціону

Отже, початкова маржа за своєю сутністю не є виданою гарантією, за якою підприємство зберігає право власності, а тому її не можна обліковувати поза балансом.

Укладання строкової угоди з метою спекуляції вважаємо доцільним визнавати як придбання похідного фінансового інструменту з метою торгівлі, оскільки підприємство має перепродати його до настання дати виконання угоди.

Другим проблемним питанням є порядок формування собівартості похідного фінансового інструменту. При укладанні договору підприємство несе певні витрати, зокрема, зі сплати комісійних, брокерської премії тощо, які у подальшому підлягають списанню на собівартість базового активу за похідним фінансовим інструментом [158, п.29]. Отже, усі такі витрати потрібно відображати на відповідному рахунку, який згодом закривався б на рахунок базового активу. Всі витрати, пов'язані із укладанням похідного фінансового інструменту на придбання базового активу, не можна відносити одразу на збільшення вартості базового активу, оскільки його реально підприємство ще не має. Тому пропонується такі витрати відображати одразу на рахунку фінансового активу за похідним фінансовим інструментом, який потім закриватиметься на рахунок базового активу за аналогією до рахунку транспортно-заготівельних витрат при придбанні виробничих запасів.

У випадку реалізації базового активу за деривативом витрати, пов'язані з укладанням строкового контракту, доцільно включати не до собівартості базового активу або до вартості фінансового зобов'язання, а відображати на рахунку 93 "Витрати на збут". Вважаємо, що зазначені витрати безпосередньо пов'язані з реалізацією, а тому їх відносити до собівартості базового активу не можна. Також такі витрати не можуть збільшувати фінансового зобов'язання за похідним фінансовим активом, оскільки їх суми чітко визначені й прописані у договорі.

Якщо ж операція з похідними фінансовими інструментами здійснюється задля отримання спекулятивного прибутку, то безпосередньо всі витрати (доходи), пов'язані із придбанням строкового контракту, пропонується відносити на збільшення (зменшення) вартості придбаного строкового контракту. При реалізації деривативу такі витрати (доходи) списуватимуться на рахунок спекулятивних витрат (спекулятивних доходів), які формуватимуть фінансовий результат від здійсненої операції.

Третім проблемним моментом облікового відображення операцій з похідними фінансовими інструментами є те, що деякі інструменти мають власну вартість під час укладання контракту, яка згодом переноситься на собівартість базового активу або на рахунки доходів/ витрат. Тому облікове відображення операцій з похідними фінансовими інструментами відрізнятиметься залежно від деривативу.

Найбільш розповсюдженими інструментами, за якими сплачується премія, є опціон та позабіржовий форвард. Пропонуємо обліковувати

вартість сплаченої або отриманої премії на відповідних рахунках доходів та витрат, які закриватимуться на рахунок фінансового результату від здійснюваної операції й впливатимуть на формування показника ефективності хеджування.

Ще одним проблемним питанням є порядок облікового відображення переоцінки похідних фінансових інструментів, які уклалися з метою хеджування. Основним фактором переоцінки деривативу є зміна справедливої вартості базового активу, що лежить в його основі. Таким чином, у підприємства, яке придбає базовий актив, переоцінці підлягатиме фінансовий актив, а у підприємства, яке реалізує, – фінансове зобов'язання.

Переоцінку фінансового активу пропонується відображати безпосередньо на рахунку фінансового активу за похідним фінансовим інструментом. Проте методика обліку переоцінки відрізнятиметься залежно від мети укладання строкової угоди.

Якщо операція з похідним фінансовим інструментом здійснюється з метою хеджування, то слід застосовувати норми П(с)БО 13 “Фінансові інструменти”, які зобов'язують при переоцінці постійно визначати ефективність хеджування. Якщо ж хеджувалася справедлива вартість, то результати переоцінки слід відносити до складу інших доходів або інших витрат звітного періоду.

Розглянемо облік хеджування грошових потоків. Він здійснюється з урахуванням коефіцієнту ефективності хеджування⁶. Якщо його значення знаходиться у межах 0,8-1,25, то переоцінка похідного фінансового інструмента відображається у складі власного капіталу. Якщо значення коефіцієнта виходить за межі 0,8-1,25, то переоцінка похідного фінансового інструмента відноситься до складу інших доходів або інших витрат звітного періоду. Проте П(с)БО 13 “Фінансові інструменти” не регулює порядку облікового відображення, якщо першою подією є уцінка похідного фінансового інструмента. Тому пропонується здійснювати переоцінку строкових контрактів, які уклалися з метою хеджування грошових потоків, за наступною схемою (додаток Щ).

Отже, переоцінка фінансового активу за похідним фінансовим інструментом, який укладений з метою хеджування, відобразатиметься у складі власного капіталу та/ або як інші доходи або інші витрати. Надалі вартість переоцінки збільшуватиме (або зменшуватиме методом сторно) вартість базового активу (за виключенням тих випадків, коли результат переоцінки відобразатиметься у складі власного капіталу).

Відображення змін вартості фінансового зобов'язання за похідним фінансовим інструментом ускладнене загальноприйнятою методикою обліку, що пов'язана із існуванням обмежень інформативності подвійного запису. На сьогодні в обліку превалює юридичне розуміння здійснюваних

⁶ Розрахунок коефіцієнту хеджування рекомендуємо проводити у документації про хеджування (зразок наведено у додатку X).

господарських операцій, а не економічне, внаслідок чого заборгованість відображається за тією вартістю, що зазначена у договорі. Такий підхід ігнорує той факт, що вартість базового активу, який виступає фінансовим зобов'язанням, постійно змінюється в часі. Отже, не виконується принцип превалювання сутності (економічного змісту) над формою (юридичного підходу). Проте лише економічне розуміння фінансового зобов'язання має вирішальний вплив на оцінку фінансового стану підприємства. Саме через те, що бухгалтерський облік не відображає реальний стан справ на підприємстві існує можливість здійснення численних махінацій з похідними фінансовими інструментами, що в результаті є однією з основних причин банкрутств ряду великих підприємств. Також це можна вважати однією з причин світової фінансової кризи, у тому числі й кризи 2007 р.⁷. Прибуток або збиток в дійсності, що показується в бухгалтерській звітності, може бути суттєво менший або більший через те, що прийнята практика бухгалтерського обліку не дозволяє відображати недоотриманий або потенційний прибуток. При спробі відображення фінансового зобов'язання за похідним фінансовим інструментом за справедливою вартістю виникає “бухгалтерський парадокс” (додаток Ю).

Отже, можна зробити висновок, що подвійний запис не дозволяє відображати переоцінку за справедливою вартістю фінансового зобов'язання за більшістю похідних фінансових інструментів, а отже, викривлюється реальний фінансовий результат від хеджування. Саме тому в запропонованій нижче методиці обліку операцій з похідними фінансовими інструментами деякі кореспонденції рахунків можуть бути суперечливими, проте саме їх застосування дозволяє найточніше відобразити результат хеджування в бухгалтерському обліку.

Щодо переоцінки деривативів, придбаних з метою спекуляції, то зміна їх балансової вартості завжди визнаватиметься іншими доходами або іншими витратами.

У зв'язку з існуванням вище виділених проблемних питань у наукових колах відсутній єдиний підхід щодо облікового відображення виконання строкової угоди. Вважаємо, що універсальної методики відображення таких операцій на рахунках бути не може, оскільки похідні фінансові інструменти відрізняються саме механізмом свого виконання.

Фінансовий результат від операцій з похідними фінансовими інструментами вважається за доцільне визнавати окремо за кожною складовою строкової угоди шляхом порівняння понесених витрат та отриманих доходів за такими операціями задля можливості визначення ефективності хеджування за конкретним похідним фінансовим інструментом.

⁷ Детальніше питання контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами розкрито у третьому розділі монографії.

Хеджування визнається ефективним, якщо від операції з похідним фінансовим інструментом отримано прибуток.

За постійної переоцінки реальний результат від хеджування у фінансовому обліку за більшістю похідних фінансових інструментів в одній акумульованій сумі побачити нереально, оскільки доходи та витрати за строковою угодою визнавалися регулярно на кожен наступний після визнання дати балансу, а отже, й закривалися на фінансовий результат того періоду, у якому були визнані. Загальну ефективність хеджування можна побачити лише за умови добре налагодженого управлінського обліку або розрахунковим шляхом. Таку особливість не вважаємо суттєвим недоліком фінансового обліку, оскільки в загальному результат від хеджування визнається правильно та не викривлює стан справ на підприємстві.

Розглянемо особливості обліку кожного похідного фінансового інструмента.

Форвард. Визнання та оцінка форварду здійснюється за аналогічною схемою, що й для інших інструментів: при його укладанні завжди визнаватиметься фінансовий актив та фінансове зобов'язання.

На перший погляд може здатися, що переоцінювати форвард на кожен наступний після визнання дати балансу не має сенсу, оскільки форвард представляє тверде зобов'язання, відмовитися від якого не можна за будь-яких обставин. Отже, управлінський персонал позбавлений можливості управління, а тому інформація за похідним фінансовим інструментом не буде актуальною. Проте, спостерігаючи негативну або позитивну динаміку хеджування за операціями з форвардом, управлінський персонал зможе об'єктивно сформулювати стратегію подальших дій та план розвитку підприємства з урахуванням очікуваних доходів або витрат за такою операцією. Тобто переоцінка форварду є необхідною для стратегічного управління підприємством.

Проте, внаслідок існування парадоксу переоцінки фінансового зобов'язання, переоцінці підлягає лише фінансовий актив. Отже, відобразити результат хеджування у звітності зможе лише те підприємство, яке уклало форвард на купівлю базового активу.

Зміна справедливої вартості фінансового активу за форвардом, укладеним з метою хеджування справедливої вартості, визнаватиметься іншими доходами або іншими витратами за похідними фінансовими інструментами. При переоцінці форварду, укладеного з метою хеджування грошових потоків, сума, яка знаходиться в межах коефіцієнта ефективності хеджування, відноситься до складу власного капіталу як дооцінка активів (у випадку переоцінки фінансового активу) або як інший додатковий капітал (у випадку переоцінки фінансового зобов'язання). Результати переоцінки похідного фінансового інструмента закриватимуться на рахунок фінансових результатів у тому звітному періоді, у якому вона здійснена.

Як і будь-який похідний фінансовий інструмент, фінансовий актив або фінансове зобов'язання за форвардом потрібно переоцінювати й на дату його виконання. Пропонується визначати кінцеву ефективність хеджування наступним чином: в момент виконання форварду фінансовий актив або фінансове зобов'язання відображати за справедливою вартістю, а різницю між справедливою та договірною (форвардною) вартістю визнавати на відповідних рахунках залежно від обраного варіанту хеджування. Таким чином, отриманий базовий актив відобразатиметься на балансі за справедливою вартістю.

При надходженні базового активу покупець закриватиме рахунок фінансового активу на рахунок базового активу, що надійшов, на суму дебіторської заборгованості за форвардом та інших супутніх витрат, у тому числі й на суму здійснених раніше переоцінок. Таким чином, вартість базового активу відобразатиметься в балансі за вартістю, максимально наближеною до справедливої, а різниця між балансовою вартістю та вартістю, зафіксованою у форварді, що визнана раніше іншими доходами або іншими витратами, вплинула на формування фінансового результату, зокрема, й на визначення ефективності хеджування.

У разі укладання позабіржового форварду методика обліку не відрізнятиметься від обліку біржового форварду за виключенням понесення додаткових витрат на сплату премії, які пропонується відносити одразу на збільшення вартості фінансового активу за похідним фінансовим інструментом, оскільки її сплата не є передоплатою та не повертається підприємству. Також не визнаватимуться передоплатою біржові збори та інші платежі, пов'язані з укладанням форварду на біржі.

З метою переоцінки фінансового активу за позабіржовим форвардом рекомендується використовувати дані про ціни біржових товарів, аналогічних базовому активу.

Також слід наголосити, що оскільки форвард не є ліквідним договором, він використовується з метою спекуляції не може. У зв'язку з цим, вважаємо недоцільним розробку методики обліку форварду, придбаного з метою спекуляції.

Ф'ючерс. Що стосується ф'ючерса, то слід зазначити, що методика його обліку багато в чому схожа на облік форварду. Відмінним буде лише порядок відображення переоцінки, операції з внесення додаткової маржі та, у зв'язку з цим, виконання ф'ючерсу.

За ф'ючерсом початкова маржа не є передоплатою, а визнається як депонована сума на рахунку в Кліринговій палаті. Кожен день Клірингова палата проводить переоцінку зайнятої позиції відповідно до цін, які склалися на кінець робочого дня. Проте для фінансового обліку відобразити зміни щодня не є доцільним, на відміну від управлінського обліку. При негативній динаміці цін Клірингова палата повідомить про необхідність депонування додаткових коштів на рахунок, що, відповідно, відобразатиметься у

фінансовій звітності. Таким чином, інформація про негативний ефект хеджування буде завжди оперативною.

Переоцінці за розрахунковим ф'ючерсом підлягає як фінансовий актив (порядок аналогічний до форварду на купівлю), так і фінансове зобов'язання. Це пояснюється тим, що в момент реалізації слід визнавати не договірну вартість базового активу, а фактичну, оскільки реальна операція відбувається на спот-ринку; за розрахунковим ф'ючерсом передбачається виплата лише різниці між договірною та справедливою вартістю. Переоцінка фінансового зобов'язання відобразиться наступним чином:

1) якщо його вартість зросла (дооцінка) – як зменшення доходу від реалізації базового активу;

2) якщо його вартість зменшилася (уцінка) – як збільшення доходу від хеджування.

Закриття позиції за ф'ючерсом (придбання офсетної угоди) пропонується відображати методом сторно.

Якщо ж за умовами строкової угоди передбачається реальна поставка базового активу за ф'ючерсом (реалізація або придбання), то порядок його відображення буде інший, оскільки отриманий дохід або понесені витрати внаслідок коливань цін на кліринговому рахунку коригуватимуться у зв'язку з тим, що реально їх підприємство не отримало, оскільки придбає або реалізує базовий актив за договірною, а не справедливою вартістю. Коригування доходів та витрат пропонується здійснювати методом сторно.

У цілому ефективність хеджування від застосування ф'ючерсу в управлінському обліку визнаватиметься нульовою, оскільки в ідеалі отриманий дохід від хеджування спрямовується на покриття витрат реалізації або придбання базового активу на спот-ринку та навпаки. Проте за даними фінансового обліку фінансовий результат від хеджування майже завжди матиме певне значення, відмінне від нуля. Таке явище, на нашу думку, не впливатиме суттєво на фінансовий стан підприємства, оскільки надлишково отриманий дохід від реалізації базового активу завжди перекриватиме витрати хеджування, понесені на ф'ючерсному ринку, та навпаки. При проведенні аналізу фінансової звітності аналітикам потрібно обов'язково враховувати цей факт, а тому вважаємо, що звітність за похідними фінансовими інструментами повинна містити розшифровку інформації щодо укладених та виконаних строкових угод⁸.

Оскільки ф'ючерс – це завжди біржовий інструмент, розгляд методики обліку позабіржового ф'ючерсу є недоцільним.

Проте ф'ючерс може укладатися не лише з метою хеджування, але й задля отримання спекулятивного прибутку. У такому випадку укладання

⁸ Питання розкриття операцій з похідними фінансовими інструментами у звітності розкрито у п. 2.3 монографії.

ф'ючерсу є нічим іншим як придбанням похідного фінансового інструменту з метою торгівлі і підлягає обліку на загальних засадах, висвітлених раніше.

Опціон. Важливим моментом для обліку опціону є визначення його виду ("колл" або "пут") та позиції, яку займає підприємство (довгу або коротку) (табл. 2.7).

Таблиця 2.7. Визнання фінансових активів та фінансових зобов'язань за опціоном

Об'єкт обліку	Опціон			
	"Пут"		"Колл"	
	довга позиція	коротка позиція	довга позиція	коротка позиція
Фінансовий актив	Зобов'язання отримати грошові кошти у разі реалізації права	Майбутні розрахунки (перерахування грошей) у разі реалізації права	Право купити базовий актив	Майбутні розрахунки (отримання грошей) у разі реалізації права
Фінансове зобов'язання	Право продати базовий актив	Зобов'язання купити базовий актив у разі реалізації права	Зобов'язання перерахувати кошти у разі реалізації права	Зобов'язання продати базовий актив у разі реалізації права
Премія	Сплачується	Отримується	Сплачується	Отримується

Відмінність відображення опціонів в обліку від інших похідних фінансових інструментів полягає в тому, що до реалізації права переоцінка хеджування грошових потоків буде відображатися так само, як і переоцінка хеджування справедливої вартості, оскільки бухгалтерський облік повинен надати конкретну інформацію про ефективність хеджування, що, як визначено раніше, визначається шляхом порівняння понесених витрат та отриманих доходів за операцією задля прийняття управлінцями рішення щодо доцільності реалізації або не реалізації придбаного права. У зв'язку з тим, що опціон – це не тверда угода, вважаємо за доцільне не визнавати у звітному періоді доходи або витрати за ним, оскільки велика ймовірність їх неотримання, а визнавати у складі доходів або витрат майбутніх періодів у тому звітному періоді, коли угода дійсно відбулася.

Якщо майбутні доходи від операції з опціоном перевищуватимуть майбутні витрати, то реалізація права є виправданою. У такому випадку в

момент виконання угоди отриманий дохід від хеджування грошових потоків відобразатиметься в складі додаткового капіталу підприємства.

У разі, коли майбутні витрати за строковою операцією перевищують майбутні доходи від неї – виконувати право недоцільно. Витрати та доходи, відображені в обліку раніше, пропонується сторнувати, так само як і факт укладання строкової угоди.

Внаслідок існування парадоксу переоцінки фінансового зобов'язання в системі бухгалтерського обліку неможливо відобразити або проаналізувати ефективність хеджування, якщо підприємство зайняло довгу позицію за опціоном “пут” або коротку позицію за опціоном “колл”. Це є негативним моментом й потребує добре налагодженого ведення управлінського обліку.

Витрати, пов'язані з укладання опціону (сплата біржового збору, комісійні брокеру тощо), пропонується обліковувати на рахунках інших витрат діяльності, оскільки опціон – це не твердий контракт, за яким поставка або реалізація базового активу може й не відбутися, у зв'язку з чим безпідставним є віднесення витрат на збільшення вартості майбутнього базового активу або включення таких сум до складу витрат на збут.

Щодо обліку опціонів, придбаних з метою спекуляції, то слід зазначити, що переоцінці підлягатиме не вся справедлива вартість опціону, а лише премія, яку можна отримати при продажі опціону. На сьогодні існує багато формул для розрахунку вартості премії за опціоном, проте основою її зміни є коливання цін на базовий актив. Вважаємо, що підприємству потрібно обрати одну методику і закріпити її застосування в Положенні про облікову політику. Простішим варіантом оцінки вартості премії, на нашу думку, є дані біржі. Окрім того, задля акумулювання інформації про вартість базових активів, що лежать в основі торгового опціону, вважаємо за доцільне обліковувати її на позабалансовому рахунку 03 “Контракти зобов'язання”. При продажі опціону цей рахунок закриватиметься.

Усі витрати, пов'язані з укладанням спекулятивного опціону, пропонуємо відносити на збільшення вартості опціону.

Різниця між біржовим та позабіржовим опціоном полягає лише в економії на сплату біржового збору та інших платежів, які передбачені біржовою торгівлею.

Своп. На сьогодні питання правомірності здійснення операцій зі свопами є ще досі нерегульованим. Тим не менш, як показує зарубіжний досвід, керівники великих транснаціональних корпорацій все частіше віддають перевагу саме його використанню.

Своп – це завжди позабіржова угода. Як визначено у розділі 1 монографії, своп передбачає обмін платежами, тобто не передбачається обміну позиковими коштами між контрагентами. На сьогодні існує декілька найбільш поширених видів свопу, проте навіть вони суттєво

відрізняються один від одного, тому уніфікувати облік розрахунків за ними видається безглуздом. При обґрунтуванні бухгалтером методики обліку того чи іншого виду своєї рекомендуємо використовувати рекомендації, наведені для обліку інших складових похідних фінансових інструментів.

Основа обміну у більшості свопів – платежі, суму яких кожен контрагент розраховує за своєю формулою. На практиці найчастіше зустрічаються випадки, коли одна сторона платить суму за фіксованим відсотком, а інша – відсоток за плаваючою ставкою.

Таким чином, у момент укладання своєї слід відображати як фінансовий актив (майбутні платежі, які отримає підприємство), так і фінансове зобов'язання (оплатити певну суму коштів). При оплаті буде зменшуватися рахунок фінансового зобов'язання, а при отриманні – фінансового активу. Оскільки один платіж завжди буде змінним, то слід переоцінювати лише його позицію. В кінці виплат рахунки будуть взаємно закриті, що свідчитиме про виконання контрагентами договірних зобов'язань.

Оскільки своп завжди є позабіржовим інструментом, який унікальний за своїми характеристиками, тому мета його укладання – це лише хеджування і в жодному разі не спекуляція.

Таким чином, з метою належного забезпечення виконання бухгалтерським обліком інформаційної функції, вважаємо доречним внести до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [155] та, відповідно, Інструкції про його застосування [100] зміни, відображені в табл. 2.8.

Детальніше характеристика кожного запропонованого рахунку та субрахунку розкрита у додатку Я.

Запропоновані методичні підходи до відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку узагальнено на рис. 2.2.

Розглянувши фінансовий облік операцій з похідними фінансовими інструментами, доцільно зупинитися на окремих моментах їх оподаткування.

На сьогодні питання оподаткування операцій з деривативами регулює невелика кількість нормативних документів, характеристика яких наведена у додатку АА.

Відповідно до вимог податкового законодавства дохід від операцій хеджування не оподатковується ПДВ та не включається до валових доходів підприємства. Також не підлягають включенню до валових витрат й втрати від хеджування. Проте питання включення до валових доходів або валових витрат отриманої або сплаченої премії у законодавстві не розкрито. Вважаємо, що такі доходи та витрати за аналогією до доходів та витрат від хеджування до складу валових не включаються.

Таблиця 2.8. Пропозиції щодо внесення змін до чинного Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій

<i>Пропозиції щодо зміни коду та назви рахунків</i>	<i>Код та назви (розрізи) аналітичних рахунків</i>	<i>Пропозиції щодо зміни коду та назви рахунків</i>	<i>Код та назви (розрізи) аналітичних рахунків</i>
<i>Клас 3 "Кошти, розрахунки та інші активи"</i>		<i>Клас 6 "Поточні зобов'язання"</i>	
31 "Рахунки в банках"	315 "Клірингові рахунки"	68 "Розрахунок і за іншими операціями"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"
32 "Фінансові активи за похідними фінансовими інструментами"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом", 322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом", 323 "Похідні фінансові інструменти в торгівлі"	<i>Клас 5 "Довгострокові зобов'язання"</i>	
		55 "Інші довгострокові зобов'язання"	551 "Довгострокові фінансові зобов'язання за операціями з похідними фінансовими інструментами"
<i>Клас 7 "Доходи і результати діяльності"</i>		<i>Клас 9 "Витрати діяльності"</i>	
74 "Інші доходи"	747 "Дохід від хеджування", 748 "Спекулятивний дохід", 749 "Отримані премії за похідними фінансовими інструментами"	97 "Інші витрати"	970 "Сплачені премії за похідними фінансовими інструментами", 978 "Втрати від хеджування", 979 "Спекулятивні витрати"

Невизначеним моментом є порядок відображення ПДВ на базовий актив. Вважаємо, що визнання ПДВ під час укладання строкової угоди з метою хеджування є некоректним, оскільки даний податок визнається лише у момент відвантаження базового активу або отримання грошей, що під час укладання похідного фінансового інструменту не відбувається. Тому правильніше, на нашу думку, відображати ПДВ після закриття позиції, тобто в момент купівлі або продажу базового активу.

Спекулятивні операції оподатковуються іншим чином: отримані доходи за похідними фінансовими інструментами включаються до валових доходів, а понесені витрати за такими операціями входять до складу валових витрат. При цьому фінансовий результат визначається окремо за кожним видом інструментів.

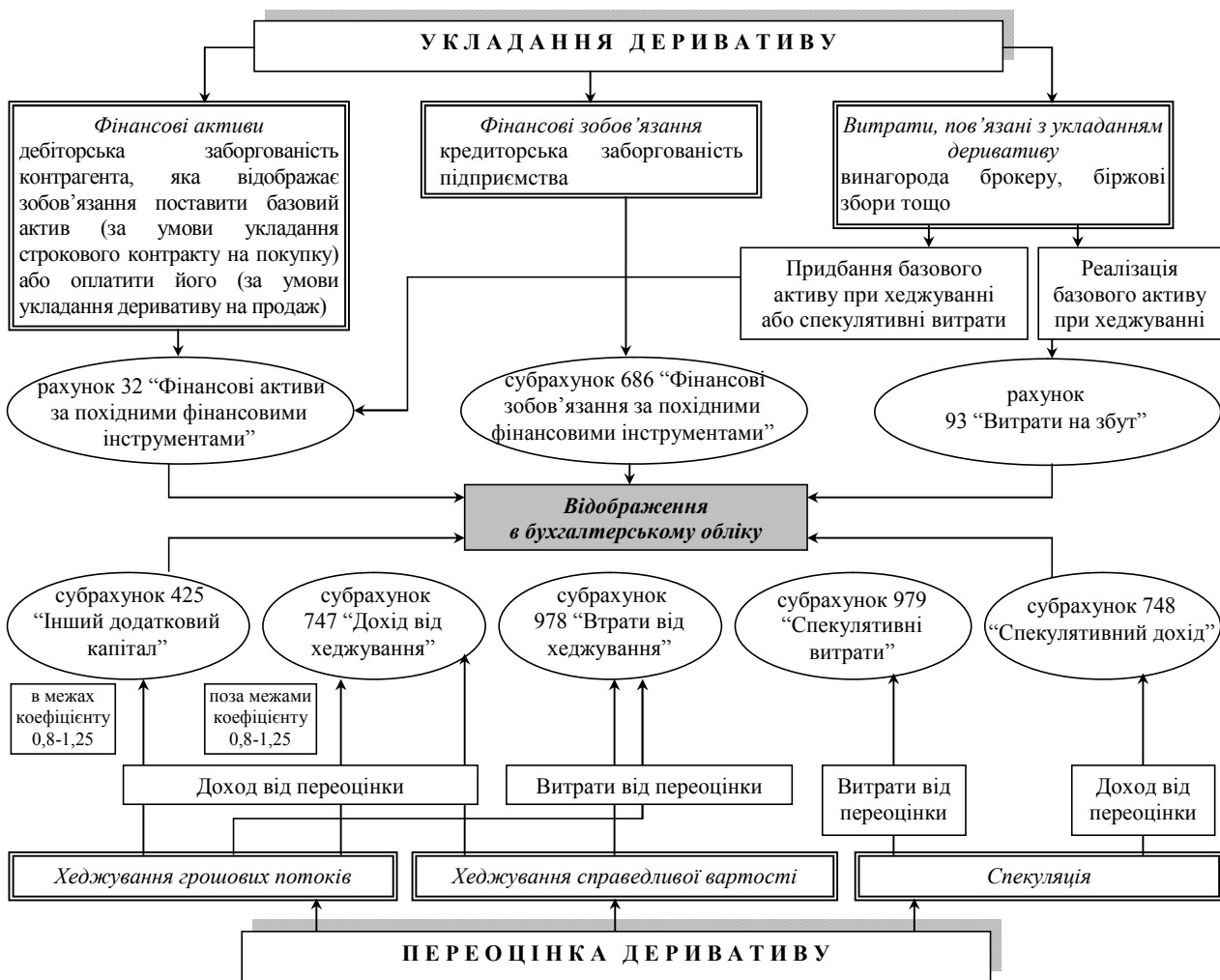

Рис. 2.2. Методичний підхід до відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку

Щодо оподаткування ПДВ спекулятивних операцій із застосуванням похідних фінансових інструментів, то операції купівлі-продажу строкових угод (тобто сплата або отримання премій), а також внесення початкової маржі

(за виключенням, якщо остання визнається частиною передоплати або реалізації) не оподатковуються ПДВ.

Якщо протягом звітного періоду витрати на придбання кожного з окремих видів деривативів, понесені (нараховані) платником податку, перевищують доходи, отримані (нараховані) від продажу деривативів такого ж виду протягом такого звітного періоду, від'ємний фінансовий результат переноситься на зменшення фінансових результатів майбутніх звітних періодів від операцій з аналогічними деривативами у порядку, визначеному ст. 6 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" [70, пп. 7.6.1].

Якщо протягом звітного періоду доходи від продажу кожного з окремих видів деривативів, отримані (нараховані) платником податку, перевищують витрати, понесені (нараховані) платником податку

внаслідок придбання деривативів такого ж виду протягом такого звітного періоду (з урахуванням від'ємного фінансового результату від операцій з цінними паперами чи деривативами такого ж виду минулих періодів), прибуток включається до складу валових доходів такого платника податку за результатами такого звітного періоду [70, пп. 7.6.1].

Усі інші витрати та доходи спекулянта оподатковуються на загальних засадах.

Приклади бухгалтерських записів на рахунках обліку операцій з похідними фінансовими інструментами, укладеними з метою хеджування, наведено у додатку АБ, а відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку, укладеного з метою спекуляції – у додатку АВ.

Слід зазначити, що нами розкрито лише загальний порядок обліку операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку за їх складовими без конкретизації за підвидами інструментів, оскільки вважається, що адаптувати запропонований нами порядок обліку під певний підвид складової похідного фінансового інструменту можна, виходячи з економічної сутності такого інструмента, яка суттєво не відрізняється від сутності основних складових деривативу, та умов господарювання, а також норм, затверджених обліковою політикою підприємства.

2.3. Формування інформації про операції з похідними фінансовими інструментами у звітності суб'єктів господарювання: шляхи гармонізації

За вмілого використання похідні фінансові інструменти здатні захистити підприємство від ризиків і збільшити прибутки. Але у сучасному складному економічному механізмі без інформаційних потоків неможливе здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами. Інформація використовується на всіх етапах операцій з похідними фінансовими інструментами та віддзеркалює цей процес, а також його результати в бухгалтерському обліку.

Інформація, задовольняючи інтереси її користувачів в необхідних розрізах, є одним із основних ресурсів, що забезпечують здійснення операцій з деривативами, оскільки дозволяє:

1) приймати своєчасні та обґрунтовані управлінські рішення щодо здійснення операцій з деривативами, вибору необхідного похідного фінансового інструмента;

2) координувати дії розрізнених структурних підрозділів підприємства, спрямовуючи їх зусилля на успішне здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами [109, с. 33].

Отримання усієї сукупності відомостей про операції з похідними фінансовими інструментами можливе завдяки належній організації та веденню бухгалтерського обліку, оскільки відповідно до ст. 3 п. 1 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства [109, с. 33].

Проте, перш ніж дані з первинних документів знайдуть своє відображення у фінансовій звітності підприємства, пройде певний процес їх групування та узагальнення, який різнитиметься залежно від форми організації бухгалтерського обліку. Процес узагальнення інформації про операції з деривативами має наступну послідовність:

1. Фіксування у первинному документі (Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом).
2. Групування у відомості аналітичного обліку операцій з деривативами.
3. Наступне групування у Журналі 3.
4. Перенесення даних з Журналу 3 у Головну книгу.
5. Складання фінансової звітності підприємства.

Після того, як первинний документ, а саме Акт про здійснення операцій з похідним фінансовим інструментом, надійшов до бухгалтерської служби, дериватив відображається в системі бухгалтерського обліку на аналітичних рахунках.

Організуючи аналітичний облік операцій з похідними фінансовими інструментами, необхідно, щоб такий облік забезпечував отримання інформації за всіма якісними характеристиками про наявність і рух строкових угод, а також про доходи та витрати за ними. Пропонується для аналітичного обліку застосовувати розроблену Відомість аналітичного обліку операцій з похідними фінансовими інструментами (додаток АГ), за допомогою якої можна визначити ефективність хеджування від кожного виду деривативів та прийняти відповідне управлінське рішення.

Дані аналітичного обліку групуються у синтетичні показники, які відображаються, зокрема, у Журналах. Якщо підприємство використовує журнальну або журнально-ордерну форму обліку доцільно, щоб інформація про операції з деривативами групувалася у Журналі 3, який використовується для загального обліку розрахунків, довгострокових та короткострокових зобов'язань. Зокрема, відомості про фінансові активи за похідними фінансовими інструментами слід розкривати у розділі I “Облік розрахунків за товари, роботи, послуги, інших розрахунків та резерву сумнівних боргів”, а про фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами – у розділі II “Облік розрахунків з бюджетом, облік

довгострокових та поточних зобов'язань". У зв'язку з цим, пропонуємо внести корективи до Журналу 3 шляхом внесення до переліку "за кредитом рахунків", та у розділі відповідно, рахунка 32 "Фінансові активи за похідними фінансовими інструментами".

У кінці кожного місяця підсумки в Журналі підлягають підсумуванню і перенесенню до Головної книги, яка є більш системним регістром синтетичного обліку, де узагальнюються дані всього поточного обліку. Дані, які містяться у Головній книзі, є основним джерелом інформації для складання фінансової звітності.

Фінансова звітність покликана детально розкривати процеси, що відбуваються на підприємстві, а також задовольняти вимоги щодо необхідного обсягу інформації, можливостей її використання зовнішніми й внутрішніми зацікавленими компетентними користувачами.

Зацікавленим користувачам інформація повинна надаватися у різних розрізах у вигляді підсумкових показників звітності та певному заздалегідь встановленому формату.

Користувач звітності – це суб'єкт, що звертається до суб'єкта господарювання за одержанням необхідної йому інформації, щоб користуватися нею [109, с. 33].

Зовнішні користувачі – це користувачі, які співпрацюють із суб'єктом господарювання. Одні з них безпосередньо зацікавлені в успішній діяльності підприємства, оскільки вони є або планують бути його контрагентами (наприклад, інвестори, покупці, постачальники і т.д.); інші – мають непрямий інтерес, оскільки вони тимчасово співпрацюють з підприємством або лише збирають й обробляють інформацію (наприклад, державні органи). Залежно від цього зовнішні користувачі мають різні інформаційні потреби (рис. 2.3) [109, с. 34].

Внутрішні користувачі завжди мають прямий інтерес, оскільки зацікавлені в успішній діяльності підприємства й приймають безпосередньо управлінські рішення на основі звітності (наприклад, керівник, головний бухгалтер тощо) [109, с. 34] (рис. 2.3).

Інформаційні потреби користувачів інформації щодо операцій з похідними фінансовими інструментами представлено у табл. 2.9.

Внутрішніх користувачів інформації про операції з похідними фінансовими інструментами більше, ніж зовнішніх. На нашу думку, це пояснюється тим, що в процесі здійснення операцій з деривативами задіяні багато працівників, які пов'язані між собою певними інформаційними потоками, зокрема – це юристи підприємства, бухгалтер з обліку похідних фінансових інструментів, фінансовий директор, аналітик, керівник тощо. Розроблені форми внутрішніх звітів в необхідних розрізах для задоволення інформаційних потреб внутрішніх користувачів повинні бути закріплені в Положенні про облікову політику підприємства.

Рис. 2.3. Користувачі інформації про операції з похідними фінансовими інструментами

Таблиця 2.9. Інформаційні потреби різних груп користувачів звітності щодо похідних фінансових інструментів [109, с. 34]

<i>Користувачі інформації</i>	<i>Інформаційні потреби</i>	
1	2	
<i>Внутрішні</i>	Керівник підприємства	– доцільність здійснення операцій з використанням деривативів – результат використання похідних фінансових інструментів у діяльності підприємства – податкові наслідки операцій з похідними фінансовими інструментами
	Фінансовий директор	– доцільність здійснення операцій з використанням деривативів – результат використання похідних фінансових інструментів у діяльності підприємства – інформація про наявність базового активу (або хід його виробництва) з часовим лагом, достатнім для реакції
	Аналітик	– стан строкового ринку – результат використання похідних фінансових інструментів у діяльності підприємства
	Головний бухгалтер	– фінансовий результат здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами
	Бухгалтер з обліку похідних фінансових інструментів	– наявність базового активу (або хід його виробництва) – податкові наслідки операцій з похідними фінансовими інструментами

1		2
Зовнішні	Контрагенти (покупці, постачальники)	– своєчасність виконання контрактних зобов'язань – обсяг здійснених операцій з використанням похідних фінансових інструментів – види деривативів та базових активів, з якими укладає угоди певний суб'єкт господарювання
	Державні контролюючі органи	– своєчасність і повнота сплати податків – забезпечення статистичних показників
	Учасники біржових торгів	– обсяг здійснених операцій з використанням похідних фінансових інструментів – види деривативів та базових активів, з якими укладає угоди певний суб'єкт господарювання
	Суспільство	– прозора звітна інформація щодо здійснених угод із використанням похідних фінансових інструментів є гарантом надійності фінансової системи країни

Отже, з погляду на те, якої інформації про операції з деривативами потребують зовнішні користувачі, слід відзначити, що затверджені форми фінансової звітності не можуть в повній мірі задовольнити їх інформаційні потреби. Вважається, що фінансова звітність потребує адаптації під потреби зовнішніх користувачів, зокрема, суспільству задля впевненості у стійкості фінансової системи країни потрібна прозора інформація про здійснені розрахунки за операціями з використанням похідних фінансових інструментів, яка на сьогодні не розкривається з належною повнотою у обов'язкових формах фінансової звітності суб'єктів господарювання [109, с. 34].

Сучасна практика господарювання підприємств в Україні підлягає як зовнішнім, так і внутрішнім заходам контролю. Зовнішнім контролером є держава як зацікавлена сторона у своєчасності та повноті наповнення бюджету, крім того, також існують і зацікавлені в діяльності підприємства сторони (контрагенти, кредитори, інвестори тощо), які потребують необхідної для прийняття рішень інформації. Внутрішніми контролерами можуть бути керівник, фінансовий директор, головний бухгалтер, власник, акціонери, начальники відділів тощо. Таким чином, вони потребують інформації в певних розрізах щодо результатів діяльності підприємства та ступеня виконання поставлених завдань. Все це може задовольнити звітність – система узагальнюючих взаємопов'язаних показників, які відображають стан і використання господарських засобів суб'єкта підприємницької діяльності, їх призначення, джерела формування, фінансові результати, напрями використання прибутку тощо [75, с. 10].

Завданням складання звітності є надання користувачам інформації про результати діяльності суб'єкта господарювання за визначений період часу для оцінки його фінансового стану.

Інформація, відображена у бухгалтерській звітності, повинна бути зрозумілою та розрахованою на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті такої інформації. Інформація, що міститься у звітності, найчастіше використовується для прийняття управлінських і фінансових рішень, тому при складанні і поданні звітності зацікавленим особам слід забезпечити відповідність її певним вимогам: достовірність, послідовність, зіставність, доречність, своєчасність, повнота, економічність [159].

Щодо операцій з похідними фінансовими інструментами звітність як зовнішня, так і внутрішня є чи не єдиним заходом контролю. Визначившись з користувачами інформації про похідні фінансові інструменти та їх інтересами, прослідкуємо, чи в повній мірі ці інтереси задовольняються у звітності і яким чином.

На сьогоднішній день підприємства повинні подавати шість форм фінансової звітності:

- 1) Баланс (ф. № 1);
- 2) Звіт про фінансові результати (ф. № 2);
- 3) Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3);
- 4) Звіт про власний капітал (ф. № 4);
- 5) Примітки до річної фінансової звітності (ф. № 5);
- 6) Додаток до приміток до річної фінансової звітності "Інформація за сегментами" (ф. № 6).

Відповідно до прийнятої практики бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в жодній з наведених форм інформація про них не розкривається, принаймні, до моменту виконання угоди.

Тому вважається за доцільне використовувати запропоновану нами методику бухгалтерського обліку операцій з деривативами, завдяки якій такі операції відобразатимуться у формах фінансової звітності підприємства (табл. 2.10).

Застосування запропонованого методичного підходу до бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами дозволяє відобразити їх у фінансовій звітності, що, у свою чергу, дозволяє проводити ефективний зовнішній контроль за деривативами та попереджувати випадки шахрайства на строковому ринку.

Враховуючи те, що фінансові активи, а в деяких випадках і фінансові зобов'язання, підлягають переоцінці, результати якої підлягають відображенню у складі додаткового капіталу (якщо коефіцієнт хеджування грошових потоків знаходиться у межах у 0,8-1,25), пропонується у ф. № 4 "Звіт про власний капітал" додати рядок 120 "Дооцінка фінансових активів та фінансових зобов'язань за похідними фінансовими інструментами" та рядок 125 "Уцінка фінансових активів та фінансових зобов'язань за похідними фінансовими інструментами". Таким чином, у складі власного

капіталу відобразатиметься інформація про вплив на його динаміку та структуру строкових угод.

Таблиця 2.10. Відображення інформації про операції з похідними фінансовими інструментами у фінансовій звітності підприємства (за запропонованою методикою їх бухгалтерського обліку)

<i>Назва фінансового звіту</i>	<i>Назва і код рядка звіту</i>	<i>Характер інформації, що розкривається</i>
Ф. № 1 "Баланс"	Р. 210 "Інша поточна дебіторська заборгованість"	Відображаються фінансові активи за похідними фінансовими інструментами
	Р. 470 "Інші довгострокові зобов'язання"	Відображаються фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами терміном погашення від 1 року
	Р. 610 "Інші поточні зобов'язання"	Відображаються фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами терміном погашення до 1 року
Ф. № 2 "Звіт про фінансові результати"	Р. 130 "Інші доходи"	Відображається сума доходу від хеджування за допомогою строкових угод, торгівлі ними, а також сума, отримана як плата за укладення (продаж) деривативу
	Р. 160 "Інші витрати"	Відображається сума, сплачена за укладення (купівлю) деривативу, понесених витрат від хеджування та торгівлі строковими угодами
Ф. № 3 "Звіт про рух грошових коштів"	Р. 230 "Інші надходження"	Відображаються надходження грошових коштів за строковими контрактами
	Р. 270 "Інші платежі"	Відображаються виплати грошових коштів за строковими контрактами
Ф. № 4 "Звіт про власний капітал"	Не передбачено	Не розкривається
Ф. № 5 "Примітки до річної фінансової звітності"	Р. 630 "Інші доходи і витрати"	Відображається сума доходів і витрат за строковими контрактами
Ф. № 6 "Додаток до приміток до річної фінансової звітності "Інформація за сегментами"	Не передбачено	Не розкривається

Проте, для більш глибокого аналізу інформації, яка міститься у фінансовій звітності, цього буде недостатньо. Як влучно зазначає О.М. Коробко, сучасні тенденції розвитку бухгалтерської фінансової звітності передбачають необхідність посилення акценту на примітки і пояснення до

бухгалтерської фінансової звітності, метою яких є розкриття, внесення коректив, уточнення і доповнення інформації, яка розкривається в основних звітних формах [113, с. 14]. Оскільки у ф. № 5 “Примітки до річної фінансової звітності” інформація про похідні фінансові інструменти розкривається лише в одному рядку без будь-якої деталізації, тому пропонується доповнити її розділом XVI “Деривативи” (додаток АД), в якому буде відображатися інформація щодо кількості укладених договорів, загальної вартості базових активів, які надійдуть за похідними фінансовими інструментами, а також сума фінансових зобов’язань за деривативами, які вже виконані та які ще належать до виконання. Окрім того, вважаємо за необхідне розкривати вартість базових активів, які підлягають реалізації за строковими угодами та суму вже реалізованих активів за деривативами. Для належної реалізації бухгалтерським обліком контрольної функції також необхідно розкривати середню ціну продажу та придбання базового активу з метою контролю за доцільністю здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами.

Виділення окремого розділу в Примітках до річної фінансової звітності вважаємо обґрунтованим, оскільки дане нововведення забезпечить користувачів звітності інформацією про види деривативів, їх кількість, вартість та обсяг операцій, здійснених підприємством протягом року.

Що стосується податкової звітності, то інформацію про похідні фінансові інструменти можна знайти у “Декларації про прибуток підприємства”. До неї переносять лише суму прибутку від реалізації деривативів. Якщо ж від операцій з реалізації деривативів отримано збиток, то його сума, визначена як від’ємна різниця між валовими доходами та валовими витратами, відображається лише у додатку К 3 до “Декларації про прибуток підприємства” з включенням до валових витрат наступного податкового року.

Також важливим питанням є відображення операцій з похідними фінансовими інструментами у внутрішній звітності підприємства, яка забезпечує управлінський персонал інформацією, необхідною для ефективного управління діяльністю суб’єкта господарювання. Саме з внутрішньої звітності можна отримати інформацію про фінансові результати кожної здійсненої господарської операції. Такі показники є цінними для управління, адже лише таким чином можна виявити збиткові види діяльності, замінити їх на інші, здатні забезпечити отримання прибутку тощо.

Основне завдання складання внутрішньої звітності – надання оперативної інформації відповідно до вимог управлінського персоналу. Так як методика облікового відображення операцій з похідними фінансовими інструментами є досить недосконалою, а специфіка здійснення цих операцій передбачає значний обсяг робіт та направлена на мету діяльності

підприємства – максимізацію прибутку, – внутрішня звітність є необхідним контрольним заходом.

Оскільки деривативи переоцінюються щонайменше один раз (на дату складання балансу) за звітний період, вважається за необхідне посилити контрольні функції головного бухгалтера за відображенням операцій з похідними фінансовими інструментами в бухгалтерському обліку. На нашу думку, цього можна досягти складанням внутрішнього Звіту про результати переоцінки похідних фінансових інструментів (додаток АЕ) після кожної переоцінки строкових контрактів бухгалтером з обліку деривативів та наданням їх як головному бухгалтеру, так і іншому управлінському персоналу.

Вважаємо, що запропонований Звіт про результати переоцінки похідних фінансових інструментів забезпечить систематизацію даних про результати переоцінки деривативів та сприятиме посиленню контрольних функцій за дотриманням кінцевої мети здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами. Звіт призначений для реєстрації змін на кожну дату переоцінки та подання управлінському персоналу з метою прийняття оперативних управлінських рішень.

Оскільки норми податкового законодавства передбачають визначення фінансового результату після кожної операції з деривативами, то вважаємо необхідним формування Звіту про результати від операцій з похідними фінансовими інструментами (додаток АЖ).

Запропонований звіт дозволяє посилити контрольні функції за дотриманням положень податкового законодавства щодо операцій з похідними фінансовими інструментами в частині визначення результату від здійсненої операції. Дану форму звіту слід складати та подавати головному бухгалтеру перед формуванням “Декларації про прибуток підприємства”, (тобто щоквартально) з метою забезпечення правильності нарахування та сплати податку на прибуток до бюджету.

Запропоновані форми внутрішньої звітності матимуть позитивний результат від їх впровадження за умови дотримання строків складання та подання відповідному контролюючому суб’єкту (табл. 2.11). За необхідності звіти можуть складатися раніше вказаного терміну, щоб забезпечити ефективність прийняття управлінських рішень. Основними користувачами внутрішньої звітності є головний бухгалтер та інший управлінський персонал.

Таблиця 2.11. Форми внутрішньої звітності щодо похідних фінансових інструментів

<i>Форма внутрішньої звітності</i>	<i>Призначення</i>	<i>Кому подається</i>
Відомість аналітичного обліку операцій з похідними фінансовими інструментами	Отримання інформації за всіма характеристиками про наявність та рух строкових угод, а також про доходи та витрати за ними	Головному бухгалтеру, фінансисту (аналітику)
Звіт про результати переоцінки похідних фінансових інструментів	Забезпечення систематизації даних про результати переоцінки деривативів та посилення контрольних функцій за дотриманням кінцевої мети здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами	Головному бухгалтеру, фінансисту (аналітику)
Звіт про результати від операцій з похідними фінансовими інструментами	Посилення контрольних функцій за дотриманням положень податкового законодавства щодо операцій з похідними фінансовими інструментами в частині визначення результату від здійснених операцій	Головному бухгалтеру, бухгалтеру, відповідальному за податковий облік

Значно полегшує роботу бухгалтера з обліку деривативів комп'ютеризація робочого місця, що дозволяє виконувати обробку інформаційних даних та формувати внутрішні звіти в автоматизованому режимі. Якщо на підприємстві реєстрацію господарських операцій та ведення бухгалтерського обліку комп'ютеризовано, організація заходів, пов'язаних зі складанням внутрішньої звітності в розрізі деривативів, повинна спрямовуватися на:

- ведення бухгалтерського обліку в необхідних аналітичних розрізах;
- комп'ютеризацію реєстрації господарських операцій в різних структурних підрозділах підприємства.

Перевагою комп'ютеризації робочого місця бухгалтера з обліку деривативів є можливість швидкого формування звітів на вимогу будь-якого користувача. Також за бажанням можливим стає повідомлення бухгалтера під час запуску операційної системи, наприклад, про кількість днів, що залишилися до виконання строкового контракту.

Отже, форми фінансової звітності за прийнятої практики ведення бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами не

пристосовані до відображення інформації про них. Зовнішні користувачі не забезпечені інформацією в розрізах, необхідних для прийняття рішення на укладення строкових угод з конкретним суб'єктом господарювання, що, на нашу думку, відіграє важливу роль для позабіржових деривативів.

Тому вважаємо за необхідне застосовувати запропонований методичний підхід до бухгалтерського обліку операцій з деривативами, внаслідок чого інформація про похідні фінансові інструменти відобразатиметься у всіх формах фінансової звітності. Зокрема, запропоновані зміни до ф. № 5 "Примітки до річної фінансової звітності" сприятимуть посиленню контрольних функцій за правильністю облікового відображення операцій з деривативами, повноти та своєчасності сплати податків до бюджету, а також повністю задовольнятимуть інформаційні потреби користувачів фінансової звітності.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

3.1. Внутрішній контроль операцій з похідними фінансовими інструментами

Різноманіття фінансових інструментів та їх характеристик значно ускладнює не лише проведення операцій з похідними фінансовими інструментами, а й їх облік, аналіз і, тим самим, внутрішній контроль.

Дослідженню проблем внутрішнього контролю присвятили свої праці такі науковці, як проф. І. А. Белобжецький [15], проф. М. Т. Білуха [21], проф. Ф. Ф. Бутинець [34, 35, 36], Т. А. Бутинець [32] проф. Б. І. Валувєв [111], Н. Г. Виговська [40], В. А. Калькутіна [101], Є. О. Кочерін [114], В. Ф. Максимова [124], Г. О. Соловйов [185], В. П. Суйц [189], проф. Б. Ф. Усач [194], проф. М. Я. Штейнман [209]. В своїх дослідженнях науковці розкривали основні аспекти внутрішнього контролю, проте жоден з них не висвітлював методіку внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами. Нам відома лише одна наукова праця російського дослідника С. В. Банка [9], в якій, однак, лише опосередковано висвітлюється внутрішній контроль операцій з деривативами.

Погляди вказаних вчених на сутність поняття “внутрішній контроль” різняться між собою та інколи суперечать один одному. Найбільш вдалим вважаємо визначення доц. Т. А. Бутинець, яка вважає, що внутрішній контроль – це контроль, який спрямований на створення умов гарантованого виконання обов’язків кожним менеджером, своєчасної і повної реалізації внутрішніх вимог та забезпечення ефективної діяльності всіх складових в процесі діяльності підприємства [32, с. 41].

В економічній літературі крім поняття “внутрішній контроль” зустрічається поняття “внутрішній аудит”. Враховуючи ґрунтовне дослідження, проведене доц. Н. І. Петренко, погоджуємося з її думкою, що термін “внутрішній аудит” не розкриває основного призначення аудиту [152, с. 52], а тому в подальшому, за рекомендацією автора, будемо розглядати його тотожним поняттю внутрішній контроль. Окрім того, доц. Т. А. Бутинець довела, що про внутрішній аудит мова може йти у разі дослідження підприємств певної групи об’єднань, а отже, внутрішній аудит можливий лише на підприємствах із багаторівневою ієрархією управління [32, с. 39]. В інших випадках, тобто на звичайних підприємствах із класичною для української економіки організаційною й управлінською структурізацією, будь-який вид контролю не можна назвати “внутрішнім аудитом” [32, с. 39-40].

Внутрішній контроль операцій з похідними фінансовими інструментами повинен проводитися задля перевірки ефективного використання грошових коштів за операціями з деривативами та збереження угод у формі контрактів, виконання встановлених законодавством норм, положень і правил торгівлі деривативами, у тому числі й щодо забезпечення гарантій та наявності базового активу, правильності ведення бухгалтерського обліку та запобігання фінансовим правопорушенням.

За чітко налагодженої системи внутрішньогосподарського контролю значно зменшується ризик помилок та підвищується рівень довіри до звітних даних. Крім того, на думку доц. І. В. Орлова, “створення на підприємстві ефективної системи внутрішнього контролю дозволяє не тільки знизити витрати на проведення зовнішнього контролю, але і досягнути наступних цілей:

- ефективно використовувати ресурси та потенціал підприємства;
- своєчасно адаптувати підприємство до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі;
- забезпечити ефективне функціонування підприємства, його стабільність та перспективу розвитку” [146, с. 142].

Як вважають вчені М. П. Войнаренко, С. З. Мошенський, Н. А. Пономарьова, система внутрішнього контролю включає:

- середовище контролю (адміністративний контроль);
- систему обліку (бухгалтерський контроль);
- процедури контролю [43, с. 142].

Натомість В. В. Бурцев додає ще такі елементи, як інформаційне забезпечення та техніка контролю [30, с. 38].

Вважаємо, що підхід В. В. Бурцева повніше розкриває систему внутрішнього контролю, тому надалі будемо дотримуватися його позиції. Зважаючи на особливості здійснення операцій з деривативами, доцільно додати до системи внутрішнього контролю ще один елемент, а саме – оцінку ризику.

Система внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами зображена у табл. 3.1.

Слід відмітити, що організація системи внутрішнього контролю деривативів залежить від багатьох факторів, зокрема, рівня ризиків, пов'язаних з відповідними операціями, обсягами таких операцій тощо. Складним операціям з похідними фінансовими інструментами відповідатиме й складніша система організації внутрішнього контролю.

На сьогодні в Україні питання організації внутрішнього контролю на підприємстві державою не врегульовані, а тому його організація відноситься до сфери діяльності власника підприємства і керівництва.

Для розробки методики внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами потрібно визначити об'єкти, суб'єктів та основні завдання контролю.

Таблиця 3.1. Система внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами

№ з/п	Складова системи	Характеристика
1	2	3
1	Інформаційне забезпечення	<p>Джерелами інформації для внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами є:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Закони України та інші нормативні документи; 2) накази (розпорядження) керівництва, кошториси, плани; 3) безпосередньо угоди (контракти), інформація від інших відділів підприємства (фінансового, юридичного, аналітичного) та зовнішніх контролюючих органів, а також результати попередніх перевірок, біржова інформація; 4) первинні документи; 5) облікові регістри; 6) фінансова звітність
2	Середовище контролю	<p>Заходи і записи, які характеризують загальне ставлення керівництва і власників підприємства до діючої системи внутрішнього контролю, значення діючої системи внутрішнього контролю для підприємства [25].</p> <p>Керівництво повинно створити таке середовище на підприємстві, яке забезпечує позитивне ставлення працівників до внутрішнього контролю.</p> <p>Як зазначає доц. І. В. Орлов, середовище контролю визначають:</p> <ul style="list-style-type: none"> – статус відділу внутрішнього контролю (його місце в організаційній структурі підприємства); – види та масштаб діяльності підприємства; – регламентація взаємовідносин між окремими підрозділами підприємства та його працівниками; – визначення та документальне закріплення повноважень і відповідальності працівників підприємства; – методи доведення встановлених на підприємстві правил (регламентів) до співробітників; – вивчення керівниками відповідного рівня виявлених в результаті контролю відхилень, своєчасність прийняття ними рішень за даними відхиленнями; – налагодженість системи комунікацій та системи інформаційного забезпечення управління; – налагодженість системи підготовки внутрішньої звітності для управлінців; – адекватність системи документації за операціями її розмірам та структурі; – зовнішні фактори – рівень розвитку економіки, економічна та політична стабільність ринку, законодавча база, податкова політика держави [146, с. 143]
3	Система бухгалтерського обліку	<p>Заходи і записи підприємства, шляхом яких бухгалтерські операції оформлюються в облікових регістрах [25]. Така система забезпечує контроль за надходженням, рухом та вибуттям похідних фінансових інструментів, а також надає інформацію про здійснювані операції з деривативами</p>

1	2	3
4	Процедури контролю	а) вибіркова перевірка облікової реєстрів на предмет повноти відображення у них даних за операціями з похідними фінансовими інструментами; б) хронологічна перевірка своєчасності відображення операцій з похідними фінансовими інструментами; в) нормативно-правова перевірка документів щодо законності та санкціонованості здійснення таких операцій; г) процедури контролю за збереженням строкових контрактів та забезпечення захисту облікових даних за операціями з похідними фінансовими інструментами – встановлення засобів охорони, сигналізації, сейфів та функціонування засобів захисту інформації
5	Техніка контролю	Техніка контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами пов'язана із застосуванням аналітичних процедур. Чим більше застосовується аналітичних процедур під час контролю, тим повніше технологія та надійніші будуть його результати. Технологія внутрішнього контролю операцій з деривативами знаходить своє вираження через методику контролю зазначеного об'єкта
6	Оцінка ризиків	Для проведення внутрішньогосподарського контролю операцій з деривативами потрібно постійно проводити ідентифікацію й оцінку ризиків. Керівництво повинно розробити стратегію реагування та заходи управління ними, зокрема: – визначити перелік осіб, яким дозволено санкціонувати операції з похідними фінансовими інструментами; – встановити обмеження щодо максимально можливого рівня ризику; – передбачити постійний моніторинг ризиків; – зобов'язати своєчасно інформувати про ризики та результати операцій з деривативами тощо

Об'єктами внутрішнього контролю операцій з деривативами є доцільність здійснення операцій з деривативами, прийнятий за строковими угодами ризик, безпосередньо документування та облік самих операцій з похідними фінансовими інструментами, у тому числі активи та зобов'язання за ними, результати діяльності підприємства на строковому ринку за період та правильність сплати податків.

Суб'єктами внутрішнього контролю має бути управлінський персонал або особи, яким доручено здійснювати контроль від імені управлінського персоналу. Як зазначає М.Світовський, більшість промислових підприємств України покладає функції контролю на бухгалтерські служби, що не можна вважати ефективним [180, с. 77]. Контроль за операціями з похідними фінансовими інструментами не є винятком. Тому доцільно, щоб суб'єктами внутрішнього контролю за

операціями з деривативами були керівник, фінансовий директор, головний бухгалтер, начальний юридичного відділу¹.

У своїй дисертації С. В. Банк сформулював такі основні функції внутрішнього контролю щодо похідних фінансових інструментів:

- оцінка ступеня активності проведення угод з похідними фінансовими інструментами;
- аналіз дотримання керівництвом методик, процедур;
- аналіз ефективності процедур контролю;
- оцінка системи обліку операцій з похідними фінансовими інструментами;
- аналіз всіх систем, пов'язаних з угодами з похідними фінансовими інструментами;
- доведення до всіх служб зрозумілих цілей управління похідними фінансовими інструментами;
- оцінка управління ризиками, що супроводжує операції з похідними фінансовими інструментами;
- оцінка адекватності принципів обліку похідних фінансових інструментів концептуальним основам фінансової звітності, що застосовуються, в тому числі дотримання умов хеджування під час обліку цих інструментів [9, с. 45].

Виходячи із перерахованих функцій внутрішнього контролю операцій з деривативами вважається за необхідне виділити основні завдання такого контролю:

- 1) попередження прийняття рішень щодо деривативів, що можуть призводити до порушень чинного законодавства;
- 2) виявлення фактів порушень процедури, невиконання посадових обов'язків, перевищення повноважень працівниками підприємства щодо операцій з похідними фінансовими інструментами, вжиття заходів щодо їх виправлення та недопущення в майбутньому, накладання стягнень і застосування заходів впливу на порушників;
- 3) підготовка пропозицій щодо удосконалення внутрішнього контролю.

Більш детально завдання внутрішнього контролю наведено на рис. 3.1.

Попередній контроль – це контроль, який проводиться безпосередньо перед здійсненням операцій з похідними фінансовими інструментами. Першим та найголовнішим його завданням є попередження здійснення економічно-недоцільних та ризикованих операцій з деривативами. Тобто потрібно перевірити, чи відповідатимуть здійснювані операції з похідними фінансовими інструментами прийнятій на підприємстві моделі управління. Для виконання цього завдання пропонується застосовувати наступний алгоритм (рис. 3.2).

¹ Суб'єктами контролю в певній мірі завжди є користувачі звітності, інформаційні потреби яких розкрито у другому розділі монографії.

Рис. 3.1. Завдання внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами за часом здійснення

Починати попередній контроль слід з визначення мети застосування похідних фінансових інструментів. Якщо підприємство планує отримати дохід за рахунок спекулятивних операцій, то доцільно застосовувати як біржові, так і позабіржові інструменти. Проте, якщо підприємство вирішило хеджувати ризики, тоді постає питання найоптимальнішого вибору інструменту.

У цілому виділяють основні чотири види ризику, які можна хеджувати за допомогою деривативів. Щодо інших ризиків, то доцільніше розглянути можливість їх страхування.

Поточний контроль – це контроль, який здійснюється у процесі проведення операцій з похідними фінансовими інструментами. Через існування значного часового лагу між укладанням договору та його виконанням поточний контроль за операціями з похідними фінансовими інструментами відіграє важливу роль. До того ж ризики потребують постійного контролю протягом всього строку дії похідного фінансового інструмента, оскільки як прибутки, так і збитки за ними можуть бути досить значними. Цим, як правило, займається фінансовий, аналітичний або економічний відділи (служби) підприємства, проте, на малих підприємствах дану функцію може бути покладено на бухгалтера.

Для правильної організації поточного контролю слід розподілити обов'язки контролюючих органів. Дану процедуру можна виконати декількома способами: видати окрему інструкцію з контролю операцій з похідними фінансовими інструментами, вписати обов'язки суб'єктів контролю операцій з деривативами в загальну інструкцію з внутрішнього контролю по підприємству; закріпити обов'язки контролю операцій з похідними фінансовими інструментами в посадових інструкціях відповідних суб'єктів.

Слід виокремлювати обов'язки контролю суб'єктів, що здійснюють періодичний контроль, та суб'єктів, що здійснюють поточний контроль.

Періодичний контроль, на нашу думку, мають здійснювати керівник підприємства, головний бухгалтер, керівник юридичного та фінансового відділу або інші керівники структурних підрозділів, які мають відповідні знання та досвід. Тобто, вони є головними суб'єктами контролю.

Поточний контроль повинні здійснювати безпосередньо бухгалтер, який веде облік похідних фінансових інструментів, фінансист, економіст, аналітик та юрист, які беруть участь у здійсненні операцій з деривативами.

Головні суб'єкти внутрішнього контролю повинні здійснювати перевірку:

- економічної доцільності та законності здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами;
- дотримання фінансових та бухгалтерських процедур, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням операцій з деривативами;
- цільового та ефективного використання ресурсів за даними операціями;
- своєчасності та правильності оформлення операцій з похідними фінансовими інструментами;
- усунення причин необґрунтованих витрат;
- правильності ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності;
- виконання зобов'язань за операціями з деривативами;

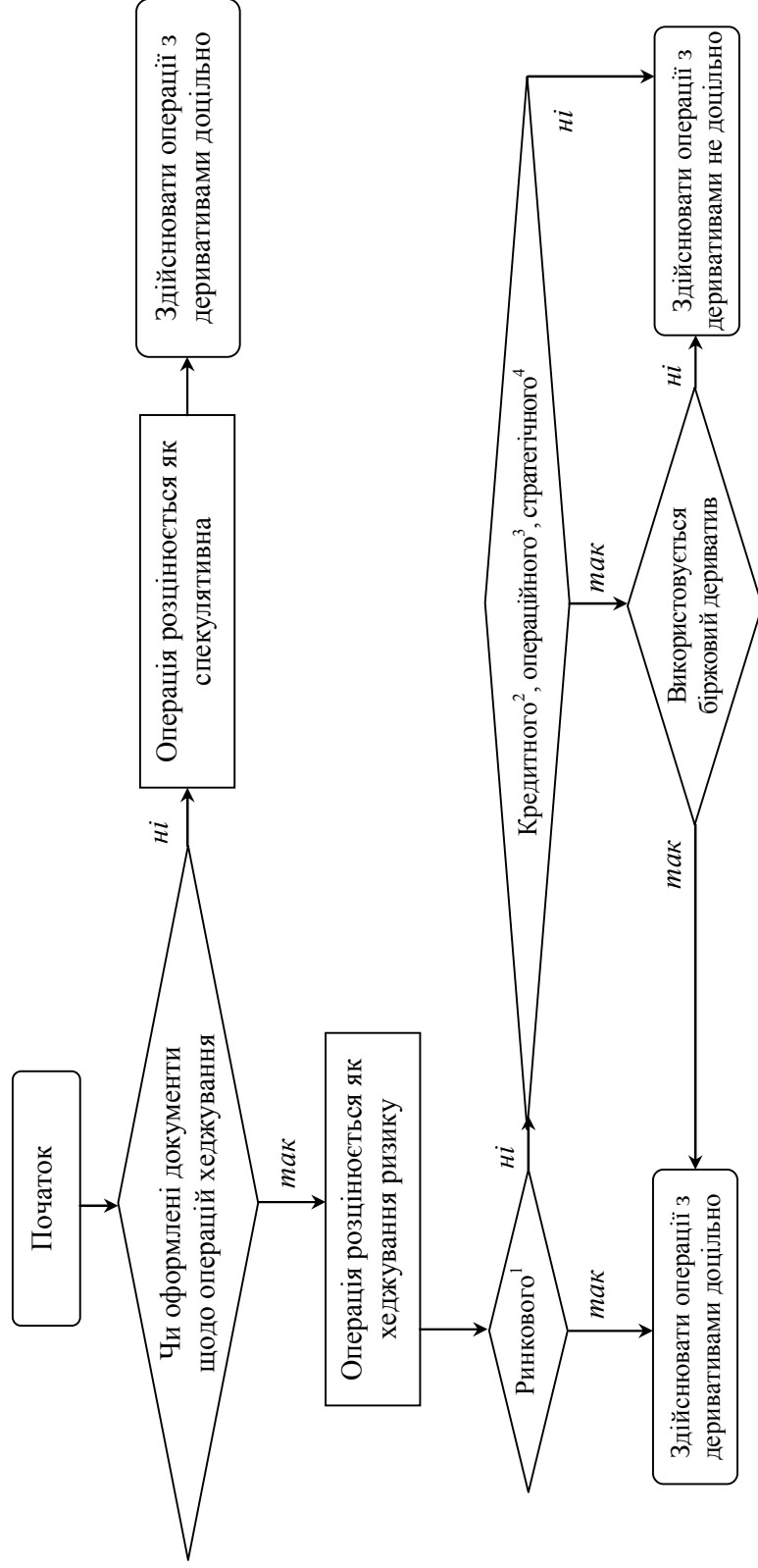

Рис. 3.2. Алгоритм попереднього контролю доцільності здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами

¹ Ринковий ризик – ризик зміни вартості базового активу.

² Кредитний ризик – ризик невиконання зобов'язань.

³ Операційний ризик – група ризиків, що виникають в процесі поточної діяльності.

⁴ Стратегічний ризик – ризики, пов'язані зі стратегічним плануванням.

– виконання заходів, спрямованих на усунення недоліків, виявлених аналітиками під час проведення попереднього та поточного контролю.

Вважаємо доречним закріпити за суб'єктами поточного контролю наступні обов'язки:

- 1) здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства;
- 2) надання керівнику підприємства або управлінському персоналу оперативної інформації щодо процесу здійснення операцій з деривативами;
- 3) проведення контролю виконання розпоряджень керівництва та за впровадженням наданих рекомендацій щодо операцій з похідними фінансовими інструментами іншими відділами;
- 4) забезпечення контролю за своєчасним усуненням виявлених недоліків та порушень.

Наступний контроль – це контроль, який проводиться після здійснення господарської операції з похідними фінансовими інструментами. Такий контроль охоплює перевірку правильності й законності проведених господарських операцій на підприємстві, виявляє порушення і зловживання, а також дає можливість розробити заходи щодо усунення недоліків та їх попередження в майбутньому [33, с. 86]

Методичне забезпечення наступного внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами представлена у табл. 3.2. Слід зазначити, що представлене методичне забезпечення не є новою, вона розроблялася у працях багатьох науковців і є загально визнаною. Нами адаптовано її з урахуванням особливостей операцій з похідними фінансовими інструментами.

На організаційній стадії внутрішнього контролю безпосередньо перед проведенням перевірки керівник визначає ті об'єкти, які підлягатимуть контролю, після чого видає відповідний наказ на проведення контролю операцій з похідними фінансовими інструментами, формується робоча група, складається план перевірки та проводиться інструктаж групи, яка проводитиме даний контроль.

Крім того, належна організація контролю, на нашу думку, може бути досягнута також за рахунок:

- 1) розробки чітких внутрішніх інструкцій щодо організації внутрішнього контролю операцій з деривативами, а також повноваження суб'єктів контролю;
- 2) обізнаності всіх працівників, що безпосередньо пов'язані з операціями з похідними фінансовими інструментами, і усіма необхідними інструкціями;
- 3) створення на підприємстві середовища щодо позитивного ставлення до внутрішнього контролю;

4) інформування працівників про виявлені правопорушення та покарання винних.

Таблиця 3.2. Стадії наступного внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами

<i>№ з/п</i>	<i>Стадії</i>	<i>Етапи</i>
1	Організаційна	Вибір об'єктів контролю
		Підготовка наказу щодо проведення внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами
		Формування групи, яка буде проводити контроль операцій з деривативами
		Складання та уточнення програми контролю операцій зі строковими контрактами
		Інструктаж членів групи, які проводитимуть контроль
2	Підготовча	Перевірка наявності договорів про повну матеріальну відповідальність з особами, які відповідальні за збереження строкових контрактів
3	Методична	Документальний контроль: – перевірка законності оформлення строкових договорів (нормативно-правова перевірка); – перевірка правильності оформлення строкових договорів; – перевірка правильності відображення операцій з похідними фінансовими інструментами: а) на рахунках бухгалтерського обліку; б) в облікових регістрах; в) в фінансовій звітності
		Фактичний контроль: – інвентаризація строкових контрактів; – інвентаризація базових активів за похідними фінансовими інструментами, що є зобов'язанням підприємства
4	Результативна (заключна)	Групування, узагальнення та аналіз отриманих результатів контролю операцій з деривативами
		Оформлення результатів контролю
		Розробка заходів щодо усунення виявлених в ході перевірки порушень
5	Інспекційна	Контроль за виконанням рішень, прийнятих за результатами перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами

Отже, передусім необхідно закріпити повноваження суб'єктів наступного контролю у внутрішніх розпорядчих документах.

Далі слід перевірити договори про повну матеріальну відповідальність з тими особами, на яких покладено функції збереження строкових контрактів, з метою визначення працівників, які понесуть відповідальність за шкоду, завдану підприємству внаслідок втрати самих договорів. Слід пам'ятати, що договір про матеріальну відповідальність (індивідуальну або колективну) – це письмова угода між роботодавцем і працівником або колективом (бригадою) працівників, що досягли 18-річного віку і виконують роботи, безпосередньо пов'язані з обслуговуванням майна та інших цінностей роботодавця і зазначені у спеціальному переліку, згідно з якою роботодавець зобов'язаний створити умови, необхідні для нормальної роботи і забезпечення цілісності майна та інших цінностей, а працівник чи колектив (бригада) працівників зобов'язані забезпечувати цілісність ввіреного майна та інших цінностей, а у разі винного незабезпечення їх цілісності – в повному розмірі відшкодувати заподіяну роботодавцю майнову шкоду [212, с. 15].

Після цього слід переходити до методичної стадії наступного внутрішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами, яка включає в себе фактичний, документальний, бухгалтерський контроль.

Першим етапом контролю є контроль за дотриманням вимог чинного законодавства при укладанні угод з похідними фінансовими інструментами, а також відповідності їх оформлення встановленим вимогам. При цьому особливу увагу слід приділити правильності застосування норм того законодавства, яке за рівнем регулювання є вищим, оскільки на сьогодні операції з деривативами регулює значна кількість нормативних документів, які є неузгодженими та суперечать один одному.

Бухгалтерський контроль повинен розпочинатися з перевірки дотримання вимог облікової політики підприємства, оскільки Положення про облікову політику – основний внутрішній документ, який регламентує порядок ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. В Положенні про облікову політику щодо деривативів повинні бути визначені методика їх обліку, облікові реєстри та робочий план рахунків в частині тих рахунків, які застосовує підприємство для обліку деривативів. При перевірці організації бухгалтерського обліку операцій з деривативами необхідно звернути увагу на посадову інструкцію бухгалтера, який займається обліком таких операцій та на графік документообороту усіх документів, що стосуються операцій з використанням похідних фінансових інструментів. Дана процедура дозволяє виявити прогалини в організації бухгалтерського обліку

деривативів та підвищити оперативність відображення результатів операцій з використанням похідних фінансових інструментів у звітності.

Паралельно слід перевіряти правильність відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку, у відповідних регістрах і у звітності, оскільки, як відомо, вона складається на основі облікових даних та є основним джерелом інформації для інвесторів.

На цьому етапі слід перевірити правомірність віднесення сум за операціями з похідними фінансовими інструментами до операційної, фінансової або інвестиційної діяльності відповідно до вимог П(с)БО. Також потрібно перевірити взаємозв'язок певних показників звітності між собою з метою виявлення неточностей та помилок.

Крім того, контролю підлягають і податкові розрахунки за операціями з деривативами. Зазвичай, угоди із використанням похідних фінансових інструментів укладаються на значні суми, контроль за сплатою податків та інших обов'язкових платежів має проводитися особливо ретельно, оскільки кожна операція може мати різні податкові наслідки.

Наступним етапом на методичній стадії є контроль за наявністю та збереженням угод. Даний контроль може бути проведений шляхом інвентаризації. Слід зазначити, що цей етап нерозривно пов'язаний із контролем за правильністю обліку деривативів, оскільки наявність угоди є об'єктом обліку, так як вона надає право отримати певний актив і в той же час вказує на зобов'язання, які необхідно виконати. Проте, якщо на підприємстві не організований облік операцій з похідними фінансовими інструментами, то певні зобов'язання можуть бути невиконані вчасно, що, у свою чергу, може призвести до необхідності визнання штрафів, пені, неустойок, зниження ділової репутації підприємства. Тому вважається за доцільне на цьому етапі проводити інвентаризацію розрахунків, яка полягатиме у перевірці обґрунтованості сум (відповідно, й правильності оцінки, за якою ці суми визначаються), що обліковуються на рахунках бухгалтерського обліку.

Також шляхом інвентаризації потрібно встановити можливість виконання зобов'язання за базовим активом. Якщо базовий актив знаходиться на складі підприємства, то потрібно встановити його наявність та збереженість характеристик й властивостей. Якщо базовий актив ще в процесі виробництва, то потрібно провести інвентаризацію незавершеного виробництва. Останнє потребує високого рівня знань та досвіду суб'єктів контролю.

Отже, інвентаризаційна комісія повинна встановити:

1) стан розрахунків з контрагентами, податковими органами за операціями з похідними фінансовими інструментами тощо;

2) наявність непогашеної та простроченої дебіторської та кредиторської заборгованості, що обліковується на рахунках бухгалтерського обліку;

3) можливість виконання зобов'язання за базовим активом.

Крім того, інвентаризаційна комісія за результатами інвентаризації повинна оформити звіт (щодо інвентаризації похідних фінансових інструментів) або ж відповідний акт. Вважаємо за доцільне використовувати форму інвентаризаційного опису деривативів (додаток АЗ).

Розроблена форма враховує всі суттєві аспекти операцій з похідними фінансовими інструментами, що забезпечує додаткову інформаційну підтримку процедур внутрішнього контролю. Проте, дану форму недоцільно застосовувати, якщо підприємство використовує лише один вид похідного фінансового інструмента. Доцільніше розробити окрему форму, яка б враховувала особливості саме цього виду.

Результативна (заключна) стадія наступного внутрішнього контролю розпочинається із систематизації, групування, узагальнення та аналізу результатів, отриманих в ході перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами. На даній стадії аналізуються причини нераціональних витрат за операціями з деривативами, а також дається відповідь на поставлені перед контролерами питання.

Узагальнення результатів внутрішнього контролю має бути відповідним чином оформлене та подане вищому керівництву. Форма подання результатів внутрішнього контролю визначається керівником підприємства.

На основі наданих результатів про стан справ щодо операцій з похідними фінансовими інструментами вище керівництво приймає рішення щодо усунення виявлених недоліків.

Тому завершальним етапом на інспекційній стадії наступного контролю є контроль за виконанням рішень, прийнятих за результатами перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами.

Вважаємо, що запропоноване методичне забезпечення сприятиме охопленню контролем більшої кількості об'єктів за операціями з похідними фінансовими інструментами, що, у свою чергу, дозволить керівництву приймати виважені й обґрунтовані рішення, а також надасть можливість фінансовому та економічному відділам підприємства оперувати повними та достовірними даними, які надає бухгалтерська служба підприємства.

3.2. Зовнішній контроль операцій з похідними фінансовими інструментами: шляхи підвищення ефективності

Криза 2008 р. почалася саме внаслідок безконтрольної емісії та спекулятивних операцій з похідними фінансовими інструментами. За оцінками аналітиків, у той період на кожен 1 долар США, який обертався в реальному секторі економіки, припадало до 50 доларів фінансової сфери. З використанням деривативів пов'язані банкрутства ряду відомих банків – Barings Bank або Sumitomo Corporation. Значні збитки даних компаній, як виявилось пізніше, пов'язані з незаконними операціями з похідними фінансовими інструментами. Нещодавно один із відомих європейських банків – Societe Generale – зазнав збитків у розмірі 7,1 млрд. дол. через шахрайства з деривативами. Крім того, банкрутство Lehman Brothers та різке погіршення платоспроможності всесвітньо відомої страхової компанії AIG також пов'язані із шахрайствами з деривативами, у результаті чого вилучено понад 1,4 трильйонів доларів з фінансового ринку. В США такі великі банки, як Citigroup, UBS, Morgan Stanley, Deutsche Bank та інші завдяки використанню деривативів зменшували базу оподаткування, у результаті чого уряд США в період з 2000-2007 рр. недоотримав за ними 300 млн. дол. податкових платежів.

В зв'язку з фінансовою кризою, похідні фінансові інструменти не слід розглядати лише з точки зору їх переваг, оскільки більшість із них мають суттєві недоліки, які, на нашу думку, є однією з причин світової фінансової кризи. Отже, при безконтрольній емісії та використанні похідних фінансових інструментів функція страхування від фінансової нестабільності, яка по суті є метою використання похідних фінансових інструментів, не виконується. Внаслідок цього виникають зловживання з використанням деривативів. Як зазначають автори зарубіжних джерел, саме з використанням деривативів пов'язані банкрутства ряду відомих банків та збитки, що оцінюються у мільярди американських доларів [59, с. 23]. В одних випадках збитки виявилися протягом дуже короткого терміну, як у Barings Bank, в інших же – були результатом застосування помилкової торгової стратегії протягом багатьох років, як у випадку Sumitomo Corporation [59, с. 23]. Значні збитки в обох зазначених випадках пов'язані з “незаконними” або “непрофесійними” операціями торговців [59, с. 23]. Тому особливу увагу слід звернути на контрольний аспект.

Як зазначає А. Григор'єв, у науковій літературі сформувалися три основні підходи до дослідження динаміки розвитку сучасних фінансових ринків: перша група вчених, до якої можна віднести А. Галетовіка, Дж. Олівієра, Дж. Гурлі, Е. Шоу, М. Бінсвангера, стверджує, що фінансовий ринок є важливою детермінантою економічного зростання, тому його

збільшення призводить до підвищення ефективності економіки в цілому [56].

Інші вчені, зокрема Дж.Тобін, Дж.Стігліц, Х.Гессе і Б.Брааш, М.Гейне, Х.Херр та Х.Титмейер, трактують таку динаміку як в цілому негативну, вважають її тимчасовим феноменом, який підлягає усуненню, пропонують обмежити свободу дій на фінансових ринках та посилити роль держави у регулюванні економічних процесів [56].

Третя група вчених, зокрема С.Стрендж, Х.Мінскі, В.Чік, Б.Емуїдс, К.Ціш, Э.Альтфатер, Р.Гутман, вважають, що сучасні фінансові кризи є наслідком логіки розвитку економіки і виправити негативні моменти, на їх думку, можна лише шляхом кардинальних змін в економічній системі [56].

Зокрема, зарубіжний дослідник Л.Кляйн звернув увагу на негативну сторону лібералізації фінансової системи та фінансових інновацій, які проявляються через виникнення нових деривативів. Він зазначає, що такі інновації випереджають розвиток способів їх регулювання, що вносить суттєвий елемент дестабілізації у функціонування національних та міжнародних фінансових систем, що, у свою чергу, може вивести з рівноваги діяльність фінансової системи [цит. по 196].

На необхідності державного контролю наголошує також Т.І.Корягіна, яка стверджує, що контроль за збільшенням кількості деривативів та масою валютних операцій, що за ними здійснюється, практично втрачено. Це, на її думку, неминуче посилює нестійкість світової валютно-фінансової системи, що може призвести до її краху [цит. по 196].

Біржові кризи 1987 р. та 1997-1998 рр. підтвердили автономність функціонування ринків похідних фінансових інструментів [196]. Взаємозалежність між деривативами та світовими кризами дослідники пояснюють наступним чином: у 1982 р. відкрилася Чикагська біржа опціонів і ф'ючерсів (СВОЕ – Chicago Board Options Exchange) – спеціалізована біржа з торгівлі строковими контрактами, або деривативами, що є похідними відносно базових активів. Згодом частка ринку деривативів досить стрімко наростала, і на середину 1990-х рр. власні секції опціонів і ф'ючерсів заснували 75 % північноамериканських бірж (що є найбільш високим показником у світі), проти 60 % – у Південній Америці, і близько 40 % – у країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону [120, с.128]. Фінансові спекуляції у біржовому секторі суттєво уповільнили торгівлю реальними цінностями і вже наприкінці 1990-х рр. 3/4 контрактів, що реалізовувалися на товарних біржах, належали до “нетоварного”, тобто суто валютно-фінансового типу [102, с.27]. Щодо міжнародної фінансової кризи 1997-1999 рр., то погоджуємося з думкою Є.Балацького, який вважає, що криза стала реакцією на непомірне роздування фіктивного капіталу порівняно з розвитком реального

сектору і основною її причиною був розрив між фінансовою сферою світової економіки і фізичною економікою окремих країн [8, с. 93]. Заслугує на увагу й висновок П. Мозіаса про те, що фундаментальною причиною кризи стало порушення оптимального балансу між мірою внутрішньої лібералізації економіки, з одного боку, і ступенем її відкритості – з іншого; контроль за допуском в економіку іноземного спекулятивного капіталу послаблювався швидше, ніж дозволяли об'єктивні внутрішні умови і врешті-решт ризики, пов'язані з нестабільністю короткотермінових інвестицій, стали пересилювати ті макро- і мікроекономічні переваги, які надавало залучення іноземних кредитів і портфельних інвестицій [141, с. 44].

За даними А. Комарової, перед світовою кризою 2008 р. Інститут з вивчення світового ринку при інвестиційному банку “Голдман Сакс” провів дослідження серед 300 економістів з метою виявлення проблем, які викликають найбільшу стурбованість світової фінансової спільноти. Дане дослідження показує, що найбільшу стурбованість світової фінансової спільноти викликає ситуація, яка складалась на ринку деривативів і хеджевих фондів. Так, 29 % опитаних вважали за ймовірний негативний вплив ринку похідних фінансових інструментів на світову економіку за несприятливого розвитку ситуації, а 37 % – вважали, що цей вплив буде серйозним [110].

Всіх цих криз, на нашу думку, можна було б уникнути, або звести до мінімуму їх негативні наслідки, якби існувала чітка ефективна система дієвих заходів державного контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами.

Суб'єктів зовнішнього контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами багато, тому доцільно розділити їх на дві групи:

1) державні органи, які здійснюють контроль безпосередньо за випуском й обігом похідних фінансових інструментів;

2) органи, які здійснюють контроль за системою бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами.

На сьогодні в Україні державний контроль за випуском та обігом деривативів здійснюють такі суб'єкти (табл. 3.3).

Об'єктом контролю перерахованих суб'єктів є випуск та обіг похідних фінансових інструментів.

Однак вказані контролюючі органи не взаємодіють між собою. Так, в Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств” чітко зазначено, що базовим активом фондового деривативу є цінний папір, валютного – валютні цінності, а товарного – біржовий товар (крім цінних паперів) [70, п. 1.5.4]. Натомість Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку у Правилах випуску та обігу фондових деривативів зазначає, що предметом фондового деривативу можуть бути цінні папери,

товари або кошти [165, п. 1], чим, у свою чергу, нехтує вимогами Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”. До того ж, як зазначається у Правилах випуску та обігу фондових деривативів, використання товарних ресурсів як базових активів повинно бути погоджене емітентом у Міністерстві економіки України або (щодо коштів чи валютних цінностей) у Національному банку України перед реєстрацією випусків цих похідних цінних паперів в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку [165, п. 3]. Тобто, фактично, дані правила визначають, що Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку може контролювати випуск як товарних, так і валютних деривативів, що прямо суперечить п.1.5.4 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”. До того ж, Правила випуску та обігу фондових деривативів зобов’язують погоджувати випуск товарних деривативів з Міністерством економіки України, яке, відповідно до вітчизняного законодавства, жодного відношення до них поки що не має², товарна біржа діє на основі самоврядування [73, ст.1] і не підпорядковується Міністерству економіки України. Крім того, кожна товарна біржа має свої правила випуску та обігу товарних деривативів, які відрізняються між собою.

Таблиця 3.3. Державні органи, що здійснюють контроль за випуском та обігом похідних фінансових інструментів

<i>Вид деривативу</i>	<i>Орган (суб’єкт) контролю</i>
Фондовий	Державний орган, на який покладаються функції регулювання ринку цінних паперів [70, п. 1.5.4. а]. На сьогодні такі функції покладено на Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку
Валютний	Національний банк України [70, п. 1.5.4. б]
Товарний	Орган, на який покладаються функції регулювання товарного біржового ринку [70, п. 1.5.4. в]. На сьогодні такі функції покладено на кожну біржу, яка здійснює торгівлю деривативами

Таким чином, можна спостерігати значні законодавчі протиріччя в контрольних функціях державних органів, чим, на нашу думку, і пояснюється неефективність контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами.

² Від 05.03.2009 р. в засобах масової інформації опубліковано проект Постанови КМУ “Про запровадження біржової торгівлі товарними деривативами на аграрному ринку”, де пропонується покласти функції регулювання біржового товарного ринку на Міністерство економіки.

Ще однією негативною рисою є те, що контроль за випуском та обігом позабіржових деривативів на сьогодні безпосередньо не здійснює жоден державний контролюючий орган.

Звернемося до зарубіжного досвіду. Від моменту появи біржі в країнах континентальної Європи функціонують під контролем держави [187, с. 346]. При надмірній спекуляції і маніпуляціях з цінами, особливо коли це зачіпало життєві інтереси виробників та торговельного капіталу, уряди ряду країн закривали біржі: так було у 1896 р. в Німеччині, у 1903 р. – в Австрії, коли було заборонено торгівлю ф'ючерсами на зернові та олійні культури (в той же час тривала торгівля ф'ючерсами на цукор, каву, бавовну, кольорові метали), в 1987 р. – в Гонконгу, коли заборонено проведення операцій з цінними паперами [187, с. 346]. Особливості державного контролю у різних країнах наведено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4. Особливості державного контролю операцій з похідними фінансовими інструментами [складено за 187, с. 347-352]

<i>Країна</i>	<i>Особливості</i>
<i>Англо-американська модель</i>	
Сполучені Штати Америки	Державний контроль та нагляд за біржовою торгівлею встановився з 1933 р., коли була утворена державна Комісія з контролю за ф'ючерсними та фондовими ринками та прийнято Закон "Про товарні біржі". Сьогодні законодавство США включає Закон "Про ф'ючерсні контракти на зерно" (1922 р.), Закон "Про товарні біржі" (1936 р.), Закон "Про Комісії з ф'ючерсної торгівлі товарами" (1974 р.), Закон "Про ф'ючерсну торгівлю" (1976, 1982, 1986, 1989, 1991 рр.). Крім державного регулювання, ф'ючерсні ринки саморегулюються Національною асоціацією ф'ючерсної торгівлі
Великобританія	До кризи 1987 р. держава практично не втручалася у діяльність товарних бірж: функції спостереження за їх діяльністю виконував Банк Англії, який міг за певних обставин рекомендувати конкретній біржі вжити відповідних заходів для нормалізації стану, наприклад, підвищити розмір депозиту або обмежити торгівлю ліквідацією ф'ючерсних позицій. У 1986 р. після прийняття спеціального законодавчого акту (Financial Services Act) створено Раду з цінних паперів та інвестицій (Securities and Investment Board) і Управління з цінних паперів та ф'ючерсів (Securities and Futures Authority), завданням яких стало постійне спостереження за товарними і фондовими біржами, забезпечення захисту інтересів інвесторів, розробка єдиних стандартів біржової торгівлі, заохочення торгівлі як традиційної, так і електронної, без торговельних сесій

Японія	Ф'ючерсні ринки створені досить давно і є фрагментарними структурами з високим рівнем держаного регулювання. Органами регулювання діяльності ф'ючерсних бірж є Міністерство фінансів, Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості, Міністерство сільського та лісового господарства та рибальства. Асоціації біржовиків мають досить вузькі повноваження. На японському ф'ючерсному ринку є окремі режими регулювання стосовно товарних та фінансових ф'ючерсів, оскільки контролюються різними відповідними міністерствами, які практично не мають конструктивних зв'язків між собою, тому будь-які узгодження тривають досить довго та мають політичний підтекст. На японських ф'ючерсних ринках практикується найвищий у світі рівень маржі (до 30 % вартості контрактів)
Сінгапур	Ф'ючерсна біржова торгівля регулюється Міністерством фінансів. Всі її учасники повинні мати ліцензію, торгівля без ліцензії є досить небезпечною, оскільки порушники можуть отримати значний штраф або навіть тюремне ув'язнення
<i>Континентальна модель</i>	
Франція	Функціонує Комісія з ф'ючерсних товарних бірж, яка зобов'язує біржі та їх членів надавати клієнтам повну інформацію про ринки та рух цін
Німеччина	Ф'ючерсна торгівля базується на Торговельному Кодексі й Законі "Про біржі та біржові угоди", прийнятому у новій редакції в 1989 р. Укладання строкових угод стало можливим лише у 1990 р., коли відкрито Німецьку строкову біржу, а до того часу, ще від кризи 1931 р., укладання строкових контрактів заборонено
Швейцарія	У 1995 р. прийнято Федеральний закон про біржі та фондову торгівлю, створено єдину електронну Швейцарську біржу. Наглядові функції покладено на Об'єднану банківську комісію

Таким чином у країнах англо-американської моделі держава регулює строковий ринок за допомогою великої кількості нормативних документів, а основний контроль здійснюють міністерства. У країнах континентальної моделі ринок похідних фінансових інструментів регулює відповідний Кодекс або декілька законів, а наглядові функції покладені на комісію. Отже, можна констатувати, що в Україні порівняно з іншими країнами майже відсутнє державне регулювання та належний контроль строкового ринку.

Що стосується суб'єктів, які в Україні здійснюють контроль за системою бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами, то серед них слід виділити Державну контрольно-ревізійну службу, Державну податкову службу та суб'єктів незалежного аудиту.

Об'єкти контролю відрізняються залежно від суб'єкта контролю (табл. 3.5).

Таблиця 3.5. Об'єкти зовнішнього контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами

№ з/п	Суб'єкт контролю	Об'єкти контролю
1	Державна контрольна-ревізійна служба	Доцільність, законність та відповідність плану витрачання бюджетних коштів на операції з похідними фінансовими інструментами
2	Державна податкова служба	Правильність сплати податків за операціями з похідними фінансовими інструментами
3	Суб'єкти незалежного аудиту	Звітність підприємства в частині достовірності відображення у ній операцій з похідними фінансовими інструментами і відповідність чинному законодавству

Зазначені суб'єкти не є спеціалізованими контролюючими органами за операціями з деривативами, що значно знижує якість проведення перевірок.

Дослідник А. Комарова виділила дві основні проблеми ринку похідних фінансових інструментів, пов'язані з неналежним виконанням державними органами контрольних функцій:

- 1) зловживання деривативами;
- 2) некваліфіковане використання, ненавмисний збиток [110].

Кожну з наведених проблем спричиняють відповідні фактори (рис. 3.3).

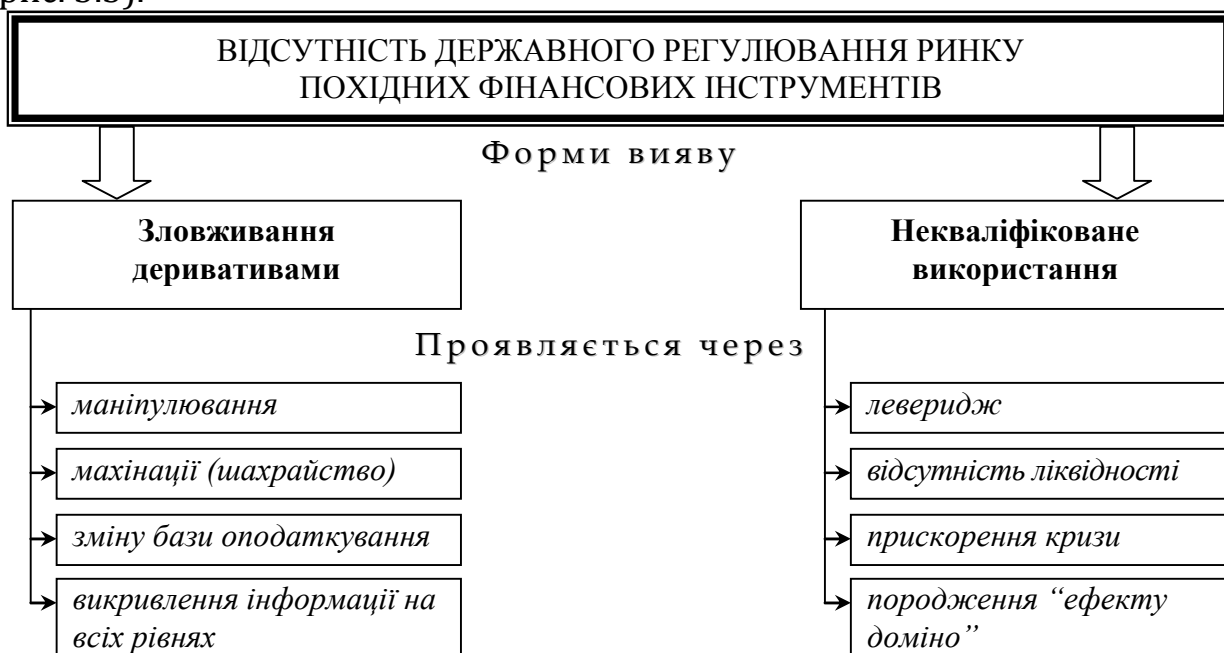

Рис. 3.3. Форми вияву наслідків відсутності державного регулювання ринку похідних фінансових інструментів [складено на основі 110]

Маніпулювання – це не лише торгівля з метою підвищення або пониження ціни, це торгівля з використанням неприйнятних в бізнесі практик для отримання прибутку. На думку А. Комарової, існує два види маніпулювання: інформаційне та “маніпулювання дією” [110].

Інформаційне маніпулювання полягає у використанні інсайдерської інформації або ж наданні коментарів про ринкову ситуацію, що не відповідають дійсності [110]. Тобто фізична чи юридична особа, яка завдяки своєму службовому становищу або іншим привілеям має вільний доступ до конфіденційної інформації про стан справ на біржі, може торгувати даною інформацією, внаслідок чого сприяє злочинним угрупованням. Яскравим прикладом інформаційного маніпулювання є іпотечне кредитування (в якому задіяні похідні фінансові інструменти) в США перед світовою кризою. За даними Ю. Лісовського, іпотечне кредитування супроводжувалося широкою рекламною кампанією та агітаційними гаслами, різким зниженням вимог до отримання кредитів на житло (у т.ч. відсутність першого внеску та обмеження у доходах), чим залучено до процесу кредитування сотні тисяч американських сімей [121].

Інший вид маніпулювання – “маніпулювання дією”, за якої інсайдери навмисно використовують результати зміни вартості активу [110]. Тобто шляхом надання заздалегідь неправдивої інформації про динаміку

цін у майбутньому інсайдер формує “фіктивний” попит та “фіктивну” пропозицію з метою задоволення особистих потреб або потреб певних шахрайських угруповань. На думку Ю. Лісовського, в результаті такої торгівлі (коли актив продається за завищеними цінами, які суттєво відрізняються від їх справжньої ціни) виникає “фінансовий пузир” [121].

Як зазначає дослідник, виникнення “пузиря” є наслідком спекуляцій, цінового зговору або могутнього тіньового регулювання ринку – ціни в економічному (фінансовому) “пузирі” не визначаються співвідношенням попиту і пропозиції [121].

У вітчизняному законодавстві не акцентовано уваги на питаннях маніпуляцій на ринку похідних фінансових інструментів, натомість у Європі діють вимоги Директиви 2003/6/ЄС, які забороняють наступні види махінацій (рис. 3.4).

ВИДИ МАНІПУЛЯЦІЙ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

1. Здійснення операцій або виконання наказів клієнтів на купівлю/ продаж фінансових інструментів, які створюють або можуть створити неправдиві або оманливі уявлення щодо попиту, пропозиції або ціни на фінансові інструменти; або які забезпечують встановлення однією особою чи декількома особами, які діють спільно, незвичайної або штучної ціни на один чи декілька фінансових інструментів, якщо лише особа, яка здійснила відповідну операцію або видала наказ на купівлю/продаж фінансових інструментів не доведе, що підстави, на основі яких вона так діє, є законними, та що такі операції або накази на купівлю/ продаж відповідають ustalеній ринковій практиці на відповідному регульованому ринку

2. Здійснення операцій або виконання наказів клієнтів на купівлю/ продаж фінансових інструментів, щодо яких застосовуються фіктивні схеми або будь-яка інша форма обману чи хитрощів

3. Поширення інформації через ЗМІ, зокрема Інтернет, або будь-яким іншим шляхом, який створює або може створити неправдиві або оманливі уявлення щодо фінансових інструментів, включаючи поширення чуток або неправдивих чи оманливих новин, коли особа, яка вчинила таке поширення, знала або мала знати, що відповідна інформація була неправдивою або оманливою. Що стосується журналістів під час виконання ними своїх професійних обов'язків, то перед тим, як має відбутися поширення такої інформації, вона має бути оцінена з врахуванням правил, що регулюють діяльність журналістів, якщо тільки вони не отримують прямо або опосередковано певну перевагу або доходи від поширення такої інформації

Рис. 3.4. Маніпуляції з фінансовими інструментами, заборонені Директивою 2003/6/ЄС

Вищезазначені маніпуляції на ринку можуть бути використані зацікавленими особами наступним чином:

– вжиття певних заходів особами, які діють спільно, з метою створити домінуючу позицію над попитом або пропозицією фінансових інструментів у вигляді фіксування прямо або опосередковано ціни купівлі/ продажу або шляхом створення інших нерівних умов при купівлі/ продажу фінансових інструментів;

– купівля або продаж фінансових інструментів на момент закриття ринку з метою введення інвесторів, які орієнтуються на ціни на момент закриття ринку, в оману;

– користування перевагами випадкового чи постійного доступу до традиційних або електронних джерел масової інформації шляхом оприлюднення своєї думки щодо певного фінансового інструмента (чи опосередковано щодо емітента такого фінансового інструмента), незважаючи на вже виражену раніше свою позицію до такого фінансового інструмента та отримання через певний час користі від впливу, який спричинений оприлюдненням такої думки на ціну відповідного

фінансового інструмента, водночас, не розкриваючи перед громадськістю цього конфлікту інтересів у відповідний та ефективний спосіб.

Слід відмітити, що ринок деривативів є найменш захищений від шахрайства, оскільки контрагенти здебільшого знаходяться на далекій відстані один від одного, а також через часовий лаг у розрахунках. Комарова А. виділяє наступні види шахрайства:

- привласнення майна в результаті шахрайства;
- невиконання обіцянок повернення грошей;
- продаж контрактів на незареєстровані папери;
- фіктивна торгівля;
- торги з метою відмивання “брудних” грошей;
- торги “вперед наказу” [110].

Оскільки похідні фінансові інструменти – це, насамперед, угоди, то до видів шахрайства вважаємо за необхідне також віднести й певні юридичні нюанси, зокрема, формулювання положень договору таким чином, щоб не нести відповідальності у разі його невиконання.

За даними Державного комітету фінансового моніторингу України серед характерних ознак легалізації злочинно здобутих коштів на фінансовому ринку в Україні є регулярне укладання підприємством строкових угод або використання інших похідних фінансових інструментів, які не передбачають постачання базового активу, за операціями з одним або кількома контрагентами [193, п. 5].

Тому шахрайства, на нашу думку, нерозривно пов’язані із іншим видом зловживань деривативами – діяльністю зі зміни бази оподаткування та уникнення податкових зобов’язань.

За даними А. Комарової, учасники ринку похідних фінансових інструментів часто використовують деривативи як спосіб уникнення вимог законодавства з метою ухилення від оподаткування [110]. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку і звітності чітко визначають дохід, прибуток, витрати, пасиви і активи, а похідні фінансові інструменти в даному випадку є ідеальним засобом створення “помилкового” доходу і приховування заборгованості. Вважаємо, що неконтрольований або слабо контрольований ринок похідних фінансових інструментів ставить під загрозу національну систему оподаткування, якщо законодавче регулювання не встигає за новими тенденціями на ринку деривативів. Аналіз законодавчих документів, проведений у п. 1.3 монографії показав, що на сьогодні в Україні відсутній єдиний підхід до розуміння сутності похідних фінансових інструментів (деривативів) та оподаткування операцій з ними. Це, у свою чергу, сприяє зловживанню деривативами з метою уникнення оподаткування, результатом чого, за даними Державного комітету фінансового моніторингу України, є постійний прибуток або постійні збитки підприємства, що здійснює

операції з похідними фінансовими інструментами протягом значного часу [193, п. 5].

За оцінками аналітиків, в США більше 40 % учасників фінансового ринку використовують деривативи для перенесення прибутку з одного періоду на інший з метою уникнення або зменшення бази оподаткування [110]. Тому сьогодні Податкове управління США зробило своїм пріоритетом відстеження операцій з деривативами, створеними найбільшими банками і що дозволяють офшорним хедж-фондам не платити податок на дивіденди. Американські податкові органи приєдналися до загальних спроб вивести операції з цим видом інструментів з тіні, щоб поставити їх під централізований контроль.

На думку А. Комарової, проблема оподаткування найбільш актуальна для країн з економікою, що розвивається, оскільки їх податкова база нестійка, а загроза її формуванню може привести до невиконання бюджету, результатом чого можуть бути грошова експансія або збільшення зовнішніх запозичень [110].

В США такі великі банки, як Citigroup, UBS, Morgan Stanley, Deutsche Bank та інші розробляли й продавали складні фінансові продукти, які розширювали “податкові можливості” клієнтів, зокрема, такі деривативи дозволяли обходити законодавства та не платити податки на дивіденди. За даними агентства Bloomberg, один тільки Morgan Stanley в 2004 р. заробив на таких інструментах 25 млн. дол. Уряд США в період з 2000 по 2007 р. недоотримав за ними 300 млн. дол. податкових платежів [105].

У зв'язку з цим, світова спільнота планує створити єдину міжнародну клірингову палату, яка буде відслідковувати транзакції з похідними фінансовими інструментами. Угоди, як і раніше, укладатимуться в будь-якій точці світу, проте національні контролюючі органи будуть активно обмінюватися інформацією, щоб мати можливість вчасно активізувати захисні ринкові механізми [105].

Ухилення від оподаткування та зміна бази оподаткування неминуче тягне за собою й інше зловживання – спотворення інформації.

На думку А. Комарової, спотворення інформації може відбуватися на трьох рівнях:

- 1) фінансової звітності компанії;
- 2) платіжного балансу країни;
- 3) помилкового або такого, що вводить в оману індикатора вартості національної валюти [110].

Відповідно до МСФЗ (IAS/IFRS) інформація про операції з похідними фінансовими інструментами підлягає розкриттю у примітках до річної фінансової звітності, тоді як відповідно до ЗПБО США (US GAAP) аналогічна інформація розкривається лише у “Звіті керівництва про результати діяльності та фінансового стану”. Оскільки дані про такі операції не знаходять свого відображення в формах фінансової звітності,

то аналіз за ними проводити не можна, а отже, не можна достовірно оцінити можливість контрагента виконати свої договірні зобов'язання за деривативними договорами. Відповідно, контролюючі органи не можуть виявити та попередити зловживання на ринках базових активів, оскільки у звітності відсутня інформація, яка б надала можливість порівняти реальні дані за операціями з похідними фінансовими інструментами з можливостями підприємств-контрагентів за договором.

Проте дійсні ризикові позиції держави знаходять своє відображення в платіжному балансі країни. Такі дані не можна вважати корисними, оскільки позиції за похідними фінансовими інструментами суттєво змінюють позиції по зарубіжних інвестиціях і, таким чином, вводять суспільство в оману. Навіть в офіційній статистиці Міжнародного Валютного Фонду в розділі "Похідні фінансові інструменти в платіжних балансах країн" відсутні цифрові дані. Це, на нашу думку, є свідченням того, що деякі держави не надають відомості про деривативи або ж приховують їх, у зв'язку з чим за операціями з похідними фінансовими інструментами складно зібрати відомості через численні шахрайство та приховування інформації.

Також відомості про операції з похідними фінансовими інструментами спотворюються в процесі розкриття цінової інформації на ринках деривативів у відношенні до світових валют. Так, може виникнути ситуація, за якої строковий ринок встановить ціну валюти у майбутньому набагато нижчу за ціну, яка діє сьогодні. Це означатиме знецінення валюти, що викличе недовіру до політики держави при прив'язці національної валюти до вільно конвертованої [110].

З огляду на наслідки відсутності або неналежного виконання державою контрольних функцій за операціями з похідними фінансовими інструментами пропонується розглядати не лише зловживання на ринку деривативів, а й на ринку базових активів. Як зазначалося у першому розділі монографії, деривативи створюють "фіктивний" капітал. Можливість його створення, на нашу думку, полягає у маніпуляціях з базовими активами. Так, укладання великої кількості угод на певний базовий актив значно підвищує на нього ціну, оскільки зростає попит. Проте, переважна кількість похідних фінансових інструментів виконується розрахунково, тобто без поставки базового активу. Отже, був створений "фіктивний" попит. За аналогічною схемою створюється "фіктивна" пропозиція. Оскільки спотовий ринок нерозривно пов'язаний із строковим ринком, то, відповідно, ціна, сформована на строковому ринку впливатиме на ціну спотового ринку – ринку базових активів.

Наявність в Україні слабо контрольованого ринку похідних фінансових інструментів не дозволяє попередити неправильне та некваліфіковане використання деривативів. Слід відмітити, що дана проблема не є менш актуальною, ніж зловживання на строковому ринку,

оскільки масові операції з похідними фінансовими інструментами які використовуються неправильно, можуть ставити під загрозу економічну та фінансову стабільність в країні.

Щодо некваліфікованого використання або завдання ненавмисної шкоди шляхом здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами А. Комарова відносить леверидж, відсутність ліквідності, прискорення кризи та сприяння швидкій передачі негативних ефектів [110].

Як зазначає автор, однією з особливостей ринку похідних фінансових інструментів є надання його учасникам “фінансового плеча” або левериджу, під яким розуміють співвідношення суми активів, над якими проводиться операція, та суми, необхідної для укладання контракту [110]. Причому леверидж надається як хеджерам, так і спекулянтам, в результаті чого ризикові операції здійснюються на суму набагато більшу, ніж реальне покриття, а враховуючи, що значну частку операцій складають саме спекулятивні дії, ризик в багато разів зростає [110]. Швидке формування “фіктивного капіталу” неминуче призводить до негативних наслідків не тільки для країни в цілому, але й для підприємств.

Іншим проявом некваліфікованого використання деривативів є відсутність їх ліквідності. В останні роки в Україні торги на строковому ринку майже не проводяться. Через це учасники спотового ринку (у тому числі фондового) не можуть спрогнозувати динаміку цін у майбутньому. Як зазначає А. Комарова, ліквідність особливо важлива для ринку деривативів, оскільки ризик-менеджери повинні своєчасно контролювати позиції відповідно до своїх планів, інакше вони можуть зіткнутися з непередбаченим ризиком [110].

Як доведено раніше, похідні фінансові інструменти прискорюють і посилюють перебіг кризи. Причину цього вбачаємо саме в їх неправильному використанні. Комарова А. виводить наступну взаємозалежність: при посиленні кризи банк повинен поставити необхідну кількість іноземної валюти своєму контрагентові, що викличе відтік валютних резервів і обмін активів на іноземну валюту, що, у свою чергу, посилить вимоги до маржевих внесків і таким чином прискорить перебіг фінансової кризи, а чим більше фінансовий важіль, тим криза глибша [110]. Вважаємо, що причина не лише в цьому. Не менш важливу роль відіграє й “фіктивний капітал”, механізм формування якого розглянуто у першому розділі монографії. Такий нічим не забезпечений капітал особливо в період нестабільності економіки сприяє посиленню інфляційних явищ. Як зазначає А. Комарова, проблема похідних фінансових інструментів в тому, що навіть якщо дериватив використовується для зменшення ринкових ризиків, він підвищує схильність до кредитного ризику та ризику контрагента [110]. Ще у

1998 р. Ліндон Ларуш зазначав, що весь світ відчуває на собі тягар деривативів, і якщо цю масу фіктивних вимог не анулювати, то результатом їх використання стане повне й хаотичне руйнування тих, що існують зараз в світі суспільних (державних) і приватних фінансових активів і грошових систем [119].

Іншим проявом некваліфікованого використання деривативів є “ефект доміно”. Ще на початку 2003 р. відомий фінансовий аналітик У.Баффет попереджав, що похідні фінансові інструменти є “фінансовою зброєю масового ураження” і несуть “мега-катастрофічний ризик” для світової економіки [56]. На його думку, проблеми, пов’язані з ними, можуть перетворитися на системні, оскільки величезні ринкові ризики, застраховані похідними інструментами, в даний час сконцентровані у відносно невеликої кількості учасників ринку [56]. Хоча У.Баффет визнає, що деривативи можуть зменшити ризики окремо взятого учасника ринку, проте він справедливо вказує, що вони лише перекладаються на іншого учасника – протилежну сторону за контрактом [56]. Використання пов’язаних інструментів може породити “ефект доміно” і призвести до порушення рівноваги фінансової системи при відмові крупного учасника ринку від платежів за контрактами [56]. До того ж, як зазначає фінансист, торгівля деривативами створює підґрунтя для бухгалтерських помилок та порушень, оскільки оцінка вартості похідних фінансових інструментів базується на припущеннях, які можуть бути помилковими [13].

Погоджуємося з висновком А. Комарової про те, що ситуація, яка складається на ринку деривативів, частково парадоксальна: з одного боку, багато хто усвідомлює необхідність регулювання операцій з деривативами як потенційно небезпечних для економічного розвитку, з іншого – на ринку з’являються в більшості своїй “непрозорі” утворення, такі як хеджеві фонди, непідконтрольні сучасним методам регулювання [110].

Виходячи з вищевикладеного, А. Комарова робить висновок, що регулювання ринку повинне включати:

1. Захист цілісності ринкових цін, оскільки збиток, нанесений ринку, не обмежується збитком його безпосередніх учасників, а включає порушення цінового сигналу, що знищує одну з функцій ринку похідних фінансових інструментів – надання учасникам інформації про майбутні рухи цін активів.

2. Підтримка довіри та впевненості в ринку для здійснення ризик-менеджменту, оскільки обсяг ринку і ступінь його ліквідності залежать від кількості його учасників.

Вважаємо, що надані дослідником рекомендації, з одного боку, покращать контроль за операціями з похідними фінансовими

інструментами, проте, з іншого, вони мають дещо “розмитий” характер і не визначають конкретних заходів або дій контролюючих органів.

На нашу думку, для ефективності державного контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами потрібно чітко знати послідовність і взаємозв'язок проявів зловживань та некваліфікованого використання деривативів, оскільки подолання лише наслідків одного з них не завжди означатиме ліквідацію джерела або основної причини зловживання.

Вважаємо, що зловживання та наслідки некваліфікованого використання похідних фінансових інструментів мають наступний взаємозв'язок (рис. 3.5).

Маніпулювання, які проявляються через зловживання інформацією, породжує махінації (шахрайства), які, у свою чергу, призводять до зміни бази оподаткування, викривлення інформації, прискорення кризи. Зміна бази оподаткування прямо впливає на викривлення інформації, яке, згодом, відображається на фальсифікації або вуалюванні показників звітності підприємства, викривлення платіжного балансу країни та формуванні невідповідного дійсності курсу валюти, а також спотворює інформацію на ринках базових активів шляхом формування “фіктивного” попиту або “фіктивної” пропозиції, що в сукупності може породити “ефект доміно” та прискорити економічну кризу. Крім того, викривлення інформації на всіх рівнях сприяє відсутності ліквідності як на строкових ринках, так і на спотовому ринку. Явище левериджу або “фінансового плеча”, без належного державного контролю також не є позитивним, оскільки леверидж сприяє породженню “ефекту доміно”, який, в свою чергу, викликає кризу або ж прискорює її.

Виходячи з даного взаємозв'язку, вважаємо за доцільне починати державний контроль з попередження маніпулювання та махінацій з метою мінімізації або повної ліквідації інших проявів зловживань та завдання ненавмисної шкоди, а також підвищення вимог до маржевих внесків, що, у свою чергу, знизить рівень левериджу.

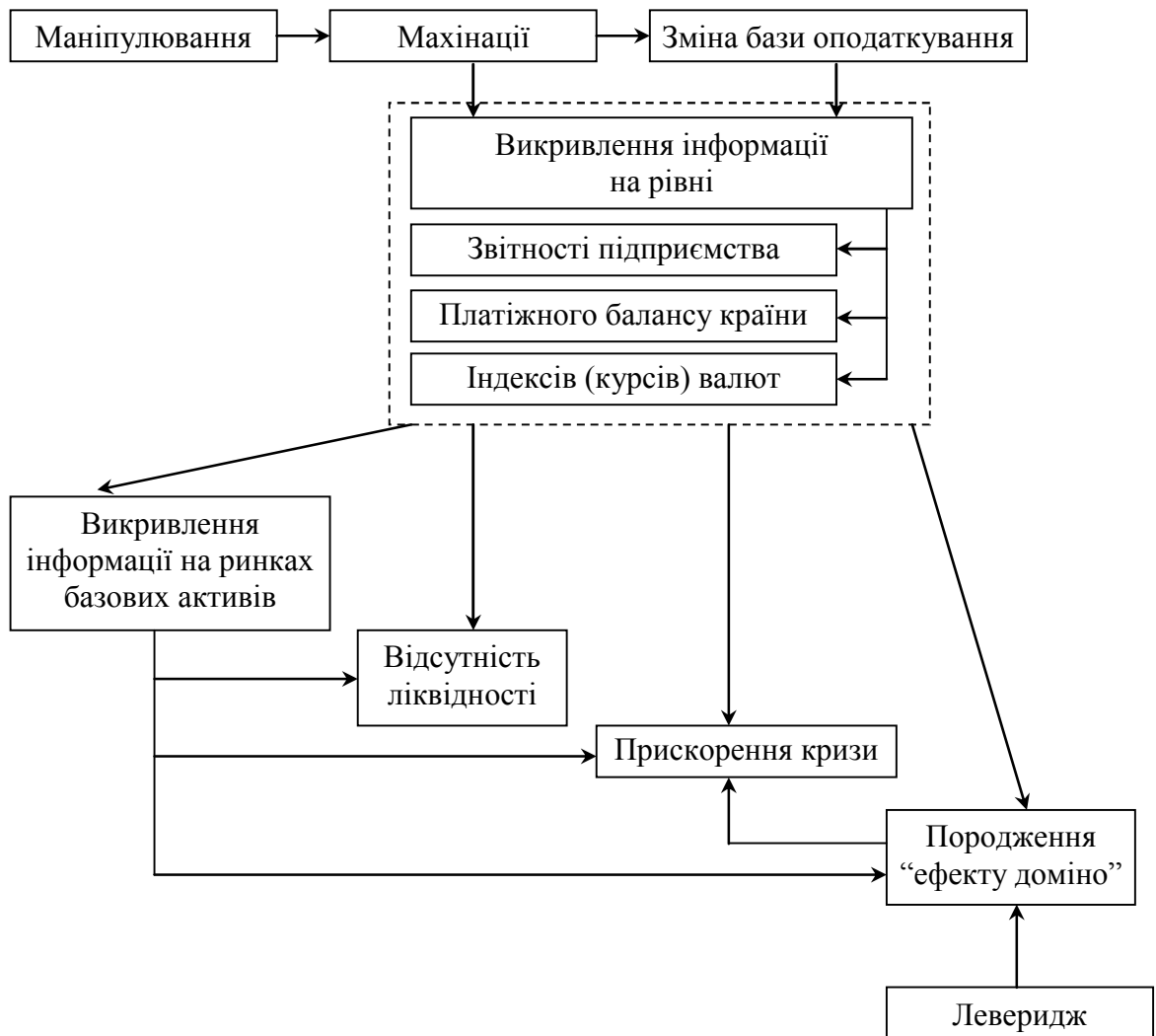

Рис. 3.5. Взаємозв'язок негативних наслідків використання похідних фінансових інструментів

Крім того, не менш важливим питанням залишається й організація та проведення незалежного (аудиторського) контролю. Відповідно до Закону України “Про аудиторську діяльність” проведення аудиту на підприємстві, що використовує похідні фінансові інструменти не входить до переліку тих підприємств, які зобов'язані проводити обов'язковий аудит [67, ст.8]. Таким чином, рішення про доцільність проведення аудиту приймає керівник на власний розсуд.

Метою перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами в ході аудиту є висловлення аудитором думки щодо відповідності відображених у фінансовій звітності підприємства операцій з деривативами суттєвим аспектам концептуальних основ фінансової звітності (в Україні – це чинне законодавство).

На міжнародному рівні діє Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів”, метою якого, як зазначено у вступі, є надання аудиторіві рекомендацій щодо планування

та виконання аудиторських процедур та тверджень у фінансових звітах щодо похідних фінансових інструментів [139, с. 963].

Відповідно до § 22 Положень з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” [161] при перевірці операцій з похідними фінансовими інструментами аудитор повинен виходити з наступних тверджень у фінансовій звітності (табл. 3.6).

Таким чином, можна зробити висновок, що отримання необхідних доказів за перерахованими питаннями дозволить сформувавши незалежну оцінку зазначеним фактам та виявити правопорушення, зловживання, некваліфіковане використання похідних фінансових інструментів у системі бухгалтерського обліку.

Попри те, що Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” надає багато корисних рекомендацій зі здійснення аудиторських процедур щодо похідних фінансових інструментів, методика аудиту вони не розкривають. Російські науковці розробили методика аудиту деривативів, зокрема слід виділити праці С.В. Банка [9] та Ф.І. Харісової [200]. У вітчизняній літературі методика аудиту похідних фінансових інструментів не висвітлена. Тому її розробка є на сьогодні актуальним питанням, оскільки вона значно полегшить процес проведення аудиту та підвищить впевненість аудитора, що всі суттєві аспекти розглянуті, допоможе сформувавши об’єктивну думку щодо достовірності відображення операцій з похідними фінансовими інструментами у фінансовій звітності підприємства.

При перевірці операцій з похідними фінансовими інструментами перед аудитором стоять наступні завдання:

- 1) перевірити наявність похідних фінансових інструментів;
- 2) перевірити стан бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами;
- 3) перевірити стан оподаткування операцій з деривативами;
- 4) проконтролювати повноту відображення операцій у фінансовій звітності;
- 5) перевірити систему внутрішнього контролю операцій з деривативами.

Задля виконання поставлених завдань аудиторі потрібно оцінити систему внутрішнього контролю підприємства, визначити методи, прийоми контролю та розробити відповідні аудиторські процедури.

На думку С.В. Банка, в ході оцінки системи внутрішнього контролю аудиторі слід впевнитися, що:

- операції з похідними фінансовими інструментами виконані відповідно до затверджених на підприємстві методик;
- інформація про похідні фінансові інструменти зафіксована в облікових реєстрах своєчасно, повно та точно, правильно згрупована, описана та розкрита;

Таблиця 3.6. Твердження у фінансовій звітності, від яких відштовхується аудитор при перевірці операцій з похідними фінансовими інструментами [складено на основі 161, § 22]

№ з/п	Твердження за ПМПА 1012	Власний коментар
1	2	3
1	<i>Повнота</i> – усі деривативи суб'єкта господарювання відображаються у фінансових звітах шляхом віднесення до певного періоду або розкриття	Аудитор повинен переконатися, що: – в обліку та звітності знайшли відображення всі операції з придбання та реалізації похідних фінансових інструментів; – сальдо та обороти на рахунках синтетичного обліку операцій з деривативами співпадають з відповідним сальдо та оборотами за аналітичними рахунками; – сальдо та обороти за рахунками повністю перенесені з реєстрів бухгалтерського обліку в Головну книгу, а звідти – у звітність; – в системі бухгалтерського обліку відображені всі факти надходження та вибуття базових активів та грошових коштів за операціями з похідними фінансовими інструментами
2	<i>Існування</i> – деривативи, відображені у фінансових звітах за допомогою вимірювання чи розкриття, існують на дату балансу	Аудитор повинен бути впевнений в наявності строкових контрактів, підтвердженням чого слугують відповідні первинні документи та результати проведеної у встановленому порядку інвентаризації
3	<i>Права та зобов'язання</i> – суб'єкт господарювання має права та зобов'язання щодо деривативів, відображених у фінансових звітах на конкретну дату	Аудитору слід перевірити, що: – похідні фінансові інструменти, відображені в системі бухгалтерського обліку, належать підприємству на законних правах; – активи та зобов'язання за похідними фінансовими інструментами визнані в результаті здійснення строкових контрактів; – усі записи на рахунках бухгалтерського обліку щодо операцій з деривативами документально підтверджені та оформлені відповідним чином; – усі операції з похідними фінансовими інструментами не суперечать нормативним документам; – операції з деривативами санкціоновані уповноваженими суб'єктами за встановленим порядком

1	2	3
4	Оцінка – вартість деривативів, відображених у фінансових звітах за допомогою визнання або розкриття визначена відповідно до концептуальної основи фінансової звітності	Аудитор впевнюється у тому, що: – грошова оцінка похідних фінансових інструментів здійснена відповідно до вимог законодавства; – залежно від способу придбання деривативу їх вартість сформована відповідно до вимог П(с)БО 13 “Фінансові інструменти”; – вартість похідних фінансових інструментів розрахована правильно відповідно до вимог законодавства та відображена у звітності
5	Наявність – фінансова угода (дериватив) укладена протягом звітного періоду	Аудитору потрібно перевірити чи дійсно всі операції, відображені в системі бухгалтерського обліку, належать до звітного періоду відповідно до первинних документів
6	Вимірювання – операції з похідними фінансовими інструментами відображені за належною сумою, доходи і витрати віднесені до відповідного звітного періоду	Аудитору слід переконатися, що: – в первинних документах, облікових регістрах при перенесенні інформації у звітність дотримана арифметична точність; – при визначенні грошової оцінки використані курси валют іноземної валюти відповідно до курсу НБУ на дату здійснення операції; – в звітності відображено фінансовий результат, визначений на основі фактичних даних
7	Подання та розкриття інформації – інформація про статтю (дериватив – прим. автора) розкрита, класифікована і описана згідно із застосованою концептуальною основою фінансової звітності	Аудитору потрібно перевірити наступні моменти: – похідні фінансові інструменти класифіковані за видом базового активу та за метою здійснення операцій з ними; – доходи та витрати, пов’язані з придбання або реалізацією похідних фінансових інструментів вірно класифіковані у звіті про результати діяльності; – інформація про операції з похідними фінансовими інструментами розкрита у пояснювальній записці до звітності

- викривлення в обліку похідних фінансових інструментів своєчасно виявлені та попереджені;

– ведеться постійний моніторинг за угодами з похідними фінансовими інструментами для оцінки подій, що впливають на зміст фінансової звітності;

– зміна вартості похідних фінансових інструментів належним чином врахована та розкрита [9, с. 44-45].

Крім того, Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” передбачає обов’язкову оцінку як аудиторських ризиків, так і ризиків внутрішнього контролю [161, § 23-24]. У зв’язку з тим, що ризик присутній завжди, С.В. Банк розробив системно орієнтований підхід, що дозволяє мінімізувати ризики при перевірці операцій з похідними фінансовими інструментами під час

аудиту. Послідовність етапів системно орієнтованого підходу до оцінки ризиків полягає в наступному (табл. 3.7).

Таблиця 3.7. Етапи системно орієнтованого підходу до оцінки ризиків при перевірці операцій з похідними фінансовими інструментами під час аудиту [складено на основі 9, с. 42-43]

<i>Послідовність</i>	<i>Характеристика</i>
I етап	Аудитор визначає сутність системи внутрішнього контролю та оцінює її шляхом проведення опитування персоналу, використання листів-звірок та системи оцінки
II етап	Аудитор підтверджує початкову оцінку системи внутрішнього контролю за допомогою тестів на відповідність
III етап	На основі результатів попередніх тестів аудитор проводить перевірки за суттю даних балансу. Чим слабша система контролю, тим більше перевірок за суттю

Переваги даного підходу в тому, що він дозволяє визначити перелік необхідних перевірок за суттю, проте недоліком вважаємо те, що аудитор не має змоги перевірити повноту відображення в системі бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках, а тому існує ризик невиявлення.

Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” висуває також і високі вимоги до професійної компетенції аудитора: аудитор повинен володіти спеціальними вміннями або знаннями, щоб спланувати та провести аудиторські процедури щодо певних тверджень про деривативи [161, § 14]. Спеціальні вміння і знання передбачають розуміння:

- характеристик діяльності та графіку ризику галузі, до якої належить суб’єкт господарювання;
- похідних фінансових інструментів, якими користується суб’єкт господарювання, та їх характеристик;
- інформаційної системи суб’єкта господарювання щодо деривативів і, в тому числі – послуг організації, що надає послуги, для чого аудитор можуть знадобитися спеціальні вміння або знання прикладних комп’ютерних програм, коли значний обсяг інформації про деривативи передається, обробляється, зберігається або якщо доступ до неї здійснюється за допомогою електронних пристроїв;
- методів оцінки деривативів;
- вимог концептуальної основи фінансової звітності до розкриття інформації про деривативи у фінансових звітах [161, § 14].

Через брак знань або практичного досвіду аудитор може прийняти рішення про залучення незалежного експерта, який володіє необхідними вміннями та знаннями для планування та виконання аудиторських процедур, особливо якщо деривативи досить складні або якщо прості деривативи використовуються у складних ситуаціях, або суб'єкт господарювання займається інтенсивною торгівлею деривативами, або оцінка деривативів базується на складних моделях оцінки [161, § 15].

В Україні при перевірці операцій з похідними фінансовими інструментами під час аудиту потрібно, насамперед, враховувати вимоги Закону України “Про аудиторську діяльність” [67], Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” [161] та наступну законодавчу базу (табл. 3.8).

Таблиця 3.8. Основні нормативні документи, для перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами під час аудиту

<i>Вид обліку</i>	<i>Нормативно-правовий документ</i>
Фінансовий облік	Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, а також Інструкція про його застосування, П(с)БО 13 “Похідні фінансові інструменти” та інші П(с)БО, що безпосередньо регулюють облік базових активів за деривативами
Податковий облік	Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств”, Закон України “Про податок на додану вартість” а також інші документи, що регулюють оподаткування базових активів за деривативами

Вважаємо за необхідне проводити перевірку операцій з похідними фінансовими інструментами в ході аудиту за наступними етапами (рис. 3.6), які дають змогу всебічно проконтролювати такі операції від моменту укладення строкової угоди до моменту відображення її у звітності, при цьому проводиться як перевірка за формою, так і перевірка за змістом. Крім того, логічна послідовність запропонованих етапів аудиту дозволяє з меншими витратами часу провести аудит. При проведенні аудиту за такою схемою враховуються як рекомендації Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів”, так і вітчизняні особливості.

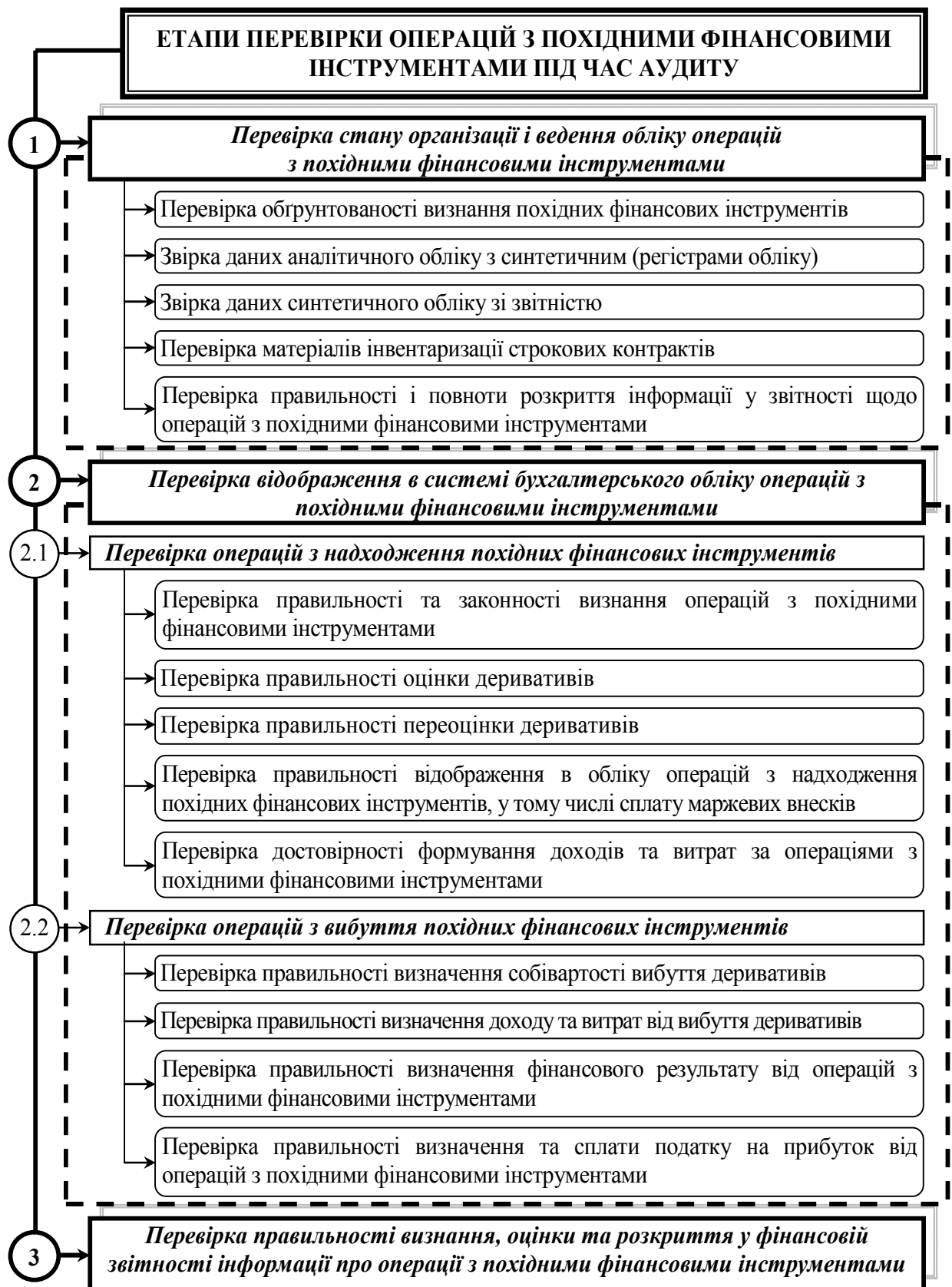

Рис. 3.6. Етапи та послідовність проведення аудиторської перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами

Як свідчить аналіз літературних джерел [7; 6; 24; 31; 133; 157] та практика діяльності аудиторських компаній³, схожий підхід застосовується при аудиті різних операцій, що свідчить про його ефективність та адаптованість до практичних потреб.

Відповідно до § 31 Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” аудитор повинен вивчити організацію системи бухгалтерського обліку [161]. При перевірці організації обліку похідних фінансових інструментів аудитором необхідно відповісти на такі питання:

– чи виконуються вимоги нормативних документів при визнанні похідних фінансових інструментів?

– чи не суперечить порядок аналітичного обліку вимогам законодавства?

– чи відповідають дані аналітичного та синтетичного обліку даним, що містяться у Головній книзі та звітності?

– чи відповідає порядок інвентаризації строкових контрактів вимогам нормативних документів?

– чи дійсно у звітності розкрита вся інформація про операції з похідними фінансовими інструментами, як того вимагає вітчизняне законодавство?

Важливим моментом в ході аудиту є визначення правильності та обґрунтованості визнання операцій з похідними фінансовими інструментами, оскільки це перший фактор, від якого залежить достовірність фінансової звітності підприємства.

Далі слід перевірити, чи співпадають дані аналітичного обліку похідних фінансових інструментів з оборотами та залишками на відповідних синтетичних рахунках, а також тотожність записів у Головній книзі та у звітності.

Аудитор в ході перевірки повинен отримати достатню кількість аудиторських доказів, щоб впевнитися у наступному:

1. Кінцеве сальдо рахунків обліку операцій з деривативами відповідно перенесено на початок періоду.

2. Причини коригування показників фінансової звітності повністю розкриті в пояснювальній записці.

3. Дані синтетичного та аналітичного обліку відповідають даним, наведеним у фінансовій звітності.

З метою підтвердження достовірності даних фінансової звітності аудитор повинен бути впевненим у правильності проведення інвентаризації строкових контрактів. Тому під час перевірки правильності проведення інвентаризації аудитор визначає наступні моменти:

³ Методики аудиту різних операцій, які на практиці застосовують аудиторів, наведені на офіційному сайті консалтингової групи “Терміка” [Режим доступу: <http://www.termika.ru/> – Заголовок з екрану], одним з напрямів діяльності якої є автоматизація аудиторських перевірок.

– дотримання підприємством вимог законодавства щодо обов'язкового проведення інвентаризації (зокрема, ст. 10 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”);

– дотримання підприємством вимог облікової політики щодо періодичності проведення інвентаризації строкових контрактів;

– правильність оформленні інвентаризаційних документів як за формою, так і за змістом.

Важливо звернути увагу на спосіб зберігання строкових контрактів. Якщо вони зберігаються в касі, то доцільно, щоб така інвентаризація проводилася під час інвентаризації готівки в касі. Якщо ж строкові контракти зберігаються поза межами підприємства (наприклад, у архівних сховищах), тоді необхідно отримати від третіх осіб письмове підтвердження про наявність строкових контрактів відповідно до інвентаризаційного опису.

Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” рекомендує проводити наступні процедури з метою підтвердження достовірності існування строкового контракту:

– звірити дані дилерів з даними, що використовуються в процесі безперервного моніторингу;

– звірити книги аналітичного обліку, в тому числі комп'ютерні, з Головною книгою;

– звірити всі клірингові та банківські рахунки і звіти брокерів з метою ідентифікації та погашення всіх заборгованостей;

– звірити дані бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання з даними організацій, що надають послуги, якщо це необхідно [161, § 45].

Крім того, у Положенні з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” зазначається, що регулярні звірки є важливим компонентом контролю операцій з деривативами [161, § 45], а головним засобом контролю за повнотою даних про операції з похідними фінансовими інструментами є порівняння незалежних тверджень з даними суб'єкта господарювання [161, § 48]. Тому в подальшому всі етапи аудиту певною мірою будуть пов'язані зі звірками та порівняннями.

Після підтвердження існування строкових контрактів аудитор слід перевірити правильність розкриття інформації у звітності підприємства відповідно до чинного законодавства.

Після першого етапу аудиту аудитор матиме змогу сформулювати думку щодо:

1) правильності відображення похідних фінансових інструментів, доходів, витрат та інших пов'язаних розрахунків на рахунках бухгалтерського обліку залежно від виду деривативу;

2) відповідності даних аналітичного обліку синтетичному;

3) відповідності даних синтетичного обліку даним Головної книги та звітності;

4) правильності проведення інвентаризації, а отже, й наявності строкових контрактів;

5) правильності та повноти розкриття інформації про операції з похідними фінансовими інструментами.

На другому етапі аудитор перевіряє безпосередньо процес обліку на рахунках операцій з надходження та вибуття похідних фінансових інструментів. При перевірці операцій з надходження деривативів аудитору слід відповісти на наступні питання:

– чи підтвердженні первинними документами операції з надходження строкових контрактів на підприємство?

– чи правильно визначена первісна вартість похідного фінансового інструмента?

– чи проводиться переоцінка похідних фінансових інструментів та за яким методом?

– чи відповідає облік операцій з надходження деривативу вимогам нормативних документів та облікової політики підприємства?

– чи відповідає порядок формування та обліку доходів та витрат за операціями з надходження похідних фінансових інструментів вимогам нормативних документів та облікової політики підприємства?

Вважаємо, що аналітичні процедури аудиту з надходження строкових контрактів на підприємство необхідно розпочинати з перевірки первинних документів, оскільки самі ці документи підтверджують право на власність базового активу. Крім того, аудитор повинен перевірити наявність документації, яка повинна бути оформлена перед придбанням строкового контракту, щодо використання інструмента в якості хеджування ризику. Якщо дана документація відсутня аудитору слід розцінювати операцію з придбання деривативу як спекулятивну. Тому перевірку первинних документів слід проводити як за формою, так і за змістом. Крім того, Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” радить аудитору перевірити, чи мали право брокери або інші контрагенти продавати строковий контракт відповідно до чинного законодавства [161, § 65]. Аудитору слід звернути увагу не те, що за відсутності підтверджуючого документа операція з придбання похідного фінансового інструменту не повинна відобразитися в системі бухгалтерського обліку.

Після того, як аудитор має докази (первинні документи) щодо існування операцій з придбання похідного фінансового інструмента, йому слід перевірити, чи правильно визначена первісна вартість строкового контракту, за якою його відобразили на рахунках бухгалтерського обліку. Порядок визначення первісної вартості регламентується П(с)БО 13 “Фінансові інструменти”, проте в жодному нормативному документі конкретно не прописаний склад витрат, що включаються до первісної вартості деривативу. Аудитору слід пересвідчитися у доцільності віднесення або невіднесення

певних статей витрат, щоб не допустити порушення принципу обачності, який, відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” передбачає застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства [68, ст. 4].

Оскільки похідні фінансові інструменти, як правило, передбачають значний часовий лаг між моментом укладання строкової угоди та моментом поставки базового активу, то вартість деривативу не є сталою величиною. Тому в ході аудиту слід переконатися, що проводиться переоцінка строкового контракту на кожну звітну дату як того вимагає чинне законодавство та чи дотримуються при цьому вимоги облікової політики підприємства. Крім того, слід визначити за яким методом проводилася переоцінка, чи є вона об'єктивною, законною та чи не порушує її застосування принцип об'єктивності. Для здійснення даної перевірки пропонуємо використовувати форму Звіту про результати переоцінки похідних фінансових інструментів, яка розроблена для потреб управлінського обліку (додаток АЕ).

Після того, як аудитор переконався у правильності оцінки та переоцінки похідних фінансових інструментів відповідно до законодавства та вимог облікової політики, слід перевірити правильність відображення на рахунках бухгалтерського обліку не лише строкових контрактів але й сплаченої маржі, дисконту та премій за такими операціями. Для цього аудитору потрібно вивчити методику, яку застосовує підприємство для обліку операцій з похідними фінансовими інструментами.

Крім того, аудитору потрібно перевірити правильність формування доходів та витрат за операціями з придбання деривативів. Дану процедуру можна виконати шляхом перевірки повноти їх відображення у системі бухгалтерського обліку шляхом порівняння переоціненої вартості із попередньою вартістю. З метою здійснення даного контролю рекомендуємо використовувати форму Звіту про результати від операцій з похідними фінансовими інструментами, що розроблена як внутрішня управлінська звітність (додаток АЖ).

Наступними слід перевіряти операції з вибуття похідних фінансових інструментів. Під час перевірки аудитор має відповісти на наступні питання:

- чи правильно визначена собівартість вибуття деривативу?
- чи правильно визначено дохід (витрати) від вибуття похідного фінансового інструменту?
- чи правильно визначений фінансовий результат від операцій з похідними фінансовими інструментами?
- чи правильно визначена сума податку на прибуток від операцій з похідними фінансовими інструментами?

У ході вирішення вказаних питань, аудитору слід звернути увагу й на наступні:

– чи належним чином оформлені документи з вибуття похідного фінансового інструменту?

– чи відповідає бухгалтерський та податковий облік операцій з вибуття деривативу вимогам нормативних документів?

Тому аналітичні процедури аудиту операцій з вибуття похідних фінансових інструментів доцільно розпочати з перевірки наявності документів, які підтверджують факт вибуття похідного фінансового інструмента. Перевірку слід здійснювати як за змістом, так і за формою. Дериватив може вибути шляхом виконання умов угоди щодо базового активу, укладання офсетної угоди, обміну, дарування тощо, проте слід перевірити, чи не визнано вибуття деривативу через внесення до статутного капіталу підприємства, оскільки дериватив, як доведено у першому розділі монографії, має подвійну природу: з одного боку, він надає право придбання (реалізацію) базового активу, а з іншої – зобов'язання на оплату. Останнє унеможливорює використовувати дериватив як внесок до статутного капіталу, оскільки відповідно до чинного законодавства, зобов'язання не може бути внеском до статутного капіталу.

Після того, як встановлена правомірність вибуття деривативу слід перевірити, за якою вартістю він списаний з метою недопущення порушення принципу обачності. Одночасно, слід перевірити, чи є об'єктивною сума доходу (витрат) за такою операцією.

Після таких процедур потрібно перевірити, чи правильно відображаються суми собівартості, доходів та витрат за строковими контрактами в системі бухгалтерського та податкового обліку, після чого перевірячі підлягатиме фінансовий результат від операцій з деривативами, який аудитор приймає за базу при обрахунку суми податку на прибуток, що підлягатиме сплаті за операціями з похідними фінансовими інструментами.

Крім того, аудитору потрібно переконатися, що підприємство дотримувалося вимог облікової політики підприємства при вибутті деривативу.

Таким чином, після закінчення другого етапу перевірки, аудитор може сформулювати домку щодо правильності:

- 1) формування первісної вартості похідних фінансових інструментів;
- 2) переоцінки деривативів;
- 3) відображення операцій з придбання та вибуття строкових контрактів на рахунках бухгалтерського обліку;
- 4) формування та обліку доходів та витрат за операціями з придбання та вибуття деривативів.

Третім етапом аудиту виділено перевірку правильності визначення, оцінки та розкриття у пояснювальній записці до фінансової звітності ризиків,

пов'язаних з операціями з похідними фінансовими інструментами. Як зазначає С.В.Банк, при проведенні аудиту необхідно ретельно проконтролювати ключові ризики, пов'язані з похідними фінансовими інструментами: ринкові ризики (ціновий ризик та ризик ліквідності), процентний, валютний, кредитний та базисний [9, с. 42]. Крім того, П(с)БО 13 "Фінансові інструменти" вимагає розкриття ризиків у Примітках до річної фінансової звітності [158, ст. 45]. Для того, щоб провести аудит правильності визначення, оцінки та розкриття ризиків за операціями з деривативами, аудиторі потрібно мати глибокі фінансові знання та обізнаність у світових тенденціях зміни біржових, фондових та валютних котирувань.

Проте аудит фінансових звітів не звільняє управлінський персонал та вищий управлінський персонал від відповідальності [161, § 9].

Таким чином, після завершення третього етапу аудиту аудитор має змогу систематизувати та узагальнити виявлені у ході перевірки помилки. Пропонується аналізувати виявлені помилки за рекомендаціями Положення з міжнародної практики аудиту 320 "Суттєвість в аудиті". Виходячи з рекомендацій зазначеного Положення, суттєвість помилок необхідно оцінювати якісно та кількісно. З метою встановлення якісної оцінки аудиторі слід керуватися отриманим практичним досвідом та знаннями, а для кількісної оцінки аудиторі потрібно порівняти знайдені помилки з встановленим під час планування аудиту рівнем суттєвості, який визначався, виходячи зі ступеня впливу на достовірність фінансової звітності.

Отже, з метою посилення зовнішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами вважається за необхідне зробити наступне:

1. Розробити чітку законодавчу базу щодо строкового ринку. Як зазначає О. М. Сохацька, "...вироблення чітких правил та норм біржової діяльності органами управління країни необхідне професійним посередникам, а ще більше їх клієнтам, накази яких вони виконують при укладенні біржових угод. Особливе значення це має на ринку цінних паперів і похідних фінансових інструментів, ф'ючерсів та опціонів, оскільки інвестори не працюють на біржі, не беруть участі у торгах, а довіряють свої права та кошти біржовим брокерам" [187, с. 353]. Законодавство строкового ринку, яке діє сьогодні, є недосконалим та суперечливим. Перспективним вбачається прийняття Закону України "Про похідні фінансові інструменти", а також внесення змін та доповнень у Закони України "Про цінні папери і фондову біржу", "Про оподаткування прибутку підприємств", Правила випуску та обігу фондових деривативів та у низку інших нормативно-правових актів. Необхідним є розподіл повноважень контролюючих органів. Пропонуємо, щоб державний контроль за валютними деривативами здійснював Національний банк України, за фондовими – Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Складним питанням є виокремлення органу, який би здійснював контроль за товарними деривативами. Як свідчить аналіз регуляторного

впливу при впровадженні постанови Кабінету Міністрів України “Про запровадження біржової торгівлі товарними деривативами на аграрному ринку” [1] найкраще цю функцію покласти на Міністерство економіки України. Проте в перспективі вбачається доцільним створення Комісії з торгівлі товарними деривативами при Кабінеті Міністрів України, яка займатиметься виключно питанням торгівлі строковими контрактами й координуватиме таку торгівлю задля досягнення стратегічних макроекономічних показників. Крім того, вказана Комісія ухвалила б єдині вимоги до випуску та обігу товарних похідних фінансових інструментів, визначила б базові активи за строковими контрактами, а також запровадила б пільгові умови торгівлі для хеджерів і більш суворий контроль за спекулятивними операціями.

2. Враховуючи результати ґрунтовного дослідження закордонного досвіду торгівлі товарними ф'ючерсами та опціонами, проведеного О. М. Сохацькою, погоджуємося з її висновком щодо необхідності внесення змін не лише у біржове законодавство, але й розробки положення про розрахунково-клірингові установи всіх бірж і доручити їм виняткову діяльність щодо біржових розрахунків.

3. З метою зниження негативних наслідків використання похідних фінансових інструментів через їх некваліфіковане використання пропонується підвищити вимоги до атестації брокерів, дилерів та інших біржових посередників. Крім того, вважається за необхідне зобов'язати посередників інформувати відповідний контролюючий орган про негативні явища торгівлі деривативами з метою прийняття оперативних превентивних заходів.

4. Посилити вимоги до гарантійних внесків покупців і продавців базових активів за похідними фінансовими інструментами.

5. Підтримуємо пропозицію уряду щодо прийняття законопроекту № 3662 “Про внесення змін в закон “Про аудиторську діяльність”, оскільки цей законопроект передбачає розширення переліку суб'єктів підприємницької діяльності, для яких проведення аудиту має бути обов'язковим, зокрема, до цього списку додані “емітенти цінних паперів і похідних (деривативів), а також компанії, що отримали ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів”. Це дасть змогу посилити контроль за наявністю базового активу у підприємства, якщо він використовує дериватив з метою хеджування, або ж підтвердити його платоспроможність у разі здійснення спекулятивних операцій. До того ж, аудиторська перевірка надаватиме впевненість не лише суспільству, але й державним органам у тому, що операції з деривативами здійснюються прозоро, без будь-яких маніпулювань та шахрайств.

6. З метою запобігання викривлення інформації у звітності компаній та зміни бази оподаткування слід виробити методику податкових перевірок операцій з похідними фінансовими інструментами, яка передбачатиме

обов'язково зустрічну та взаємну перевірку. Крім того, потрібно запровадити єдиний методичний підхід до обліку похідних фінансових інструментів та відображення їх у звітності з урахуванням форм, запропонованих у другому розділі монографії.

7. Посилити штрафні санкції з боку держави до тих суб'єктів господарювання, які зловживають деривативами або ж некваліфіковано їх використовують, чим завдають збитків третім особам.

Реалізація вказаних заходів дозволить:

- збільшити надходження до державного бюджету за рахунок штрафних санкцій та визначення реальної бази оподаткування;

- визначити єдині правила торгівлі похідними фінансовими інструментами для всіх суб'єктів господарювання з метою усунення протиріч та запобігання шахрайству;

- збільшити обсяги торгівлі деривативами та кількість учасників строкового ринку;

- підвищити ліквідність біржових товарів та престиж вітчизняних бірж

(як товарних, так і фондових) задля залучення іноземних інвесторів;

- надавати чітку, об'єктивну, та достовірну інформацію про здійснені операції з похідними фінансовими інструментами з метою контролю можливості здійснення суспільного контролю;

- досягати позитивних макроекономічних ефектів за рахунок можливості прогнозування цін на товари, цінні папери, а також курс валют на майбутнє.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і розробці рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку і контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами. Сформовано ряд висновків концептуально-теоретичного, методичного та науково-практичного характеру, що відображають вирішення основних завдань відповідно до поставленої мети:

1. Цілісна концепція облікового відображення операцій з похідними фінансовими інструментами обумовлюється сутністю таких операцій, що пов'язано з провідною роллю ринку похідних фінансових інструментів. Разом з цим, розвиток економіки характеризується обмеженими можливостями економічних суб'єктів щодо залучення фінансових ресурсів на найвигідніших умовах, страхування ризиків і отримання додаткових прибутків від таких господарських операцій. Для досягнення фінансових цілей суб'єкти господарювання все частіше використовують ринок похідних фінансових інструментів, що сприяє розробці нових похідних фінансових інструментів. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають дослідження щодо обліку та контролю операцій з похідними фінансовими інструментами.

2. Відсутність єдиного загально визнаного тлумачення поняття "похідні фінансові інструменти" перешкоджає побудові методики їх бухгалтерського відображення. Під похідним фінансовим інструментом слід розуміти строкову угоду, вартість якої залежить від вартості предмета угоди і яка засвідчує право та (або) зобов'язання продати чи придбати предмет угоди на конкретну дату в майбутньому за погодженою в момент укладання договору ціною. В теорії та практиці господарювання необґрунтовано ототожнюються такі поняття, як "похідні фінансові інструменти", "деривативи", "похідні цінні папери". У результаті аналізу цих визначень доведено, що поняття "похідні фінансові інструменти" та "деривативи" за своїм економічним змістом є тотожними. Натомість ототожнення понять "похідні фінансові інструменти" та "деривативи" із "похідними цінними паперами" є необґрунтованим та суперечить сутності таких угод, оскільки похідні цінні папери є окремою класифікаційною підгрупою цінних паперів у складі фінансових інструментів.

3. З метою усунення методологічної неточності та громіздкості класифікації види похідних фінансових інструментів в системі бухгалтерського обліку необхідно групувати за такими ознаками: за базовим активом (фондові, товарні, валютні та кредитні інструменти), завдяки якій можна відобразити базовий актив похідного фінансового інструменту на відповідних бухгалтерських рахунках, та за властивостями (на інструменти хеджування та інструменти додаткової економічної вигоди (спекуляції)), оскільки облікове відображення переоцінки та

оподаткування результатів хеджування та спекуляції відрізняється. Для цілей контролю необхідною є класифікація похідних фінансових інструментів за місцем укладання угоди – на біржові та позабіржові інструменти, так як позабіржові інструменти є більш ризиковими для суб'єкта укладення строкової угоди, оскільки держава не виступає гарантом виконання умов договору.

4. Невизначеність в законодавстві щодо трактування понять “похідні фінансові інструменти”, “деривативи”, “похідні цінні папери”, а також протиріччя у податковому законодавстві не сприяє формуванню адекватного порядку обліку похідних фінансових інструментів та гармонізації його із МСФЗ (IAS/IFRS). Зважаючи на недосконалість законодавчої бази, запропоновано прийняти Закон України “Про похідні фінансові інструменти”, який є базою внесення доповнень до чинного П(С)БО 13 “Фінансові інструменти”, а саме включення свопу до деривативів, а також визнання строкових контрактів як безумовних прав та зобов'язань.

5. Для забезпечення процесу відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами у системі бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання під час хеджування необхідно визначати в Положенні про облікову політику підприємства такі елементи облікової політики: складові; порядок визнання та оцінки похідних фінансових інструментів, документальне оформлення, методика відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій хеджування; визнання доходів і витрат за операціями з похідними фінансовими інструментами; інвентаризація; порядок розкриття інформації про деривативи у формах зовнішньої (фінансової та податкової) та внутрішньої (управлінської) звітності, що дозволяє задовольнити інформаційні запити користувачів та надає можливість здійснення оперативного контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами.

6. Строковий контракт призводить до виникнення безумовного фінансового активу (дебіторської заборгованості) та безумовного фінансового зобов'язання (кредиторської заборгованості), що підлягає відображенню на бухгалтерських рахунках. Запропоновано відображати фінансові активи за похідними фінансовими інструментами на рахунку 32 “Фінансові активи за похідними фінансовими інструментами”, а фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами – на субрахунку 686 “Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами”, що дозволяє привести у відповідність П(С)БО в Україні та міжнародні стандарти (IAS/IFRS).

7. Методичний підхід до бухгалтерського обліку господарських операцій з похідними фінансовими інструментами та запропоновані доповнення до ф. № 4 “Звіт про власний капітал” (Р. 120, Р. 125) та ф. № 5 “Примітки до річної фінансової звітності” розділом XVI “Деривативи” (Р. 1600-1635) дозволять розкривати інформацію про

операції з похідними фінансовими інструментами у фінансовій звітності на достатньому для користувачів аналітичному рівні, а виділення окремого розділу в Примітках до річної фінансової звітності забезпечить інформацією про операції з деривативами для оптимальності управління ними.

8. Контроль господарських операції з похідними фінансовими інструментами проводиться за такими етапами: перевірка стану організації і ведення обліку операцій з похідними фінансовими інструментами; перевірка відображення в системі бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами; перевірка правильності визначення, оцінки та розкриття у пояснювальній записці до фінансової звітності ризиків, пов'язаних з операціями з похідними фінансовими інструментами. Запропонований методичний підхід передбачає логічну послідовність запропонованих етапів та дозволяє всебічно проконтролювати такі операції від укладення строкової угоди до моменту її відображення у фінансовій звітності.

9. Обґрунтовано важливість наступного контролю операцій з похідними фінансовими інструментами, оскільки за його результатами розробляються заходи щодо усунення виявлених недоліків та їх попередження в майбутньому. Запропоновано методику внутрішньогосподарського контролю, яка включає п'ять стадій: організаційну, підготовчу, методичну, результативну та інспекційну, що сприятиме охопленню контролем усіх операцій з похідними фінансовими інструментами та прийняття керівництвом виважених й обґрунтованих управлінських рішень.

10. Використання на практиці розроблених пропозицій та рекомендацій щодо бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами дозволить узгодити вітчизняні методичні підходи та міжнародні вимоги до бухгалтерського обліку таких операцій, а також забезпечити комплексний контроль операцій з похідними фінансовими інструментами від моменту укладення угоди до моменту відображення їх результатів у звітності підприємства. Завдяки цьому система бухгалтерського обліку адекватно відобразатиме господарські процеси й надаватиме через систему звітності необхідний для користувачів обсяг інформації щодо операцій з похідними фінансовими інструментами.

Сподіваємося, що запропонований матеріал допоможе професорсько-викладацькому складу ВНЗ економічного профілю переорієнтувати власну педагогічну діяльність таким чином, щоб гуманітарна підготовка майбутніх економістів в період здобування університетської освіти стала однією з передумов успішної професійної самореалізації, формування активної професійної позиції, розуміння сутнісних і змістових сторін інноваційної діяльності установи.

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ:

А – Визначення поняття “похідні фінансові інструменти”

Б – Підходи до трактування поняття похідних фінансових інструментів

В – Критерії розмежування похідних фінансових інструментів від похідних цінних паперів

Г – Позиції авторів щодо ототожнення похідних фінансових інструментів з похідними цінними паперами та деривативами

Д – Визначення поняття “деривативи”

Е – Огляд законодавства щодо складових похідних фінансових інструментів

Ж – Погляди дослідників щодо складових похідних фінансових інструментів

З – Визначення поняття “форвард”

И – Підходи до трактування поняття форварду

К – Визначення поняття “ф’ючерс”

Л – Підходи до трактування поняття ф’ючерсу

М – Визначення поняття “опціон”

Н – Підходи до трактування поняття опціону

П – Визначення поняття “своп”

Р – Підходи до трактування поняття свопу

С – Аналіз дисертаційних робіт за період 1998-2006 рр.

Т – Систематизація новизни дисертаційних робіт

У – Дослідження публікаційної активності вчених

Ф – Опис інформаційних потоків

Х – Типова форма документу щодо операції хеджування

Ц – Порівняння основних міжнародних вимог бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів із вітчизняними

Ш – Типова форма Акту про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом

Щ – Порядок переоцінки похідних фінансових інструментів, укладених з метою хеджування грошових потоків

Ю – Парадокс переоцінки фінансового зобов’язання на рахунках бухгалтерського обліку

Я – Характеристика запропонованих рахунків для обліку операцій з похідними фінансовими інструментами

АА – Характеристика нормативно-правових актів, які регулюють питання оподаткування операцій з деривативами

АБ – Приклади відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку, укладеними з метою хеджування

АВ – Приклади відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку, укладеними з метою спекуляції

АГ – Типова форма Відомості аналітичного обліку операцій з похідними фінансовими інструментами

АД – Удосконалення Приміток до річної фінансової звітності в частині розкриття інформації про операції з похідними фінансовими інструментами

АЕ – Типова форма Звіту про результати переоцінки похідних фінансових інструментів

АЖ – Типова форма Звіту про результати від операцій з похідними фінансовими інструментами

АЗ – Типова форма Інвентаризаційного опису похідних фінансових інструментів

Додаток А. Визначення поняття “похідні фінансові інструменти”

Таблиця А.1.

Визначення похідних фінансових інструментів у довідковій літературі

<i>Автор*</i>	<i>Визначення</i>
Barkley International Incorporated [213]	Похідні фінансові інструменти – це фінансові продукти, які базуються на вартості інших продуктів
Derivatives Dictionary [215]	Похідний фінансовий інструмент – фінансовий контракт, значення якого залежить від фактору ризику, як, наприклад, ціна зобов'язання, продукту, валюти, частинки тощо; прибутку або норми доходності; індексу цін або прибутків; інших даних
Грязнова А. Г. [198]	Похідні фінансові інструменти – інструменти фінансового ринку, ціна яких визначається ціною активу, що лежить в їх основі (базового активу), тобто є похідними від ціни даного активу (с. 789)
Корельский В. Ф., Гаврилов Р. В. [112]	Похідний фінансовий інструмент – договір, що базується на курсах валют, цінних паперів або товарів, наприклад, дозволяє власнику зафіксувати сприятливі з його точки зору ціни на покупку або продаж
Лопатников Л. І. [122]	Похідні фінансові інструменти (деривативи) – цінні папери, ціна яких походить від вартості деяких активів, що лежать в їх основі
Мальковский М.Г. [216]	Похідні фінансові інструменти – фінансові інструменти, що породжують права та зобов'язання, виконання яких веде до передачі від однієї сторони фінансового інструменту до другої одного або більше фінансових ризиків, що притаманні базисному фінансовому інструменту
Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. [170]	Похідні фінансові інструменти (див. деривативи) – ф'ючерси, форварди, опціони, свопи, що використовуються в угодах, не пов'язаних напряму з купівлею-продажем матеріальний або фінансових активів
Серый Е. С. [18]	Похідні фінансові інструменти – фінансові інструменти, що породжують права та зобов'язання, виконання яких веде до передачі від однієї сторони фінансового інструменту до другої одного або більше фінансових ризиків, що притаманні базисному фінансовому інструменту
Федоров Б. Г. [195]	Інструмент фінансовий похідний – інструмент (контракт), вартість якого базується на зміні ціни фінансового інструменту, що лежить в його основі (активу, індексу тощо), таким чином, один інструмент є похідним від іншого (с. 207)

* Тут і надалі по додатку прізвища та ініціали авторів наведені мовою оригіналу.

Визначення похідних фінансових інструментів у науковій літературі¹

<i>Автор</i>	<i>Визначення</i>
Даллакян А. [58]	Похідний фінансовий інструмент – це контракт, що дає право або зобов'язання купувати або продавати товари і фінансові інструменти в майбутньому за ціною, що обговорена раніше
Кашпір Р., Матвієнко П. [103]	Похідні фінансові інструменти – це специфічна форма взаємовідносин суб'єктів господарювання з приводу вихідних явищ (для зручності далі будемо використовувати термін “базовий актив”, який уже для нас не є принциповим з методологічної точки зору) (с. 9); цивільно-правові угоди між суб'єктами господарювання, в яких одна із суттєвих ознак є функцією від часу (с.11); засіб зниження нестабільності господарювання, викликаної неможливістю точно передбачити розвиток виробничих потужностей і посиленої різномірністю грошей у світовому господарстві після відмови від співвіднесення їх із загальним грошовим ресурсом (с. 11)
Кожин К. В. [108]	Похідний фінансовий інструмент – це договір (документ), що засвідчує укладення однієї або декількох строкових поставочних або диференціальних угод з фінансовим інструментом ринку або грошовими засобами, виконання якої (яких) відбуватиметься цілком в майбутньому (с. 11)
Плекан М. В. [156]	Похідні фінансові інструменти – це контракти, які укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають попередню фіксацію всіх умов проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, обміну, емісії) з інструментом, який є предметом угоди (с. 58).
Примостка Л. О. [168]	Похідні фінансові інструменти – це контракти, які укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають попередню фіксацію всіх умов проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, обміну, емісії) з інструментом, який є предметом угоди (с. 7)
Соловьєв П. Ю. [186]	Похідні фінансові інструменти – фінансові інструменти, вартість яких залежить від вартості активів, що лежать в їх основі (називаються базовими, або базисними), які мають високий рівень фінансового левериджу і виконання зобов'язань за якими здійснюватиметься в майбутньому (с. 29)
Таубинская О. Л. [190]	Похідні фінансові інструменти – це такі інструменти фінансового ринку, які ґрунтуються на його активах і угоди з ним, є похідними по відношенню до них і використовують різницю в цінах для досягнення цілей, які ставлять перед собою учасники ринку, у тому числі для досягнення певного рівня доходності, ризику та періодичності платежів, отримання спекулятивного прибутку, хеджування (с. 14)
Худокормова М.І. [201]	Похідні фінансові інструменти – це взаємні договори, ціна яких є похідною від визначеної величини, яка лежить в їх основі і яка залежить від ринкових котирувань (с. 237)

¹ Під науковою літературою розуміємо монографії, дисертації, статті в періодичних спеціалізованих виданнях, матеріали та тези доповідей на конференціях.

**Визначення похідних фінансових інструментів
у навчальній літературі**

<i>Автор</i>	<i>Визначення</i>
Галанов В. А. [46]	Похідні фінансові інструменти – інструменти ринку, що ґрунтуються на сучасних грошах, цінних паперах та контрактах і ринкових механізмах, що сконструйовані для його учасників і використовують різниці в цінах, ставках і курсах реальних активів в часі та просторі, минаючи операції з самими активами (с. 29)
Килячков А. А., Чалдаева Л. А. [цит. по 4]	Похідні інструменти – це цінні папери, ціна яких внутрішньо залежить від ціни іншого цінного паперу, або інвестиційні інструменти, ціна яких є похідною від ціни інших інструментів, з чого випливає, що якщо за будь-якої причини зупиниться торгівля базовим інструментом, зупиниться оборот і похідного (с. 99)
Рогач О. І. [140]	Похідні фінансові інструменти (деривативи) – це інструменти торгівлі фінансовим ризиком, ціни яких прив'язані до інших активів (с. 57)
Смолянська О. Ю. [183]	Похідні фінансові інструменти – це інструменти, механізм випуску й бігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів, або їх визначити як контракти, що укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають фіксацію умов проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, обміну, емісії) з інструментом, який є предметом угоди (с. 238)
Твардовский В. В. [191]	Похідні інструменти – одна з форм вираження майнових прав або зобов'язань, що виникають у зв'язку з покупкою або продажем цих специфічних активів (с. 26)
Фельдман А. Б. [196]	Похідні фінансові інструменти є системою економіко-правових відносин, які відбуваються в певному взаємозв'язку, взаємодії, взаємному підпорядкуванні, виробляють, втілюють та реалізують терміновість та похідність (с. 21)
Шелудько В. М. [207]	Під похідними інструментами , або деривативами, розуміють ті фінансові інструменти, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів (с. 28)

Додаток Б. Підходи до трактування поняття похідних фінансових інструментів

Таблиця Б.1.

Підходи до трактування поняття похідних фінансових інструментів

№ з/п	Автор*	Фінансові інструменти	Дериватив	Форма взаємовідносин	Угода, договір	Засіб зниження нестабільності	Документ	Контракт	Цінні папери	Система економіко-правових відносин	Форма вираження прав або зобов'язань	Інструмент торгівлі ризиком
1.	Галанов В. А. [46, с. 29]	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Грязнова А. Г. [198]	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	Даллакян А. [58]	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
4.	Кашпір Р., Матвієнко П. [103, с. 9, 11]	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-
5.	Килячков А. А., Чалдаева Л. А. [цит. по 4, с. 99]	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
6.	Кожин К. В. [108, с. 11]	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-
7.	Корельский В. Ф., Гаврилов Р. В. [112]	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
8.	Лопатников Л. И. [122]	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-
9.	Мальковский М. Г. [216]	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	Плекан М. В. [156, с. 58]	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
11.	Примостка Л. О. [168, с. 7]	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
12.	Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. [170]	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13.	Рогач О. І. [140, с. 57]	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+
14.	Серый Е. С. [18]	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	Смолянська О. Ю. [183]	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	Соловьёв П. Ю. [186, с. 29]	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17.	Таубинская О. Л. [190, с. 14]	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18.	Твардовский В. В. [191, с. 26]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
19.	Федоров Б. Г. [195, с. 207]	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20.	Фельдман А. Б. [196, с. 21]	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
21.	Худокормова М. І. [201, с. 273]	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
22.	Шелудько В. М. [207, с. 28]	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* Прізвища та ініціали авторів наведено мовою оригіналу.

**Додаток В. Критерії розмежування похідних фінансових інструментів
від похідних цінних паперів**

Таблиця В.1.

**Критерії розмежування похідних фінансових інструментів
від похідних цінних паперів**

<i>Автор</i>	<i>Особливості (критерії) розмежування</i>
<i>Похідні фінансові інструменти</i>	
Батяєва Т.А., Столяров І.І. [12, с. 152]	<ul style="list-style-type: none"> - ціна похідних інструментів базується на ціні основного активу; - функціонування похідних інструментів аналогічне функціонуванню основних; - похідні інструменти мають обмежений термін функціонування в порівнянні з вихідним активом; - похідні інструменти дозволяють отримати прибуток за мінімальних інвестицій в порівнянні з іншими активами, оскільки інвестор сплачує не всю вартість активу, а лише гарантійний вклад
Василь'єва В.В., Васильченко О.Р. [38, с. 81-82]	<ul style="list-style-type: none"> - залежність його ціни безпосередньо або опосередковано від ціни або характеристики базового активу; - стандартизація умов виконання зобов'язань за фінансовим інструментом; - наявність сукупності документів, які мають один базовий актив, однаковий термін обігу і термін виконання зобов'язань; - відповідність обсягу та якості базового активу встановленим стандартам
Предмирська Н.В. [166, с. 115]	<ul style="list-style-type: none"> - розрахунки по операції здійснюються сторонами після закінчення певного терміну або відповідно до правил, встановлених біржею; - грошові зобов'язання по операції виникають залежно від зміни цін на іноземну валюту, цінні папери і інше майно і майнові права, процентні ставки, кредитні ресурси, індекси цін або процентних ставок
Забулонов А. [63, с. 47-48]	<ul style="list-style-type: none"> - його внутрішня та зовнішня доходність; - параметри в його основі; - форма існування інструменту (юридична та економічна); - умови виникнення та зупинення основних та додаткових зобов'язань
<i>Похідні цінні папери</i>	
Машина Н.І. [127, с. 408]	<ul style="list-style-type: none"> - зовнішня форма обігу похідних цінних паперів аналогічна обігу основних цінних паперів; - обмежений часовий простір існування (звичайно від кількох хвилин до кількох місяців) у порівнянні з періодом життя біржового активу (акції - безстрокові, облігації - роки і десятиліття);

Додаток Г. Позиції авторів щодо ототожнення похідних фінансових інструментів з похідними цінними паперами та деривативами

Таблиця Г.1.

Позиції авторів щодо ототожнення похідних фінансових інструментів з похідними цінними паперами та деривативами

<i>Автор*</i>	<i>Ототожнення похідних фінансових інструментів із</i>	
	<i>похідними цінними паперами</i>	<i>деривативами</i>
Азрилиян А.Н. [23]	-	+
Батяева Т.А., Столяров И.И. [12]	-	+
Берлач А.І. [16]	+	-
Білінська Н.Є. [19]	-	+
Близнюк О.П., Лачкова Л.І., Оспіщев В.І.[199]	-	+
Васильєва В.В., Васильченко О.Р.[38]	+	-
Гажієнко Л.В. [45]	+	-
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65]	+ (опціон і варант)	+ (форвард і ф'ючерс)
Зенькович Е.В. [95]	+	-
Кашпір Р., Матвієнко П. [103]	-	+
Кілячков А.А., Чалдаєва Л.А. [4]	+	-
Леоненко П.М., Юхименко П.І., Ільєнко А.А. [192]	-	+
Малькова Т.Н. [125]	-	+
Мельник В.А. [130]	+	-
Меньшиков И.С. [131]	+	-
Плекан М.В. [156]	-	+
Примостка Л.О. [168]	-	+
Рогач О.І. [140]	-	+
Смолянська О.Ю. [183]	-	+
Фаминский И.П. [42]	-	+
Шелудько В.М. [207]	-	+

* Прізвища та ініціали авторів наведені мовою оригіналу.

Додаток Д. Визначення поняття “деривативи”

Таблиця Д.1.

Визначення поняття “деривативи” в довідковій літературі

<i>Автор</i>	<i>Визначення</i>
Борисов А.Б. [26]	Дериватив – договір (опціон, ф’ючерс), що базується на курсах валют, цінних паперів, товарів. Дериватив дозволяє власнику зафіксувати сприятливу, з його точки зору, ціну на покупку (продаж) (с. 171)
Бутинець Ф.Ф. [33]	Дериватив – документ, що засвідчує право та/або зобов’язання придбати чи продати цінні папери, матеріальні і нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах в майбутньому (с. 47)
Гордієнко Д.Д. [49]	Дериватив – стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов’язання продати або придбати цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах в майбутньому. Стандартна (типова) форма деривативів та порядок їх випуску та обігу встановлюються законодавством (с. 53)
Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. [64]	Дериватив – стандартний документ, що засвідчує право та (або) зобов’язання придбати або продати цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах у майбутньому (с. 102)
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. [66]	Дериватив – документ установлені форми, який засвідчує право та (або) зобов’язання придбати чи продати в майбутньому цінні папери, матеріальні чи нематеріальні активи, а також кошти на визначених у ньому умовах (с. 115)
Мочерний С.В. [62]	Дериватив – будь-який фінансовий актив, вартість якого формується і визначається залежно від вартості основного активу (с. 339)
Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. [147]	Дериватив – стандартний документ, що засвідчує право та (або) зобов’язання придбати або продати цінні папери, матеріальні чи нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах у майбутньому (с. 66)
Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. [169]	Дериватив – договір (опціон, ф’ючерс), що базується на курсах валют, цінних паперів, товарів; дозволяє власнику зафіксувати сприятливу, з його точки зору, ціну на покупку (продаж) (с. 78)
Фаминский И.П. [42]	Деривативи – похідні фінансові інструменти, в основі яких лежать інші, більш прості фінансові інструменти (с. 86)

Визначення поняття “деривативи” в іншій² літературі

Автор	Визначення
Батяєва Т.А., Столяров І.І. [12]	Деривативи – строкові контракти та особливі умови їх укладання та виконання; будь-які інструменти ринку, які базуються на первинних активах, таких як товари, грошові кошти, цінні папери (с. 151)
Близнюк О.П., Лачкова Л.І., Оспіщев В.І. [199]	Деривативи – виключно цінні папери, що підтверджують право або зобов'язання їх власника купити чи продати первинні цінні папери, які обертаються, валюту, товари або нематеріальні активи на попередньо визначених умовах у майбутньому періоді (с. 305)
Леоненко П.М., Юхименко П.І., Ільєнко А.А. [192]	Деривативи – це контракти, які укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, обміну, емісії) з базовим інструментом, який є предметом угоди (с. 407)
Мельник В.А. [130]	Деривативи – контракти, вартість яких залежить від вартості цінних паперів, з приводу яких укладені ці контракти, або від показників курсів цих паперів(с. 100)
Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язюк І.В. [148]	Дериватив – стандартний документ, що засвідчує право та зобов'язання придбати чи продати цінні папери, кошти (валютні цінності), матеріальні або нематеріальні активи (товари) на визначених ним умовах у майбутньому (с. 360)
Рогач О.І. [140]	Деривативи – це інструменти торгівлі фінансовим ризиком, ціни яких прив'язані до інших активів (с. 51)
Смолянська О.Ю. [183]	Деривативи – фінансові інструменти, що фіксують угоди на майбутній період, механізм випуску та обігу яких пов'язаний із купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів (с. 23); це інструменти, механізм випуску й обігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів, або їх можна визначити як контракти, що укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають фіксацію всіх умов проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, емісії, обміну) з інструментом, який є предметом угоди (с. 238)
Шелудько В.М. [207]	Деривативи – це інструменти, механізм випуску й обігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів (с. 90); фінансові інструменти біржового чи позабіржового ринку, ціна яких залежить від вартості базових, що покладені в їх основу (цінні папери, фондові індекси, боргові інструменти, товари, інші похідні фінансові інструменти) (с. 116)

² Під “іншою” розуміємо наукову та навчальну економічну літературу.

Додаток Е. Огляд законодавства щодо складових похідних фінансових інструментів

Таблиця Е.1. Визначення форварду згідно вітчизняного законодавства

№ з/п	Нормативний акт	Визначення
1.	Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [70]	Форвардний контракт – зобов’язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого форвардного контракту
2.	Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” [i]	Форвард – різновид товарних деривативів, де права і обов’язки сторін угоди визначаються згідно із пунктом 1.5 статті 1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”
3.	Правила застосування Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [ii]	Форвардна операція – господарча операція суб’єкта підприємницької діяльності, що передбачає придбання (продаж) форвардної угоди, тобто зобов’язання придбати (продати) продукцію сезонного виробництва, цінні папери або валютні цінності у визначений час у майбутньому, з фіксацією ціни реалізації на дату укладення (придбання) форвардної угоди
4.	Типові правила біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією [iii]	Форвардна угода – відстрочена (від 30 до 360 днів) взаємна передача прав та обов’язків щодо реальної сільськогосподарської продукції
5.	Положення “Про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів” [160]	Форвардний контракт – двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов’язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного контракту
6.	Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [iv]	Форвард – угода щодо купівлі-продажу, коли розрив між датою укладання угоди (датою контракту) та датою проведення обміну активами (датою валютування) перевищує два робочих дні
7.	Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [v]	Форвард – угода щодо купівлі-продажу, коли розрив між датою укладення угоди (датою контракту) та датою проведення обміну активами (датою валютування) перевищує два робочих дні
8.	Правила випуску та обігу товарних деривативів (торгівлі товарними деривативами) [vi]	Форвардний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов’язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого форвардного контракту
9.	Лист ДПАУ “Про надання роз’яснення” [vii]	Форвардний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов’язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого форвардного контракту

Віднесення форварду до деривативів

№ з/п	Нормативний акт	Належність ф'ючерсу до похідних	
		Цінних паперів	Фінансових інструментів
1.	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [100]	ні	так
2.	Рекомендація Комісії 2000/408/ЄЕС "Щодо опублікування інформації про фінансові інструменти та про інші питання, спрямованої на уточнення інформації, яка повинна надаватися у відповідності до Директиви Ради 86/635/ЄЕС від 8 грудня 1986 року щодо річних бухгалтерських звітів та консолідованих звітів банків та інших фінансових установ (що повідомлена у документі за номером С(2000) 1372)" [viii]	ні	так
3.	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" [158]	ні	так
4.	Наказ ДКЦПФР "Щодо встановлення вимог до електронної форми регулярної інформації, яка складається відповідно до Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами та підприємствами – емітентами облігацій, затвердженого рішенням Комісії від 09.06.1998 № 72 у редакції рішення від 17.01.2000 № 3 із змінами та доповненнями, внесеними рішеннями від 25.03.2003 № 119 та від 27.01.2004 № 16" [ix]	так	ні
5.	Наказ ДКЦПФР "Щодо вимог р. 3 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку" [x]	так	ні
6.	Директива 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про ринки фінансових інструментів, що вносить зміни в Директиви Ради 85/611/ЄЕС і 93/6/ЄЕС та Директиву 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви Ради 93/22/ЄЕС" [xi]	ні	так
7.	Наказ ДКЦПФР "Щодо вимог розділів II та III Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням Комісії від 19 грудня 2006 року № 1591 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 05 лютого 2007р. за № 97/13364" [xii]	так	ні
8.	Рішення ДКЦПФР "Щодо роботи Консультаційно-експертної ради Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 2003 році" [xiii]	ні	так

Таблиця Е.3. Види форвардних контрактів

№ з/п	Нормативний акт	Види				
		Форвардні контракти на товари	Форвардні контракти на послуги	Форвардні контракти на цінні папери	Форвардні валютні контракти	Форвардні процентні контракти
1.	Наказ ДДФМ “Про затвердження деяких форм, пов’язаних із здійсненням фінансового моніторингу, та Інструкції щодо їх заповнення” [xiv]	+	+	+	-	-
2.	Директива 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення” [xv]	-	-	-	+	+
3.	Наказ ДКЦПФР “Щодо встановлення вимог до електронної форми регулярної інформації, яка складається відповідно до Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами та підприємствами – емітентами облігацій, затвердженого рішенням Комісії від 09.06.1998 № 72 у редакції рішення від 17.01.2000 № 3 із змінами та доповненнями, внесеними рішеннями від 25.03.2003 № 119 та від 27.01.2004 № 16” [9]	+	+	+	-	-
4.	Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 17 січня 2006 року № 4 (із змінами та доповненнями)” [xvi]	+	+	+	-	-
5.	Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог р. 3 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку” [10]	+	+	+	-	-
6.	Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог розділів II та III Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням Комісії від 19 грудня 2006 року № 1591 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05 лютого 2007 р. за № 97/13364” [12]	+	+	+	-	-
7.	Розпорядження ДКРРФП “Про затвердження структури файлів, формату та опису полів електронної форми звітних даних фінансових компаній та юридичних осіб – суб’єктів господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Держфінпослуг можливість надавати окремі види фінансових послуг” [xvii]	+	+	+	-	-

Визначення ф'ючерсу згідно вітчизняного законодавства

№ з/п	Нормативний акт	Визначення
1.	Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [70]	Ф'ючерсний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту
2.	Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” [74]	Ф'ючерси – строкові контракт
3.	Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” [1]	Ф'ючерс – різновид товарного деривативу, де права і обов'язки сторін угоди визначаються згідно із пунктом 1.5 статті 1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”
4.	Типові правила біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією [3]	Ф'ючерсна угода – угода, пов'язана з взаємною передачею прав та обов'язків щодо стандартного контракт
5.	Правила випуску та обігу фондових деривативів [165]	Ф'ючерсний контракт – стандартний документ, укладений як стандартизований контракт, який засвідчує зобов'язання продати (придбати) відповідну кількість базового активу у визначений час у майбутньому з фіксацією ціни базового активу під час укладання контракту
6.	Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів [160]	Ф'ючерсний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент укладення зобов'язань сторонами контракту
7.	Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [4]	Ф'ючерс – угода, яка аналогічна форварду, але відбувається за стандартизованими умовами: здійснюється тільки на біржах, під їх контролем, а форма і умови контрактів чітко уніфіковані (біржа чітко визначає вид валюти, що продається, обсяг операції, строк оплати, курс)
8.	Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [5]	Ф'ючерс – угода, яка аналогічна форварду, але відбувається за стандартизованими умовами: здійснюється тільки на біржах, під їх контролем, а форма і умови контрактів чітко уніфіковані (біржа чітко визначає вид валюти, що продається, обсяг операції, строк оплати, курс)
9.	Про затвердження правил випуску та обігу товарних деривативів (торгівлі товарними деривативами) [6]	Ф'ючерсний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту

Таблиця Е.5.

Віднесення ф'ючерсу до деривативів

№ з/п	Нормативний акт	Належність ф'ючерсу до похідних	
		Цінних паперів	Фінансових інструментів
1.	Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [xviii]	ні	так
2.	Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" [74]	ні	так
3.	Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" [1]	ні	так
4.	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [100]	ні	так
5.	Наказ ДДФМ "Про затвердження деяких форм, пов'язаних із здійсненням фінансового моніторингу та Інструкція щодо їх заповнення" [xix]	ні	так
6.	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" [158]	ні	так
7.	Директива Ради 92/96/ЄЕС "Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, які стосуються прямого страхування життя та про внесення змін до директив 79/267/ЄЕС і 90/267/ЄЕС (третя директива, яка стосується страхування життя)" [xx]	ні	так
8.	Державна програма розвитку Національної депозитарної системи України [xxi]	так	ні
9.	Наказ ДКЦПФР "Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 17 січня 2006 року № 4 (із змінами та доповненнями)" [16]	так	ні
10.	Наказ ДКЦПФР "Щодо вимог розділів II та III Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням Комісії від 19 грудня 2006 року № 1591 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 05 лютого 2007 р. за 97/13364" [12]	так	ні
11.	Рекомендація Комісії 2000/408/ЄЕС "Щодо опублікування інформації про фінансові інструменти та про інші питання, спрямованої на уточнення інформації, яка повинна надаватися у відповідності до Директиви Ради 86/635/ЄЕС від 8 грудня 1986 року щодо річних бухгалтерських звітів та консолідованих звітів банків та інших фінансових установ (що повідомлена у документі за номером С(2000) 1372)" [8]	ні	так

Таблиця Е.6. Види ф'ючерсних контрактів

№ з/п	Нормативний акт	Види						
		Ф'ючерсні контракти на товари	Ф'ючерсні контракти на послуги	Ф'ючерсні контракти на цінні папери	Контракти на різницю (без поставки)	Валютні ф'ючерси	Процентні ф'ючерси	Фінансові ф'ючерси
1.	Наказ ДДФМ "Про затвердження деяких форм, пов'язаних із здійсненням фінансового моніторингу, та Інструкції щодо їх заповнення" [14]	+	+	+	-	-	-	-
2.	Концепція функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України [xxii]	-	-	-	+	-	-	-
3.	Директива Ради 89/647/ЄЕС "Щодо індексу платоспроможності кредитних установ" [xxiii]	-	-	-	-	+	-	-
4.	Директива 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення" [15]	-	-	-	-	+	+	+
5.	Державна програма розвитку Національної депозитарної системи України [21]	+	-	-	-	+	-	-
6.	Наказ ДКЦПФР "Щодо встановлення вимог до електронної форми регулярної інформації, яка складається відповідно до Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами та підприємствами - емітентами облігацій, затвердженого рішенням Комісії від 09.06.1998 № 72 у редакції рішення від 17.01.2000 № 3 із змінами та доповненнями, внесеними рішеннями від 25.03.2003 № 119 та від 27.01.2004 № 16" [9]	+	+	+	-	-	-	-
7.	Наказ ДКЦПФР "Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 17 січня 2006 року № 4 (із змінами та доповненнями)" [16]	+	+	+	-	-	-	-
8.	Наказ ДКЦПФР "Щодо вимог розділів II та III Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням Комісії від 19 грудня 2006 року № 1591 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05 лютого 2007 р. за № 97/13364" [12]	+	+	+	-	-	-	-

Таблиця Е.7. **Визначення опціону згідно вітчизняного законодавства**

№ з/п	Нормативний акт	Визначення
1.	Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [70]	Опціон – стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту.
2.	Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [5]	Опціон – угода, аналогічна форварду та ф’ючерсу, за якою одній стороні — покупцеві опціону — надається виключне та безумовне право вибору здійснювати операцію купівлі-продажу чи ні
3.	Наказ Міністерства аграрної політики України “Про затвердження правил випуску та обігу товарних деривативів (торгівлі товарними деривативами)” [6]	Опціон – стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) товари на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту
4.	Правила випуску та обігу фондових деривативів [165]	Опціон – стандартний документ, укладений як стандартизований контракт, який закріплює право (але не зобов’язання) його власника на придбання від емітента опціону (опціон на купівлю) чи на продаж емітенту (опціон на продаж) у термін, визначений в ньому, зазначену в ньому кількість базового активу за зафіксованою при укладанні ціною
5.	Типові правила біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією [3]	Опціонна угода – поступка прав на майбутню передачу чи набуття прав і обов’язків щодо реального товару або стандартного контракту.
6.	Правила застосування Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [2]	Операція з опціоном – господарча операція суб’єкта підприємницької діяльності, що передбачає продаж (купівлю) опціону, тобто права придбати (продати) продукцію сезонного виробництва, цінні папери або валютні цінності у будь-який момент протягом визначеного часу, з фіксацією ціни реалізації на дату укладення (придбання) опціону
7.	Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [4]	Опціон – строкова угода, за якою одній стороні — покупцеві опціону надається виключне та безумовне право вибору здійснювати операцію купівлі-продажу.
8.	Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів [160]	Опціон – стандартний документ, що засвідчує право придбати (продати) базовий актив на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого контракту або на час такого придбання за рішенням сторін контракту

Таблиця Е.8. Віднесення опціону до деривативів

№ з/п	Нормативний акт	Належність ф'ючерсу до похідних	
		Цінних паперів	Фінансових інструментів
1.	Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" [5]	ні	так
2.	Рекомендація Комісії 2000/408/ЄЕС "Щодо опублікування інформації про фінансові інструменти та про інші питання, спрямованої на уточнення інформації, яка повинна надаватися у відповідності до Директиви Ради 86/635/ЄЕС від 8 грудня 1986 року щодо річних бухгалтерських звітів та консолідованих звітів банків та інших фінансових установ (що повідомлена у документі за номером С(2000) 1372)" [8]	ні	так
3.	Наказ Державного комітету статистики України "Про проведення пілотного обстеження за проектом статистичної форми № 10-зез-квартальна "Звіт про іноземні інвестиції в Україну" [xxiv]	ні	так
4.	Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004-2005 роках [193]	ні	так
5.	Директива Ради 92/96/ЄЕС "Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, які стосуються прямого страхування життя та про внесення змін до директив 79/267/ЄЕС і 90/267/ЄЕС (третя директива, яка стосується страхування життя)" [20]	ні	так
6.	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" [158]	ні	так
7.	Директива Ради 92/49/ЄЕС "Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, які стосуються прямого страхування, іншого, ніж страхування життя, та про внесення змін до Директив 73/239/ЄЕС і 88/357/ЄЕС (третя Директива, яка стосується страхування, іншого, ніж страхування життя)" [xxv]	ні	так
8.	Державна програма розвитку Національної депозитарної системи України" [21]	так	ні
9.	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [100]	ні	так
11.	Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України (частина II) [18]	ні	так
12.	Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [xxvi]	ні	так

13.	Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [4]	ні	так
14.	Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 17 січня 2006 року № 4 (із змінами та доповненнями)” [16]	так	ні
15.	Розпорядження ДКРРФП “Про затвердження структури файлів, формату та опису полів електронної форми звітних даних фінансових компаній та юридичних осіб — суб’єктів господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Держфінпослуг можливість надавати окремі види фінансових послуг” [17]	так	ні
16.	Наказ “Щодо встановлення вимог до електронної форми регулярної інформації, яка складається відповідно до Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами та підприємствами – емітентами облігацій, затвердженого рішенням Комісії від 09.06.1998 № 72 у редакції рішення від 17.01.2000 № 3 із змінами та доповненнями, внесеними рішеннями від 25.03.2003 № 119 та від 27.01.2004 № 16” [9]	так	ні
17.	Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних щодо діяльності торговців цінними паперами та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 8 червня 2004 року № 279 (із змінами та доповненнями)” [xxvii]	так	ні

Таблиця Е.9. Види опціонних контрактів

№ з/п	Нормативний акт	Види							
		Опціони на тов. / послуги	Опціони на куп / прод	Опціони на цінні папери	Валютні опціони	Опціони на інструменти	Процентні опціони	Кол та пут	Європ. та америк.
1.	Структура файлів, формату та опису полів електронної форми звітних даних фінансових компаній та юридичних осіб - суб'єктів господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Держфінпослуг можливість надавати окремі види фінансових послуг [xxviii]	+	-	+	-	-	-	-	-
2.	Директива Ради 89/647/ЄЕС "Щодо індексу платоспроможності кредитних установ" [23]	-	-	-	+	-	-	-	-
3.	Директива Ради (93/22/ЄЕС) "Про інвестиційні послуги у сфері цінних паперів" [xxix]	-	-	+	-	+	-	-	-
4.	Наказ ДКЦПФР "Щодо встановлення вимог до електронної форми регулярної інформації, яка складається відповідно до Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами та підприємствами – емітентами облігацій, затвердженого рішенням Комісії від 09.06.1998 № 72 у редакції рішення від 17.01.2000 № 3 із змінами та доповненнями, внесеними рішеннями від 25.03.2003 № 119 та від 27.01.2004 № 16" [xxx]	+	-	+	-	-	-	-	-
5.	Директива 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення" [15]	-	-	-	+	-	+	-	-
6.	Директива 2001/34/ЄС Європейського Парламенту і Ради "Про допуск цінних паперів до офіційного лістингу на фондовій біржі і про інформацію, що повинна бути опублікована про ці цінні папери" [xxxi]	-	-	+	+	-	-	-	-
7.	Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [4]	-	-	-	-	-	-	+	+
8.	Наказ ДКЦПФР "Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 17 січня 2006 року № 4 (із змінами та доповненнями)" [16]	+	-	+	-	-	-	-	-
9.	Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів [160]	-	+	-	-	-	-	-	-
10.	Наказ ДКЦПФР "Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних щодо діяльності торговців цінними паперами та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 8 червня 2004 року № 279 (із змінами та доповненнями)" [27]	+	-	+	-	-	-	-	-

Визначення опціону згідно вітчизняного законодавства

№ з/п	Нормативний акт	Визначення
1.	Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [32]	Своп – це операція, що ґрунтується на двосторонньому договорі між банком і Національним банком щодо обміну іноземної валюти на національну валюту за офіційним курсом на дату здійснення операції на визначений строк та за відповідною процентною ставкою

Віднесення своєї до деривативів

№ з/п	Нормативний акт	Належність ф'ючерсу до похідних	
		Цінних паперів	Фінансових інструментів
1.	Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України" [4]	ні	так
2.	Директива 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про ринки фінансових інструментів, що вносить зміни в Директиви Ради 85/611/ЄЕС і 93/6/ЄЕС та Директиву 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви Ради 93/22/ЄЕС" [11]	ні	так
3.	Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" [5]	ні	так
4.	Рекомендація Комісії 2000/408/ЄЕС "Щодо опублікування інформації про фінансові інструменти та про інші питання, спрямованої на уточнення інформації, яка повинна надаватися у відповідності до Директиви Ради 86/635/ЄЕС від 8 грудня 1986 року щодо річних бухгалтерських звітів та консолідованих звітів банків та інших фінансових установ (що повідомлена у документі за номером С(2000) 1372)" [8]	ні	так
5.	Наказ Державного комітету статистики України "Про проведення пілотного обстеження за проектом статистичної форми № 10-зез-квартальна "Звіт про іноземні інвестиції в Україну" [24]	ні	так
6.	Наказ ДДФМ "Про затвердження деяких форм, пов'язаних із здійсненням фінансового моніторингу, та Інструкції щодо їх заповнення" [14]	ні	так
7.	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" [158]	ні	лише деякі види
9.	Закон України Про цінні папери та фондовий ринок [74]	ні	так
10.	Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України (частина II) [18]	ні	так
11.	Директива Ради 92/49/ЄЕС "Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, які стосуються прямого страхування, іншого, ніж страхування життя, та про внесення змін до Директив 73/239/ЄЕС і 88/357/ЄЕС (третя Директива, яка стосується страхування, іншого, ніж страхування життя)" [25]	ні	так
12.	Директива Ради 92/96/ЄЕС "Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, які стосуються прямого страхування життя та про внесення змін до директив 79/267/ЄЕС і 90/267/ЄЕС (третя директива, яка стосується страхування життя)" [20]	ні	так

Таблиця Е.12.

Види свопових контрактів

№ з/п	Нормативний акт	Види				
		Своп процентної ставки	Валютний своп	Обмінний своп	Базовий своп	
1.	Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України” [4]	+	+	-	-	
2.	Директива 93/6/ЄЕС Ради Європейського Співтовариства “Про адекватність капіталу інвестиційних фірм і кредитних установ” [xxxiii]	-	-	+	-	
3.	Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [5]	+	+	-	-	
4.	Директива Ради (93/22/ЄЕС) “Про інвестиційні послуги у сфері цінних паперів” [29]	+	+	-	-	
5.	Директива Ради 89/647/ЄЕС “Щодо індексу платоспроможності кредитних установ” [23]	+	-	-	-	
6.	Директива 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення” [15]	+	-	-	+	

ⁱ Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 червня 2004 року № 1877-IV.

ⁱⁱ Правила застосування Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, затв. Постановою Верховної Ради України від 27 червня 1995 року № 247/95-вр.

ⁱⁱⁱ Типові правила біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, затв. наказом Міністерства сільського господарства і продовольства України, Міністерства економіки України і Міністерства фінансів України від 03.04.96 р. № 103/44/62.

^{iv} Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, схвалено Постановою Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361.

^v Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків”, схвалені Постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104.

^{vi} Правила випуску та обігу товарних деривативів (торгівлі товарними деривативами), затв. Наказом Міністерства аграрної політики України від 28.09.2005 № 516.

^{vii} Лист ДПАУ “Про надання роз’яснення” від 24.03.2004 № 2221/6/15-1116.

^{viii} Рекомендація Комісії 2000/408/ЄС “Щодо опублікування інформації про фінансові інструменти та про інші питання, спрямованої на уточнення інформації, яка повинна надаватися у відповідності до Директиви Ради 86/635/ЄС від 8 грудня 1986 року щодо річних бухгалтерських звітів та консолідованих звітів банків та інших фінансових установ (що повідомлена у документі за номером С(2000) 1372)” від 23 червня 2000 року.

^{ix} Наказ ДКЦПФР “Щодо встановлення вимог до електронної форми регулярної інформації, яка складається відповідно до Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами та підприємствами – емітентами облігацій, затвердженого рішенням Комісії від 09.06.1998 № 72 у редакції рішення від 17.01.2000 № 3 із змінами та доповненнями, внесеними рішеннями від 25.03.2003 № 119 та від 27.01.2004 № 16” від 12.03.2004 № 194.

^x Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог р. 3 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку” від 12.01.2007 № 16.

^{xi} Директива 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Про ринки фінансових інструментів, що вносить зміни в Директиви Ради 85/611/ЄС і 93/6/ЄС та Директиву 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви Ради 93/22/ЄС” від 21 квітня 2004 року.

^{xii} Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог розділів II та III Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням Комісії від 19 грудня 2006 року № 1591 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України” від 22.02.2007 № 168.

^{xiii} Рішення ДКЦПФР “Щодо роботи Консультаційно-експертної ради Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 2003 році” від 08.07.2004 № 313.

xiv Наказ ДДФМ “Про затвердження деяких форм, пов’язаних із здійсненням фінансового моніторингу, та Інструкції щодо їх заповнення” від 13.05.2003 № 48.

xv Директива 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення” від від 20 березня 2000 року.

xvi Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, та подання відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 17 січня 2006 року № 4 (із змінами та доповненнями)” від 12.01.2007 № 15.

xvii Розпорядження ДКРРФП “Про затвердження структури файлів, формату та опису полів електронної форми звітних даних фінансових компаній та юридичних осіб – суб’єктів господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Держфінпослуг можливість надавати окремі види фінансових послуг” від 15.11.2005 № 4899.

xviii Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. Постановою Правління Національного банку України від 19.03.2003 № 124.

xix Наказ ДДФМ “Про затвердження деяких форм, пов’язаних із здійсненням фінансового моніторингу та Інструкція щодо їх заповнення” від 13.05.2003 № 48.

xx Директива Ради 92/96/ЄЕС “Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, які стосуються прямого страхування життя та про внесення змін до директив 79/267/ЄЕС і 90/267/ЄЕС (третя директива, яка стосується страхування життя)” від 10 листопада 1992 року.

xxi Державна програма розвитку Національної депозитарної системи України, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2004 р. № 1707.

xxii Концепція функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України, схвал. постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1789.

xxiii Директива Ради 89/647/ЄЕС “Щодо індексу платоспроможності кредитних установ” від 18 грудня 1989 року.

xxiv Наказ Державного комітету статистики України “Про проведення пілотного обстеження за проектом статистичної форми № 10-зез-квартальна “Звіт про іноземні інвестиції в Україну” від 19.09.2000 № 307.

xxv Директива Ради 92/49/ЄЕС “Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, які стосуються прямого страхування, іншого, ніж страхування життя, та про внесення змін до Директив 73/239/ЄЕС і 88/357/ЄЕС (третя Директива, яка стосується страхування, іншого, ніж страхування життя)” від 18 червня 1992 року.

xxvi Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затв. Постановою Правління Національного банку України від 07.12.2004 № 598.

xxvii Наказ ДКЦПФР “Щодо вимог р. 2 Положення про порядок складання адміністративних даних щодо діяльності торговців цінними паперами та подання

відповідних документів до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням Комісії від 8 червня 2004 року № 279 (із змінами та доповненнями)” від 26.12.2005 № 1278.

xxviii Структура файлів, формату та опису полів електронної форми звітних даних фінансових компаній та юридичних осіб – суб’єктів господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Держфінпослуг можливість надавати окремі види фінансових послуг, затв. протоколом засідання Комісії від 15.11.05 № 181.

xxix Директива Ради (93/22/ЄЕС) “Про інвестиційні послуги у сфері цінних паперів” від 10 травня 1993 року.

xxx Наказ ДКЦПФР “Щодо встановлення вимог до електронної форми регулярної інформації, яка складається відповідно до Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами та підприємствами – емітентами облігацій, затвердженого рішенням Комісії від 09.06.1998 № 72 у редакції рішення від 17.01.2000 № 3 із змінами та доповненнями, внесеними рішеннями від 25.03.2003 № 119 та від 27.01.2004 № 16” від 12.03.2004 № 194.

xxxi Директива 2001/34/ЄС Європейського Парламенту і Ради “Про допуск цінних паперів до офіційного лістингу на фондовій біржі і про інформацію, що повинна бути опублікована про ці цінні папери” від 28 травня 2001 року.

32 Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України, затв. Постановою Правління Національного банку України від 26.09.2006 № 378.

xxxiii Директива 93/6/ЄЕС Ради Європейського Співтовариства “Про адекватність капіталу інвестиційних фірм і кредитних установ” від 15 березня 1993 року.

Додаток Ж. Погляди дослідників щодо складових похідних фінансових інструментів

Таблиця Ж.1.

Погляди дослідників щодо складових похідних фінансових інструментів

Автор*	Складові похідних фінансових інструментів							
	Ф'ючерс	Форвард	Опціон	Своп	Факторинг	Залог	Депозитарна розписка	Варант
Азрилиян А.Н. [23]	+	-	+	+	-	-	-	-
Анесяц С.А. [4]	+	+	+	-	-	-	+	+
Вишняк І.Є. [41]	+	+	+	+	-	-	-	-
Зенькович Е.В. [95]	+	+	+	-	-	-	+	+
Иванова Е.В. [97]	+	+	+	+	-	-	-	-
Лукашов А. [123]	+	+	+	+	-	-	-	-
Малькова Т.Н. [125]	+	+	+	+	+	+	-	-
Меньшиков И.С. [131]	+	+	+	-	-	-	-	-
Плекан М.В. [156]	+	+	+	+	-	-	-	-
Примостка Л.О. [168]	+	+	+	+	-	-	-	-
Соловьев П.Ю. [186]	+	+	+	+	-	-	-	-
Шелудько В.М. [207]	+	+	+	+	-	-	-	-

* Прізвища та ініціали авторів наведені мовою оригіналу

Додаток 3. Визначення поняття “форвард”

Таблиця 3.1.

Визначення форварду у довідковій літературі

<i>Автор*</i>	<i>Форвард</i>
Derivatives Dictionary [215]	Форвард – контракт обміну (купівлі або продажу) основного інструменту на фіксовану форвардну ціну в специфікації майбутньої дати
Борисов А.Б. [26]	Форвард – система оперативних розрахунків, які здійснюються не більше, ніж через два робочих дні після укладання угоди (с. 810)
Гордієнко Д.Д. [49]	Форвард – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладання такого контракту (с. 231)
Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. [64]	Форвард – строкова угода, що укладається з метою врегулювання валютної операції зі строком виконання на будь-який день після строку угоди за негайний розрахунок (с. 417)
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. [66]	Форвард – різновид операцій щодо купівлі-продажу товарів із постачанням їх через певний, передбачений угодою час (звичайно від тижня до кількох років) і з оплатою за ціною (курсом) на момент укладення контракту (с. 458)
Золотогоров В.Г. [96]	Форвард – вид товарно-фондової строкової угоди за готівку, суть якої в тому, що за даною угодою постачання товару відбувається не одразу, а в майбутньому, але зі сплатою наперед та визначенням всіх умов в процесі укладання кожного контракту (с. 396)
Мочерний С.В. [62]	Форвард – форма термінових, швидких розрахунків, що здійснюються не пізніше як через два дні після укладення угоди банками, торговельно-промисловими фірмами з метою уникнення можливих збитків від коливань, зміни цін, курсів валют (с. 839)
Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. [147]	Форвард – розрахунок за валютною чи іншою угодою більш ніж через два робочі дні після її укладення (с. 334)
Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Є.Б. [169]	Форвард – форма термінових, швидких розрахунків, що здійснюються не пізніше як через два дні після укладення угоди (с. 364)
Серый Е.С. [18]	Форвард – строкова угода за готівку, в якій покупець і продавець погоджуються на поставку товару на визначену дату в майбутньому
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65]	Форвард (див. угода форвардна) – різновид операцій щодо купівлі-продажу товарів із постачанням їх через певний, передбачений угодою час (звичайно від тижня до кількох років) і з оплатою за ціною (курсом) на момент укладання контракту (с. 492)

* Тут і далі по додатку прізвища та ініціали авторів наведені мовою оригіналу.

Визначення форварду в іншій¹ літературі

Автор	Форвард
Арестархов О. [5]	Форвард – це угода, при укладенні якої сторони домовляються про покупку однієї валюти за другу за визначеним сторонами курсом
Батяева Т.А., Столяров И.И. [12]	Форвард – це договір купівлі-продажу будь-якого активу через певний строк в майбутньому; це угода між сторонами про майбутню поставку базового активу, яка укладається поза біржею в формі строкового контракту (с. 154)
Білінська Н.Є. [20]	Форвардний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладання такого форвардного контракту (с. 35).
Буренин А.Н. [39]	Форвардний контракт – це угода між сторонами про майбутню поставку базового активу, що укладається поза біржею (с. 169)
Вязовский А. [44]	Форвард – строкова угода, за якою продавець та покупець погоджуються на поставку базового активу на певну дату в майбутньому, тоді як ціна базису встановлюється в момент укладення угоди (с. 51)
Килячков А.А. Чалдаева Л.А. [104]	Форвард – контракт, що укладається між двома контрагентами і зобов'язує його власника поставити (прийняти) товар, вид, якість, кількість та умови поставки якого обумовлені в контракті (с. 125)
Мелкумов Я.С. [129]	Форвард – це угода між двома сторонами про майбутню поставку предмету контракту, яка укладається поза біржею, не є стандартною і, як правило, переслідує мету реальної поставки активу (с. 139)
Пахомов С. [149]	Форвард – угода, яка зобов'язує його власника придбати або продати визначений актив за раніше обумовленою ціною протягом визначеного періоду часу в майбутньому
Примостка Л.О. [168]	Форвардний контракт – це угода між двома контрагентами про умови здійснення операції з базовим інструментом (активом), яка відбудеться в майбутньому (с. 19)
Смолянська О.Ю. [183]	Форвард – це угода між двома контрагентами про умови здійснення операції з базовим інструментом (активом), яка відбудеться в майбутньому (с. 248)
Твардовский В.В. [191]	Форвард – зобов'язання купити або продати певний товар на певну дату в майбутньому за обумовленою раніше ціною (с. 31)
Шелудько В.М. [207]	Форвардна угода – це угода між двома сторонами про майбутню поставку предмета контракту за наперед обумовленою ціною, яка укладається поза біржею й обов'язкова до виконання для обох сторін угоди (с. 122)

¹ Під “іншою” розуміємо навчальну та наукову економічну літературу.

Додаток И. Підходи до трактування поняття форварду

Таблиця И.1.

Підходи до трактування поняття форварду

№ з/п	Автор*	Система (форма) розрахунків	Стандартний документ	Угода	Операція купівлі-продажу	Контракт	Зобов'язання купити або продати
1.	Арестархов О. [5]	-	-	+	-	-	-
2.	Батяева Т.А., Столяров И.И. [12, с. 154]	-	-	-	+	-	-
3.	Білінська Н.Є. [20, с. 35].	-	+	-	-	-	-
4.	Борисов А.Б. [26, с. 810]	+	-	-	-	-	-
5.	Буренин А.Н. [29, с. 169]	-	-	+	-	-	-
6.	Вязовский А. [44, с. 51]	-	-	+	-	-	-
7.	Гордієнко Д.Д. [49, с. 231]	-	+	-	-	-	-
8.	Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. [64, с. 417]	-	-	+	-	-	-
9.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65, с. 492]	-	-	-	+	-	-
10.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. [66, с.458]	-	-	-	+	-	-
11.	Золотогоров В.Г. [96, с. 396]	-	-	+	-	-	-
12.	Килячков А.А. Чалдаева Л.А. [104, с. 125]	-	-	-	-	+	-
13.	Мелкумов Я.С. [129, с. 139]	-	-	+	-	-	-
14.	Мочерний С.В. [62, с. 839]	+	-	-	-	-	-
15.	Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. [147, с. 334]	+	-	-	-	-	-
16.	Пахомов С. [149]	-	-	+	-	-	-
17.	Примостка Л.О. [168, с. 19]	-	-	+	-	-	-
18.	Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Є.Б. [169, с. 364]	+	-	-	-	-	-
19.	Серый Е.С. [18]	-	-	+	-	-	-
20.	Смолянська О.Ю. [183, с. 248]	-	-	+	-	-	-
21.	Твардовский В.В. [191, с. 31]	-	-	-	-	-	+
22.	Шелудько В.М. [207, с. 122]	-	-	+	-	-	-

* Прізвища та ініціали авторів наведено мовою оригіналу.

Додаток К. Визначення поняття “Ф’ючерс”

Таблиця К.1.

Визначення ф’ючерсу у довідковій літературі

<i>Автор*</i>	<i>Визначення</i>
Гордієнко Д.Д. [49]	Ф’ючерс – стандартний документ, який засвідчує зобов’язання придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах в майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов’язань сторонами контракту (с. 232)
Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. [64]	Ф’ючерс – угода на строк, купівлю чи продаж фінансових інструментів або товарів на товарних біржах при умові їх поставки в майбутньому (с. 422)
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65]	Ф’ючерс (див. угода ф’ючерсна) – вид угод на товарних і фондових біржах. Передбачає оплату товарів, цінних паперів чи валюти через певний час після укладення угоди за ціною, наперед визначеною в контракті. Має на меті отримання різниці в цінах або курсах з моменту укладення угоди до моменту її реалізації (с. 492)
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. [66]	Ф’ючерс – вид угод на товарних і фондових біржах. Передбачає оплату товарів, цінних паперів чи валюти через певний час після укладення угоди за ціною, наперед визначеною в контракті. Має на меті отримання різниці в цінах або курсах з моменту укладення угоди до моменту її реалізації (с. 458)
Золотогоров В.Г. [96]	Ф’ючерс – строкова угода; біржова угода купівлі чи продажу товарів (послуг), цінних паперів за умови їх сплати через певний строк після її укладання за ціною, вказаною в контракті (с. 397)
Кузнецов В., Михайленко О. [39]	Ф’ючерсний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов’язання придбати (продати) цінний папір, товари чи засоби у визначений час і на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни на момент виконання зобов’язання сторонами контракту (с. 457)
Мочерний С.В. [62]	Ф’ючерс – специфічна строкова угода про поставку партії товару або інших цінностей у певний термін за визначеною ціною (с. 862)
Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. [147]	Ф’ючерс – угода на купівлю чи продаж фінансових інструментів чи товарів на умовах їхньої поставки в майбутньому (с. 338)
Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Є.Б. [169]	Ф’ючерс – угода на поставку, продаж товару чи прийняття поставки (придбати товар певної кількості за ціною, обумовленою під час укладання контракту, в майбутньому, в зазначений в контракті термін) (с. 367)
Фаминский И.П. [42]	Ф’ючерс – в біржовій торгівлі контракти на поставку обумовленої кількості товару певного сорту (марки) за обумовленою ціною протягом вказаного періоду (с. 449)

* Тут і надалі по додатку прізвища та ініціали авторів наведені мовою оригіналу.

Визначення ф'ючерсу в науковій літературі²

Автор	Визначення
Гох Лео [53]	Ф'ючерс – угода, згідно якої певний товар буде поставлено в певний час в майбутньому за домовленою раніше ціною (с. 209)
Де Ковни Ш., Такки К. [107]	Ф'ючерсний контракт представляє собою зобов'язання купити або продати певну кількість товару за узгодженою ціною для поставки на майбутню дату (с. 75)
Кузнецова Н.С., Назарчук І.Р. [117]	Ф'ючерс – різновид термінових угод на купівлю або продаж стандартної кількості визначених цінних паперів у зазначений день та за визначеною ціною (с. 47)
Маренков Н.Л. [126]	Ф'ючерсний товарний (торговий) контракт – це контракт, що визнається законом, на прийняття або поставку товару певної кількості та якості за обумовленою ціною на встановлену дату або протягом ряду майбутніх (форвардних) строків, тобто, в даний момент встановлюється (фіксується) ціна, за якою передбачається до виконання угода в майбутньому (с. 370). Ф'ючерсний фінансовий контракт – це контракт, що визнається законом, який є угодою, що зобов'язує купити або продати фінансовий інструмент певної якості і в певному обсязі в певний строк за узгодженою ціною, тобто економічна сутність його виражається в узгодженні ціни на стандартну вартість споживання (с. 370)
Митропан Д.В., Екимов С.В. [134]	Ф'ючерс, або ф'ючерсний контракт – це стандартний договір на поставку товару в майбутньому за ціною, визначеною сторонами при здійсненні угоди (с. 75)
Примостка Л.О. [168]	Ф'ючерсний контракт – це угода між продавцем або покупцем, з одного боку, і кліринговою палатою ф'ючерсної біржі, з іншого, про поставку (прийняття) стандартної кількості базових інструментів за узгодженою ціною на конкретну дату в майбутньому (с. 32)
Соловьєв П.Ю. [186]	Ф'ючерсні контракти – стандартизовані угоди між двома сторонами купити (довга позиція за ф'ючерсом) або продати (коротка позиція) базовий актив на визначений момент в майбутньому за встановленою ціною виконання (с. 198)
Шпак А.В. [208]	Ф'ючерс – договір купівлі-продажу будь-якого активу з виконанням зобов'язань на певну дату в майбутньому, укладений на певних стандартних умовах (с. 93)

² Під науковою літературою розуміємо монографії, дисертації, статті в періодичних спеціалізованих виданнях, матеріали та тези доповідей на конференціях.

Визначення ф'ючерсу в навчальній літературі

Автор	Визначення
Анесяц С.А. [4]	Ф'ючерс – один з найбільш відомих і розповсюджених типів похідних цінних паперів, що представляє собою договір на купівлю-продажу біржового активу у певний момент часу в майбутньому по ціні, встановленій сторонами угоди на момент її укладення (с. 100)
Батяева Т.А., Столяров И.И. [12]	Ф'ючерс – стандартний біржовий договір купівлі-продажу біржового активу через певний строк в майбутньому за ціною, встановленою сторонами угоди в момент її укладання (с. 156)
Берлач А.І. [16]	Ф'ючерс – також є контрактом, згідно з яким особа, що уклала його, бере на себе зобов'язання після закінчення певного строку продати клієнтові (або купити в нього) відповідну кількість фінансових інструментів за обумовленою ціною
Бутинець Ф.Ф. [179]	Ф'ючерсний контракт – контракт на купівлю чи продаж стандартної кількості певного виду цінних паперів на певну дату в майбутньому за ціною, раніше встановленою при укладанні угоди (с. 186)
Зенькович Е.В. [95]	Ф'ючерсний контракт – це стандартний договір на купівлю-продажу стандартної кількості біржового активу у визначений момент часу в майбутньому по ціні, що встановлюється сторонами в момент здійснення угоди (с. 31)
Красавина Л.Н. [128]	Ф'ючерс – угода, яка означає зобов'язання на продаж або купівлю стандартної кількості активу на зазначену дату (в майбутньому) за курсом, заздалегідь встановленому при укладанні угоди (с. 363)
Мелкумов Я.С. [129]	Ф'ючерс – угода між двома сторонами про майбутню поставку предмету контракту для його продажу або купівлі за фіксованою ціною в певний час у майбутньому (с. 142)
Меньшиков И.С. [131]	Ф'ючерс – це стандартизована форма форварду (с. 47)
Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язюк І.В. [148]	Ф'ючерс – різновидність строкової угоди, яка передбачає виплату грошової суми за активи через певний час за ціною, яка визначається контрактом (с. 385)
Рогач О.І., Філіпенко А.С., Шемет Т.С. [140]	Ф'ючерсний контракт – угода, відповідно до якої певний товар має бути поставлений у зазначений день у майбутньому за ціною, що встановлюється в момент укладання угоди (с. 260)
Смолянська О.Ю. [183]	Ф'ючерс – це угода між продавцем або покупцем, з одного боку, і кліринговою палатою ф'ючерсної біржі, з іншого, про поставку (прийняття) стандартної кількості базових інструментів за узгодженою ціною на конкретну дату в майбутньому (с. 255)
Шелудько В.М. [207]	Ф'ючерс – це біржовий дериватив, який засвідчує зобов'язання на біржовому ринку купити чи продати базовий актив за стандартизованими вимогами щодо характеристик базового активу, термінів і умов виконання за ціною, зафіксованою на момент укладання угоди (с. 96)

Додаток Л. Підходи до трактування поняття ф'ючерсу

Таблиця Л.1.

Підходи до трактування поняття ф'ючерсу

№ з/п	Автор*	Документ	Угода	Контракт	Зобов'язання	Договір	Похідний цінний папір	Стандартизована форма форварду	Біржовий дериватив
1.	Анесяц С.А. [4, с. 100]	-	-	-	-	-	+	-	-
2.	Батяева Т.А., Столяров И.И. [12, с. 156]	-	-	-	-	+	-	-	-
3.	Берлач А.І. [16]	-	-	+	-	-	-	-	-
4.	Бутинець Ф.Ф. [179, с. 186]	-	-	+	-	-	-	-	-
5.	Гордієнко Д.Д. [49, с. 232]	+	-	-	-	-	-	-	-
6.	Гох Л. [53, с. 209]	-	+	-	-	-	-	-	-
7.	Де Ковни Ш., Такки К. [107, с. 75]	-	-	-	+	-	-	-	-
8.	Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. [64, с. 422]	-	+	-	-	-	-	-	-
9.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. [66, с. 458]	-	+	-	-	-	-	-	-
10.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65, с. 492]	-	+	-	-	-	-	-	-
11.	Зенькович Е.В. [95, с. 31]	-	-	-	-	+	-	-	-
12.	Золотогоров В.Г. [96, с. 397]	-	+	-	-	-	-	-	-
13.	Красавина Л.Н. [128, с. 363]	-	+	-	-	-	-	-	-
14.	Кузнецов В., Михайленко О. [39, с. 457]	+	-	-	-	-	-	-	-
15.	Кузнецова Н.С., Назарчук І.Р. [117, с. 47]	-	+	-	-	-	-	-	-
16.	Маренков Н.Л. [126, с. 370]	-	-	+	-	-	-	-	-
17.	Мелкумов Я.С. [129, с. 142]	-	+	-	-	-	-	-	-
18.	Меньшиков И.С. [131, с. 47]	-	-	-	-	-	-	+	-
19.	Митропан Д.В., Екимов С.В. [134, с. 75]	-	-	-	-	+	-	-	-
20.	Мочерний С.В. [62, с. 862]	-	+	-	-	-	-	-	-
21.	Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. [147, с. 338]	-	+	-	-	-	-	-	-
22.	Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язюк І.В. [148, с. 385]	-	+	-	-	-	-	-	-
23.	Примостка Л.О. [168, с. 32]	-	+	-	-	-	-	-	-
24.	Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Є.Б. [170, с. 367]	-	+	-	-	-	-	-	-
25.	Рогач О.І., Філіпенко А.С., Шемет Т.С. [140, с. 260]	-	+	-	-	-	-	-	-
26.	Смолянська О.Ю. [183, с. 255]	-	+	-	-	-	-	-	-
27.	Соловьєв П.Ю. [186, с. 198]	-	+	-	-	-	-	-	-
28.	Фаминский И.П. [42, с. 449]	-	-	+	-	-	-	-	-
29.	Шелудько В.М. [207, с. 96]	-	-	-	-	-	-	-	+
30.	Шпак А.В. [208, с. 93]	-	-	-	-	+	-	-	-

* Прізвища та ініціали авторів наведено мовою оригіналу.

Додаток М. Визначення поняття “опціон”

Таблиця М.1.

Визначення опціону у довідковій літературі

<i>Автор*</i>	<i>Визначення</i>
Борисов А.Б. [26]	Опціон – 1) право вибору способу, форми, об'єму, техніки виконання зобов'язання, надане одній із сторін умовами договору (контракту), або право відмови від виконання зобов'язання за обумовлених договором умов, як правило, за окрему плату; 2) попередня угода, яка надає одній із сторін, що укладають біржову угоду купівлі-продажу, право вибору між альтернативними умовами угоди; 3) надане підприємством своїм вищим службовцям право купівлі акцій за твердою ціною; 4) попередня угода про укладання договору в майбутньому в строки, обумовлені сторонами (с. 482)
Гарбузов В.Ф. [197]	Опціон – 1) право вибору способу, форми, об'єму, техніки виконання зобов'язання, наданого одній із сторін умовами договору (контракту), або право відмови від виконання зобов'язання за умов, передбачених договором; 2) угода, яка надає одній із сторін біржової угоди купівлі-продажу право вибору між альтернативними умовами договору; один із засобів біржової спекуляції (с. 362)
Гордієнко Д.Д. [49]	Опціон – стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту (с. 167)
Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. [64]	Опціон – 1. Право покупця закупити додаткову кількість товару за умовами, обумовленими попереднім контрактом. 2. Умова, що включається в біржові угоди на строк, за яким одній із сторін надається право вибору між альтернативними елементами угоди. 3. Право купівлі акцій за твердою (нижче ринкової) ціною, яке надається компанії своїм службовцям (с. 285)
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65]	Опціон – 1) зафіксоване біржовою угодою (контрактом) право (але не зобов'язання купувати або продавати цінні папери, товари чи валюту на певних умовах у майбутньому з фіксацією ціни на час укладання угоди або на час придбання цінних паперів, товарів чи валюти (за рішенням сторін угоди); 2) одна з умов строкових біржових угод, за якою одній із сторін надається право вибору між альтернативними умовами угоди чи право зміни її початкових умов; 3) право придбання акцій за твердою, нижчою від ринкової ціни, яке підприємство надає своїм працівникам (с. 315)
Фаминский И.П. [42]	Опціон – особливий вид біржових угод з обмеженим порівняно з ф'ючерсними операціями ризиком (с. 281)

* Тут і надалі по додатку прізвища та ініціали авторів наведені мовою оригіналу.

Визначення опціон в науковій літературі³

Автор	Визначення
Грачова Р. [55]	Опціон – контракт, який дає право (але не зобов'язання) його одержувачу на купівлю (продаж) базового активу у продавця (надписанта опціону) протягом обумовленого терміну виконання контракту за заздалегідь визначеною ціною зі сплатою за це право певної винагороди продавцю – премії
Дмитриєва І.М. [60]	Опціон – право покупця опціону на покупку або продажу цінних паперів, які випускались як емітентом опціону, так і третіми особами
Кузнецова Н.С., Назарчук І.Р. [117]	Опціон – договір у відповідності з яким один із його учасників набуває право купівлі або продажу будь-якого товару за фіксованою ціною протягом певного періоду часу, а інший учасник за грошову премію зобов'язується забезпечити у разі необхідності реалізацію цього права, тобто бути готовим продати або купити цінні папери за обумовленою договором (с. 45)
Примостка Л.О. [168]	Опціон – це угода, яка надає покупцеві опціону право (але не зобов'язання) на купівлю чи продаж базових фінансових інструментів за фіксованою ціною протягом деякого періоду або на визначену наперед дату в майбутньому в обмін на опціонну премію (с. 44)
Редькін О.С., Хрущ Н.А., Прудка Н.В. [171]	Опціон – це дериватив, що засвідчує право придбати базовий актив на визначених умовах у майбутньому із фіксацією ціни на час укладення такого контракту (с. 117)
Реутова Н. [172]	Опціон – це стандартний документ, що засвідчує право придбати (продати) базовий актив на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладання опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту
Сагова С.В. [177]	Опціонні угоди – угоди, пов'язані з поступкою прав на майбутню передачу прав щодо біржового товару або контракту (с. 248)
Соловьєв П.Ю. [186]	Опціони – угода між двома сторонами, що дає право покупцю при певних обставинах продавця купити або продати базовий актив в майбутньому за встановленою ціною виконання (с. 199)
Шпак А.В. [208]	Опціон – вид угоди, одна з сторін якої придбає за винагороду (премію) право купити (продати) в певний строк і за певною ціною будь-який актив (базовий актив), а інша сторона угоди зобов'язана виконати дану угоду за вимогою першої сторони (с. 93)

³ Під науковою літературою розуміємо монографії, дисертації, статті в періодичних спеціалізованих виданнях, матеріали та тези доповідей на конференціях.

Визначення опціону в навчальній літературі

Автор	Визначення
Анесяц С.А. [4]	Опціон біржовий – це стандартний біржовий договір на право купити або продати біржовий актив по ціні виконання до (або на) встановленої (ну) дати зі сплатою визначеної суми коштів, що називається премією (с. 100)
Басовский Л.Е., Басовская Е.Н. [11]	Опціон – це контракт, який надає власнику, або держателю опціону, право, але не зобов'язання, купити або продати визначний актив за деякою, попередньо домовленою ціною протягом визначеного проміжку часу (с. 74)
Батяева Т.А., Столяров И.И. [12]	Опціон – договір, у відповідності з яким одна із сторін має право, але не зобов'язання, протягом певного строку продати (купити) в іншій стороні відповідний актив за ціною, встановленою в момент укладання договору (с. 160)
Берлач А.І. [16]	Опціон – це угода (контракт) між партнерами, один із яких виписує і продає опціонний сертифікат, а інший - купує його, тобто отримує право до обумовленої дати за фіксовану ціну придбати певну кількість акцій у особи, яка виписала опціон (опціон на купівлю), або ж продати їх (опціон на продаж)
Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. [47]	Опціон – право вибору платежу чи відмови від нього, яка надається одній із сторін контракту, або зміни його початкових умов (с. 530)
Зенькович Е.В. [95]	Опціони – це контракти, які дають правої їх власнику купити або продати визначену кількість базового активу протягом встановленого строку за фіксованою ціною (с. 32)
Красавина Л.Н. [128]	Опціон – угода, яка за умови сплати встановленої комісії (премії) надає одній із сторін в угоді купівлі продажу право вибору (але не зобов'язання) або купити або продати (с. 361)
Леоненко П.М., Юхименко П.І., Ільєнко А.А. [192]	Опціон – право або зобов'язання за угодою купити-продати певний вид цінностей (акції, процентні цінні папери, валюта, товар) за визначеною ціною протягом обумовленого строку (с. 407)
Мелкумов Я.С. [129]	Опціон – договір, в якому задіяні дві сторони (с. 156)
Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язук І.В. [148]	Опціон – стандартний документ, укладений як стандартизований контракт, який закріплює право (але не зобов'язання) його власника на придбання від емітента опціону (опціон на купівлю) чи на продаж емітенту (опціон на продаж) у термін, зазначений у ньому за зафіксованою при укладанні ціною (с. 375)
Руденко Л.В. [176]	Опціон – угода, за якою інвестор має право (а не обов'язок) здійснити обмін валют (с. 73)
Смолянська О.Ю. [183]	Опціон – один із видів строкових угод, які можуть укладатися як на біржовому, так і позабіржовому ринках (с. 259)
Шелудько В.М. [207]	Опціон – один із видів строкових угод, які можуть укладатися як на біржовому, так і на позабіржовому ринках (с. 135)
Щегорцов В.А. [210]	Опціон – придбання права, але не зобов'язання, на здійснення угоди (с. 251)

Додаток Н. Підходи до трактування поняття опціону

Таблиця Н.1.

Підходи до трактування поняття опціону

№ з/п	Автор*	Право вибору, купівлі тощо	Угода	Документ	Умова в біржовій угоді	Контракт	Договір	Дериватив
1	Анесяц С.А. [4, с. 100]	-	-	-	-	-	+	-
2	Басовский Л.Е., Басовская Е.Н. [11, с. 74]	-	-	-	-	+	-	-
3	Батяева Т.А., Столяров И.И. [12, с. 160]	-	-	-	-	-	+	-
4	Берлач А.І. [16]	-	+	-	-	+	-	-
5	Борисов А.Б. [26, с. 482]	+	+	-	-	-	-	-
6	Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. [47, с. 530]	+	-	-	-	-	-	-
7	Гарбузов В.Ф. [197, с. 362]	+	+	-	-	-	-	-
8	Гордієнко Д.Д. [49, с. 167]	-	-	+	-	-	-	-
9	Грачова Р. [55]	-	-	-	-	+	-	-
10	Дмитриева И.М. [60, с. 41]	+	-	-	-	-	-	-
11	Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. [64, с. 285]	+	-	-	+	-	-	-
12	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65, с. 315]	+	-	-	+	-	-	-
13	Зенькович Е.В. [95, с. 32]	-	-	-	-	+	-	-
14	Красавина Л.Н. [128, с. 361]	-	+	-	-	-	-	-
15	Кузнецова Н.С., Назарчук І.Р. [117, с. 45]	-	-	-	-	-	+	-
16	Леоненко П.М., Юхименко П.І., Ільєнко А.А. [192, с. 407]	+	-	-	-	-	-	-
17	Мелкумов Я.С. [129, с. 156]	-	-	-	-	-	+	-
18	Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язюк І.В. [148, с. 375]	-	-	+	-	-	-	-
19	Примостка Л.О. [168, с. 44]	-	+	-	-	-	-	-
20	Редькін О.С., Хрущ Н.А., Прудка Н.В. [171, с. 117]	-	-	-	-	-	-	+
21	Реутова Н. [172]	-	-	+	-	-	-	-
22	Руденко Л.В. [176, с. 73]	-	+	-	-	-	-	-
23	Сагова С.В. [177, с. 248]	-	+	-	-	-	-	-
24	Смолянська О.Ю. [183, с. 259]	-	+	-	-	-	-	-
25	Соловьєв П.Ю. [186, с. 199]	-	+	-	-	-	-	-
26	Фаминский И.П. [42, с. 281]	-	+	-	-	-	-	-
27	Шелудько В.М. [207, с. 135]	-	+	-	-	-	-	-
28	Шпак А.В. [208, с. 93]	-	+	-	-	-	-	-
29	Щегорцов В.А. [210, с. 251]	+	-	-	-	-	-	-

* Прізвища та ініціали авторів наведено мовою оригіналу.

Додаток П. Визначення поняття “своп”

Таблиця П.1.

Визначення свопу у довідковій літературі

<i>Автор*</i>	<i>Форвард</i>
Бернар І, Коллі Ж.-К. [17]	Своп – обмін валюти між грошовими установами на короткий строк (с. 509)
Борисов А.Б. [23]	Своп – 1) вид фінансових угод, за яких покупець (продавець) валюти, цінних паперів в момент її купівлі (продажу) бере на себе зобов'язання через деякий час продати (купити) цю валюту, цінний папір; 2) одночасна обмінна операція з цінними паперами (продаж одного цінного паперу й одночасна купівля іншого подібного); 3) розбіжність в процентних ставках двох валют на один і той же строк (с. 663)
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65]	Своп – торгово-фінансова обмінна операція, за якої укладання угоди щодо купівлі (продажу) цінних паперів, валюти, золота на умовах спот супроводжується укладанням контр-угоди щодо наступного зворотного продажу (купівлі) того самого товару через певний час на тих самих чи інших умовах (с. 431)
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. [66]	Своп – торговельно-фінансова обмінна операція, за якої укладення угоди щодо купівлі (продажу) цінних паперів, валюти, золота на умовах угоди спот супроводжується укладенням контругоди щодо наступного зворотного продажу (купівлі) того самого товару через певний час на тих же чи інших умовах (с. 412)
Золотогоров В.Г. [96]	Своп – операція з обміну національної валюти на іноземну з зобов'язанням зворотного обміну через певний строк (с. 393)
Молдованов М.И. [211]	Своп – різновид валютних операцій, за яких форвардні угоди поєднуються із іншими угодами: придбання валюти для міжнародних розрахунків; диверсифікація валютних резервів; задоволення потреби клієнта у певній валюті тощо (с. 648)
Мочерний С.В. [62]	Своп – операція з обміну зобов'язаннями або активами з метою полегшення їх структури, зниження ризику, витрат і отримання прибутку (с. 339)
Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Є.Б. [169]	Своп – торговельно-фінансова обмінна операція, в якій укладання угоди купівлі (продажу) цінних паперів, валюти супроводжується укладанням контругоди, угоди про поворотний продаж (купівлю) того ж товару на тих же чи інших умовах (с. 307)
Фаминский И.П. [42]	Своп – угода між двома або більше сторонами, що передбачає взаємний обмін періодичними платежами протягом певного строку (с. 357)

* Тут і далі по додатку прізвища та ініціали авторів наведені мовою оригіналу.

Визначення свопу в іншій літературі

Автор	Форвард
Батяева Т.А., Столяров И.И. [104]	Своп – це угода між двома контрагентами про обмін в майбутньому платежами у відповідності з визначеними в контракті умовами, тобто це договір обміну базовими активами або платежами на їх основі протягом встановленого періоду, в якому ціна одного з активів є фіксованою, а ціна іншого активу – змінна або ціни обох активів є плаваючими (с. 163)
Гоффе В. [51]	Своп-контракт являє собою угоду між контрагентами про обмін (один або кілька) певної кількості базових інструментів на визначених умовах у майбутньому
Іващук Н.Л. [98]	Своп – це одночасні купівля і продаж того самого (або різних) базового активу або зобов'язання на еквівалентну суму, за якої обмін фінансовими умовами забезпечує обом сторонам угоди деякий фінансовий вигравш
Кулинич І.Ю., Хуснутдінова Г.О. [118]	Своп – угода між двома учасниками (як правило — банками) про обмін процентними платежами
Нікіфоров А. [144]	Під свопом мається на увазі договір, за яким сторони погоджуються здійснювати обмін певного активу на інший протягом певного строку на погоджених умовах
Примостка Л.О. [168]	Своп-контракт – це угода між контрагентами про обмін (один або кілька) певної кількості базових інструментів на визначених умовах у майбутньому (с. 57)
Роговська-Іщук І. [175]	Своп – угода, суть якої полягає в продажу готівкової валюти з одночасною її купівлею на певний термін (с. 330)
Рэдхэд К., Хьюс С. [цит. по 27]	Своп – це операція по обміну зобов'язаннями або активами з метою поліпшення їхньої структури, зниження ризиків і витрат, одержання прибутку
Смолянська О.Ю. [38]	Своп – це угода між контрагентами про обмін (один або кілька) певної кількості базових інструментів на визначених умовах в майбутньому (с. 264)
Соловьєв П.Ю. [186]	Свопи – угода між двома сторонами про обмін в майбутньому певними платежами або базовими активами (умовними сумами) у відповідності до встановлених в контракті умов (с. 200-201)
Шелудько В.М. [207]	Угодами своп називають угоди між двома учасниками ринку про обмін у майбутньому платежами відповідно до умов угоди (с. 153)

Додаток Р. Підходи до трактування поняття свопу

Таблиця Р.1.

Підходи до трактування поняття свопу

№ з/ п	Автор*	Обмін (обмінна операція)	Розбіжність в ставках	Різновид операції	Угода (договір)	Одночасні купівля і продаж
1.	Батяева Т.А., Столяров И.И. [22, с. 163]	-	-	-	+	-
2.	Бернар І., Коллі Ж.-К. [17, с. 509]	+	-	-	-	-
3.	Борисов А.Б. [23, с. 663]	+	+	-	+	-
4.	Гоффе В. [51]	-	-	-	+	-
5.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [65, с. 431]	+	-	-	-	-
6.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. [66, с. 412]	+	-	-	-	-
7.	Золотогоров В.Г. [96, с. 393]	+	-	-	-	-
8.	Іващук Н.Л. [98]	-	-	-	-	+
9.	Кулинич І.Ю., Хуснутдінова Г.О. [118]	-	-	-	+	-
10.	Молдованов М.И. [211, с. 648]	-	-	+	-	-
11.	Мочерний С.В. [62, с. 339]	+	-	-	-	-
12.	Нікіфоров А. [144]	-	-	-	+	-
13.	Примостка Л.О. [168, с. 57]	-	-	-	+	-
14.	Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Є.Б. [169, с. 307]	+	-	-	-	-
15.	Роговська-Іщук І. [175, с. 330]	-	-	-	+	-
16.	Рэдхэд К., Хьюс С. [цит. по 27]	+	-	-	-	-
17.	Смолянська О.Ю. [183, с. 264]	-	-	-	+	-
18.	Соловьёв П.Ю. [186, с. 200-201]	-	-	-	+	-
19.	Фаминский И.П. [42, с. 357]	-	-	-	+	-
20.	Шелудько В.М. [207, с. 153]	-	-	-	+	-

* Прізвища та ініціали авторів наведено мовою оригіналу.

Додаток С. Аналіз дисертаційних робіт за період 1998-2006 рр.

Таблиця С.1. Аналіз дисертаційних робіт за період 1998-2006 рр.

№	Автор	Тема, спеціальність	Мета	Обґрунтування актуальності	Основні положення новизни	Проблемні моменти, що виділяє автор
1	2	3	4	5	6	7
1998 рік						
1	Сениш П.М. [181]	Організація та перспективи розвитку ринку валютних ф'ючерсів 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит	Вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду формування і розвитку термінового ринку та обґрунтування організаційно-економічних, правових і фінансових аспектів організації ф'ючерсного валютного ринку України	Вдосконалення валютного ринку, розвиток його міжбанківського сектора, зростання обсягів експортно-імпортних операцій, збільшення обсягів іноземного інвестування досить гостро поставили проблеми підвищення рівня ризику операцій з іноземною валютою	Удосконалено схему організації ринку валютних ф'ючерсів, запропоновано систему показників для ліквідності валютних активів, запропоновані нові механізми впровадження нових видів валютних деривативів	Відсутність повного висвітлення питань становлення і розвитку українського термінового валютного ринку
2000 рік						
2	Чижмарь Ю.В. [204]	Правове регулювання укладення форвардних товарних угод на біржах 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право	Науковий аналіз юридичної природи форвардних договорів, що укладаються на товарних біржах, аналіз проблеми виникнення та зміни цивільно-правових відносин при укладенні форвардних договорів, аналіз практики діяльності українських та зарубіжних товарних бірж щодо особливостей укладення форвардних договорів, висвітлення розв'язання в інших державах (Російській Федерації, США, Німеччині) деяких проблем, пов'язаних з правовим регулюванням форвардних договорів	Розвиток економічних відносин, відмова від адміністративно-командної системи економіки та впровадження ринкових відносин в Україні потребує докорінного реформування законодавства, яке визначає засади функціонування інститутів ринкової інфраструктури. Одним із елементів нової економічної системи є товарні біржі, які забезпечують функціонування оптового ринку сільськогосподарських, сировинних, паливно-мастильних та інших товарів	Зроблено спробу системно дослідити форвардний договір, що укладається на товарній біржі; дано повну оцінку форвардного договору як правової категорії, детально аналізуються правова природа форвардного договору, укладеного на товарній біржі, види форвардних договорів, особливості правового статусу сторін форвардного договору та учасників біржових торгів; розроблено пропозиції щодо удосконалення чинного	Існує потреба глибокого і детального вивчення проблем, пов'язаних із форвардними договорами, та підготовки на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України. Задля досягнення мети поставленої було

Продовж. табл. С.1

1	2	3	4	5	6	7
					законодавства України з метою регулювання суспільних пов'язаних із договорами відносин, форвардними	врахувати як світовий досвід, такі національну специфіку, насамперед, особливості сучасного економічного стану України
3	Шаповалов Є. А [206]	Використання в Україні світового досвіду похідних фінансових інструментів	Визначення практичного обґрунтування необхідності ефективного використання в Україні похідних фінансових інструментів на основі систематизації і узагальненні визначених тенденцій розвитку і функціонування світового ринку деривативів	Використання в Україні світового досвіду похідних фінансових інструментів є ключовою передумовою ефективної реалізації процесу інтеграції валютно-фінансового ринку	Систематизовано і класифіковано теоретично-методологічні підходи щодо визначення ринку похідних фінансових інструментів; запропоновано комплексний підхід до застосування механізму деривативів; запропоновано рекомендації щодо розвитку національного ринку похідних фінансових інструментів і також визначено шляхи вдосконалення ринку	Нагальною потребою вис тупає вдосконалення кредитно-фінансового і валютно-грошового ринку та сегменту деривативів зокрема, що сприятиме стабілізації національної економіки при її входженні у світове господарство.

Продовж. табл. С.1

1	2	3	4	5	6	7
4	Крамаренко Я.Ю [15]	<p>Облік та аналіз операцій з валютними деривативами в комерційних банках України</p> <p><i>08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит</i></p>	<p>Розробка теоретичних та прикладних питань удосконалення бухгалтерського обліку і економічного аналізу операцій з валютними деривативами банківської України з урахуванням національних та міжнародних стандартів фінансової звітності</p>	<p>З переходом до ринкових засад господарювання та посилення інтеграційних процесів фінансовий ринок почав формуватися і в Україні, проте, питання обліку та аналізу банківських операцій з похідними валютними інструментами за умов становлення вітчизняного сегменту валютного ринку вивчені недостатньо, а багато методологічних аспектів залишаються неврегульованими</p>	<p>Досліджено облік деривативів, а саме: уточнюється сутність, роль та функції похідних валютних інструментів в економіці перехідного періоду; також обґрунтовано методологічні засади бухгалтерського обліку операцій з валютними деривативами з урахуванням вимог Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку щодо розгляду хеджових та спекулятивних операцій як окремих об'єктів обліку та</p>	<p>Необхідність подальшого дослідження економічного змісту похідних валютних інструментів, обґрунтування основних принципів і процедур облікового процесу, а також вдосконалення методики аналізу хеджових та інших</p>

Продовж. табл. С.1

1	2	3	4	5	6	7
					<p>розроблено рекомендації щодо вдосконалення бухгалтерського обліку валютних форвардних та валютних ф'ючерсних контрактів; запропоновано зміни до Плану рахунків комерційних банків щодо обліку фінансових результатів за операціями з валютними деривативами; обґрунтування шляхів та засобів вдосконалення методики аналізу операцій з валютними ф'ючерсними контрактами</p>	<p>операцій банку з валютними деривативами</p>
5	Сільченко М.В. [182]	<p>Економіко-математичне моделювання процесу ціноутворення на ринку опціонів</p> <p>08.03.02 – економіко-математичне моделювання</p>	<p>Розробка економіко-математичних моделей визначення ціни опціону та стратегій його хеджування в умовах насиченого ринку.</p>	<p>Строковий ринок сприяє оптимальному розміщенню на ньому ресурсів та вирівнюванню цін на різних ринках. Це відбувається завдяки стабілізуючій, інформативній і координуючій функціям, які покладаються на ринок деривативів в економіці. Особливо важливу роль в забезпеченні цих функцій відіграють опціони</p>	<p>Систематизовано існуючі підходи до структуризації фінансового ринку; запропоновано класифікувати деривативи за типом базового активу та за розподілом ризику; здійснено комплексний аналіз особливостей ціноутворення опціонів; вдосконалено класичний підхід щодо визначення стратегії хеджування продажу опціону; побудовано модель, яка враховує операційні витрати продавця опціону за реалізації ним хедж-стратегій; а також запропонована модель, яка дозволяє визначити ціну опціону при значній кількості програмних агентів на ринку</p>	<p>Проблемами розвитку ринку деривативів є: недовідність насиченість ринку відповідними інструментами та обмеженість доступу до нього; нестабільність ринку</p>

1	2	3	4	5	6	7
6		Ф'ючерсні ринки: глобальні тенденції та становлення в Україні <i>08.04.01 - фінанси, грошовий обіг і кредит</i>	Теоретичне узагальнення, обґрунтування методологічних засад методичних функціонування міжнародних ф'ючерсних ринків, виявленні глобальних тенденцій їх розвитку та виробленні концептуальних підходів до їх становлення в Україні	Теоретичне обґрунтування майбутнього розвитку світової економіки, визначення цілей національної політики щодо управління сподіваннями учасників ринків та їх економічною активністю, що неможливо здійснити без урахування змін на міжнародних ф'ючерсних ринках, що відбуваються	Розкрито сутність ф'ючерсних ринків; виявлено глобальні тенденції розвитку міжнародних ф'ючерсних ринків; удосконалено методологічну базу дослідження проблем міжнародних ф'ючерсних ринків; розкрито подвійну природу ф'ючерсного контракту; обґрунтовано економічну роль біржових трейдерів – спекулянтів, як інвесторів; обґрунтовано доцільність становлення в Україні ф'ючерсних ринків. З'ясовано причини віднесення ф'ючерсних ринків до віртуальних самодостатніх спекулятивних фінансових “бульбашок” та аргументовано неправомірність такого підходу	Існують проблеми моніторингу та моделювання ф'ючерсної торгівлі, управління ризиками на макро- та мікрорівнях, обґрунтування існування ризик-премії, доречності різних видів хеджування, економічної інтерпретації отриманої вигоди, аналітичної цінності статистики міжнародних ф'ючерсних ринків. Гострі дискусії ведуться навколо впливу строкового сегменту в цілому та ф'ючерсних ринків зокрема на майбутній розвиток світового економічного середовища

2003 рік

1	2	3	4	5 2004 рік	6	7
7	Безп'ятов А.В. [14]	Розвиток похідних фінансових інструментів у країнах з перехідною економікою 08.05.01 – <i>світлове господарство і міжнародні економічні відносини</i>	Визначенні світових закономірностей розвитку похідних фінансових інструментів та обґрунтувань необхідності стимулювання використання похідних фінансових інструментів в Україні та інших країнах з перехідною економікою	В багатьох країнах з перехідною, зокрема в Україні, у досвіді використання деривативів має місце хаотичність відсутності системного підходу як у формуванні ринків похідних інструментів, так і в спробах впровадження окремих видів деривативів	Систематизовано та обґрунтовано фактори, які визначатимуть світовий розвиток ринків похідних фінансових інструментів у найближчі роки; проведено комплексну оцінку розвитку ринків похідних фінансових інструментів в країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні; визначено об'єктивні та суб'єктивні причини, що стримують розвиток	В існуючих наукових розробках залишається відкритим питання комплексного аналізу усього спектру похідних фінансових інструментів та стимулювання їх різнопланового розвитку як самостійних інструментів, так і разом з іншими фінансовими інструментами в країнах з перехідною економікою

1	2	3	4	5	6	7
					<p>ліквідності торгівлі похідними фінансовими інструментами в Україні, та запропоновано вирішення цієї проблеми; застосовано практичне використання теорії оцінки опціонів для оцінки інвестиційних проектів; ствердження, що окрім об'єктивних факторів, що стимулюють торгівлю похідними фінансовими інструментами, існують психологічні бар'єри, які стримують розвиток строкової торгівлі</p>	
8	Гордон В.Б. [50]	<p>Ринок похідних фінансових інструментів та перспективи його розвитку в Україні 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит</p>	<p>Дослідження ринків деривативів у сучасній економіці, визначенні причин недостатнього їх застосування в Україні обґрунтуванні та необхідності та шляхів його прискореного розвитку з урахуванням зарубіжного досвіду</p>	<p>2005 рік</p> <p>Більш прискорений розвиток ринку деривативів в Україні міг би бути одним з чинників стимулювання товарного та фінансового ринків, що сприяло б формуванню ринкових інструментів управління ризиком та механізмів біржової торгівлі.</p>	<p>Розроблено методику обліку та аналізу маржинальних операцій на валютному ринку у банках, удосконалено тенденції розвитку світового ринку деривативів, також доповнено визначення та класифікацію ринку похідних інструментів</p>	<p>Подальшого дослідження потребує вивчення причин та наслідків зростання позабіржового ринку деривативів, визначення можливих напрямів його регулювання для зменшення ризиків</p>

1	2	3	4	5	6	7
9	Гоффе В.В. [52]	<p>Ринок деривативів: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні <i>08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит</i></p>	<p>З'ясуванням оптимізацією теоретико-методологічних засад організації деривативів та розробкою рекомендацій шляхів активізації ринку деривативів в Україні з урахуванням світової практики використання даних фінансових інструментів</p>	<p>Перехід економіки України до ринкових засад господарювання викликав серйозні зміни фінансової системи. Важливим завданням на даному етапі є використання похідних інструментів фондового ринку для хеджування ризиків операцій підприємства</p>	<p>Удосконаленні концептуальних засад функціонування ринку деривативів, з'ясування ролі деривативів у процесі інвестування та хеджування ризиків установами фінансово-кредитної сфери, надання рекомендацій щодо можливостей запровадження деривативів на українському фондовому ринку; вперше розроблено структурну схему ринку деривативів в Україні, згідно з якою, основними деривативами, що пропонуватимуться суб'єктам фінансового ринку, є форварди, ф'ючерси, опціони, свопи та іпотечні деривативи; визначено основні етапи впровадження іпотечних деривативів на ринок цінних паперів; запропоновано авторське узагальнення класифікації інструментів строкового ринку залежно від особливостей хеджування</p>	<p>Завдяки праці вченої подальший розвиток одержала класифікація основних напрямів використання опціонів підприємствами та фінансово-кредитними установами, а також механізм утворення іпотечних похідних фінансових інструментів</p>

1	2	3	4	5	6	7
10	Гниляк В.О. [48]	Організація та регулювання біржового ринку товарних деривативів на сільськогосподарському ринку продукцію <i>08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК</i>	бачить у науковому обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення організації регулювання вітчизняного біржового товарних деривативів на сільськогосподарському ринку продукцію, спрямованих на поліпшення цінової кон'юнктури фінансового аграрного сектору	На сучасному етапі становлення ринкових форм господарювання економічний розвиток аграрного сектору в нашій країні вимагає впровадження і застосування таких прогресивних біржових інструментів, як товарні деривативи на сільськогосподарську продукцію, які б змогли захистити власного товаровиробника від дії негативних факторів економічної системи та забезпечити прозоре і паритетне ціноутворення	Розроблено теоретичні та науково-практичні рекомендації щодо поліпшення організації та регулювання вітчизняного біржового ринку товарних деривативів на сільськогосподарську продукцію; запропоновано методологію оцінки розвитку вітчизняного біржового товарного ринку на основі використання методів прогнозування; удосконалено визначення категорій „товарний дериватив”, „біржовий ринок товарних деривативів на сільськогосподарську продукцію”; а також доповнено класифікацію товарних деривативів такими ознаками, як механізм використання та спосіб виконання біржових угод	Дослідження обумовлене гострою необхідністю у науковому підході до вирішення питань щодо удосконалення вітчизняного біржового товарного ринку з метою забезпечення його адекватності при повномасштабній інтеграції до світового економічного простору

Продовж. табл. С.1

1	2	3	4	5	6	7
11	Коваль О.А. [106]	<p>Основи формування деривативної форми страхування на регіональному рівні в Україні</p> <p><i>08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка</i></p>	<p>Розробка науково-обґрунтованих методичних та практичних рекомендацій формування механізму регіонального страхування</p>	<p>З розвитком світової економіки та переходом української економіки на ринкові засади доля держави стабільності значно збільшилася, а від якості роботи з ризиками залежить стабільність життя у країні.</p>	<p>Вперше запропоновано зображення ринків, удосконалено місцевих органів ринків деривативів, нормативну базу оподаткуванню</p> <p>графічне форвардних концепцію участі владі у регулюванні доповнено обігу та деривативів</p>	<p>Потреба регіональної влади у науково-обґрунтованих стратегіях протидії локальним економічним кризам та відповідній нормативній базі зумовили дане наукове дослідження</p>

1	2	3	4	5	6	7
12	Немченко Г.В. [143]	<p>Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в системі ф'ючерсного ринку (на прикладі ринку зернових)</p> <p><i>08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК</i></p>	<p>Автор поставив за мету своєї роботи удосконалення теоретичних, методичних і прикладних аспектів системи ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах запровадження та розвитку ф'ючерсного ринку</p>	<p>Необхідність функціонування ф'ючерсного ринку обумовлена зростаючим темпом глобалізації, коли єдиним способом адаптації підвищення міжнародної конкуренції є створення власної системи підтримки та захисту економіки за допомогою сучасних ринкових важелів</p>	<p>Визначено рівень ліквідності ринків основних видів зерна в Україні та на основі порівняння з ліквідністю світового ф'ючерсного ринку розроблено рекомендації щодо доцільності запровадження ф'ючерсної торгівлі цією продукцією; розроблено моделі ефективного реагування ф'ючерсної ціни на зміни ринку реального товару; розроблено підходи до встановлення необхідної мінімальної денної зміни ціни та визначено рекомендовані мінімальні зміни ціни; також удосконалено визначення ф'ючерсного контракту з позиції; контракт – сільськогосподарського підприємства; дослідником було проаналізовано та доповнено рекомендації щодо необхідних державних заходів у сфері законодавчого та функціонального забезпечення ефективного механізму діяльності ф'ючерсного ринку сільськогосподарської продукції</p>	<p>Існує нагальна потреба вивчення механізму ціноутворення на ф'ючерсному ринку та встановлення чинників, що забезпечили б можливість його використання на аграрному ринку України</p>

Додаток Т. Систематизація новизни дисертаційних робіт
Таблиця Т.1. Систематизація новизни дисертаційних робіт

Новизна	Автор											
	Сенш П.М.	Чижмарь Ю.В.	Шпагелов Є.А.	Крамаренко Я.Ю.	Сільченко М.В.	Сохачька О.М.	Без'ятов А.В.	Гордон В.В.	Гоффе В.В.	Гуляк В.О.	Коваль О.А.	Немченко Г.В.
Визначення та класифікація форварду	-	В	-	-	-	-	-	-	-	-	У	-
Визначення правового регулювання форварду	-	В	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Визначення та класифікація похідних фінансових інструментів (в загальному)	-	-	В	У	У	-	У	У	У	У	-	-
Визначення шляхів вдосконалення ринку деривативів в Україні	-	-	В	-	-	У	У	-	-	-	-	-
Вдосконалення бухгалтерського обліку валютних деривативів у комерційних банках	-	-	-	В	-	-	У	У	-	-	-	-
Аналіз особливості ціноутворення опціонів	-	-	-	-	В	-	-	-	-	-	-	-
Розкриття сутності ф'ючерсних ринків	У	-	-	-	-	У	-	-	-	-	-	-
З'ясування причини віднесення ф'ючерсних ринків до віртуальних спекулятивних фінансових "бульбашок" та аргументація неправомірність такого підходу	-	-	-	-	-	В	-	-	-	-	-	-
Визначення психологічних бар'єрів, які стримують розвиток строкової торгівлі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Розробка моделі ефективного реагування ф'ючерсної ціни на зміни ринку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	В
Визначення правового регулювання ф'ючерсного ринку сільськогосподарської продукції	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	У
Запропоновано систему показників для визначення ліквідності валютних активів	В	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Запропоновані механізми впровадження нових видів валютних деривативів	В	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Доповнено нормативну базу з емісії, обігу та оподаткуванню деривативів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	У

Умовні позначення: "В" – вперше, "У" – удосконалено

Додаток У. Дослідження публікаційної активності вчених

Таблиця У.1.

Систематизація публікацій в українських періодичних виданнях на предмет розгляду авторами проблемних питань функціонування деривативів за період 1997-2008 рр.

№	Автор*	Назва статті	Видання
		1997 рік	
1	Шевченко В., Сторчак І.	Деривативи як інструмент забезпечення фінансової стабільності компаній	"Банківська справа"
2	Слеттен М.	Деривативи и их использование участниками финансовых рынков	"Вестник бухгалтера и аудитора Украины"
3	Небьельцова О.	Валютные деривативы: особенности их применения и налогообложения в Украине	"Предпринимательство хозяйство право"
4	Богатко Н.Г.	Инвестиции в производные ценные бумаги: вопросы учета	"Світ бухгалтерського обліку"
		1998 рік	
5	Кашпір Р., Матвієнко П.	Похідні фінансові інструменти в управлінні ризиками комерційних банків	"Банківська справа"
6	Кулчик П., Попова Т.	Производные финансовые инструменты: характеристика, особенности выпуска и порядка регистрации, налогообложение операций.	"Бізнес бухгалтерія"
		1999 рік	
7	Не зазначено	Дериватив. Опцион. Фьючерсный контракт. Форвардный контракт	"Бізнес бухгалтерія"
8	Врублевский В.	О производных ценных бумагах	"Бізнес бухгалтерія"
9	Не зазначено	Деривативы – взгляд в будущее.	"Бухгалтерия налоги бизнес"
10	Не зазначено	Дериватив. Опцион. Фьючерсный контракт. Форвардный контракт	"Бізнес бухгалтерія"
		2000 рік	
11	Крамеренко Я.	Валютні деривативи: сутність, класифікація, призначення	"Економіст"
12	Шапвалов Є.	Перспективи входування фінансового ринку України у світову систему торгівлі деривативами	"Вісник НБУ"
		2002 рік	
13	Не зазначено	Класифікація та оподаткування товарних деривативів	"Баланс"
14	Не зазначено	Операції з цінними паперами та деривативами	"Вісник податкової служби України"
		2003 рік	
15	Бабенко Л.	Изменения в налогообложении операций с ценными бумагами и деривативами	"Вестник бухгалтера и аудитора Украины"
16	Редькін О.С., Хрущ Н.А., Прудка Н.В.	Похідні фінансові інструменти в управлінні телекомунікаційною компанією	"Фінанси України"
		2004 рік	
17	Не зазначено	Я б у хеджери пішов... Бухгалтерський облік операцій з деривативами	"Галицькі контракти (Дебет-кредит)"
		2005 рік	
18	Гордон В.Б.	Роль деривативів на ринках, що розвиваються	"Фінанси України"
		2006 рік	
19	Ковалев А.	Кредитные деривативы – будущее банковского риск-менеджмента	"Финансовый директор"

* Тут та далі по додатку дані наведені мовою оригіналу.

Систематизація публікацій в українських періодичних виданнях на предмет розгляду авторами проблемних питань функціонування форвардів за період 1998-2007 рр.

№	Автор	Назва	Журнал
1	Ходачук О., Кулчиц П.	Особенности использования Форвардных и Фьючерсных валютных контрактов в банковской деятельности	"Бізнес бухгалтерія"
2	Небильцова Ц.Д.	Форвардні валютні контракти на фінансовому ринку України	"Світ бухгалтерського обліку"
4	Не зазначено	Дериватив. Опцион. Фьючерсний контракт. Форвардний контракт	"Бізнес бухгалтерія"
5	Долгий Л.	Форвардне кредитування	"Вісник НБУ"
6	Долгий Л.	Форвардні операції як механізм забезпечення кредитними ресурсами агропромислового комплексу	"Вісник НБУ"
7	Киян І.	Форвардний контракт і ПДВ	"Баланс"
8	Радченко Н.	Міжбанківський форвард, або нове у правилах здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку	"Главбух"
9	Михайлюк Б.	Експортер відмовився від виконання форвардного контракту. Як відобразити наслідки в податковому обліку?	"Галицькі контракти (Дебет-кредит)"
10	Комяшина С.И., Черный Л.Е.	Анализ факторов, определяющих динамику валютных курсов, и методика расчета форвардного курса	"Економіка, фінанси, право"
11	Шапов А.	Государственные форвардные закупки зерна	"Експресс-анализ"

Систематизація публікацій в українських періодичних виданнях на предмет розгляду авторами проблемних питань функціонування ф'ючерсів за період 1997-2007 рр.

№	Автор	Назва	Журнал
1	Не зазначено	Технология спекуляций на валютных фьючерсах	"Финансовая консультация"
2	Не зазначено	Фьючерсний контракт уменшить ваши риски	"Финансовая консультация"
3	Мищенко В.Л., Науменкова С.В.	Организация фьючерсного валютного рынка	"Фінанси України"
4	Олена Сохацька	Концептуальні засади ціноутворення на ф'ючерсних ринках	"Банківська справа"
5	Сохацька О.	Теоретичні основи функціонування ф'ючерсних ринків	"Економіка України"
6	Бондар І.	10 золотих правил ф'ючерсної торгівлі	"Податкове планування"
7	Дем'яненко С., Немченко Г.	Ліквідність ціни зернових - передумовою для формування аграрного ф'ючерсного ринку в Україні	"Економіка України"
8	Шевченко А.М.	Законодавчий формат організації ф'ючерсної торгівлі український досвід	"Економіка, фінанси, право"

Таблиця У.4.

Систематизація публікацій в українських періодичних виданнях на предмет розгляду авторами проблемних питань функціонування опціонів за період 1997-2005 рр.

№	Автор	Назва	Журнал
1997 рік			
1	Небильцова О.В.	Особливості обліку та оподаткування операцій з валютними опціонами	“Світ бухгалтерського обліку”
1998 рік			
2	Набиудлин В.	Правовое регулирование выпуска и обращения опционов	“Рынок капитала”
1999 рік			
3	Не зазначено	Дериватив. Опцион. Фьючерсный контракт. Форвардный контракт	“Бизнес бухгалтерия”
2000 рік			
4	Сільченко М.В.	Математичні методи у хеджуванні ризиків на ринку опціонів	“Фінанси України”
2001 рік			
5	Сільченко М.В.	Динамічна стратегія хеджування ризиків опціонної торгівлі	“Вісник НБУ”
6	Не зазначено	Опціон як інструмент податкової оптимізації	“Податки и бух облік”
7	Голенко О.	Якщо непокоїть опціон	“Податки и бух облік”
2002 рік			
8	Голошевич І.	Телефон через опціон	“Бизнес бухгалтерия”
9	Не зазначено	Товарный опцион	“Бухгалтер”
2003 рік			
10	Слав'янська Н., Волицька А.	Опціони як перспективний напрямок хеджування валютних ризиків	“Актуальні проблеми економіки”
11	Москаленко С.	Телефонізація – через опціон	“Баланс”
12	Низков А.	Налоговый учет операций с опционами	“Вестник бухгалтера и аудитора Украины”
2004 рік			
13	Чалий І.	Аби мати телефон, ми купили опціон... Облік “телефонних опціонів”	“Бухгалтер”
14	Не зазначено	Опціони і варіанти: бухгалтерський облік	“Галицькі контракти (Дебет-кредит)”
15	Москаленко С.	Обліковуємо придбання опціонів Укртелекому	“Баланс”
2005 рік			
16	Ільяшенко С.	Складські свідоцтва: вексель, опціон і заставний інструмент в одному флаконі! (Замість коментарю до Закону України “Про сертифіковані товарні складита прості і подвійні складські свідоцтва” від 23.12.04 р.№2286-IV)	“Все про бухгалтерський облік”
17	Войцеховський М.	ДКЦПР вважає, що опціони належать до цінних паперів	“Галицькі контракти (Дебет-кредит)”
18	Блотнер Олесь	Податковий облік купівлі-продажу опціонів проводиться за правилами, встановленими для оподаткування операцій з цінними паперами	“Галицькі контракти (Дебет-кредит)”
19	Винокуров Д.	Використання опціонів для оптимізації ПДВ	“Податки и бух облік”
20	Шапошников М.	Что такое опцион?	“Экспресс”

Систематизація публікацій в російських періодичних виданнях на предмет розгляду авторами проблемних питань функціонування деривативів за період 1996-2008 рр.

№	Автор	Назва	Журнал
1	2	3	4
1	Дмитриева И.М.	Бухгалтерский учет операций с производными ценными бумагами	“Бухгалтерский учет и налоги”
2	Волков И.Г.	Учет и налогообложение операций с векселями, казначейскими обязательствами и производными ценными бумагами	“Главбух”
3	Оленев М.	Внебиржевой срочный рынок деривативов	“Банковские технологии”
4	Карагуев А.Г.	К вопросу о производных ценных бумагах	“Финансовые и бухгалтерские консультации”
5	Фельдман А.Б.	О производных финансовых инструментах	“Финансы України”
6	Наумов В.С.	Оценка рисков при работе с производными ценными бумагами	“Финансы України”
7	Моисеев С.	Мировой рынок финансовых дериватов	“Валютный спекулянт”
8	Горина Е.	Рынок дериватов - спящий вулкан?	
9	Моисеев С.	Мировой рынок финансовых дериватов	
10	Пензин К.В.	О рынке производных инструментов в России	
11	Сафонова Т.Ю.	Правовая природа производных финансовых инструментов	“Бух учет в кредитных организациях”
12	Суханов М.С.	О кредитных деривативах	“Бухгалтерия и банки”
13	Рустамов С.	Деривативы для бюджета	“Валютный спекулянт”
14	Суханов М.С.	О кредитных деривативах	“Деньги и кредит”
15	Летягин О.В.	Роль производный финансовых инструментов в оптимизации условий привлечения внешних финансовых ресурсов	
16	Хмыз О.В.	Синтетические кредитные деривативы	“Финансы СССР”
17	Забулонов А.	Производные финансовые инструменты: теоретический подход с учетом реальный рынка	“Вопросы экономики”
18	Гурвич В.	Деривативы без дерективы	“Валютный спекулянт”
19	Рудько-Силиванов В., Афанасьев А., Лапина К.	Базельские соглашения по банковскому капиталу и риски производных финансовых инструментов	Деньги и кредит
20	Рудько-Силиванов В.	Коммерческие банки на рынке производных финансовых инструментов	“Деньги и кредит”
21	Рудько-Силиванов В., Федосеев Д.	Рынок производных финансовых инструментов: взгляд в будущее	“Деньги и кредит”

1	2	3	4
22	Рудько-Силиванов В., Федосеев Д.	Деривативы и риски российской экономики	“Деньги и кредит”
23	Кузнецова Л.	Экспликация деривативов в пространстве рыночной экономики	“Управление риском”
24	Не назначено	Производные финансовые инструменты. Система становится более зрелой	“Финансовый менеджмент”
25	Пискулов Д.Ю.	Российский межбанковский рынок деривативов: итоги анкетирования НВА 2006 года	
26	Рудько-Силиванов В., Мостовой В., Белокрицкий С.	Погодные деривативы - перспективный продукт хеджирования рисков	“Деньги и кредит”
27	Иванов О.	Задачи регулирования внебиржевых деривативов: новое законодательство - новыми инструментам	“Рынок ценных бумаг”
28	Суглобов А.Е.	Аудит производных финансовых инструментов в соответствии с МСА	“Международный бухгалтерский учет”
29	Васильев М., Косаговский К.	Проблемы развития рынка производных финансовых инструментов в России	
30	Кисиев А.	Деривативы на экономические данные	
31	Ганкин Г., Соловьев П.	Валютные деривативы биржевого рынка: стратегии использования, преимущества и пути развития	“Рынок ценных бумаг”
32	Селивановский Д.	Рамочные договоры о срочных сделках (деривативах)	
33	Логинов П.	Финансово-правовое регулирование: кредитных деривативов	
34	Пискуловый Д.	Перспективы развития рынка процентных деривативов в России	

Систематизация публикаций в российских периодических изданиях на предмет розгляду авторами проблемных питань функціонування форвардів за період 1996-2005 рр.

№	Автор	Назва	Журнал
1	Хаменушко И.В., Пепеляев С.Г.	Финансово-правовые аспекты форвардных и фьючерских сделок	“Финансовые и бухгалтерские консультации”
3	Моррейро А. М., Рамазанов А. А.	Подсистема финансовых расчетов в системе автоматизации биржевых торгов "Форвард"	“Банковские технологии”
3	Арутюнова О.Л.	Учет и налогообложение расчетных форвардных договоров	“Бухгалтерский учет”

**Систематизация публикаций в российских периодических изданиях на предмет розгляду авторами проблемных питань
функціонування ф'ючерсів за період 1993-2008 рр.**

№	Автор	Назва	Журнал
1	Гайнетдинов М.Ф.	К фьючерсному рынку	"Экономика с/х предприятий"
2	Гайнетдинов М.Ф.	Опционы на фьючерсные контракты	"Экономика с/х предприятий"
3	Гайнетдинов М.Ф.	Фьючерсная торговля сельскохозяйственной продукцией	
4	Дмитриева И. М.	Бухгалтерский учет фьючерсных контрактов	"Бухгалтерский учет"
5	Хаменушко И.В., Пепеляев С.Г.	Финансово-правовые аспекты форвардных и фьючерских сделок	"Финансовые и бухгалтерские консультации"
6	А. Яковлев, Ю. Данилов	Фьючерсный рынок и развитие финансовых рынков в России	"Вопросы экономики"
7	Уткин Э.А.	Финансовый рынок. Фьючерсы, опционы	"Бухгалтерский бюллетень"
8	Шлак А.В.	Учет фьючерских контрактов и опционов	"Бухгалтерский учет"
9	Еленин Н.В., Тропаревская Л.С.	Применение фьючерских контрактов и двойных складских свидетельств при приобретений и реализации материальных ценностей	"Все для бухгалтера"
10	Кузьменко А.	Свой путь во фьючерс	"Валютный спекулянт"
11	Кузьменко А.	Русский фьючерс: экскурс в историю	
12	Закарян И.	Стандартный фьючерс и его одна десятая	"Валютный спекулянт"
13	Кузнецова Л.Г.	Управление банковскими рисками через фьючерсное хеджирование	"Деньги и кредит"
14	Морозов В.	Хеджирование финансовых рисков предприятия с использованием расчетных фьючерсных контрактов	"Рынок ценных бумаг"
15	Сердюков Е.	Фьючерсы на индекс РТС - самый востребованный инструмент на российском фондовом рынке	
16	Не назначено	Большое будущее фьючерсов и опционов	
17	Синотина Т.	Золотые фьючерсы в России и в мире	"Рынок ценных бумаг"
18	Корнилов И.	"Погодные" фьючерсы	
19	Звягин В.	Фьючерсный контракт на сахарный песок: 6 месяцев позади, что дальше?	
20	Мороз И.	Развитие рынка фьючерсных контрактов на нефть сорта Urals	
21	Мороз И.	Не все то золото, что блестит. Почему фьючерсные и опционные контракты на FORTS - лучший способ вложения денег в драгоценные металлы, в частности в золото	"Рынок ценных бумаг"
22	Соловьев П., Никишин П.	Фьючерс на индекс ММВБ - оптимальный инструмент хеджирования рыночного риска на фондовом рынке	
23	Иванов М.	Инструменты срочного рынка для УК. Торговые идеи для институциональных инвесторов на рынке фьючерсов и опционов	
24	Елисеев Г.	Фьючерсы на сталь: станет ли сталь биржевым товаром?	

Систематизація публікацій в російських періодичних виданнях на предмет розгляду авторами проблемних питань функціонування опціонів за період 1992-2008 рр.

№	Автор	Назва	Журнал
1	Алексеев М.К.	Опционные контракты	"Бухгалтерский учет"
2	Гайнетдинов М.Ф.	Опционы на фьючерсные контракты	"Экономика с/х предприятий"
3	Галочкин В.Г.	О вычислении характеристик валютных опционов	"Банковские технологии"
4	Уткин Э.А.	Финансовый рынок. Фьючерсы, опционы	"Бухгалтерский бюллетень"
5	Зверев О. С.	Инвестиции в условиях неопределенности: опционный подход.	"Аудит и Финансовый анализ"
6	Шпак А.В.	Учет фьючерских контрактов и опционов	"Бухгалтерский учет"
7	Щукин Д.Ф.	Банковский портфель: оценка риска, управление с помощью опционов	"Аудит и Финансовый анализ"
8	Кожевников Д.	Применения моделей реальных опционов для оценки стратегических проектов	"Рынок ценных бумаг"
9	Калинин Д.	Как определить "настоящую" цену инвестиционного проекта? Пример использования метода реальных опционов.	"Рынок ценных бумаг"
10	Недосекин А. О.	Финансовый анализ эффективности инвестиций в опционы и их комбинации (формальная постановка задачи и модельные допущения, вероятностная модель опциона CALL, вероятностная модель опциона PUT, расчетные примеры оценки доходности и риска опционов)	"Аудит и финансовый анализ"
11	Не назначено	Опционы для Сталина	"Валютный спекулянт"
12	Сафонов Р.	Опционы как инструмент риск-менеджмента	"Валютный спекулянт"
13	Меломуков Е., Карпов А.	Принятие решений при хеджировании опционами	"Деньги и кредит"
14	Частухин А.	Модели оценки реальных опционов как инструментов повышения стоимости компании	"Корпоративные системы"
15	Чекулаев М.	Квазиопцион на рынке FOREX	"Валютный спекулянт"
16	Лозовая Т.	Опционы: индикаторы волатильности	"Валютный спекулянт"
17	Пензин К.В.	Биржевые опционы – теория и международная практика	"Деньги и кредит"
18	Волошин И.В.	Опционный подход к банковскому рейтингу	"Корпоративные системы"
19	Кузовлев В., Угрына В.	Реальные опционы и финансовая оценка гибкости инвестиционных проектов	"Банковские технологии"
20	Голов Р., Демкин И., Боробьев А.	Риск-менеджмент проектного финансирования в электроэнергетике на основе реальных опционов	"Управление риском"
21		Большое будущее фьючерсов и опционов	"Рынок ценных бумаг"
22	Мороз И.	Не все то золото, что блестит. Почему фьючерсные и опционные контракты на FORTS - лучший способ вложения денег в драгоценные металлы, в частности в золото	"Рынок ценных бумаг"
23	Иванов М., Сердюков Е.	Практическое применение структурных продуктов на основе биржевых опционов FORTS	"Рынок ценных бумаг"
24	Миньшина П.	Практика использования опционов в управлении инвестиционными фондами	"Рынок ценных бумаг"
25	Иванов М.	Инструменты срочного рынка для УК. Торговые идеи для институциональных инвесторов на рынке фьючерсов и опционов	"Рынок ценных бумаг"

Таблиця У.9.
Системагізація публікацій в російських періодичних виданнях на предмет розгляду авторами проблемних питань функціонування свопів за період 1994-2008 рр.

№	Автор	Назва	Журнал
		1994 рік	
1	Аникеева Е.М.	Операции "своп"	"Деньги и кредит"
		1996 рік	
2	Рышков Д.А.	Операции "своп" и методы их количественной оценки	"Деньги и кредит"
		2002 рік	
3	Чувькин М.А.	Анализ налогообложения операций своп в России	"Финансовый менеджмент"
		2008 рік	
4	Кашина З., Клусов А.	Практические моменты в налогообложении операций своп	"Рынок ценных бумаг"

Таблиця У.10.

Системагізація матеріалів та тез виступів, присвячених функціонуванню деривативів на наукових та науково-практичних конференціях

№	Автор	Тема
		1999 рік
1	Лактіонов О.В.	Проблеми та недоліки у формуванні комплексу заходів, щодо запровадження механізму торгівлі ф'ючерсними контрактами на товарних біржах України
		2000 рік
2	Крамаренко Я.Ю.	Особливості бухгалтерського обліку валютних опціонів у комерційних банках України
3	Митропан Д.В. Екимов С.В.	Финансовый фьючерс – результат развития срочных рынков
		2001 рік
4	Розгон А.В.	Формування ринку ф'ючерсної торгівлі сільськогосподарською продукцією
		2003 рік
5	Предмирська Н.В.	Правові та методологічні аспекти обліку товарних деривативів
6	Немченко Г.В.	Ціноутворення і механізм ф'ючерсної ціни в системі планування на аграрному підприємстві
		2004 рік
7	Білінська Н.С.	Форвардний контракт: похідний фінансовий інструмент у системі бухгалтерського та податкового обліку
		2005 рік
8	Гаженко Л.В.	Товарні опціони та особливості їх обліку
9	Немченко Г.В.	Забезпечення цінової інтеграції при ф'ючерсній торгівлі сільськогосподарською продукцією
10	Плекан М.В.	До питання обліку фінансових інструментів
		2007 рік
11	Водовіз О.П.	Прийняття управлінських рішень про використання похідних фінансових інструментів та відображення їх у фінансовій звітності підприємства
12	Бабич О.М.	Хеджування ризику за допомогою валютних опціонів
13	Іващук Н.Л.	Фактори впливу на ціни одинарних опціонів
		2008 рік
16	Козлова М.О., Слобчинська А.І.	Критичний аналіз причин недосконалості методики обліку деривативів
17	Худокормова М.І.	Влияние рынка деривативов на денежно-кредитную политику

Додаток Ф. Опис інформаційних потоків

Таблиця Ф.1.

Опис інформаційних потоків [205, с. 50-51]

№ з/п	Інформація	Мета передачі інформації	Відправник інформації	Отримувач інформації	Формат	Форма	Періодичність
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>1. Зовнішня інформація</i>							
1.1	Загальна інформація	Аналіз кон'юнктури ринку фінансових та посередницьких послуг	Інші контрагенти	Фінансово-аналітичний відділ підприємства	Електронний, паперовий, комунікативний	Форма сурової звітності; форма внутрішньої звітності у відповідності із внутрішньо фірмовими стандартами	За необхідності
1.2	Ринкові дані, транзакції	Проведення аналітичних процедур, здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами	Біржа, торговельний майданчик	Фінансовий посередник, фінансово-аналітичний відділ підприємства	Електронний, паперовий	Форма сурової звітності; форма внутрішньої звітності у відповідності із внутрішньо фірмовими стандартами	Відповідно до регламенту біржі; за необхідності
<i>2. Внутрішня інформація</i>							
2.1	Загальна інформація, умови договорів	Передторгова підготовка, укладення договорів на фінансові, інформаційні послуги	Контрагенти фінансово-технічного та інформаційного характеру	Фінансово-аналітичний відділ підприємства	Електронний, паперовий	Форма сурової звітності; форма внутрішньої звітності у відповідності із внутрішньо фірмовими стандартами	За необхідності
2.2	Поточна інформація про стан ринку	Проведення аналітичних процедур, прийняття рішень щодо необхідності здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами	Біржа, торговельний майданчик, інформаційні агентства	Фінансово-аналітичний відділ підприємства	Електронний, паперовий	Форма внутрішньої звітності у відповідності із внутрішньо фірмовими стандартами	Відповідно до регламенту біржі; за необхідності

Продовж. табл. Ф.1.

1	2	3	4	5	6	7	8
2.3	Дані щодо угоди, яка відбулася	Здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами, реєстрація операцій в системі обліку	Фінансово-аналітичний відділ підприємства	Фінансовий посередник, фінансово-аналітичний відділ підприємства	Електронний, паперовий	Форма сурової звітності; форма внутрішньої звітності у відповідності із внутрішньо фірмовими стандартами	Відповідно до регламенту біржі; за необхідності
2.4	Аналітичні дані	Проведення аналітичних процедур, прийняття оперативних рішень щодо необхідності здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами, аналіз здійснених операцій, формування звітності	Фінансово-аналітичний відділ підприємства	Фінансовий посередник, фінансово-аналітичний відділ підприємства	Електронний, паперовий	Форма внутрішньої звітності у відповідності із внутрішньо фірмовими стандартами	За необхідності
2.5	Інформація про операції з похідними фінансовими інструментами, що відбулися, у вигляді первинної облікової документації	Реєстрація даних щодо угод з похідними фінансовими інструментами в системі бухгалтерського та податкового обліків	Фінансовий посередник	Фінансово-аналітичний відділ підприємства, бухгалтерія підприємства	Електронний, паперовий	Форма сурової звітності; форма внутрішньої звітності у відповідності із внутрішньо фірмовими стандартами	Відповідно до регламенту біржі
2.6	Консолідова на інформація	Прийняття стратегічних та тактичних рішень, підсумковий аналіз ефективності прийнятих рішень	Фінансово-аналітичний відділ підприємства	Управління середнього вищого рівня	Електронний, паперовий	Форма внутрішньої звітності у відповідності із внутрішньо фірмовими стандартами	За необхідності; за підсумками звітних періодів

Додаток Х. Типова форма документу щодо операції хеджування

Зразок Х.1.

(підприємство, організація)

Типова форма Х-1

Затверджена наказом керівника
від "___" _____ р. № ___

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ХЕДЖУВАННЯ

(справедливої вартості, грошових коштів або фінансових інвестицій у господарські одиниці за межами України)

від "___" _____ 20__ р.

Сутність ризику, що хеджується: _____

Цілі управління ризиком: _____

Імовірність здійснення прогнозованої операції, яка є об'єктом хеджування: _____

Інструмент хеджування: _____

Об'єкт хеджування: _____

Період хеджування: _____

Спосіб оцінки ефективності інструмента хеджування: _____

Стратегія хеджування: _____

Таблиця 1. Розрахунок справедливої вартості об'єкта хеджування*

Звітний період	Ціна за лот, грн.	Кількість лотів об'єкту хеджування	Інші супутні витрати, грн.	Справедлива вартість об'єкту хеджування (5 = 2 x 3 + 4)
1	2	3	4	5

* заповнюється за даними спот-ринку

Таблиця 2. Розрахунок справедливої вартості інструмента хеджування**

Звітний період	Ціна за один аналогічний інструмент (угоду), грн.	Кількість інструментів (угод)	Інші супутні витрати, грн.	Справедлива вартість інструменту хеджування (5 = 2 x 3 + 4)
1	2	3	4	5

** заповнюється за даними ринку похідних фінансових інструментів

Розрахунок коефіцієнта ефективності хеджування:

$$\text{нормативний} = \frac{\text{Зміна справедливої вартості об'єкта хеджування}}{\text{Зміна справедливої вартості інструмента хеджування}}$$

прогнозний = _____ =

фактичний за період _____ = _____ =

фактичний за період _____ = _____ =

фактичний за період _____ = _____ =

Головний бухгалтер

_____ підпис

Керівник

_____ підпис

МП

**Додаток Ц. Порівняння основних міжнародних вимог бухгалтерського обліку
похідних фінансових інструментів із вітчизняними**

Таблиця Ц.1.

**Порівняння основних міжнародних вимог бухгалтерського обліку
похідних фінансових інструментів із вітчизняними**

Показник	Вимоги МСФЗ (IAS) 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання" та МСФЗ (IAS) 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка"	Вимоги П(С)БО 13 "Фінансові інструменти" та практика ведення бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в Україні
Розповсюдження дії	Майже на всі похідні фінансові інструменти, навіть на вбудовані	Визначає порядок обліку лише деяких похідних фінансових інструментів (форвард, ф'ючерс та опціон)
Похідні фінансові інструменти підлягають відображенню	На балансі підприємства за справедливою вартістю	Лише поза балансом (хоча П(С)БО зобов'язує визнавати у складі фінансових активів та фінансових зобов'язань)
Переоцінка похідних фінансових інструментів здійснюється	Із відображенням на балансових рахунках	Із відображенням на позабалансових рахунках
Переоцінка похідних фінансових інструментів відображається	У балансі, а її результат – у звіті про прибутки та збитки	Не відображається у зовнішній фінансовій звітності

Додаток Ш. Типова форма Акту про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом

Зразок Ш.1.

(підприємство, організація)

Типова форма АОПФІ-1

Затверджена наказом керівника
від "___" _____ р. № ___

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

АКТ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЇ З ПОХІДНИМ ФІНАНСОВИМ ІНСТРУМЕНТОМ

від "___" _____ 20__ р.

Фінансовий відділ в особі його завідуючого _____,
з однієї сторони, і юридичний відділ в особі його начальника _____,
з іншої сторони, склали даний акт про те, що фінансовий та юридичний відділи у
відповідності з наказом керівника № _____ від _____
(номер документа) (дата)

здійснили "___" _____ 20__ року наступну операцію з
(дата здійснення операції)

похідним фінансовим інструментом _____,
(емісію, купівлю, продаж)

з метою _____,
(хеджування (вказати вид) або спекуляції)

ШЛЯХОМ _____,
(описати стратегію хеджування, сутність ризику та ймовірність його реалізації)

Інформація про похідний фінансовий інструмент, що використовується у даній операції, наведено на звороті.

Інформація про похідний фінансовий інструмент

Назва _____
Емітент _____
Код деривативу _____
Вид деривативу _____
Реєстраційний номер _____
ISIN код _____
Кількість похідних фінансових інструментів _____
Дата допуску до торгів _____
Котирувальний лист _____
Загальна сума _____
Крок ціни _____
Інші супутні витрати (перерахувати):

Інша довідкова інформація:

Керівник

підпис

Завідуючий фінансовим відділом

підпис

Начальник юридичного відділу

підпис

Головний бухгалтер

підпис

МП

Додаток Щ. Порядок переоцінки похідних фінансових інструментів, укладених з метою хеджування грошових потоків

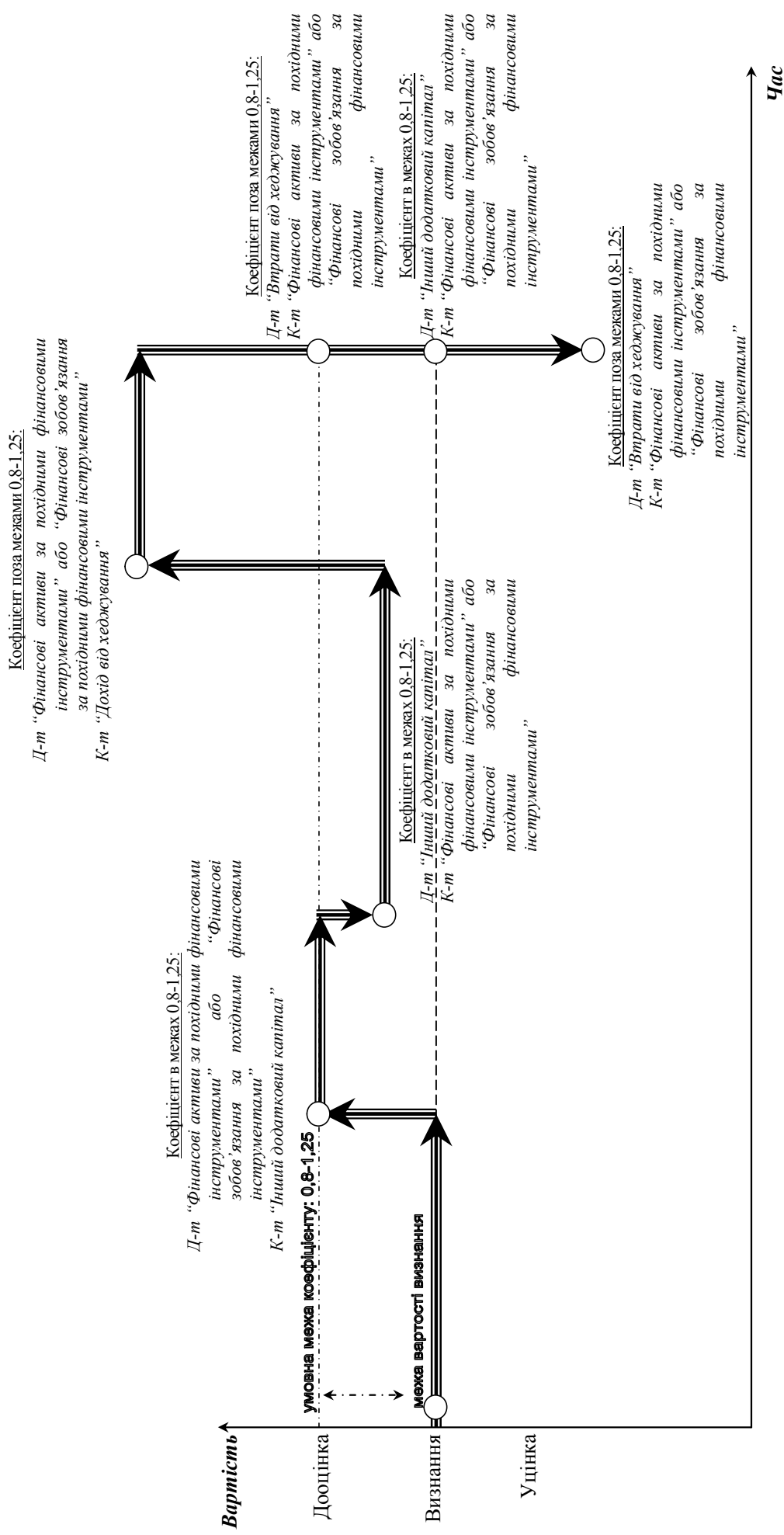

Рис. Щ.1. Схема переоцінки похідного фінансового інструменту, придбаного з метою хеджування грошових потоків у випадку, коли при переоцінці першою подією є дооцінка

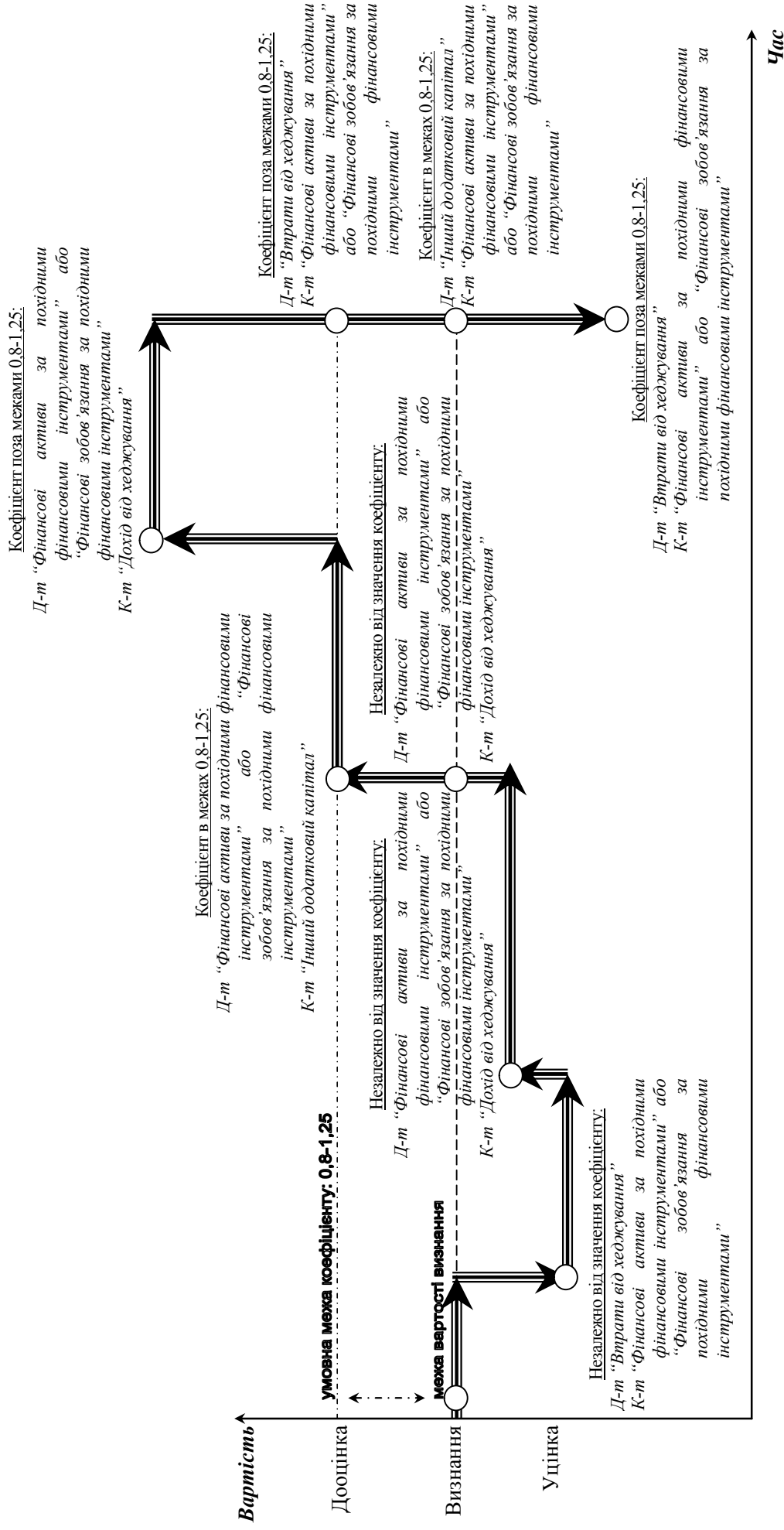

Рис. Ш.2. Схема переоцінки похідного фінансового інструменту, придбаного з метою хеджування грошових потоків у випадку, коли при переоцінці першою подією є уцінка

Додаток Ю. Парадокс переоцінки фінансового зобов'язання на рахунках бухгалтерського обліку

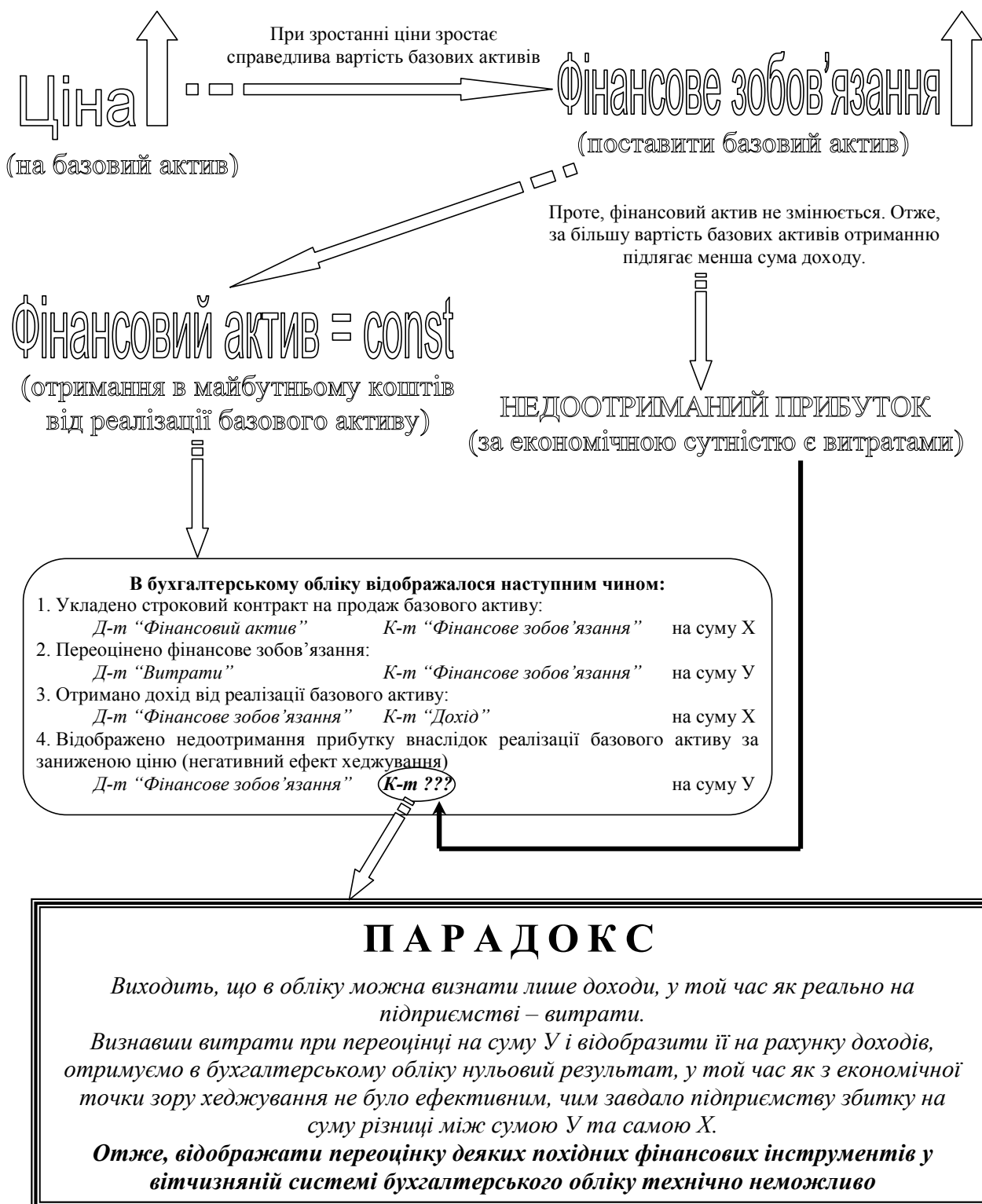

Рис. Ю.1. Парадокс переоцінки фінансового зобов'язання за похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку

Додаток Я. Характеристика запропонованих рахунків для обліку операцій з похідними фінансовими інструментами

Таблиця Я.1.

Характеристика запропонованих рахунків для обліку операцій з похідними фінансовими інструментами

Назва рахунку	Назва запропонованого субрахунку	Характеристика		Розрізи аналітики
		За дебетом відображатиметься	За кредитом відображатиметься	
31 "Рахунки в банках"	315 "Клірингові рахунки"	Делонування коштів	Перерахування коштів на поточний рахунок	За видами деривативів
32 "Фінансові активи за похідними фінансовими інструментами"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	Вартість базових активів, які підприємство придбаватиме за договором, а також їх дооцінка	Зменшення вартості (уцінка) базових активів, які підприємство придбаватиме за договором	За видами базових активів та деривативами
	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	Грошові кошти, які отримає підприємство від реалізації базового активу	Отримання грошових коштів від реалізації базового активу за угодою	
	323 "Похідні фінансові інструменти в торгівлі"	Вартість похідних фінансових інструментів, придбаних з метою торгівлі, а також їх дооцінка	Уцінка вартості похідних фінансових інструментів, придбаних з метою торгівлі	
55 "Інші довгострокові зобов'язання"	551 "Довгострокові фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	Виконання довгострокових зобов'язань за похідним фінансовим інструментом, а також його уцінка	Виникнення довгострокових зобов'язань за похідним фінансовим інструментом, а також його дооцінка	За видами базових активів та деривативами
68 "Розрахунки за іншими операціями"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	Виконання зобов'язань за похідним фінансовим інструментом, а також його уцінка	Виникнення зобов'язань за похідним фінансовим інструментом, а також його дооцінка	За видами базових активів та деривативами
	747 "Дохід від хеджування"	Закриття на рахунок фінансових результатів іншої звичайної діяльності	Отримання доходу від хеджування за допомогою строкових угод	
	748 "Спекулятивний дохід"		Отримання доходу від торгівлі	
97 "Інші витрати"	749 "Отримані премії за похідними фінансовими інструментами"		Сума, отримана як плата за укладення (продаж) деривативу	За видами деривативів
	970 "Сплачені премії за похідними фінансовими інструментами"	Сума, сплачена як плата за укладення (купівлю) деривативу	Закриття на рахунок фінансових результатів іншої звичайної діяльності	
	978 "Втрати від хеджування"	Понесення втрат внаслідок хеджування		
	979 "Спекулятивні витрати"	Визнання витрат від торгівлі строковими угодами		

Додаток АА. Характеристика нормативно-правових актів, які регулюють питання оподаткування операцій з деривативами

Таблиця АА.1.

Характеристика нормативно-правових актів, які регулюють питання оподаткування операцій з деривативами

<i>№ з/п</i>	<i>Нормативно-правовий акт</i>	<i>Питання, що регулює</i>
1.	Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” [70]	Порядок віднесення доходів та витрат за операціями з похідними фінансовими інструментами до складу валових (ст. 4, 5, 7)
2.	Закон України “Про податок на додану вартість” [72]	Визначення об’єкту оподаткування та операцій, що не є об’єктом оподаткування за строковими угодами (ст. 3.2)
3.	Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” [4]	Віднесення вартості деривативів до доходу фізичних осіб (ст. 1.2)
4.	Наказ ДПА “Про затвердження Змін до форми декларації з податку на прибуток підприємства та Порядку складання декларації з податку на прибуток підприємства” [5]	Розрахунок фінансових результатів від операцій з цінними паперами та деривативами

⁴ Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22 травня 2003 року № 889-І.

⁵ Наказ ДПА “Про затвердження Змін до форми декларації з податку на прибуток підприємства та Порядку складання декларації з податку на прибуток підприємства” від 12.10.2005 № 448.

Додаток АБ. Приклади відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку, укладеними з метою хеджування

Таблиця АБ.1.

Приклади відображення операцій хеджування з укладенням біржового форварду на продаж базового активу

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1.	03.03.2008	Накладна	Укладення біржового форварду на продаж базового активу ⁶ Сплачено гарантійну маржу біржі базовим активом відповідно до правил торгівлі та договору	5	6	7
2.	03.03.2008	Податкова накладна	У тому числі ПДВ	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	200,00
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Списано собівартість переданого базового активу	901 "Собівартість готової реалізованої продукції"	26 "Готова продукція"	800,00
4.	03.03.2008	Платіжне доручення	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення форварду відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
5.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
6.	03.03.2008	Акт здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено форвардний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
7.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення форварду відповідно до правил торгівлі та договору	93 "Витрати на збут"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	300,00
8.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	641 "Розрахунки за податками"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00

⁶ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає готова продукція. На практиці строкові контракти укладаються на енергоносії (газ, нафта тощо), метали (неблагородні, дорогоцінні, стратегічні або рідкі), "м'які" товари (цукор, кава тощо), продукцію сільського господарства, валюту, процентні ставки, індекси, акції, облігації тощо.

Продовж. табл. АБ.1

1	2	3	4	5	6	7
			<i>Виконання умов біржового форварду на продаж базового активу</i>			
9.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Зарахування початкової маржі до виконання зобов'язання за форвардом	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	1 200,00
10.	01.10.2008	Накладна	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом поставки базового активу на склад біржі	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	118 800,00
11.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено податкове зобов'язання	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	19 800,00
12.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Списано собівартість переданого базового активу	901 "Собівартість готової реалізованої продукції"	26 "Готова продукція"	89 200,00
13.	01.10.2008	Виписка банку	Отримання фінансового активу за похідним фінансовим інструментом	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки похідним фінансовим інструментом"	120 000,00
14.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення форварду	93 "Витрати на збут"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00
15.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	200,00
16.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00
17.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
18.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00

Приклади відображення операцій хеджування з укладенням біржового форварду на купівлю базового активу

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1.	03.03.2008	Договір, виписка банку	Укладення біржового форварду на купівлю базового активу ⁷	5	6	7
2.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Сплачено гарантійну маржу біржі коштами відповідно до правил торгівлі та договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
3.	03.03.2008	Договір, рахунок	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	200,00
4.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення форварду відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
5.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
6.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено форвардний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ) ⁸	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
7.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення форварду відповідно до правил торгівлі та договору	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	300,00
8.	01.07.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00
<i>Переоцінка форварду укладеного з метою хеджування справедливої на кожну наступну дату балансу наступну після визнання дату балансу</i>						
9.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості базового активу за форвардом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	978 "Втрати хеджування"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00
9.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено збільшення вартості базового активу за форвардом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	747 "Дохід від хеджування"	20 000,00

⁷ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає товар.

⁸ Відображення ПДВ під час визнання зобов'язань за деривативом, на нашу думку, є некоректним, оскільки даний податок визнається лише у момент надходження товарів або перерахування грошей, що під час укладення похідного фінансового інструменту не відбувається. Тому правильніше відобразити ПДВ після закриття позиції, тобто в момент купівлі або продажу базового активу.

Продовж. табл. АБ.2

1	2	3	4	5	6	7
<i>Переоцінка форварду укладеного з метою хеджування грошових потоків відповідно на кожну наступну дату балансу</i>						
10.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості фінансового активу за форвардом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1	978 "Втрати від хеджування"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00
11.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості активу за форвардом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот), коефіцієнт ефективності хеджування = 1,05 а) на суму раніше визнаних витрат б) на суму перевищення раніше визнаних витрат	321 "Майбутні базові активи за похідним інструментом" 321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	747 "Дохід від хеджування" 425 "Інший додатковий капітал"	10 000,00 10 000,00
<i>Виконання умов форварду на купівлю базового активу укладеного з метою хеджування справедливої вартості</i>						
12.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Зарахування початкової маржі до виконання зобов'язання за форвардом	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	1 200,00
13.	01.10.2008	Накладна або складський варіант	Отримано фінансовий актив за форвардом	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	100 000,00
14.	01.10.2008	Податкова накладна, довідка бухгалтерії	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками" 644 "Податковий кредит"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	19 800,00 200,00
15.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	118 800,00
16.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення форварду	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00
17.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками" 644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00 100,00
18.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00

Продовж. табл. АБ.2

1	2	3	4	5	6	7
19.	01.10.2008	Платіжне доручення	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
20.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Збільшено вартість отриманих товарів на суму додатково понесених витрат, пов'язаних із їх придбанням	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	11 300,00
Виконання умов форварду на купівлю базового активу укладеного з метою хеджування грошових потоків						
21.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Зарахування початкової маржі до виконання зобов'язання за форвардом	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	1 200,00
22.	01.10.2008	Накладна або складський варант	Отримано фінансовий актив за форвардом	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	100 000,00
23.	01.10.2008	Податкова накладна, довідка бухгалтерії	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками" 644 "Податковий кредит"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	19 800,00 200,00
24.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	118 800,00
25.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцелтовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення форварду	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	1 000,00
26.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками" 644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	100,00 100,00
27.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
28.	01.10.2008	Платіжне доручення	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
29.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Збільшено вартість отриманих товарів на суму додатково понесених витрат, пов'язаних із їх придбанням	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	1 300,00

Приклади відображення операцій хеджування з укладенням позабіржового форварду на продаж базового активу

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
<i>Укладення позабіржового форварду на продаж базового активу⁹</i>						
1.	03.03.2008	Договір, накладна	Отримано премію ¹⁰ за укладення позабіржового форварду	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	749 "Отримані премії за похідними фінансовими інструментами"	1 200,00
2.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено форвардний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
<i>Виконання умов біржового форварду на продаж базового активу</i>						
3.	01.10.2008	Накладна	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом поставки базового активу на склад біржі	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	120 000,00
4.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено податкове зобов'язання	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	20 000,00
5.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Списано собівартість переданого базового активу	901 "Собівартість реалізованої готової продукції"	26 "Готова продукція"	89 200,00
6.	01.10.2008	Виписка банку	Отримання фінансового активу за похідним фінансовим інструментом	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	120 000,00

⁹ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає готова продукція.

¹⁰ Тут та далі по додатку упускаємо кореспонденцію з рахунком 36 "Розрахунки з покупцями та замовниками" задля спрощення прийняття прикладу.

Таблиця АБ.4.

Приклади відображення операцій хеджування з укладенням позабіржового форварду на купівлю базового активу

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1.	03.03.2008	Договір, виписка банку	Сплачено премію ¹² за укладення форварду	311	311	1 200,00
2.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено форвардний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	686	686	120 000,00
Переоцінка форварду укладеного з метою хеджування справедливої на кожну наступну дату балансу на кожну наступну дату визнання після визнання дату балансу						
3.	01.07.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості базового активу за форвардом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	978	321	10 000,00
4.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено збільшення вартості базового активу за форвардом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	321	747	20 000,00
Переоцінка форварду укладеного з метою хеджування грошових потоків відповідно на кожну наступну дату балансу						
5.	01.07.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості базового активу за форвардом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1	978	321	10 000,00

¹¹ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає товар.

¹² Тут та далі по додатку упускаємо кореспонденцію з рахунком 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" задля спрощення сприйняття прикладу.

Продовж. табл. АБ.4

1	2	3	4	5	6	7
6.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості активи за форвардом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот), коефіцієнт ефективності хеджування = 1,05 а) на суму раніше визнаних витрат	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом" 321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	747 "Дохід від хеджування"	10 000,00
			б) на суму перевищення раніше визнаних витрат	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	425 "Інший додатковий капітал"	10 000,00
Виконання умов форварду на купівлю базового активи укладеного з метою хеджування справедливої вартості						
7.	01.10.2008	Накладна	Отримано фінансовий актив за форвардом	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	100 000,00
8.	01.10.2008	Податкова накладна	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
9.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	120 000,00
10.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Збільшено вартість отриманих товарів на суму дооцінки базового активи	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00
Виконання умов форварду на продаж базового активи укладеного з метою хеджування грошових потоків						
11.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	120 000,00
12.	01.10.2008	Податкова накладна	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	20 000,00
13.	01.10.2008	Накладна	Отримано фінансовий актив за форвардом	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	100 000,00

Приклади відображення операцій хеджування з укладенням розрахункового ф'ючерсу на продаж базового активу

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1.	2	3	4	5	6	7
<i>Укладення розрахункового ф'ючерсу на продаж базового активу¹³</i>						
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Депоновано кошти на рахунок Клірингової установи (внесено початкову маржу)	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
2.	03.03.2008	Договір, рахунок	Передплата частини комісійних посередника (брокеру) за послуги із укладення ф'ючерсу відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
4.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено ф'ючерсний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення ф'ючерсу відповідно до правил торгівлі та договору	93 "Витрати на збут"	641 "Розрахунки за податками"	300,00
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	641 "Розрахунки за податками"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00
<i>Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом на продаж базового активу, укладеного з метою хеджування справедливої вартості</i>						
7.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	315 "Клірингові рахунки"	747 "Дохід від хеджування"	10 000,00
8.	01.10.2008	Вимога довідка Клірингової палати, платіжне доручення	Відображено збільшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00
			Внесено додаткову маржу	978 "Втрати від хеджування"	315 "Клірингові рахунки"	
Визнано негативний рух цін						

¹³ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає готова продукція.

1	2	3	4	5	6	7	
		Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом на продаж базового активу, укладеного з метою хеджування грошових потоків					
9.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1	315 "Клірингові рахунки"	425 "Інший додатковий капітал"	10 000,00	
10.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості активу за ф'ючерсом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот), коефіцієнт ефективності хеджування = 1,05 Внесено додаткову маржу	315 "Клірингові рахунки" 425 "Інший додатковий капітал"	311 "Поточні рахунки в національній валюті" 315 "Клірингові рахунки"	10 000,00 10 000,00	
			Відображено зменшення вартості активу на суму перевищення раніше визаного капіталу	978 "Втрати хеджування"	315 "Клірингові рахунки"	10 000,00	
Виконання умов розрахункового ф'ючерсу на продаж базового активу							
11.	01.10.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Закрито позицію за ф'ючерсом шляхом укладення офсетної угоди	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00	
12.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцеговано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення ф'ючерсу	93 "Витрати на збут"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00	
13.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	200,00	
14.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00	
15.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00	
16.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплатено послуги брокера	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00	
17.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, виписка банку	Закрито кліринговий рахунок	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	315 "Клірингові рахунки"	1 200,00	
18.	01.10.2008	Накладна	Реалізовано базовий актив на спот-ринку	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	132 000,00	
19.	01.10.2008	Податкова накладна	Відображено податкове зобов'язання	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	22 000,00	
20.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Списано собівартість переданого базового активу	901 "Собівартість реалізованої готової продукції"	26 "Готова продукція"	89 200,00	

Таблиця АБ.б.

Приклади відображення операцій хеджування з укладенням розрахункового ф'ючерсу на купівлю базового активу

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	4	5	6	7
<i>Укладення розрахункового ф'ючерсу на купівлю базового активу¹⁴</i>						
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Депоновано кошти на рахунок Клірингової установи (внесено початкову маржу)	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
2.	03.03.2008	Договір, рахунок	Передполага частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення ф'ючерсу відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
4.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено ф'ючерсний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення форварду відповідно до правил торгівлі та договору	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	300,00
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00
<i>Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом на купівлю базового активу, укладеного з метою хеджування справедливої вартості</i>						
7.	01.07.2008	Вимога Клірингової палати, платіжне доручення	Внесено додаткову маржу	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00
8.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	978 "Втрати хеджування"	315 "Клірингові рахунки"	10 000,00
9.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено збільшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	315 "Клірингові рахунки"	747 "Дохід хеджування"	20 000,00
1	2	3	4	5	6	7
<i>Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом на купівлю базового активу, укладеного з метою хеджування грошових потоків</i>						
10.	01.07.2008	Вимога Клірингової палати, платіжне доручення	Внесено додаткову маржу	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00

¹⁴ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає товар.

Продовж. табл. АБ.6

1	2	3	4	5	6	7
11.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1	978 "Втраги хеджування" від	315 "Клірингові рахунки"	10 000,00
12.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено збільшення вартості активу за форвардом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот), коефіцієнт ефективності хеджування = 1,05 а) на суму перевищення раніше визнаних витрат б) на суму перевищення раніше визнаних витрат	315 "Клірингові рахунки" 315 "Клірингові рахунки"	747 "Дохід хеджування" 425 "Інший додатковий капітал"	10 000,00 10 000,00
<i>Виконання умов розрахункового ф'ючерсу на купівлю базового активу</i>						
13.	01.10.2008	Акт здійснення операції похідним фінансовим інструментом	Закрито позицію за ф'ючерсом шляхом укладення офсетної угоди	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
14.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення ф'ючерсу	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00
15.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	200,00
16.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00
17.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
18.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
19.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, виписка банку	Закрито кліринговий рахунок	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	315 "Клірингові рахунки"	21 200,00
20.	01.10.2008	Накладна	Придбано базовий актив на спот-ринку	28 "Товари"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	110 000,00
21.	01.10.2008	Податкова накладна	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	22 000,00
22.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Збільшено вартість отриманих товарів на суму додатково понесених витрат, пов'язаних із придбанням	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	1 300,00

Таблиця АБ.7.

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням ф'ючерсу на продаж базового активу,
що виконуватиметься реальною поставкою**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1.	03.03.2008	3	4	5	6	7
<i>Укладення розрахункового ф'ючерсу на продаж базового активу¹⁵</i>						
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Депоновано кошти на рахунок Клірингової установи (внесено початкову маржу)	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
2.	03.03.2008	Договір, рахунок	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення ф'ючерсу відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
4.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено ф'ючерсний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові заборов'язання похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення ф'ючерсу відповідно до правил торгівлі та договору	93 "Витрати на збут"	641 "Розрахунки за податками"	300,00
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	641 "Розрахунки за податками"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00
<i>Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом на продаж базового активу, укладеного з метою хеджування справедливої вартості</i>						
7.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	315 "Клірингові рахунки"	747 "Дохід від хеджування"	10 000,00
8.	01.10.2008	Вимога та довідка Клірингової палати, платіжне доручення	Відображено збільшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00
				978 "Втрати від хеджування"	315 "Клірингові рахунки"	20 000,00

¹⁵ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає готова продукція.

1	2	3	4	5	6	7
<i>Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом на продаж базового активу, укладеного з метою хеджування грошових потоків</i>						
9.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості фінансового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1	315 рахунки "Клірингові рахунки"	425 "Інший додатковий капітал"	10 000,00
10.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості активу за ф'ючерсом (ціна складає 12 000,00 грн. за один лот), коефіцієнт ефективності хеджування = 1,05 Внесено додаткову маржу	315 рахунки "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті" 315 рахунки "Клірингові рахунки"	10 000,00 10 000,00
<i>Виконання умов ф'ючерсу на продаж базового активу</i>						
11.	01.10.2008	Накладна	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом поставки базового активу на склад біржі	686 зобов'язання "Фінансові за похідними фінансовими інструментами"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	120 000,00
12.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено податкове зобов'язання	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	20 000,00
13.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Списано собівартість переданого базового активу	901 "Собівартість реалізованої готової продукції"	26 "Готова продукція"	89 200,00
14.	01.10.2008	Виписка банку	Отримання фінансового активу за похідним фінансовим інструментом	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 розрахунки за похідним фінансовим інструментом	120 000,00
15.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення ф'ючерсу	93 "Витрати на збут"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	1 000,00
16.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	200,00
17.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	100,00
18.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	371 "Розрахунки авансами виданими"	600,00
19.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокера	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
20.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, виписка банку	Закрито кліринговий рахунок	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	315 рахунки "Клірингові рахунки"	1 200,00

Таблиця АБ.8.

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням ф'ючерсу на купівлю базового активу,
що виконуватиметься реальною поставкою**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6	7
<i>Укладення біржового форварду на купівлю базового активу¹⁶</i>						
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Депоновано кошти на рахунок Клірингової установи (внесено початкову маржу)	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
2.	03.03.2008	Договір, рахунок	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення ф'ючерсу відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
4.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено ф'ючерсний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення форварду відповідно до правил торгівлі та договору	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	300,00
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00
<i>Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом на купівлю базового активу, укладеного з метою хеджування справедливої вартості</i>						
7.	01.07.2008	Вимога Клірингової палати, платіжне доручення	Внесено додаткову маржу	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00
8.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	978 "Втрати хеджування"	315 "Клірингові рахунки"	10 000,00
9.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено збільшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	315 "Клірингові рахунки"	747 "Дохід від хеджування"	20 000,00
<i>Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом на купівлю базового активу, укладеного з метою хеджування грошових потоків</i>						
10.	01.07.2008	Вимога Клірингової палати, платіжне доручення	Внесено додаткову маржу	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00

¹⁶ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає товар.

7	2	3	4	5	6	7
11.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1	978 "Втрати хеджування"	315 рахунки	10 000,00
12.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено зменшення вартості активу за форвардом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот), коефіцієнт ефективності хеджування = 1,05 а) на суму раніше визнаних витрат б) на суму перевищення раніше визнаних витрат	315 рахунки 315 рахунки	747 "Дохід хеджування" 425 "Інший додатковий капітал"	10 000,00 10 000,00
Виконання умов ф'ючерсу на купівлю базового активу, укладеного з метою хеджування						
13.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено коригування: а) витрат за ф'ючерсом б) доходів за ф'ючерсом	978 "Втрати хеджування" 315 рахунки	315 рахунки 747 "Дохід хеджування"	10 000,00 20 000,00
14.	01.10.2008	Накладна або складський варіант	Отримано фінансовий актив за форвардом	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	100 000,00
15.	01.10.2008	Податкова накладна, довідка бухгалтерії	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
16.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	120 00,00
17.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення ф'ючерсу	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	1 000,00
18.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	200,00
19.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	100,00
20.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	371 "Розрахунки авансами виданими"	600,00
21.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
22.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Збільшено вартість отриманих товарів на суму додатково понесених витрат, пов'язаних із їх придбанням	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	1 300,00

1	2	3	4	5	6	7
23.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, виписка банку	Закрито кліринговий рахунок	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	315 рахунки	21 200,00
Виконання умов ф'ючерсу на купівлю базового активу на купівлю базового активу, укладеного з метою хеджування грошових потоків						
24.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено коригування: а) витрат за ф'ючерсом б) доходів за ф'ючерсом в) власного капіталу	978 "Втраги хеджування" 315 рахунки 315 рахунки 28 "Товари"	315 рахунки 747 "Дохід хеджування" 425 "Інший додатковий капітал" 321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00 10 000,00 10 000,00
25.	01.10.2008	Накладна або складський варант	Отримано фінансовий актив за форвардом			100 000,00
26.	01.10.2008	Податкова накладна, довідка бухгалтерії	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
27.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	120 00,00
28.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення ф'ючерсу	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	1 000,00
29.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	200,00
30.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	100,00
31.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
32.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
33.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Збільшено вартість отриманих товарів на суму додатково понесених витрат, пов'язаних із їх придбанням	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	1 300,00
34.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, виписка банку	Закрито кліринговий рахунок	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	315 рахунки	21 200,00

Таблиця АБ.9.

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням біржового опціону "пут"
(підприємство займає довгу позицію)**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція			Сума, грн.
				Д-т	К-т		
1	2	3	4	5	6	7	
<i>Укладення опціону "пут" (займання довгої позиції)¹⁷</i>							
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Сплачено премію за укладення опціону	970 "Сплачені премії за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00	
2.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення опціону відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00	
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00	
4.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00	0
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення опціону відповідно до правил торгівлі та договору	977 "Інші витрати звичайної діяльності"	641 "Розрахунки за податками"	300,00	
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	641 "Розрахунки за податками"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00	

¹⁷ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає готова продукція

1	2	3	4	5	6	7
<i>Не використано право на продаж базового активу за опціоном через неефективність здійснення такої операції</i>						
7.	01.10.2008	Повідомлення	Не виконано опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні за розрахунки похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120.000,00
8.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено неотримання доходу від хеджування	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	69 "Доходи майбутніх періодів"	10.000,00
9.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено не понесення витрат від хеджування	39 "Витрати майбутніх періодів"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	20.000,00
10.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення опціону	977 "Інші витрати звичайної діяльності"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00
11.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	200,00
12.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00
13.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
14.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00

Таблиця АБ.11.

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням біржового опціону "пут"
(підприємство займає коротку позицію)**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6	7
<i>Укладення опціону "пут" (займання короткої позиції)¹⁸</i>						
1.	03.03.2008	Договір, виписка банку	Отримано премію за укладення опціону	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	749 "Отримані премії за похідними фінансовими інструментами"	1 200,00
2.	03.03.2008	Договір, рахунок	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення опціону відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
4.	03.03.2008	Опціонний контракт	Укладено опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення опціону відповідно до правил торгівлі та договору	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	300,00
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00
<i>Переоцінка короткої позиції опціону "колл"</i>						
7.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за опціоном (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	39 "Витрати майбутніх періодів"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00
8.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено збільшення вартості базового активу за опціоном (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	69 "Доходи майбутніх періодів"	20 000,00

¹⁸ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає товар.

1	2	3	4	5	6	7
<i>Ліквідація зобов'язання через невикористання контрагентом права на продаж базового активу за опціоном (внаслідок її неефективності для останнього)</i>						
9.	01.10.2008	Повідомлення	Не виконано опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	321 "Майбутні активи за похідним фінансовим інструментом"	686 зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
10.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено неотримання доходу від хеджування	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	69 "Доходи майбутніх періодів"	20 000,00
11.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено не понесення витрат від хеджування	39 "Витрати майбутніх періодів"	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	10 000,00
12.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення опціону	977 "Інші витрати звичайної діяльності"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00
13.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	200,00
14.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00
15.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
16.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00

Таблиця АБ.12.

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням біржового опціону "колл"
(підприємство займає довгу позицію)**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6	7
<i>Укладення опціону "колл" (займання довгої позиції)¹⁹</i>						
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Сплачено премію за укладення опціону	970 "Сплачені премії за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
2.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення опціону відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
4.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення опціону відповідно до правил торгівлі та договору	977 "Інші витрати звичайної діяльності"	641 "Розрахунки за податками"	300,00
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	641 "Розрахунки за податками"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00
<i>Переоцінка довгої позиції опціону "колл"</i>						
7.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за опціоном (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1	39 "Витрати майбутніх періодів"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00

¹⁹ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає готова продукція.

Продовж. табл. АБ.12

1	2	3	4	5	6	7
Використано право на придбання базового активу через ефективність здійснення такої операції за опціоном, укладеним з метою хеджування грошових потоків						
19.	01.10.2008	Накладна або складсь-кий варант	Отримано фінансовий актив за опціоном	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	100 000,00
20.	01.10.2008	Податкова накладна, довідка бухгалтерії	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
21.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Визнано понесені раніше витрати	978 "Втрати хеджування"	39 "Витрати майбутніх періодів"	10 000,00
22.	01.10.2008	Довідка Кліринго-вої палати, довідка бухгалтерії	Відображено раніше отриманий дохід а) на суму визнаних витрат б) на суму перевищення визнаних витрат	69 "Доходи майбутніх періодів" 69 "Доходи майбутніх періодів"	747 "Дохід від хеджування"	10 000,00
23.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за опціоном шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	425 "Інший додатковий капітал" 311 "Поточні рахунки в національній валюті"	120 000,00
24.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцентовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення опціону	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00
25.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками" 644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00 100,00
26.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
27.	01.10.2008	Платіжне доручення	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
28.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Збільшено вартість отриманих товарів на суму додатково понесених витрат, пов'язаних із їх придбанням	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням біржового опціону "колл"
(підприємство займає коротку позицію)**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6	7
<i>Укладення опціону "колл" (займання короткої позиції)²⁰</i>						
1.	03.03.2008	Договір, виписка банку	Отримано премію за укладення опціону	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	749 "Отримані премії за похідними фінансовими інструментами"	1 200,00
2.	03.03.2008	Договір, рахунок	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення опціону відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
4.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення опціону відповідно до правил торгівлі та договору	322 розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	300,00
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00

²⁰ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає товар.

1	2	3	4	5	6	7
<i>Використано право на придбання базового активу через ефективність здійснення такої операції за опціоном (внаслідок її ефективності для контрагента)</i>						
7.	01.10.2008	Накладна	Виконано зобов'язання за опціоном шляхом поставки базового активу на склад біржі	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	120 000,00
8.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено податкове зобов'язання	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	20 000,00
9.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Списано собівартість переданого базового активу	901 "Собівартість реалізованої готової продукції"	26 "Готова продукція"	89 200,00
10.	01.10.2008	Виписка банку	Отримання фінансового активу за похідним фінансовим інструментом	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	120 000,00
11.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення опціону	93 "Витрати на збут"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00
12.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	200,00
13.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00
14.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
15.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням позабіржового опціону "пут"
(підприємство займає довгу позицію)**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
<i>Укладення опціону "пут" (займання довгої позиції)²¹</i>						
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Сплачено премію за укладення опціону	970 "Сплачені премії за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
2.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
<i>Не використано право на продаж базового активу за опціоном через неефективність здійснення такої операції</i>						
3.	01.10.2008	Повідомлення	Не виконано опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
4.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено неотримання доходу від хеджування	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	69 "Доходи майбутніх періодів"	10 000,00
5.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено не понесення витрат від хеджування	39 "Витрати майбутніх періодів"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	20 000,00

²¹ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає готова продукція

Таблиця АБ.15.

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням позабіржового опціону "пут"
(підприємство займає коротку позицію)**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6	7
<i>Укладення опціону "пут" (займання короткої позиції)²²</i>						
1.	03.03.2008	Договір, виписка банку	Отримано премію за укладення опціону	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	749 "Отримані премії за похідними фінансовими інструментами"	1 200,00
2.	03.03.2008	Опціонний контракт	Укладено опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
<i>Переоцінка короткої позиції опціону "колл"</i>						
3.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за опціоном (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	39 "Витрати майбутніх періодів"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00
4.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено збільшення вартості базового активу за опціоном (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	69 "Доходи майбутніх періодів"	20 000,00
<i>Ліквідація зобов'язання через невикористання контрагентом права на продаж базового активу за опціоном (внаслідок її неефективності для останнього)</i>						
5.	01.10.2008	Повідомлення	Не виконано опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
6.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено неотримання доходу від хеджування	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	69 "Доходи майбутніх періодів"	20 000,00
7.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено не понесення витрат від хеджування	39 "Витрати майбутніх періодів"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	10 000,00

²² У наведеному прикладі в якості базового активу виступає товар.

Таблиця АБ.16.

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням позабіржового опціону "колл"
(підприємство займає довгу позицію)**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6	7
<i>Укладення опціону "колл" (займання довгої позиції)²³</i>						
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Сплачено премію за укладення опціону	970 "Сплачені премії за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
2.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
<i>Переоцінка довгої позиції опціону "колл"</i>						
3.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за опціоном (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1	39 "Витрати майбутніх періодів"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00
4.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено збільшення вартості базового активу за опціоном (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот) Коефіцієнт ефективності хеджування = 1,05	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	69 "Доходи майбутніх періодів"	20 000,00
<i>Використано право на придбання базового активу через ефективність здійснення такої операції за опціоном, укладеним з метою хеджування справедливої вартості</i>						
5.	01.10.2008	Накладна або складський варант	Отримано фінансовий актив за опціоном	28 "Товари"	321 "Майбутні базові активи за похідним фінансовим інструментом"	100 000,00

²³ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає готова продукція.

1	2	3	4	5	6	7
6.	01.10.2008	Податкова накладна, довідка бухгалтерії	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	321 "Майбутні активи за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
7.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Визнано понесені раніше витрати	978 "Втрати хеджування"	39 "Витрати майбутніх періодів"	10 000,00
8.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Визнано отримані раніше доходи	69 "Доходи майбутніх періодів"	747 "Дохід від хеджування"	20 000,00
9.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за опціоном шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	120 000,00
Використано право на придбання базового активу через ефективність здійснення такої операції за опціоном, укладеним з метою хеджування грошових потоків						
10.	01.10.2008	Накладна або складсь-кий варант	Отримано фінансовий актив за опціоном	28 "Товари"	321 "Майбутні активи за похідним фінансовим інструментом"	100 000,00
11.	01.10.2008	Податкова накладна, довідка бухгалтерії	Відображено податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	321 "Майбутні активи за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
12.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Визнано понесені раніше витрати	978 "Втрати хеджування"	39 "Витрати майбутніх періодів"	10 000,00
13.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, довідка бухгалтерії	Відображено раніше отриманий дохід а) на суму визнаних витрат б) на суму перевищення визнаних витрат	69 "Доходи майбутніх періодів"	747 "Дохід від хеджування"	10 000,00
14.	01.10.2008	Платіжне доручення	Виконано зобов'язання за опціоном шляхом перерахування коштів	686 "Зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	425 "Інший додатковий капітал" 311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00 120 000,00

**Приклади відображення операцій хеджування з укладенням позабіржового опціону "колл"
(підприємство займає коротку позицію)**

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
<i>Укладення опціону "колл" (займання короткої позиції)²⁴</i>						
1.	03.03.2008	Договір, виписка банку	Отримано премію за укладення опціону	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	749 "Отримані премії за похідними фінансовими інструментами"	1 200,00
2.	03.03.2008	Акт здійснення операції похідним фінансовим інструментом	Укладено опціон (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
<i>Використано право на придбання базового активу через ефективність здійснення такої операції за опціоном (внаслідок її ефективності для контрагента)</i>						
3.	01.10.2008	Накладна	Виконано зобов'язання за форвардом шляхом поставки базового активу на склад біржі	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	120 000,00
4.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено податкове зобов'язання	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	20 000,00
5.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Списано собівартість переданого базового активу	901 реалізованої готової продукції"	26 "Готова продукція"	89 200,00
6.	01.10.2008	Виписка банку	Отримання фінансового активу за похідним фінансовим інструментом	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	120 000,00

²⁴ У наведеному прикладі в якості базового активу виступає товар.

Приклади відображення операцій з укладенням свопу (підприємство сплачує суму за фіксованим відсотком)

№ з/п	Дат а	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6	7
<i>Укладення свопу</i>						
1.	03.0 3.20 08	Акт здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено своп	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,0 0
<i>Проведення взаємних розрахунків у першому періоді</i>						
2.	03.0 4.20 08	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
3.	03.0 4.20 08	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	20 000,00
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
4.	03.0 5.20 08	Довідка бухгалтерії	Відображено збільшення суми до отримання за платежем внаслідок зростання відсоткової ставки	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	747 "Дохід від хеджування"	5 000,00
<i>Проведення взаємних розрахунків у другому періоді</i>						
5.	03.0 5.20 08	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	25 000,00

1	2	3	4	5	6	7
6.	03.05.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки національної валюти"	20 000,00
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
7.	03.06.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено зменшення суми до отримання за платежем внаслідок зростанні відсоткової ставки	978 "Втрати від хеджування"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00
<i>Проведення взаємних розрахунків у третьому періоді</i>						
8.	03.06.2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки національної валюти"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	10 000,00
9.	03.06.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки національної валюти"	20 000,00
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
10.	03.07.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено зменшення суми до отримання за платежем внаслідок зростанні відсоткової ставки	978 "Втрати від хеджування"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	15 000,00
<i>Проведення взаємних розрахунків у третьому періоді</i>						
11.	03.07.2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки національної валюти"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	5 000,00
12.	03.07.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки національної валюти"	20 000,00

1	2	3	4	5	6	7
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
13.	03.08.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено збільшення суми до отримання за платежем внаслідок зростання відсоткової ставки	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	747 "Дохід від хеджування"	5 000,00
<i>Проведення взаємних розрахунків у третьому періоді</i>						
14.	03.08.2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	25 000,00
15.	03.08.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	20 000,00
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
16.	03.09.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено збільшення суми до отримання за платежем внаслідок зростання відсоткової ставки	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	747 "Дохід від хеджування"	10 000,00
<i>Проведення взаємних розрахунків у третьому періоді</i>						
17.	03.09.2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	30 000,00
18.	03.09.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	20 000,00
<i>Визначення фінансового результату від хеджування</i>						
19.	03.09.2008	Довідка бухгалтерії	Списано на фінансовий результат отримані доходи	747 "Дохід від хеджування"	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	20 000,00
20.	03.09.2008	Довідка бухгалтерії	Списано на фінансовий результат понесені витрати	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	978 "Втрати від хеджування"	25 000,00
21.	03.09.2008	Довідка бухгалтерії	Визначено фінансовий результат від хеджування ²⁵	442 "Непокриті збитки"	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	5 000,00

²⁵ У прикладі не враховано сплату податку на прибуток.

Приклади відображення операцій з укладенням свопу (підприємство сплачує суму за плаваючим відсотком)

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція			Сума, грн.
				Д-т	К-т		
1	2	3	4	5	6	7	
<i>Укладення свопу</i>							
1.	03.03.2008	Акт здійснення операції похідним фінансовим інструментом	Укладено своп	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	120 000,00	
<i>Проведення взаємних розрахунків у першому періоді</i>							
2.	03.04.2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00	
3.	03.04.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	20 000,00	
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>							
4.	03.05.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено збільшення суми до сплати за платежем внаслідок зростання відсоткової ставки	978 "Втрати від хеджування"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	5 000,00	
<i>Проведення взаємних розрахунків у другому періоді</i>							
5.	03.05.2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00	
6.	03.05.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	25 000,00	

1	2	3	4	5	6	7
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
7.	03.06.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено зменшення суми до сплати за платежем внаслідок зростання відсоткової ставки	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	747 "Дохід від хеджування"	10 000,00
<i>Проведення взаємних розрахунків у третьому періоді</i>						
8.	03.06.2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
9.	03.06.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
10.	03.07.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено зменшення суми до сплати за платежем внаслідок зростання відсоткової ставки	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	747 "Дохід від хеджування"	15 000,00
<i>Проведення взаємних розрахунків у третьому періоді</i>						
11.	03.07.2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
12.	03.07.2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	5 000,00
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
13.	03.08.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено збільшення суми до сплати за платежем внаслідок зростання відсоткової ставки	978 "Втрати від хеджування"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	5 000,00

1	2	3	4	5	6	7
<i>Проведення взаємних розрахунків у третьому періоді</i>						
14.	03.08. 2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	25 000,00
15.	03.08. 2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	20 000,00
<i>Відображено зміну суми платежу за плаваючою ставкою</i>						
16.	03.09. 2008	Довідка бухгалтерії	Відображено збільшення суми до сплати за платежем внаслідок зростання відсоткової ставки	978 "Втрати від хеджування"	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	10 000,00
<i>Проведення взаємних розрахунків у третьому періоді</i>						
17.	03.09. 2008	Виписка банку	Отримано грошові кошти відповідно до договору	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	322 "Майбутні розрахунки за похідним фінансовим інструментом"	20 000,00
18.	03.09. 2008	Платіжне доручення	Сплачено грошові кошти відповідно до договору	686 "Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	30 000,00
<i>Визначення фінансового результату від хеджування</i>						
19.	03.09. 2008	Довідка бухгалтерії	Списано на фінансовий результат огримані доходи	747 "Дохід від хеджування"	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	25 000,00
20.	03.09. 2008	Довідка бухгалтерії	Списано на фінансовий результат понесені витрати	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	978 "Втрати від хеджування"	20 000,00
21.	03.09. 2008	Довідка бухгалтерії	Визначено фінансовий результат від хеджування ²⁶	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	441 "Прибуток нерозподілений"	5 000,00

²⁶ У прикладі не враховано сплату податку на прибуток.

Додаток АВ. Приклади відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку, укладеними з метою спекуляції

Таблиця АВ.1.

Приклади відображення операцій спекуляції з укладенням ф'ючерсу (незалежно від виду)

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція			Сума, грн.
				Д-т	К-т		
1	2	3	4	5	6	7	
Укладення ф'ючерсу (придбання)							
1.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Депоновано кошти на рахунок Клірингової установи (внесено початкову маржу)	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00	
2.	03.03.2008	Договір, рахунок	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення ф'ючерсу відповідно до умов договору	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00	
3.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00	
4.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Укладено ф'ючерсний договір (10 лотів базового активу за 10 000,00 грн. кожен без ПДВ)	323 "Похідні фінансові інструменти торгівлі"	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	120 000,00	
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення форварду відповідно до правил торгівлі та договору	323 "Похідні фінансові інструменти торгівлі"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	300,00	
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00	
Проведення переоцінки зайнятої позиції за ф'ючерсом							
7.	01.07.2008	Вимога Клірингової палати, платіжне доручення	Внесено додаткову маржу	315 "Клірингові рахунки"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	10 000,00	
8.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 9 000,00 грн. за один лот)	979 "Спекулятивні витрати"	315 "Клірингові рахунки"	10 000,00	
9.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено збільшення вартості базового активу за ф'ючерсом (ціна складає 11 000,00 грн. за один лот)	315 "Клірингові рахунки"	748 "Спекулятивний дохід"	20 000,00	

Продовж. табл. АВ.1.

1	2	3	4	5	6	7
Укладення офсетної угоди (продаж ф'ючерсу)						
10.	01.10.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом	Закрито позицію за ф'ючерсом шляхом укладення офсетної угоди	323 "Похідні фінансові інструменти торгівлі"	686 "Фінансові зобов'язання похідними фінансовими інструментами"	120 000,00
11.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцептовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги з укладення ф'ючерсу	323 "Похідні фінансові інструменти торгівлі"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00
12.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	200,00
13.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00
14.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
15.	01.10.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
16.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати, виписка банку	Закрито кліринговий рахунок	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	315 "Клірингові рахунки"	21 200,00
17.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Списано собівартість реалізації ф'ючерсу	979 "Спекулятивні витрати"	323 "Похідні фінансові інструменти торгівлі"	1 300,00
Списано на фінансовий результат:						
а) спекулятивні доходи				793 "Результат іншої звичайної діяльності"	979 "Спекулятивні витрати"	11 300,00
б) спекулятивні витрати				748 "Спекулятивний дохід"	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	20 000,00
19.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Визначено фінансовий результат від спекуляції ²⁷	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	441 "Прибуток нерозподілений"	8 700,00

²⁷ У прикладі не враховано сплату податку на прибуток

Таблиця АВ.2.

Приклади відображення операцій спекуляції з укладенням біржового опціону

№ з/п	Дата	Документ	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
				Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6	7
Придбання опціону						
1.	03.03.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом, платіжне доручення	Придбано опціон (сплачено премію за укладення опціону)	323 "Похідні фінансові інструменти в торгівлі"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	1 200,00
2.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено контракті зобов'язання за опціоном	03 "Контракти зобов'язання"	-	120 000,00
3.	03.03.2008	Договір, платіжне доручення	Передплата частини комісійних посереднику (брокеру) за послуги із укладення опціону	371 "Розрахунки за авансами виданими"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
4.	03.03.2008	Довідка бухгалтерії	Відображено право на податковий кредит	641 "Розрахунки за податками"	644 "Податковий кредит"	100,00
5.	03.03.2008	Договір, довідка бухгалтерії	Нарахований біржовий збір за укладення опціону відповідно до правил торгівлі та договору	323 "Похідні фінансові інструменти в торгівлі"	641 "Розрахунки за податками"	300,00
6.	03.03.2008	Платіжне доручення, виписка банку	Сплата біржового збору	641 "Розрахунки за податками"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	300,00
Переоцінка опціону						
7.	01.07.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено зменшення вартості майбутньої премії	979 "Спекулятивні виграші"	323 "Похідні фінансові інструменти в торгівлі"	1 000,00
8.	01.10.2008	Довідка Клірингової палати	Відображено збільшення вартості майбутньої премії	323 "Похідні фінансові інструменти в торгівлі"	748 "Спекуля-тивний дохід"	3 000,00
Продаж опціону						
9.	01.10.2008	Договір, рахунок	Акцелтовано рахунок посередника (брокера) за надані послуги	323 "Похідні фінансові інструменти в торгівлі"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	1 000,00

Продовж. табл. АВ.2.

1	2	3	4	5	6	7
10.	01.10.2008	Договір, податкова накладна	Крім того ПДВ	641 "Розрахунки за податками"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	200,00
11.	01.10.2008	Податкова накладна	Реалізовано право на податковий кредит, визнаний раніше	644 "Податковий кредит"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	100,00
12.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Проведено взаємозалік заборгованостей	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	371 "Розрахунки за авансами виданими"	600,00
13.	01.10.2008	Платіжне доручення	Оплачено послуги брокеру	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	600,00
14.	01.10.2008	Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом, довідка бухгалтерії	Продано укладений раніше опціон а) отримано дохід від реалізації б) списано собівартість придбання опціону в) списано контракті зобов'язання	311 "Поточні рахунки в національній валюті" 979 "Спекулятивні витрати"	748 "Спекулятивний дохід" 323 "Похідні фінансові інструменти в торгівлі" 03 "Контракти зобов'язання"	6 000,00 5 500,00 120 000,00
15.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Списано на фінансовий результат: а) понесені витрати б) отримані доходи	793 "Результат іншої звичайної діяльності" 748 "Спекулятивний дохід"	979 "Спекулятивні витрати" 793 "Результат іншої звичайної діяльності"	6 500,00 9 000,00
16.	01.10.2008	Довідка бухгалтерії	Визначено фінансовий результат від спекуляції ²⁸	793 "Результат іншої звичайної діяльності"	441 "Прибуток нерозподілений"	3 500,00

²⁸ У прикладі не враховано сплату податку на прибуток

Додаток АГ. Типова форма Відомості аналітичного обліку операцій з похідними фінансовими інструментами

Зразок АГ.1.

Типова форма АОД-1

Затверджена наказом керівника
від "___" _____ р. № ___

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

(підприємство, організація)

ВІДОМІСТЬ АНАЛІТИЧНОГО ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

№ з/п	Дериватив	Дата здійснення операції	Базовий актив	Дата	Сума	Сальдо на початок		Обороти за дебетом з кредитом рахунків	№	№	Дата	Сума	Сума
						(фінансового активу)	(фінансового зобов'язання)						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
													РАЗОМ:

...

Додаток АД. Удосконалення Приміток до річної фінансової звітності в частині розкриття інформації про операції з похідними фінансовими інструментами

Зразок АД.1.

XVI. Деривативи

Дериватив	Код року	Залишок на початок року		Укладено за рік		Переоцінено за рік		Виконано за рік		Залишок на кінець року	
		Кількість, шт.	Вартість, грн.	Кількість, шт.	Вартість, грн.	Кількість, шт.	Зміна вартості, грн.	Кількість, шт.	Вартість, грн.	Кількість, шт.	Вартість, грн.
<i>Укладені з метою хеджування</i>											
Фінансові активи:	1600										
Форвард	1601										
Ф'ючерс	1602										
Опціон	1603										
Своп	1604										
РАЗОМ	1605										
Фінансові зобов'язання:	1610										
Форвард	1611										
Ф'ючерс	1612										
Опціон	1613										
Своп	1614										
РАЗОМ	1615										
<i>Укладені з метою спекуляції</i>											
Фінансові активи:	1620										
Форвард	1621										
Ф'ючерс	1622										
Опціон	1623										
Своп	1624										
РАЗОМ	1625										
Фінансові зобов'язання:	1630										
Форвард	1631										
Ф'ючерс	1632										
Опціон	1633										
Своп	1634										
РАЗОМ	1635										

Із рядка 1600 графа 6	(1606)
Із рядка 1610 графа 6	(1616)
Із рядка 1600 графа 10	(1607)
Із рядка 1610 графа 10	(1617)
Із рядка 1605 графа 6	(1608)
Із рядка 1615 графа 6	(1618)
Із рядка 1625 графа 6	(1626)
Із рядка 1635 графа 6	(1636)

ринкова вартість базових активів в момент укладання договору
ринкова вартість базових активів в момент укладання договору
ринкова вартість базових активів в момент виконання договору
ринкова вартість базових активів в момент виконання договору
із них позабіржові
із них позабіржові
із них позабіржові
із них позабіржові

Додаток АЕ. Типова форма Звіту про результати переоцінки похідних фінансових інструментів

Зразок АЕ.1.

(підприємство, організація)

Типова форма ЗОПФІ-1

Затверджена наказом керівника
від "___" _____ р. № ___

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

ЗВІТ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕОЦІНКИ

похідних фінансових інструментів за _____ 20__ року № __

Дата	Вид похідного фінансового інструменту	Вартість, грн.	Сума переоцінки, грн. (дооцінка, уцінка)	Вартість після переоцінки, грн.	Кореспонденція рахунків	
					Д-т	К-т
1	2	3	4	5	6	7

"___" _____ 200__ р.

Виконавець _____

_____ (підпис)

Головний бухгалтер _____

_____ (підпис)

Додаток АЖ. Типова форма Звіту про результати від операцій з похідними фінансовими інструментами

Зразок АЖ.1.

Типова форма ЗОПФІ-2

Затверджена наказом керівника
від "___" _____ р. № ___

_____ (підприємство, організація)

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

**ЗВІТ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ
від операцій з похідними фінансовими інструментами**

за _____ 200__ року № _____

Вид деривативу	Дата придбання (укладання)	Вартість придбання (укладання), грн.	Дата виконання зобов'язань	Вартість виконання зобов'язань	Отримані доходи		Понесені витрати		Результат		
					К-т рахунку	Сума, грн.	Д-т рахунку	Сума, грн.	Прибуток	Збиток	Сума, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

"__" _____ 200__ р.

Виконавець _____ (підпис)

Головний бухгалтер _____ (підпис)

Додаток А3. Типова форма Інвентаризаційного опису похідних фінансових інструментів

Зразок А3.1.

(підприємство, організація)

Типова форма ЗОПФІ-3

Затверджена наказом керівника
від "___" _____ р. № ___

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

ІНВЕНТАРИЗАЦІЙНИЙ ОПИС

похідних фінансових інструментів станом на _____ 20__ року

№ з/п	Вид похідного фінансового інструменту	Базовий актив	Емітент	Реквізити	Первісна вартість, грн.	Справедлива вартість, грн.	Сума до сплати (до отримання), грн.	Відмітка про можливість виконання договірних зобов'язань	Мета використання
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

"___" _____ 200__ р.

Виконавець _____

(підпис)

Головний бухгалтер _____

(підпис)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз регуляторного впливу при впровадженні постанови Кабінету Міністрів України “Про запровадження біржової торгівлі товарними деривативами на аграрному ринку” від 06.03.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=130290
2. Англо-русский толковый словарь. Банковское дело. – М.: Экономическая школа, ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2005. – 736 с.
3. Англо-український словник: у 2 т. / [авт.-уклад. Балла М.І.] – К.: Освіта, 1996. – Т.1. – 752 с.
4. Анесяц С.А. Основы функционирования рынка ценных бумаг: учеб. пособие / Анесяц С.А. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 144 с.
5. Арестархов О. Форвард уже на поле [Электронный ресурс] / О. Арестархов // Бизнес. – 2003. – №3 (522) – Режим доступа до журн.: <http://www.business.ua/i522/a15618/>.
6. Аудит: учебник [для вузов] / [Подольский В.И., Савин А.А., Сотникова Л.В. и др.]; под ред. проф. В.И. Подольского. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Аудит, 2006. – 583 с.
7. Аудит: учебное пособие / под ред. к.э.н., доц. Майданевича П.Н., к.э.н., асс. Волошиной Е.И. – Симферополь: ЧП “Предприятие Феникс”, 2008 – 700 с.
8. Балацкий Е. Международный финансовый кризис 1997-1999 гг. и российская экономика / Е. Балацкий // Экономист. – 2000. – № 5. – С. 86-96.
9. Банк С.В. Методология финансового учета, анализа и аудита операций с деривативами в период гармонизации и адаптации к международным стандартам: автореферат дис. на соиск. уч. степени доктора экон. наук: спец. 08.00.12 “Бухгалтерский учет, статистика” / С.В. Банк – Орел, 2008 – 48 с.
10. Банк С.В. Пути использования финансовых инструментов / С.В. Банк // Международный бухгалтерский учет. – 2005. – № 9 (81). – С. 40-47.
11. Басовский Л.Е. Экономическая оценка инвестиций: учеб. пособие / Л.Е. Басовский, Е.Н. Басовская. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 241 с.
12. Батяева Т.А. Рынок ценных бумаг: учеб. пособие / Т.А. Батяева, И.И. Столяров – М.: ИНФРА-М, 2006. – 304 с.
13. Баффет играет и выигрывает: Berkshire завершила 2002 год с рекордной прибылью [Электронный ресурс] // Pacific Income Fund. Analytical Review. – 2003. – March 13 – Режим доступа к журн.: <http://www.pif.ky/news/det.asp?vrcts=&az=ru&vrcta=131&ct=opi>.
14. Безп’ятов А.В. Розвиток похідних фінансових інструментів у країнах з перехідною економікою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. экон. наук: спец. 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / А.В. Безп’ятов – К., 2004. – 18 с.

15. Белобжецкий И.А. Ревизия и контроль в промышленности: учеб. пособие [для студентов вузов, обучающихся по спец. "Ревизия и контроль"] / Белобжецкий И.А. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 293 с.
16. Берлач А.І. Організаційно-правові основи біржової діяльності: навч. посібник [Електронний ресурс] / Берлач А.І., Берлач Н.А., Ілларіонов Ю.В. – К.: Фенікс, 2000. – 336 с. – Режим доступу: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/stock/str/08.html#5>.
17. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь: французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: в 2-х т. / Бернар И., Колли Ж.-К.; пер. с фр. – М.: Международные отношения, 1997. –Т.1. – 784 с.
18. Бизнес-словарь [Электронный ресурс] / [под ред. Е.С. Серого] – Режим доступа: <http://www.businessvoc.ru/>.
19. Білінська Н.Є. Похідні фінансові інструменти: призначення, класифікація та визнання в системі бухгалтерського та податкового обліку / Н.Є. Білінська // Наукові праці Кіровоградського державного технологічного університету: Економічні науки. – 2004. – Випуск 5, частина II. – С. 78 – 83.
20. Білінська Н.Є. Форвардний контракт: похідний фінансовий інструмент у системі бухгалтерського та податкового обліку / Н.Є. Білінська // Облік, аналіз і аудит у сучасному бізнесі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 травня 2004 р. – Львів: В-тво "Компакт-ЛВ", 2004. – С. 35-38.
21. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту / Білуха М.Т. – К., "Влад і Влада", 1996. – 320 с.
22. Большой англо-русский финансово-экономический словарь / Пивовар А.Г. [под ред. В.И. Осипова]. – 2-е изд. [испр.] –М.: Издательство "Экзамен", 2003. – 960 с.
23. Большой экономический словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна]. – 4-е изд. [доп. и перераб.] – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.
24. Бондар В.П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: монографія / Бондар В.П. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 456 с.
25. Бондар М.І. Аудит в АПК: навч. посібник [Електронний ресурс] / Бондар М.І. – К.: КНЕУ, 2003. – 188 с. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,135/id,4133.
26. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / Борисов А.Б. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.
27. Брегін Н.А. Сутність і перспективи використання хеджування як методу зниження фінансових ризиків підприємств [Електронний ресурс] / Н.А. Брегін // Наука, релігія, суспільство. – 2004. – № 3 – Режим доступу: http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/3_2004/articles//stat41.html.
28. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс [пер. с англ. Н. Барышниковой]. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. – 1008 с.

29. Буренин А.Н. Рынок ценных бумаг и производных финансовых инструментов: учебное пособие / Буренин А.Н. – М.: Первая Федеративная Книготорговая Компания. 1998. – 352 с.
30. Бурцев В.В. Основные аспекты организации внутрихозяйственного контроля в акционерном обществе / В.В. Бурцев // Аудитор. – 2002. – № 4. – С. 38-41.
31. Бутинець Ф.Ф. Аудит: підручник [для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів]. – 3-тє вид. [перероб. та доп.] – Житомир: ПП “Рута”, 2002. – 672 с.
32. Бутинець Т.А. Внутрішній контроль: суть і зміст / Т.А. Бутинець // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2008. – № 2 (44). – С. 31-42.
33. Бутинець Ф.Ф. Контроль і ревізія: підручник [для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів] / Ф.Ф. Бутинець, Н.Г. Виговська, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко [за редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця]. – 3-є вид. [доп. і перероб.] – Житомир: ПП “Рута”, 2002. – 544 с.
34. Бутынец Ф.Ф. Внутрихозяйственный контроль в новых условиях: лекции [для студентов экономического факультета и слушателей факультета повышения квалификации ревизоров сельскохозяйственных органов] / Бутынец Ф.Ф. – Киев, 1973. – 87 с.
35. Бутынец Ф.Ф. Контроль и ревизия в сельскохозяйственных предприятиях / Бутынец Ф.Ф. – К.: Вища школа, 1979. – 272 с.
36. Бутынец Ф.Ф. Предмет и объекты контроля в сельскохозяйственных предприятиях / Бутынец Ф.Ф. – К.: “УСХА”, 1976. – 108 с.
37. Бухгалтерський словник / [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця] – Житомир: ПП “Рута”, 2001. – 224 с.
38. Васильєва В.В. Фінансовий ринок. навч. пос. / В.В. Васильєва, О.Р. Васильченко – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 368 с.
39. Великий словник бухгалтера / [уклад. В. Кузнецов, О. Михайленко]. – 2-ге вид. [перероб. і доп.] – Х.: Фактор, 2005. – 532 с.
40. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: монографія / Виговська Н.Г. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
41. Вишняк І.Є. Похідні фінансові інструменти в стратегічних рішеннях компанії / І.Є. Вишняк // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2005. – № 97. – С. 58 – 64.
42. Внешнеэкономический толковый словарь / [под ред. И.П. Фаминского]. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 512 с.
43. Войнаренко М.П. Корпоративні цінні папери: обліково-фінансовий аспект: монографія / Войнаренко М.П., Мошенський С.З., Пономарьова Н.А. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 260 с.
44. Вязовский А. Как хеджировать валютные риски / А. Вязовский // Валютный спекулянт. – 2003. – №10 (48) – С. 50-52.

45. Гажієнко Л.В. Товарні опціони та особливості їх обліку / Л.В. Гажієнко // Супутні послуги в аудиті: збірник тез і доповідей виступів на Спільній міжрегіональній науково-практичній конференції. – Миколаїв, 2005. – С. 34-46.
46. Галаганов В.А. Производные инструменты срочного рынка: фьючерсы, опционы, свопы: ученик / Галаганов В.А. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 464 с.
47. Гальчинський А.С. Основи економічних знань: навч. посіб. / Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. – К.: Вища шк., 1998. – 544 с.
48. Гниляк В.О. Організація та регулювання біржового ринку товарних деривативів на сільськогосподарську продукцію: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.07.02 “Економіка сільського господарства і АПК” / В.О. Гниляк. – К., 2006. – 19 с.
49. Гордієнко Д.Д. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки / Гордієнко Д.Д. – К.: КНТ, 2006. – 308 с.
50. Гордон В.Б. Ринок похідних фінансових інструментів та перспективи його розвитку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / В.Б. Гордон. – К., 2005. – 20 с.
51. Гоффе В. Своп як ефективний інструмент управління ризиком [Електронний ресурс] / В. Гоффе // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 11-12 – Режим доступу до журн.: http://www.securities.org.ua/securities_journal/review.php?num=15&pub=157.
52. Гоффе В.В. Ринок деривативів: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / В.В. Гоффе. – К., 2005. – 19 с.
53. Гох Л. Як насправді працює фондовий ринок: секретне керівництво для інвестора-“партизана” / Гох Л. [пер. з англ. за наук. ред. Є.О. Єршова]. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 368 с.
54. Грачова Р. Дорого, але учора, дешево, але лише завтра... [Електронний ресурс] / Р. Грачова // Дебет-Кредит – 2004. – № 07 від 16.02.2004 – Режим доступу до журн.: <http://www.dtkk.com.ua/show/1cid0731.html>.
55. Грачова Р. Опціони і варанти: бухгалтерський облік [Електронний ресурс] / Р. Грачова // Дебет-Кредит – 2004. – № 07 від 16.02.2004 – Режим доступу до журн.: <http://www.dtkk.com.ua/show/1cid0733.html>.
56. Григорьев А. Некоторые штрихи к кризису капиталистической экономики и возможные способы исправления ситуации [Электронный ресурс] / А. Григорьев – Режим доступу: <http://www.ikd.ru/user/login?q=node/7395>.
57. Губський Б.В. Біржові технології ринку / Губський Б.В. – К.: Нора-прінт, 1997. – 296 с.
58. Даллакян А. Учет производных финансовых инструментов [Электронный ресурс] / А. Даллакян // Бухгалтерия и банки. – 2005. – № 5. – Режим доступу до журн.: <http://www.buhi.ru/text/43616.html>.

59.Деривативы. Курс для начинающих / [пер. с англ.] – М.: Альпина Паблишер, 2002. – 208 с. – (Серия “Reuters для финансистов”)

60.Дмитриева И.М. Бухгалтерский учет операций с производными ценными бумагами / И.М. Дмитриева // Бухгалтерский учет и налоги. – 1996. – № 5 (96). – С. 41-44.

61.Дячек С.М. Деривативи і похідні фінансові інструменти: узгодження термінології / С.М. Дячек // Зимові читання, присвячені ідеям П.П. Німчинова та І.В. Малишева: зб. тез та текстів виступів на 7-ій всеукраїнській науковій конференції, присвяченій видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку д.е.н., проф. І.В. Малишеву, д.е.н., проф. П.П. Німчинову, 25-26 лютого 2009 р. Частина 2. / М-во освіти і науки України, Житомир. держ. технолог. ун-т. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – С. 58-60.

62.Економічна енциклопедія: у 3-х томах. / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.] – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – Т. 1 – 864 с.

63.Забулонов А. Производные финансовые инструменты: теоретический подход с учетом реалий рынка / А. Забулонов // Вопросы экономики. – 2003. – № 8. – С. 41-55.

64.Завадський Й.С. Словник економічних термінів: менеджмент, маркетинг, підприємництво: навч.-метод. посібник / Завадський Й.С., Осовська Г.В., Юшкевич О.О. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 444 с.

65.Загородній А.Г. Ринок фінансових послуг: термінологічний словник [підручник] / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк – Львів: Бескид Біт, 2008. – 544 с.

66.Загородній А.Г. Фінансовий словник / Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. – 4-те вид. [випр. та доп.] – К.: Т-во “Знання”, КОО; Л.: Вид-во Львів. Банк. Ін-ту НБУ. – 566 с.

67.Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22 квітня 1993 року № 3125-XII.

68.Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16 липня 1999 року № 996-XIV-ВР.

69.Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР.

70.Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР.

71.Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22 травня 2003 року № 889-І.

72.Закон України “Про податок на додану вартість” від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР.

73.Закон України “Про товарну біржу” від 10 грудня 1991 року № 1956-XII.

74.Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23 лютого 2006 року № 3480-IV.

75.Звітність підприємства: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит”] / [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця та Н.А. Остап'юк]. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 428 с.

76. Здреник В. Порівняльна характеристика міжнародного та вітчизняного регулювання питань фінансового інструментарію / В. Здреник // Галицький економічний вісник. – 2007. – № 3 (14). – С. 154-158.

77. Здреник В. Проблеми регулювання питань фінансового інструментарію / В. Здреник // Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених [“Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть”] / Відп. ред. З.В. Гуцайлюк. – Тернопіль, 2007. – 487 с. – С. 104-107.

78. Здреник В.С. Діяльність підприємства в умовах економічної кризи / В.С. Здреник // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [“Сучасні тенденції і проблеми розвитку інвестиційно-будівельного комплексу”], (29-30 листопада 2007 року). – Тернопіль, ТНЕУ. – 2007. – 196 с. – С. 118-120.

79. Здреник В.С. Еволюція похідних фінансових інструментів / В.С. Здреник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 1 (10). / Відп. ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – С. 108-115.

80. Здреник В.С. Класифікація похідних фінансових інструментів для потреб бухгалтерського обліку / В.С. Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2008. – № 2 (44). – С. 54-60.

81. Здреник В.С. Критичний аналіз альтернативних методик бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами / В.С. Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 3 (49). – С. 234-238.

82. Здреник В.С. Напрями внутрішньогосподарського контролю операцій з похідними фінансовими інструментами: збірник тез та текстів виступів на Сьомій всеукраїнській науковій конференції, присвяченій видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку д.е.н., проф. І.В. Малишеву, д.е.н., проф. П.П. Німчинову. Ч. 2. [“Зимові читання, присвячені ідеям П.П. Німчинова та І.В. Малишева”] / В.С. Здреник / М-во освіти і науки України, Житомир. держ. технолог. ун-т. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 68 с. – С. 43-46.

83. Здреник В.С. Облікова політика в галузі фінансових інструментів: проблеми та перспективи / В.С. Здреник // Міжкафедральна науково-практична конференція [“Облікова політика як стратегія розвитку підприємства”], (10 квітня 2008 року). – Чортків, ТНЕУ. – 2008. – 69 с. – С. 21-22.

84. Здреник В.С. Організація бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами / В.С. Здреник // Тези XXXIV науково-практичної міжвузівської конференції, присвяченої Дню університету, (16-18 березня 2009 року). – Житомир, ЖДТУ, 2009. – 250 с. – С. 155-156.

85. Здреник В.С. Податкові та облікові перешкоди здійснення операцій з деривативами в Україні / В.С. Здреник // Тези та тексти виступів VII-ої

Міжнародної наукової конференції [“Наукові, бухгалтерські школи світу: еволюція, сучасний стан, перспективи розвитку”]. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 104 с. – С. 38-40.

86.Здреник В.С. Порядок оцінки та переоцінки похідних фінансових інструментів / В.С.Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 4 (50). – С. 240-244.

87.Здреник В.С. Проблемні аспекти правових основ використання інструментів власного капіталу / В.С.Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2007. – № 1 (39). – С. 449-451.

88.Здреник В.С. Проблемні моменти відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на позабалансових рахунках / В.С.Здреник // Тези V-ї міжнар. наук. конф. [“Бухгалтерський облік, аналіз і контроль в системі корпоративного управління: розвиток інтелектуальних і технічних можливостей”], (Краматорськ-Житомир, 9-10 вересня 2009 р.) – Частина 1. – Житомир: ПП “Рута”, 2009. – 148 с. – С. 23-26.

89.Здреник В.С. Складові похідних фінансових інструментів та їх класифікація для потреб бухгалтерського обліку / В.С.Здреник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2 (11). / Відп. ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – С. 109-123.

90.Здреник В.С. Сутність похідних фінансових інструментів та їх законодавче визначення / В.С.Здреник, А.І.Слобчинська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2008. – № 1 (43). – С. 257-262.

91.Здреник В.С. Фінансові інструменти: облікове забезпечення та законодавчі колізії / В.С.Здреник // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [“Науковий потенціал світу – 2006”], (18-29 вересня 2006 року). – Дніпропетровськ, “Наука і освіта”. – 2006. – С. 107-109.

92. Здреник В.С. Фінансові інструменти: проблеми категорійних визначень, оцінки та можливостей використання в Україні / В.С.Здреник // Галицький економічний вісник. – 2006. – № 4 (11). – С. 97-101.

93. Здреник В.С. Формування ефективної політики погашення дебіторської заборгованості в контексті розвитку фінансового інструментарію / В.С.Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – № 3(37). – С. 37-41.

94. Здреник В.С. Шляхи вдосконалення чинної законодавчої бази щодо бухгалтерського обліку деривативів / В.С.Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2008. – № 3 (45). – С. 109-119.

95. Зенькович Е.В. Рынок ценных бумаг: административно-правовое регулирование / Зенькович Е.В. [научный редактор академик РАЕН,

заслужений діяч науки РФ, доктор юридических наук, професор Л.Л. Попов]. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 312 с.

96. Золотогоров В.Г. Энциклопедический словарь по экономике / Золотогоров В.Г. – Мн.: Полымя, 1997. – 571 с.

97. Иванова Е.В. Правовая квалификация деривативов: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Иванова Е.В. – Москва, 2006 – 196 с.

98. Іващук Н.Л. Ринок деривативів: економіко-математичне моделювання процесів ціноутворення: монографія [Електронний ресурс] / Іващук Н.Л. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. – 472 с. – Режим доступу: <http://vlp.com.ua/node/363?page=0%2C1>.

99. Ільяш Л. Формування облікової політики підприємства / Л. Ільяш // Головбух. – 2001. – № 5 (107). – С. 67-77.

100. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291.

101. Калькутин В. Ревизия и контроль хозяйственной деятельности промышленных предприятий / В. Калькутин, В. Митрофанов – М.: Госфиниздат. – 1952. – 256 с.

102. Кандинская О. Развитие мирового рынка валютных фьючерсов и опционов / О. Кандинская // Финансовый бизнес. – 2000. – № 2. – С. 26-31.

103. Кашпір Р. Похідні фінансові інструменти в управлінні ризиками комерційних банків / Р. Кашпір, П. Матвієнко // Банківська справа. – 1998. – № 2. – С. 8-15.

104. Килячков А.А. Рынок ценных бумаг: курс в схемах / А.А. Килячков, Л.А. Чалдаева – М.: Юристъ, 2003. – 391 с.

105. Кириллов Р. Деривативы возьмут под контроль [Электронный ресурс] / Р. Кириллов // РБК daily. – 2008, от 10 декабря. – Режим доступа до журн.: <http://www.rbcdaily.ru/2008/12/10/world/394091>.

106. Коваль О.А. Основи формування деривативної форми страхування на регіональному рівні в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.10.01 “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка” / О.А. Коваль. – Полтава, 2006. – 18 с.

107. Ковни де Ш. Стратегии хеджирования / Ш. де Ковни, К. Таки [пер. с англ.] – М.: ИНФРА-М, 1996. – 208 с.

108. Кожин К.В. Структурные продукты на российском рынке производных финансовых инструментов [Электронный ресурс]: дис... канд. экон. наук: 08.00.10 / Кожин Кирил Валентинович. – Санкт-Петербург, 2005. – 159 с. – Режим доступа: http://planetadisser.com/see/dis_211212.html.

109. Козлова М.О. Інформаційні потреби користувачів звітності щодо похідних фінансових інструментів / М.О. Козлова, К.К. Уллубієва // Зимові читання, присвячені ідеям П.П. Німчинова та І.В. Малишева. Збірник тез та текстів виступів на 7-й всеукраїнській конференції, присвяченій видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку д.е.н., проф. І.В. Малишеву,

д.е.н., проф. П.П. Німчинову. Частина 1 – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 76 с. – С. 33-35.

110. Комарова А. Негативные тенденции развития мирового рынка производных финансовых инструментов [Электронный ресурс] / А. Комарова // Рынок ценных бумаг. – 2007. – №2 – Режим доступа к журн.: <http://www.rcb.ru/rcb/2007-02/8133>.

111. Контроль в системе внутрипроизводственного хозрасчета / [Б.И. Валуев, Л.П. Горлова, В.В. Муравская и др.] – М.: Финансы и статистика, 1987. – 239 с.

112. Корельский В.Ф. Биржевой словарь [Электронный ресурс]: в 2 т. / В.Ф. Корельский, Р.В. Гаврилов – М.: Междунар. отношения, 2000. Т. 1: А-М. – 288 с. – Режим доступа: <http://yas.yuna.ru>.

113. Коробко О.М. Бухгалтерська фінансова звітність: методологія складання і практика використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / О.М. Коробко. – К., 2003. – 20 с.

114. Кочерин Е.А. Контроль в системе управления социалистическим производством. Вопросы теории и практики / Кочерин Е.А. – М.: Экономика, 1982. – 216 с.

115. Крамаренко Я.Ю. Облік та аналіз операцій з валютними деривативами в комерційних банках України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / Я.Ю. Крамаренко. – К., 2002. – 18 с.

116. Крамаренко Я.Ю. Особливості бухгалтерського обліку валютних опціонів у комерційних банках України / Я.Ю. Крамаренко // Розвиток науки про бухгалтерський облік: збірник тез та текстів виступів на міжнародній науковій конференції. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 196 с.

117. Кузнецова Н.С. Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування та функціонування / Н.С. Кузнецова, І.Р. Назарчук – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 528 с.

118. Кулинич І.Ю. Теоретичні і практичні підходи до оцінки банківських ризиків [Електронний ресурс] / І.Ю. Кулинич, Г.О. Хуснутдінова // Дни науки – 2008. / Экономические науки – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/28846.doc.htm.

119. Ларуш Л. Чрезвычайные преобразования в мировом масштабе. Что должна делать сейчас каждая страна [Электронный ресурс] / Л. Ларуш – Режим доступа: <http://boozers.fortunecity.com/northumberland/338/Lindon1.htm>.

120. Лауфер М. Особенности развития современных фондовых бирж / М. Лауфер // Вопросы экономики. – 1999. – № 5. – С.127-138.

121. Лисовский Ю. Экономика безумия (часть первая) [Электронный ресурс] / Ю. Лисовский – Режим доступа: <http://za.zubr.in.ua/2008/11/28/2262>.

122. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь: словарь современной экономической науки [Электронный ресурс] / Лопатников Л.И. – 5-е изд. [перераб. и доп.] – М.: Дело, 2003. – 520 с. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/lop/lop/article/lop/lop-1194.htm>.

123. Лукашов А. Сделка с будущим. Как управлять ценовыми рисками / А. Лукашов // Риск-менеджмент. – 2007. – № 4. – С. 60-65.

124. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку / Максимова В.Ф. – К: АВРІО, 2005. – 264 с.

125. Малькова Т.Н. Теория и практика международного бухгалтерського учета: учеб. пособие / Малькова Т.Н. – СПб.: Издательский дом “Бизнес-пресса”, 2001. – 336 с.

126. Маренков Н.Л. Рыночная экономика: монографія / Маренков Н.Л. – Москва: НИБ, 2003. – 624 с.

127. Машина Н.І. Міжнародне страхування: навчальний посібник / Машина Н.І. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 504 с.

128. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: учебник / [под ред. Л.Н. Красавиной]. – 2-е изд. [перераб. и доп.] – М.: Финансы и статистика, 2000. – 608 с.

129. Мелкумов Я.С. Рынок ценных бумаг: учеб пособие / Мелкумов Я.С. – М.: ИД “Камерон”. 2006. – 248 с.

130. Мельник В.А. Ринок цінних паперів. Довідник керівника підприємства [спеціальний випуск] / Мельник В.А. – К.: А.Л.Д., ВІРА-Р, 1998. – 560 с.

131. Меньшиков И.С. Финансовый анализ ценных бумаг: курс лекцій / Меньшиков И.С. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 360 с.

132. Миркин Я.М. Англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам. Свыше 10 000 терминов / Я.М. Миркин, В.Я. Миркин – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 424 с.

133. Миронова О.А. Аудит: теория и методология: учеб. пособие [для чтения курсов “Аудит” студентам и магистрам специальностей “Финансы и кредит”, “Бухгалтерский учет и аудит”, “Налоги и налогообложение”] / О.А. Миронова, М.А. Азарская. – М.: Омега-Л, 2005. – 176 с.

134. Митропан Д.В. Финансовый фьючерс – результат развития срочных рынков / Д.В. Митропан, С.В. Екимов // Економіка: проблеми теорії та практики: міжвузівський збірник наукових праць. Випуск 21. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – С. 74-79.

135. Мица Ю.В. Правова природа похідних цінних паперів / Мица Ю.В. – Х., 2006. – 220 с.

136. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IAS) 32 “Фінансові інструменти: розкриття та подання”, затверджений 01.03.96 року.

137. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”, затверджений 12.12.98 року.

138. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) 7 “Звіти про рух грошових коштів”, затверджений 12.10.07 року.

139. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року / [пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков]. – К.: ТОВ “ІАМЦ АУ “СТАТУС”, 2006. – 1152 с.

140. Міжнародні фінанси: Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О.І. Рогач, А.С. Філіпенко, Т.С. Шемет та ін.]; за ред. О.І. Рогача. – К.: Либідь, 2003. – 784 с.

141. Мозиас П. Кризис финансовых рынков в развивающихся странах / П. Мозиас // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 1. – С. 38-47.

142. Нашкерська Г.В. Особливості визнання та оцінювання умовних зобов'язань / Г.В. Нашкерська // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 141-150.

143. Немченко Г.В. Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в системі ф'ючерсного ринку (на прикладі ринку зернових): автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.07.02 “Економіка сільського господарства і АПК” / Г.В. Немченко. – К., 2006. – 20 с.

144. Нікіфоров А. Процентний своп [Електронний ресурс] / А. Нікіфоров // Юридична газета. – 2008. – №13 (148) від 08 квітня – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/ru/article/1543>.

145. Операції с производными финансовыми инструментами [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.zenit.ru/investserv/derivative>.

146. Орлов І.В. Облік і контроль операцій з цінними паперами: теорія, методика, практика: дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Орлов Ігор Віталійович. – Житомир, 2005. – 215 с.

147. Осовська Г.В. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський – К.: Кондор, 2007. – 358 с.

148. Павлов В.І. Цінні папери в Україні: навчальний посібник / В.І. Павлов, І.І. Пилипенко, І.В. Кривов'язюк – 2-ге вид [доповнене]. – К.: Кондор, 2004. – 400 с.

149. Пахомов С. Производные финансовые инструменты – “оружие массового поражения” или полезный инструмент в управлении долгом регионов России? [Электронный ресурс] / С. Пахомов // Бюджет. – 2007. – № 11. – Режим доступа к журн.: <http://www.bujet.ru/magazines/detail.php?ID=29425>.

150. Пенцов Д.А. Понятие “security” по законодательству Соединенных Штатов Америки: Дис... канд. юр. наук: 12.00.03 / Пенцов Дмитрий Александрович. – Санкт-Петербург. – 1999. – 257 с.

151. Пересада А.А. Фінансові інвестиції: підручник / А.А. Пересада, Ю.М. Коваленко – К.: КНЕУ, 2006. – 748 с.

152.Петренко Н.І. Організація і методика аудиту в Україні: дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Петренко Наталія Іванівна – Житомир, 2004. – 239 с.

153. Петрук О.М. Договірні зобов'язання і права в бухгалтерському обліку (на матеріалах підприємств Житомирської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / О.М. Петрук. – Київ, 2000. – 20 с.

154. Пискулов Д.Ю. Производные инструменты: вопросы классификации и регулирования [Электронный ресурс] / Д.Ю. Пискулов // Международные банковские операции. – 2005. – № 4. – Режим доступа к журн.: http://micex.ru/off-line/futures_docs_conf_14092005_derivativa.pdf.

155. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291.

156. Плекан М.В. До питання обліку фінансових інструментів / М.В. Плекан // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта '2005”. – Том 82. Облік і аудит. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 56-59.

157. Подольский В.И. Компьютерный аудит: практ. пособие / Подольский В.И., Щербакова Н.С., Комиссаров В.Л. [под ред. проф. В.И. Подольского]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 128 с.

158. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти” від 30.11.2001 № 559.

159. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Баланс”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 87.

160. Положення “Про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів”, затв. постановою КМУ від 19 квітня 1999 р. № 632

161. Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів”, затверджений КМПА для публікації в березні 2001 р.

162. Постанова ВРУ “Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України” від 22 вересня 1995 року № 342/95-ВР.

163. Правила випуску та обігу валютних деривативів № 216 від 07.07.97.

164. Правила випуску та обігу товарних деривативів, затв. Наказом Міністерства аграрної політики України від 28.09.2005 № 516.

165. Правила випуску та обігу фондових деривативів, затв. рішенням ДКЦПФР №13 від 24.06.1997

166. Предмирська Н.В. Правові та методологічні аспекти обліку товарних деривативів / Н.В.Предмирська // Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи [частина II]: науково-учбово-методична робота з обліку та звітності в АПК: стан та перспективи. / [за редакцією П.Т. Каблука, М.Я. Дем'яненка, В.М. Жука]. – К.: Інститут аграрної економіки, 2003. – С. 110-116.

167. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Примостка Л.О. – 2-ге вид. [доп. і перероб.] – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
168. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: монографія / Примостка Л.О. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
169. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
170. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь [Электронный ресурс] / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – 5-е изд. [перераб. и доп.] – М., 2006 – Режим доступа: <http://yas.yuna.ru>.
171. Редькін О.С. Похідні фінансові інструменти в управлінні телекомунікаційною компанією / О.С. Редькін, Н.А. Хрущ, Н.В. Прудка // Фінанси України. – 2003. – № 7. – С. 113-121.
172. Реутова Н. Попередні договори [Електронний ресурс] / Н. Реутова // Юридичний журнал – 2005. – № 12. – Режим доступу до журн.: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2025>.
173. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку “Про впорядкування випуску та обігу деривативів” № 70 від 13.04.99.
174. Рішення Державної комісія з цінних паперів та фондового ринку “Щодо роботи Консультаційно-експертної ради Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 2003 році” від 08.07.2004 № 313.
175. Роговська-Іщук І. Практичні аспекти технічного аналізу на ринку Forex / І. Роговська-Іщук // Журн. європ. економіки. – 2006. – Т. 5, № 3. – С. 327-339.
176. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції: підручник / Руденко Л.В. – 2-ге вид. [перероблене і доповнене]. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 632 с.
177. Сагова С.В. Особливості обліку ф'ючерсних операцій / С.В. Сагова // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування / Економіка / Збірник наукових праць. – 2008. – № 1 (41) – С. 247-253.
178. Самбірський М.М. Особливості випуску та обігу опціонів в Україні [Електронний ресурс] / М.М. Самбірський, М.П. Гончарук – Режим доступу: http://www.dominion.in.ua/article.php?category_id=32&article_id=181.
179. Світовий бізнес: навчальний посібник. / [За редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця]. – Житомир: ПП. “Рута”, 2004. – 498 с.
180. Світовський М. Організаційні основи внутрішнього аудиту довгострокових активів на підприємствах промисловості / М. Світовський // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2002. – № 5. – С. 75-79.
181. Сенищ П.М. Організація та перспективи розвитку ринку валютних ф'ючерсів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” М.П. Сенищ. – Суми, 1998. – 16 с.

182. Сільченко М.В. Економіко-математичне моделювання процесу ціноутворення на ринку опціонів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.03.02 "Економіко-математичне моделювання" / Київський національний економічний ун-т. – К., 2002. – 19 с.
183. Смолянська О.Ю. Фінансовий ринок: навчальний посібник / Смолянська О.Ю. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 384 с.
184. Советское гражданское право: учебник / [Безрук Н.А., Брагинский М.И., Вердников В.Г., Занковская С.В., и др.]; Отв. ред. Рясенцев В.А. – М.: Юрид. лит., 1965. – Т. 1 – 560 с.
185. Соловьев Г.А. Экономический контроль в системе управления / Соловьев Г.А. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 191 с.
186. Соловьёв П.Ю. Биржевой рынок производных финансовых инструментов: система управления рисками и ликвидностью // Дис... канд. екон. наук: 08.00.10 / Соловьёв Павел Юрьевич. – М., 2004 – 286 с.
187. Сохацька О.М. Біржова справа: підручник [для студ. вищих навч. закл.] / Сохацька О.М. – Тернопільська академія народного господарства. – Т.: Карт-бланш, 2003. – 602 с.
188. Сохацька О.М. Ф'ючерсні ринки: глобальні тенденції та становлення в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню д-ра екон. наук: спец. 08.05.01 "Фінанси, грошовий обіг і кредит" / О.М. Сохацька. – Т., 2003. – 37 с.
189. Суйц В.П. Внутрипроизводственный контроль / Суйц В.П. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 127 с.
190. Таубинская О.Л. Налоговое регулирование рынка производных финансовых инструментов [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. екон.: 08.00.10 / Таубинская Ольга Леонидовна. – Москва, 2007. – 137 с. – Режим доступа: http://www.planetadisser.com/work/work_78871.html.
191. Твардовский В.В. Секреты биржевой торговли: Торговля акциями на фондовых биржах. / В. Твардовский, С. Паршиков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 551 с.
192. Теорія фінансів: Навчальний посібник / [Леоненко П.М., Юхименко П.І., Ільєнко А.А. та ін.]; за загальною ред. О.Д. Василика. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 480 с.
193. Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004-2005 роках, затв. Наказом Держфінмоніторингу України від 27.12.2005 № 249.
194. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія / Усач Б.Ф. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Ін. Юре, 1998. – 352 с.
195. Федоров Б.Г. Новый англо-русский банковский и экономический словарь / Федоров Б.Г. – СПб.: ООО "Изд-во "Лимбус Пресс", 2006. – 848 с.
196. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты: учебник [для студ., обуч. по спец. "Финансы и кредит", "Мировая экономика"] [Электронный ресурс]. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 304 с. – Режим доступа: http://polbu.ru/feldman_derivatives.

197. Финансово-кредитный словарь: в 3-х т. / [гл. ред. В.Ф. Гарбузов]. – М.: Финансы и статистика, 1986. – Т. II. К – П – 511 с.
198. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / [под общ. ред. А.Г. Грязновой]. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.
199. Фінанси: навчальний посіб./ [О.П. Близнюк, Л.І. Лачкова, В.І. Оспіщев та ін.]; За ред. В.І. Оспіщева. – К.: Знання, 2006. – 415 с.
200. Харисова Ф.И. Аудит производных финансовых инструментов / Харисова Ф.И. – М.: Изд-во “Бухгалтерский учет”, 2005. – 136 с.
201. Худокормова М.И. Влияние рынка деривативов на денежно-кредитную политику / М.И. Худокормова // Студенческая научная зима в Бресте-2007: сборник научных работ студентов второй международной студенческой конференции региональных университетов. – Брест: издательство БрГТУ. – 2008. – С. 237-240.
202. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-І.
203. Чижевська Л.В. Методика викладання облікових дисциплін: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Чижевська Л.В. [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця]. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 504 с.
204. Чижмарь Ю.В. Правове регулювання укладення форвардних угод на товарних біржах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 “– цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / Ю.В. Чижмар. – К., 2000. – 16 с.
205. Чикиров Ю.С. Информационные потоки производных финансовых инструментов в системе управленческого учета / Ю.С. Чикиров // Управленческий учет. – 2008. – № 6. – С. 46-53.
206. Шаповалов Є.А. Використання в Україні світового досвіду похідних фінансових інструментів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / Є.А. Шаповалов. – К., 2001. – 16 с.
207. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 535 с.
208. Шпак А.В. Учет фьючерсных контрактов и опционов / А.В. Шпак // Бухгалтерский учет. – 1999. – № 9. – С. 93-95.
209. Штейнман М.Я. Ревизия и контроль сельскохозяйственных предприятий / М.Я. Штейнман, Ф.Ф. Бутынец – М.: “Колос”, 1976. – 224 с.
210. Щегорцов В.А. Мировая экономика. Мировая финансовая система. Международный финансовый контроль: учебник [для студентов вузов, обучающихся по специальностям 060600 “Мировая экономика” и 060400 “Финансы и кредит”] / В.А. Щегорцов, В.А. Таран; [под ред. В.А. Щегорцова]. – М.; ЮНИТИ – ДАНА, 2005. – 528 с.
211. Энциклопедический словарь бизнесмена: Менеджмент, маркетинг, информатика / [Под общ. ред. Молдованова М.И.] – К.: Техника, 1993. – 856 с.

212. Яковлев В.В. Договірна матеріальна відповідальність працівників за трудовим правом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 “Трудове право; право соціального забезпечення” / В.В. Яковлев. – Х., 2003. – 20 с.

213. Barkley International Incorporated [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oasismanagement.com/glossary>.

214. Capela, John J. Dictionary of international business terms / John J. Capela, Stephen W. Hartman. – 3rd ed. – 628 с.

215. Derivatives Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://margrabe.com/Dictionary/DictionaryDF.html#sectD>.

216. Glossary Commander [Електронний ресурс] / [под ред. М.Г. Мальковського] – Режим доступу: http://glossary.ru/cgi-bin/gl_find.cgi?ph=%EF%F0%E8%E7%E2%E4%ED%FB%E5+%F4%E8%ED%E0%ED%F1%E2%FB%E5+%E8%F1%ED%F2%F0%F3%EC%E5%ED%F2%FB&action.x=24&action.y=14.

Наукове видання

**Здреник Василь Степанович,
Ярощук Олексій Вікторович**

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І
КОНТРОЛЬ ОПЕРАЦІЙ
З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ:
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА**

Монографія

Підписано до друку 25.05.2011 р.
Папір офсетний. Формат 60x90/16
Гарнітура Times. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 15,71.
Облік.-видав. арк. 14,72.
Зам. № 273.
Наклад 300 прим.

Віддруковано з готових діапозитивів в СМП "Тайп"
Вул. Чернівецька, 44б, м. Тернопіль, 46000
Телефони 38(0352) 52-75-00; 38(0352)52-61-61.